تارىم

AltunOq

3

1984

ئۆرۈك چېچەكلىدى

سۈرەتنى نىياز ئىمىن تارتقان.

تارىم

(ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

AltunOq

27-يىل نەشرى

1984

AltunOq

تراجم

هكايىلار

خىجىللىق .... ئايشەم ئەخمەت 37
ئاقىۋەت .... تۇرسۇنئاي يۇنۇس 43
ئىككى هكايە .... تۇرسۇن تىلىۋالدى 52
30 يىلدىن كېيىن .... مەتتۇرسۇن سۇلايمان 59
مىراس .... توختاجى روزى 72
رازدىيە .... مەھەممەت روزى يارقىن 96
«خۇش خەۋەر» .... مەتقاسىم ئابدۇراخمان 103
پوزدىتسىيە .... غوپۇر قادىر 109

شېئىرلار

شېئىرلار .... ئەركىن ئىبراهىم 4
ئايال .... مامۇت زايىت 6
ئانا مۇھەببىتى .... يالقۇن نۇر 7
شېئىرلار .... تۇرسۇنئاي هۇسەيىن 26
ئىككى شېئىر .... نۇرىيە ئېلاخۇن 29
ئۈچ شېئىر .... زەينۇرە ئەيسا 32
تۇپراقنىڭ غەزىۋى (باللادا) .... دىلبەر قەييۇم 34
شېئىرلار .... تېيىپجان ئېلىيوپ 79
ئەل ۋە مەن .... ئابلىمىت سادىق 86
ۋەتەن ھەققىدە غەزەل ۋە رۇبائىلار .... ئابدۇشۇكۇر مەمتىمىن 87

بۇ سانىدا

باھار ھەققىدە غەزەل .... ماخمۇت يۈسۈپ 91
ناخشا تېكستلىرى .... مەھەممەت رەھىم 91
ئىككى غەزەل .... سادىق سادىرى 93
تۈلكىنىڭ كېسەل داۋالىشى (مەسەل) .... ۋاھىتجان غوپۇر 94
توي ئۈستىگە توي (داستان) .... ئەمەت جاپپار 112
ئىلى پەرزەنتلىرى (شېئىردىي روماندىن پارچە) .... مۇھەممەتجان سادىق 132

ئوبزور ۋە ماقالىلار

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى، ھاياتى ۋە مازىرى توغرىسىدا ....
.... ئىبراھىم مۇتىئى، مىرسۇلتان ئوسمانوپ 9
ھىكايىچىلىق ئىجادىيىتىدىكى يېڭى بىخ .... قاھار جېلىل 55
«سىناق مەيدانىدىكى لەتىپە»نىڭ لەززىتى .... قادىر سىدىق 121
مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن .... ئىخلاس 126

چەتئەل ئەدەبىياتىدىن

بۇلاق كۆيلىرى (ھىكايە) .... توپان مىنەل 138
يۇمۇرلار 143

رەسىمنى مەھەممەت ئايۇپ سىزغان، ھۆسنىخەتنى ئوبۇلقاسىم مۆمىن يازغان.

شېئىرلار

ئەركىن ئىبراھىم

بېلىجان سۈزۈك سۇدا يۈرەر ئۈزۈپ

يۆلىنىپ تۇرماقتىمەن قىيا تاشقا
ئالدىمدا كۆپ ـ كۆك دېڭىز، كۆز يەتكۈسىز.
گىرۋىكى ئۇپۇق بىلەن قۇچاقلاشقان،
سۈزۈكلۈك تەرىپىگە سۆز يەتكۈسىز.

ئېخ، مېنىڭ يۈرىكىممۇ ئويناماقتا،
سۇدىكى بېلىجاننىڭ ئوينىشىدىن.
سۇ ئۇنىڭ ھاياتىدۇر، ئۇنىڭ جېنى
سۇدىلا غەم يىمەيدۇ كەلمىشىدىن.

تەۋرىنەر شۇنچە ئاستا، شۇنچە لەرزان،
شوخ ـ ئەركە شاماللارنىڭ سۆيۈشىدىن.
يۈرىگىم ھاياجاندا تەپەكتە تېز،
قەلبىمدە ئىلھام ئوتى يېنىشىدىن.

بۇگۇن ئۇ تېخى كىچىك بىر بېلىجان،
ياشاشقا ئىنتىلىدۇ، چوڭ بولىدۇ.
ۋاقىتسىز ئەجەل يېتىپ قالمىسىلا
تەقدىرى ئۇنىڭ چوقۇم ئوڭ بولىدۇ.

قارىسام، زەڭگەر دېڭىز ئۇپۇقۇنىغا
كۆڭلۈممۇ قالدى يوروپ، دىل سۆيۈنۈپ.
قوينىدا شۇنچە ئەركىن، شۇنچە ئويناق،
بېلىجان بىخىرامان يۈرەر ئۈزۈپ.

ئېخ، بۇگۇن مەنمۇ كىچىك بىر بېلىجان،
مەرىپەت ئوكيانىدا ئۈزۈپ يۈرگەن.
ئانا يۇرت بەختى ئۈچۈن، پەخرى ئۈچۈن،
ئىجاتتىن ئۈنچە ـ مارجان سۈزۈپ يۈرگەن.

بېلىجان، ئېخ بېلىجان، شوخ بېلىجان،
ياشاشقا سۇ قوينىدا تۆرەلگەنسەن.
دولقۇنلار چوڭ قىلىدۇ ئەللەي ئېيتىپ،
ئۇپقۇنلار بۆشۈكىگە بۆلەنگەنسەن.

بېلىجان سۈزۈك سۇدا يۈرەر ئۈزۈپ،
مەن ھايات دولقۇنىدا ئۆسمەكتىمەن.
يالقۇنلۇق چېلىشلاردا، يېڭىشلاردا
جاۋىدلىك ئىقبالىمنى كۆرمەكتىمەن.

نۇر ئوغلىمەن

نۇرغا چۆمدۇم، نۇر ئىچىدە تۇغۇلدۇم،
مەن كۆز ئاچقان چاغدا دەسلەپ ھاياتقا.

قۇياش چىقسا نۇرغا قاراپ تەلمۈرۈپ،
قىزىقىسىنىپ باقار ئىدىم ھەر ياققا.

ئانام ماڭا قاراپ نۇرلۇق كۆزىدە
يۈرىگىمدە ئىنسانىي ھىس ئويغاتقان.
يۈزلىرىمگە يېقىپ نۇرلۇق يۈزىنى
مېھرى بىلەن ۋۇجۇدۇمنى ياشناتقان.

مەن ئۆزەمنى دەيمەن نۇرنىڭ ئوغلى دەپ
مەھسۇلى مەن چۈنكى نۇرلۇق قۇياشنىڭ.
ئالدىم ئۇنىدىن دىلغا سۆيگۈ-يورۇقلۇق،
كۆرۈۋالدىم نىشانەمنى ياشاشنىڭ.

مەن بىلمەن نۇرنى شۇنداق مۇقەددەس،
يورۇقلۇقتا، ھاياتلىقتا زوقلىنىپ.
بەختلىكمەن ئېقىپ كەتسەم يۈلتۇزدەك
بىر زەررىچە يورۇق چېچىپ نۇرلىنىپ.

سەھەر ئىلھامى

يېپيېڭى ئۈچىسىغا چوغلۇق لىباس،
كۆلمەكتە تاڭ پەرىسى شولا چېچىپ.
نۇرلىنىپ كەتتى ئالەم سىياقىدىن
ئوتقاشتەك شۇنچە قىزىل جۇلالىنىپ.

دىماقتا ئۇرۇلىدۇ خۇشبۇيي ھاۋا
بىر ئەجەپ يېڭىلىقتىن بېرىپ دېرەك.
ئېخ، بۇ ھال تۇيۇلىدۇ پاك بوۋاقنىڭ
ھاياتلىق بۆشۈگىدە كۈلۈشىدەك.

يالتىرار كرىستالدەك سۇزۇك شەبنەم،
ئاسقاندەك لەئلى-ياقۇت چۆپلۈكلەرگە.
مەڭزىدە ۋىسال يېشى ئوينىغان قىز
ياققاندەك گۈزەل ھىسلار يۈرەكلەرگە.

ئۇپۇقتا جەۋلان قىلغان گۈزەللىكتىن
ھەل ئېلىپ تاۋلانماقتا كۆكتە بۇلۇت.
يۈرىگىم شەپەقسىمان بولۇتلاردەك
ھاياتلىق نۇرى ئىچرە سەزمەكتە قۇت.

يېپيېڭى ئۈچىسىغا چوغلۇق لىباس،
كۆلمەكتە تاڭ پەرىسى شولا چېچىپ.
ئېخ، شۇ تاپ مەنمۇ گويا قىزىل گۈلدەك
نۇرلىنىپ كېتىپتىمەن، جۇلالىنىپ.

ھاياتلىق قۇچىغىدا تۇغۇلدۇم مەن،
ياشلىغىم تاڭ سەھەرنىڭ جۇلاسىدۇر.
ئۇپۇقتا بەرق ئۇرغان ئالتۇن قۇياش
ئۆتكۈنچى بۇ ئۆمرۈمنىڭ سىماسىدۇر.

غازاڭ قەسىدىسى

كەچكى شامال سوقار ئىدى تىنىمسىز،
قۇرۇق ياپراق تۇرار شاختا تەۋرىنىپ.
گويا ئەجەل شەپىسىنى سەزگەندەك
سىلكىنەتتى ھەر تەرەپكە مۈڭلىنىپ.

چۈشتى ئاستا يەرگە جانسىز غازاڭلار،
ئۇچۇپ كەتتى شامال بىلەن يىراققا.
كۆز ئالدىمدا تۇرار ئىدى دەرەخمۇ
چۆككەن كەبى خۇددى قايغۇ-پىراققا.

ئەمەس ئۇمۇ ئاددىغىنە بىر غازاڭ،
بار ئۇنىڭمۇ ئۆز ئالدىغا كەچمىشى؛
بار ئۇنىڭدا ھەر مىنۇتتىن خاتىرە،
ھەر مەنادا ئاقتى ھەر خىل كۆز يېشى.

ئۇ بولسىمۇ شۇنچە يومران ۋە نازۇك،
لېكىن ئۆتكەن بورانلاردا ھاياتى.
تۇيۇلۇشى مۇمكىن بەلكىم ئىنسانغا
شۇنچە ئاددى بولۇپ ئۇنىڭ ماماتى.

قېنى ئەمدى، يېشىللىقتىن نەنىشان،
دەل ـ دەرەختە گۈزەللىكتىن نۇر ـ زىبا؟
ئەمەسمىدى بوك ـ باراقسان سايىسى
ئىنسانلارغا تومۇزلاردا باشپانا.

مەن سۆيۈمەن يېشىللىقنى، ھاياتنى،
سىڭىپ كەتتى سۆيگۈم ئاشۇ ياپراققا.
ياپراقچىلىك بولسا ئىدى قىممىتىم،
ئارمانسىزدىم كۆمۈلسەممۇ تۇپراققا.

مەن بىر قۇشمەن

مەن بىر قۇشمەن، ئۈمىت مېنىڭ قاناتىم،
ئۇچماقتىمەن كۆك قەھرىگە ئىنتىلىپ.
تۇمانلاردا نىشانىمدىن ئاداشسام،
ئۈمىت بىلەن ئۇچتۇم يەنە ئىزلىنىپ.

چاقىرماقتا مېنى ھۆرلۈك پەردىسى،
قانائەتنى تەرك ئەتتىم دىلىمدىن.
ئاشماقتىدۇر كەلگۈسىگە ئىشەنچىم،
ئۈمىت ئوتى چاقنىماقتا كۆزۈمدىن.

قايرىلسا گەر بورانلاردا قاناتىم،
قۇياش يەنە يېڭى ئۈمىت بېغىشلار.
يۈرىكىمدە يالقۇنجىشى ئۈمىتنىڭ
ۋۇجۇدۇمدا ئالەمچە كۈچ قوزغىتار.

قۇچاق ئاچار ئەجەل ھامان بىر كۈنى،
ئۆمۈر چەكلىك، بارماس ئانچە ئۇزاققا.
ئىجات بىلەن ئۇزارتىمەن ئۆمرۈمنى،
ھەر مىنۇتتىن گۈل كەلتۈرۈپ ھاياتقا.

مۇھەببىتىم چوڭقۇر مېنىڭ ھاياتقا،
لېكىن بەزەن چىقار توسقۇن يولۇمدىن.
بىراق يەنە كۈرەشمەن ھايات دەپ
بۈيۈك بولغاچ ئەتە ھامان بۇگۈندىن.

مەن بىر قۇشمەن، ئۈمىت مېنىڭ قاناتىم،
مۇھەببىتىم چوڭقۇر مېنىڭ ھاياتقا.
ئۈمىت مېنى قۇچىقىدا ياشىنىتىپ،
باشلىماقتا غەيرەت بىلەن يىراققا.

ئايال

مامۇت زايىت

بارمىدۇ چولپاندىن گۈزەلرەك يۇلتۇز،
سۇبھىنىڭ ئەرشىدە كامالغا يەتكەن؟
بارمىدۇ جاھاندا بىر ئۆلمەس ئەدىپ،
گۈزەللىك توغرىلىق كۈيلىمەي ئۆتكەن؟

ئانىسىز ــ بۇ ئالەم مەھرۇم ئەۋلاتتىن،
ئانىسىز ــ پەرزەنتمۇ بىناۋا يېتىم.
بولمايدۇ ئانىنىڭ سۈت ھەققى ئادا،
بۇ يولدا ئۆمرۈڭنى بەرسەڭ مىڭ قېتىم.

گۈزەللىك ھەققىدە بولار ئىكەن سۆز،
كېلىدۇ ئاياللار ئېسىمگە دەرھال.
نۇر، يالقۇن، ھاياتلىق بۆشۈكى ئۇلار،
ئانامۇ، سىڭلىممۇ، يارىممۇ ئايال.

ھەدىلەر، سىڭىللار شەپقەت بۇلىقى،
مېھرىدىن ۋۇجۇدۇڭ كۈچ ئالار ھەردەم.
ئۇلارسىز بولمايدۇ تويۇڭمۇ تويدەك،
مۇسىبەت كۈنىمۇ ئۇ ساڭا ھەمدەم.

AltunOq

قىرانلىق پەيتىگە يەتكەن ئەر ئۈچۈن
بىر بەخت - ئۆمۈرلۈك نىگارنى سۆيمەك.
ياشلىقتا بىر مەزمۇن، كۈچ قوشىدۇ يار،
نىگارسىز يالقۇندىن مۇستەسنا يۈرەك.

ۋاپادار ئايالسىز ئۆي مىسالى گۆر،
ئايالنىڭ مېھرىسىز لەۋگە يات كۈلكە.
ئايالسىز تۇرمۇشتا يوق لەززەت - ھوزۇر،
ئايال ئۇ ئۆي ئۈچۈن گويا تاج - قۇببە.

ئايالسىز خانىگە تولمايدۇ مېھمان،
ئۇلارسىز قىزىماس سورۇن ۋە بەزمە.
ئۇلارسىز يوق ئۆيدە ھەقىقى بەركەت،
ئاياللار — ئەر ئۈچۈن گۆھەر غەزىنە.

ئاياللار مەنبەئى جۇشقۇن ئىلھامنىڭ
ئۇلارسىز ياڭرىماس شائىر قوشىقى.
ئۇلارسىز ئاچمايدۇ باغلار گۈل - چېچەك،
ئۇلارسىز مۇز گويا ھايات قۇچىقى.

ئاياللار قاتناشماي، كۈچ قاتماي پەقەت،
تاپالماس ئىنقىلاپ ئىستىقبال، ئۈمىت.
بولماستىن مەھبۇبنىڭ مەدەت - ئىلھامى،
جەڭگاھتا شان - زەپەر قۇچالماس يىگىت.

ئاياللار — ماھىرى ھۈنەر - سەنئەتنىڭ،
ئەڭ نازۇك ماشىنا گويا جۈپ قولى.

تەبىئەت مىسالى، ئۇ چىۋەر، ئىشچان،
مۆجىزە — يىگىنىدە ياراتقان گۈلى.

ئاياللار تۆھپىكار بىلىم - ئىرپاندا،
تارىختا ئۇلارنىڭ بار — ئورنى، شانى.
ئالىمە، شائىرە ... ھەمشىرىلەرنىڭ
ئۆچمىدى، ئۆچمەيدۇ ۋەتەندە نامى.

كۈيلىگەن لۇتپى ھەم نۆبىتى، گۇمنام،
ئاياللار توغرىلىق غەزەل - قەسىدە.
شېئىرىيەت داھىسى بۈيۈك ئەلىشىر
ياراتقان چوڭ داستان شىرىن ھەققىدە.

ماختالغان نىزارى قەلىمى بىلەن،
ئاياللار — ئۆلگىسى بولۇپ ۋاپانىڭ.
ئىزھارى رابىئۇزى يازغان زۇلەيخا،
ئاياللار مەرتلىگى، سۇبات، جاپانىڭ.

ھەمشىرە رىزۋانگۈل كەبى ئاياللار
جەڭ قىلغان ئەرلەرگە تۇرۇپ يانمۇ - يان.
ئۇلارنىڭ ئىچىدىن چىققان بىھىساپ
ۋاپادار مەھبۇبە، باتۇر، قەھرىمان.

تەرىپى تۈگىمەس كۈيلىسە قانچە،
ئۇلار — چىن گۈزەللىك، مەرتلىككە سىما.
ئۇلارسىز بولالماس مەۋجۇت بۇ ئالەم،
ئاياللار — مۇنبەتلىك كەڭ يېرىم دۇنيا!...

ئانا مۇھەببىتى

يالقۇن نۇر

تاڭ ئاقاردى ئانا سېنىڭ چېچىڭدەك،
سانسىز يۇلتۇز ئاڭا سىڭىپ يوقالدى.
كۆرگەنمىدى قۇياش ياكى قەلبىڭنى،
قىزاردى زەپ يۈرىگىڭدەك رەڭ ئالدى.
سۇبھى ۋاقتى پۈتۈن جاھان ئويغاندى،
مېھرىڭ شۇئان ئىلھامىمنى قوزغاتتى.

ئۆتكەن ئىدى بالىلىغىم قوينۇڭدا،
تۇمار ئىدىم گويا سېنىڭ بوينۇڭدا.
ئەللەي ئېيتىپ كۆز يۇممايتتىڭ كېچىسى،
گىرە سېلىپ بۆشۈكۈمگە ئۇيقۇڭدا.
سەن تۆكەتتىڭ مېھرىڭنى زەر قۇياشتەك،
مەن ياتاتتىم جىسمىم ساڭا تۇتاشتەك.

مەن يىغلىسام يىغلار ئىدىڭ قوشۇلۇپ،
كۆلگىنىمدە تەڭ كۈلەتتىڭ سۆيۈنۈپ؛
مەن ياناتتىم گويا شامدەك دىلىڭدا،
سەن ئۇچاتتىڭ پەرۋانىدەك ئۆرتىنىپ.
ئانا جىسمىڭ پۈتكەنمۇ يا تۆمۈردىن،
بېغىشلىدى مېھرىڭ ھايات ئۆمۈردىن.

ئۆتكەن ئىدى قانچە كېچە ئاشۇنداق،
تىنىقلىرىڭ تىنىقىمغا قوشۇلۇپ.
ئۇلۇغ ئانا ئىدىڭ پۈتمەس بايلىقىم،
قانماس ئىدىم خۇش ھىدىڭغا تويۇنۇپ.
خىسلىتىڭنىڭ سىمۋولى تىيانشان،
تەردىپلەشكە تىلىم ئاجىز ئانىجان!

بىراق ئۇ چاغ سەبى ئىدىم ئەقىلسىز،
چاپچىپ يۈرەر ئىدىم توسۇن تاي كەبى.
ئويلىمايتتىم بەگۋاشلىقىم تۈپەيلى،
ئەگسە جاپا قامىتىڭنى ياي كەبى.
ھايات يولى سېنى شۇنداق ھېرىتتى،
ياشلىقىڭنى ئېلىپ كەتتى، قېرىتتى.

تۆۋە قىلدىم، بىراق ئەمدى كېچىكتىم،
بېرەلمەيمەن ياشلىقىڭنى قايتۇرۇپ.
ئاتا قىلدىم بارلىقىمنى ۋەتەنگە،
ساڭا بولغان مۇھەببىتىم جۇش ئۇرۇپ.
ئەھدىڭ ئاقلاش پۈتۈن ئارزۇ - تىلىكىم،
چىراق بولسۇن ساڭا ئوتلۇق يۈرىكىم.

ئادا بولماس قەرزىم يەنە شۇندىمۇ،
چۈنكى سىڭگەن ئارمانلىرىڭ تېنىمگە.
كەمەر بولدى ئەجداتلارنىڭ نىيىتى،
سەن باغلىدىڭ ئۇنى مەھكەم بېلىمگە.
تاڭ شەپىقى بولدى يېڭىش بايرىقىم،
خاتىرجەم بول، جېنىم ئانا، ئامرىقىم.

بەرگىن ماڭا بوۋام تۇتقان قىلىچنى،
كېسەي پەرھات كەسكەن ئاشۇ تاغلارنى.
پەخىرلەنسۇن خەلقىم گويا شىرىندەك،
ئەھيا قىلسام چۆلدە گۈزەل باغلارنى.
بىزنى كۈتەر گۈزەل ئىقبال - كېلىچەك؛
ئاچار «ئانا» ئارزۇلىرىڭ گۈل - چىچەك.

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى، ھاياتى ۋە مازىرى توغرىسىدا

ئىبراھىم مۇتىئى
ئىمىرسۇلتان ئوسمانوپ

مەملىكىتىمىزنىڭ 11-ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى، ھاياتى ھەم قەيەردە ۋاپات بولغانلىقى ئىلىم دۇنياسىدا ھازىرغىچە تولۇق ئېنىقلانماي كېلىۋاتقان بىر مەسىلە ئىدى. بۇ ھەقتە تۈرلۈك كۆزقاراش ۋە پەرەزلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، لېكىن، يەنىلا كەڭ جامائەتچىلىكنى قانائەتلەندۈرەلمەي كەلدى. بەزى كۆزقاراشلار ھەتتا رېياللىقتىن ناھايىتى يىراقلىشىپ كەتتى.

بىز ئالىمنىڭ «دىۋان»دا ئۆز يۇرتى ۋە ھاياتى ھەققىدە بەرگەن ماتېرىياللىرى ئاساسىدا، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئىزلىنىپ كۆرۈش مەقسىتى بىلەن 1982-يىلى 12-ئايدىن 1983-يىلى 3-ئايغىچە قەشقەردە «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ Ⅲ-تومىنى ئۇيغۇرچە نەشرگە تەييارلاش خىزمىتى جەريانىدا قەشقەرنىڭ ئوپال يېزىسىنى نۇقتا قىلغان ھالدا بىر نۆۋەت مەخسۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن (1982-يىلى 12-ئاينىڭ 18-، 19-كۈنلىرى) ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تارىخىي ئورۇنلارنى كۆزدىن كەچۈردۇق. ئاندىن ئوپال ۋە قەشقەردىكى پېشقەدەم ئۆلىمالار، زىيالىلار ۋە مۇناسىۋەتلىك ئادەملەردىن ئۇلار بىلىدىغان ئەھۋاللارنى ھەم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرىغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى ئىگىلىدۇق. شۇنىڭ بىلەن 1982-يىلى 12-ئاينىڭ 30-كۈنى ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا بىرىنچى قېتىملىق دوكلادىمىزنى ئاپتونوم رايوندىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن قەشقەر مەمۇرى مەھكىمىسىگە ئەۋەتتۇق①. شۇ ئاساستا قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە مەسئۇللىرىدىن يولداش مامۇتوپ ۋە ئەيسا شاكىرلارنىڭ قىزغىن قوللىشى بىلەن 1983-يىلى 1-ئاينىڭ 6-كۈنى قەشقەردىكى ئۆلىمالار، زىيالىلارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ سۆھبەت يىغىنىنى ئۆتكۈزۈپ، جامائەتچىلىكتىن پىكىر ئالدۇق. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھەقتە يەنىمۇ كۆپ ئادەملەرنىڭ دىققىتى قوزغىلىپ، بىزنى بىرمۇنچە قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە قەشقەرنىڭ مەشھۇر ئۆلىمالىرىدىن ئىمىر ھەسەن

① بۇ دوكلات «قەشقەر ئەدەبىياتى» نىڭ 1983-يىل 2-سانىدا بېسىلغان.

قازى ئاخۇنۇم تەقدىم قىلغان، مۇندىن 150 يىلچە ئاۋال يېزىلغان بىر كىتاپ ۋەخپىنامىسى تولىمۇ قىممەتلىك ھۆججەت بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ ھەقىـقەتەن مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى ئىكەنلىكى ئوچۇق بايان قىلىنغان. بۇ ھۆججەت بىزنىڭ ئاغزاكى ماتېرىياللار ئاساسىدا يېزىلغان بىرىنچى قېتىملىق دوكلادىمىزدا ئالغا سۈرۈلگەن كۆز-قاراشلىرىمىزنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى تەستىقلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىز تولۇپ تاشقان ئىشەنچ-كە كېلىپ، ئىككىنچى قېتىملىق دوكلادىمىزنى يېزىشقا مۇۋەپپەق بولدۇق ۋە ئۇنى 1983 - يىلى 4 - ئايدا شىنجاڭ ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىلمىي ھەيئەتلىرىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىغا قويدۇق.

ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بىز قەشقەر ۋە ئوپالدا دەسلەپ سۆزلەشكەن كىشىلەرنىڭ تولىسى «تۈركى تىللار دىۋانى» نىڭ ئۇيغۇرچە I - تومى نەشىر قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنى كۆرگەن ياكى كۆرەلەيدىغان كىشىلەر ئەمەس، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئەزەلدىن «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخلىقىنى قىلىپ كېلىۋاتقان ئاددى خەلق، بىر قىسمى كونىچە ئوقۇغان بولسىمۇ، ئىلىم دۇنياسىدا مەھمۇت قەشقەرى ھەققىدىكى تەتقىقاتلاردىن بىخەۋەر كىشىلەر. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان «ھەزرىتى موللام» نىڭ مەھمۇت قەشقەرى ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ھەرخىل رىۋايەتلەر بىزگە خەلقىمىزنىڭ ئۆزىنىڭ بۇ مۇنەۋۋەر پەرزەنتىنى بىرقانچە ئەسىرلەر داۋامىدا چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن ياد ئېتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ئۇنى ئۇنتۇپ كەتمىگەنلىكىنى ھېس قىلدۇردى. بىز بۇ ماقالىمىز ئارقىلىق بۇ ماتېرىياللارنى ئۆز ئەينى بويىچە جامائەتچىلىككە مەلۇم قىلـماقچىمىز ۋە ئۆزىمىزنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى قېتىملىق دوكلادىمىزدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان كۆزقاراشلىرىمىزنى تەپسىلى بايان قىلماقچىمىز. بىز بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشتە ئىگەللىگەن ماتېرىياللارنى ئېلان قىلىشتا ئۇلارنىڭ مېغىزىدىن پايدىلاندۇق، شاكىلىنى تاشلىدۇق، يەنى مەسىلىگە ئالاقىدار بىر قىسىم رىۋايەتلەر ئىچىدىكى ئەسىرلەر داۋامىدا قوشۇلۇپ قالغان بەزى ئەپسانىۋى يىپىنچىلارنى نەزەردىن ساقىت قىلدۇق.

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى، ھاياتى ۋە مازىرى ھەققىدە بىز ئىگەللىگەن ماتېرىياللار تۆۋەندىكىچە:

1. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قەشقەرلىك ئىكەنلىكى ئۇنىڭ تەخەللۇسىدىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. ئىلىم دۇنياسىدا چىنلىقىغا ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ ھېچقايسىسى بۇنىڭدىن قىلـچە گۇمانلانمايدۇ.

ئالىمنىڭ قەشقەرىنىڭ قايسى يېرىدىن ئىكەنلىكىگە كەلسەك، بۇ ھەقتە «تۈركى تىللار دىۋانى» دىكى مۇنداق بىرنەچچە پاكىت بىزنىڭ دىققىتىمىزنى ئۆزىگە تارتىدۇ:

مەھمۇت قەشقەرى «دىۋان» دا قەشقەر ئەتراپىدىكى 20 دىن ئارتۇق يەر ئىسمىنى ئىزاھلىغاندا، ئۇلارنىڭ كۆپىنى «اِسمِ بَلْدَةِ كانَتْ قُرْبَ كاشْغَرْ» (قەشقەر يېنىدىكى بىر شەھەر-

نىڭ ئىسمى)، «اِسْمِقَرِيَةِالْكاشْغَر» (قەشقەردىكى بىر يېزا ئىسمى) دېگەندەك ئىبارىلەر بىلەن ئىزاھلىنغان بولسىمۇ، لېكىن «اَذِغْ aźïq» سۆزىنى① ۋە «اُبَلْ opal» سۆزىنى② «اِسْمِقَرِيَةِلَنا» (بىزنىڭ يۇرتىمىزنىڭ نامى) دەپ ئىزاھلىغان. «قَسِي kasi» سۆزىنى③ «اِسْمِمَوْضَعِلَنا» (بىزدىكى بىر يەر ئىسمى) دەپ ئىزاھلىغان.

توغرىسىنى ئېيتقاندا، بىزنىڭ قەشقەر ئوپال يېزىسىدىكى تەكشۈرۈشىمىز مانا مۇشۇ يىپ ئۇچى ئاساسىدا، يەنى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ئوپال، ئوپالنىڭ «ئازىق» مەھەللىسى دېگەن ئاساستا ئېلىپ بېرىلدى.

ئوپال قاتناش لىنىيىسى ھساۋىدا، قەشقەر شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان 45 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى جاي بولۇپ، ھازىر قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىگە قاراشلىق بىر يېزا. ئۇ پامىر تاغلىرىنىڭ شەرقىي ئېتىكىدىن ئورۇن ئالغان، ھاۋاسى ساپ، تەبىئى مەنزىرىسى گۈزەل بىر جاي. مەھمۇت قەشقەرى «قەشقەر — خان تۇرىدىغان جاي، قەشقەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى بولغانلىقتىن، خاقان ئەفراسىياپ شۇ يەردە تۇرغان»④ دېگەندە، قەشقەرنىڭ، شۇ جۈملىدىن، ئوپالنىڭ مۇشۇنداق ساپ ھاۋاسىنى ۋە گۈزەل مەنزىرىسىنى كۆزدە تۇتقان بولسا كېرەك.

«اَذِغْ aźïq» دېگەن يەر ئىسمىغا كەلسەك، مەھمۇت قەشقەرى «بىزنىڭ يۇرتىمىزنىڭ نامى» دەپ ئىزاھلىغان بۇ مەھەللىمۇ خۇددى شۇ ئوپالنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەخمىنەن 300 - 400 مېتىر جەنۇبىدىكى «ئازىق تىكەن دارىسى» (ھازىرقى ئاتىلىشى «سوسەر ئاغزى») دېگەن ئېقىننىڭ ئاغزىغا جايلاشقان.

«قسي kasi» ئازىق مەھەللىسىگە تۇتاش بىر جاي ئىسمى، ھازىر بۇ سۆزدىكى «س» تاۋۇشىدا فونېتىك ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن بولۇپ، بۇ جايدىن ئۆتكەن ئۆستەڭ «قاچى ئۆستەڭ» دېيىلىدۇ.

ئازىق مەھەللىسىدىن 92 ياشلىق داۋۇت زۇنۇننىڭ ئۆز دادىسىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ ئېيتىپ بېرىشىچە، بۇ مەھەللىنىڭ ئەسلى ئىسمى «ئازىق» بولۇپ، بۇرۇن سوسەر ئاغزىدىن بىر قېتىم سەل كېلىپ قۇم سېلىۋەتكەنلىكتىن «قۇمباغ» دەپمۇ ئاتىلىدىغان بولغان. مۇندىن 50 يىللار ئىلگىرىكى ۋاقىتقىچە خەلق «ئازىق» دېگەن ئىسمىنىمۇ تەڭ قوللىنىپ كەلگەن. يەرلىك خەلقنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، «ئازىق تىكەن دارىسى» دېگەن سۆز «ئاق تىكەن دارىسى» مۇ دېيىلىدىكەن. چۈنكى «ئازىق تىكەن» بىلەن ئاق تىكەن، بىرلا خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئىككى خىل ئاتىلىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇششاق قىزىل مېۋىسى بولىدىكەن بۇ مېۋىنى ئېيىق يەيدىكەن.

بىزگە مەلۇم، «ئېيىق» سۆزى خاقانىيە تىلىدا «aźïq» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ

① «تۈركى تىللار دىۋانى» يازما نۇسخە، 44 - بەت، 1 - ، 2 - قۇرلارغا قاراڭ.
② 〃 〃 〃 〃 〃 49 - بەت، 7 - قۇر.
③ 〃 〃 〃 〃 〃 544 - بەت، 5 - قۇرغا قاراڭ.
④ «تۈركى تىللار دىۋانى» يازما نۇسخە، 173 - بەت، ئۇيغۇرچە I توم، 447 - بەتلەرگە قاراڭ

AltunOq

شۇڭا «دىۋان»دا «اَذِغْ *aẓïq*» دەپ تىلغا ئېلىنغان ۋە ھازىر «ئازىق» دېيىلىۋاتقان بۇ مەھەللىنىڭ ئىسمى ئەنە شۇ «ئازىق تىكەن دارىسى» دېگەن سۆز بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قاراشقا بولىدۇ.

11 - ئەسىردىكى خاقانىيە تىلىنىڭ ئاساسەن «ز - z» لىق تىل ئىكەنلىكى، كېيىنچە بۇ تاۋۇشنىڭ «ي - y»غا ئۆزگەرگەنلىكى، لېكىن بەزى يەر ئىسىملىرىدا، مەسىلەن، ئوپالدىكى «ئازىق» ۋە ئاتۇشتىكى «ئازاق» سۆزلىرىدە «ي - y»غا ئۆزگەرمەي (جۇغراپىيىۋى ئىسىملار ئومۇمەن تۇراقلىق بولغاچقا، مۇنداق ئۆزگىرىش ئاز بولىدۇ)، ئەسلى تەلەپپۇزى ساقلىنىپ قالغانلىقىغا دىققەت قىلىنسا، يۇقۇرقى قاراشنىڭ ئاساسسىز ئەمەسلىكى ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

مانا بۇ بىرنىڭ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى قەشقەر، قەشقەردىكى ئوپال يېزىسى ۋە ئوپالدىكى «ئازىق» مەھەللىسى دېيىشىمىزدىكى بىرىنچى ئاساس.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، مەھمۇت قەشقەرى «بىزنىڭ يۇرتىنىڭ نامى» دەپ ئىزاھلىغان بۇ ئىككى يەر ئىسمى ئېنىقلانغاندىن كېيىن، بىز بىرىنچىدىن، «تۈركى تىللار دىۋانى»نىڭ بىزدىن ئاۋۋالقى تەرجىمىلىرىنى نەشر قىلدۇرغان بورككېلمان، بېسىم ئاتالاي ۋە سالىھ مۇتەللىبوۋلارنىڭ «ابُل» سۆزىدە يېزىلىشتىكى سەۋەنلىك تۈپەيلىدىن «ا - ئېلىف» بىلەن «ب - *b*» ئوتتۇرىسىغا قويۇلۇپ قالغان دىاكرىتىك بەلگە — زەممىنى «ب - *b*» غا تارتىپ «*abul*» دەپ ئوقۇغانلىقىنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى، بىزنىڭ زەممىنى «ا - ئېلىف» قا تارتىپ «*opal*» دەپ ئوقۇغانلىقىمىزنىڭ پۈتۈنلەي توغرا بولغانلىقىنى ھېس قىلدۇق؛ ئىككىنچىدىن، بىز 1980 - يىلى 6 - ئايدا «دىۋان»نىڭ 1 - تومىنىڭ تەرجىمە خىزمىتىگە ئالاقىدار تىل تەكشۈرۈش بىلەن قەشقەرگە بارغان ۋاقتىمىزدا، يېڭىسار ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ھەر يىلى ئالدى بىلەن يېڭىساردىكى «ھەزرىتى بېگىم»، ئاندىن «ئوردا خېنىم»، ئاندىن ئاتۇشتىكى ھەزرىتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان، ئاندىن قەشقەر پانىياپتىكى يۈسۈپ خاس ھاجىپ — يۈسۈپ قادىرخان، ئاندىن ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازارلىرىنى تاۋاپ قىلىپ قايتىدىغانلىقىغا بىنائەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى قاراخانىلار جەمەتىگە ئائىت شەخسلەرنىڭ مازارلىرى بولغاچقا، «ھەزرىتى موللام» نىمۇ قاراخانىلار جەمەتىدىن دەپ تونۇغان ۋە «ئېھتىمال، مەھمۇت قەشقەرى بولسا كېرەك» دەپ «دىۋان»نىڭ ئۇيغۇرچە 1 - تومىدا ئاز - تولا بىشارەت بېرىپ ئۆتكەن ئىدۇق. بىراق، بىزنىڭ بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىمىزدا (بۇ بەزى ئىزاھلاردا ۋە كىرىش قىسمىدا كۆرۈلىدۇ) مۇجمەللىك بولدى، ئاتۇشتىكى «ئازاق» بىلەن ئوپالدىكى «ئازىق»نى ئارىلاشتۇرۇپ قويغانلىقىمىز ئۈچۈن، بەزى سەۋەنلىكلەرگە يول قويۇلۇپ قالدى.

بىز «دىۋان»نىڭ 1 - تومىنى ئۇيغۇرچە نەشرگە تەييارلاش خىزمىتىنىڭ قاتناشقۇچىلىرىدىن بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن مۇنداق مۇھىم بىرئىلمىي مەسىلىدە يەڭگىلتەكلىك قىلغانلىقىمىزنى ۋە شۇنىڭ بىلەن سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەنلىكىمىزنى ئېتىراپ قىلىمىز.

ئوپال ئازىقتىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسى ۋە مۇشۇ تەزكىرىدىكى

بايانلارغا ياندىشىقان ھالىدا، بۇ مازارنىڭ تا مۇشۇ كۈنگىچە خەلقىمىز تەرىپىدىن «ئىلىمگە ھۆددىگار پىرىم» دەپ، سۆيۈپ، ئاسرىلىپ كېلىۋاتقانلىقى، «ھەزرىتى موللام» مازىرى شەيخلەرىنىڭ مازار ھەققىدە سۆزلەپ بەرگەنلىرى (بۇ ھەقتە ئايرىم توختىلىمىز) ۋە يۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ۋەخپىنامە — مانا بۇلار بىزنىڭ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ئوپال، ئۇ ھەقىقەتەن ئوپال ئازىقتا تۇغۇلغان ۋە ئوپال ئازىقتا دەپنە قىلىنغان دەپ تونۇشىمىزغا ئىككىنچى ئاساس ھېساپلىنىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، ھازىرقى ئوپالدا «خان بېغى» ياكى «سۇلتانىباغ»، «تەكيەگاھ» (خانلارنىڭ چەتئەل ئەلچىلىرىنى كۈتۈۋالىدىغان مەخسۇس مېھمانخانىسى) دىگەن جاي ئىسىملىرىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى، شۇنىڭدەك، «قاراخان پاشايىم» مازىرى، «ھەزرىتى پاشايىم» مازىرى، «سوپ تېكىن (سەبۇك تېگىن؟)» مازىرى، «ئوپ تېكىن (ئالىپ تېگىن؟)» مازىرى، «قىلىچ بۇغراخان» (ئېھتىمال يۇسۇپ قادىرخاننىڭ دادىسى ئوبۇلھەسەن ھارۇن ئىبنى سۇلايمان بولسا كېرەك) مازىرى دىگەندەك مازارلارنىڭ بولۇشى ۋە تىل ئالاھىدىلىكى جەھەتتە، مەھمۇت قەشقەرى «دىۋان»دا ئېيتىپ ئۆتكەن ئۆز ئەجەداتلىرىنىڭ سۆز بېشىدا «ھ-ḥ»نى كۆپەيتىش ھادىسىسىنىڭ ھازىرقى ئوپال جانلىق تىلىدا قويۇق ساقلىنىپ كېلىۋېتىشى ئومۇمەن، ئوپالنىڭ قاراخانىلار جەمەتى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتلىك جاي ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

بولۇپمۇ، تەزكىرىدە نامى تىلغا ئېلىنغان «بۇزرۇكۋارلىرىم» دىگەن نام ئاستىدىكى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ بوۋىسى مۇھەممەت ۋە ئاتىسى ھۈسەيىنلەرنىڭ مازىرى؛ «سەيىپىدىن بۇزرۇكۋار» دىگەن نام بىلەن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئانا تەرەپ بوۋىسى خوجا سەيپىدىننىڭ مازىرى (تەزكىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇ كىشىگە «بۇزرۇكۋار» دىگەن ئۇلۇغلاش ئىنۋانى مەھمۇت قەشقەرى دۇنياغا كېلىش بىلەن خان تەرىپىدىن بېرىلگەن)؛ «بۇبى رابىيە خېنىكەم» دىگەن نام ئاستىدا ھۆرمەتلىنىپ كېلىۋاتقان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئانىسىنىڭ مازىرى؛ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ شاگىرتلىرىدىن بولغان ئىمام ئەكبەر (ياكى ئىمام ئەژدەر)، ئىمام ئەسقەرلەرنىڭ مازارلىرى، مەھمۇت قەشقەرى باغداتتىن قايتقاندىن كېيىن، 8 يىل دەرس ئۆتكەن «مەھمۇدىيە» مەدرىسىسىنىڭ خارابىسى؛ ئالىمنىڭ ئۆز تالىپلىرى بىلەن ھەر پەيشەنبە كۈنى سەيلى قىلىدىغان ۋە ھەر يىلى نورۇز ئېيىدا تالىپلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىملىرىنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارغا ئىلمىي ئۇنۋانلار بېرىدىغان تارىخىي ئورۇن — ئالىمنىڭ تىرىك گۇۋاھچىسى سۈپىتىدە ھازىرمۇ بۇلدۇقلاپ قايناپ تۇرغان «نورۇز بۇلاق» قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ھەقىقەتمۇ ئوپال يېزىسى، ئوپالنىڭ «ئازىق» مەھەللىسى ئىكەنلىكىنى روشەن كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ.

2. «ھەزرىتى موللام» مازىرى — مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى

«ھەزرىتى موللام» (بۇ سۆز ئەسلى ئەرەپچە «مولى *məvla* — ئىگە، خوجايىن» دىگەن سۆزدىن ئۆزگىرىپ كەلگەن بولۇپ، ئاخىرىغا ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۇيغۇر تىلى بويىچە بىرىنچى شەخس بىرلىكتىكى تەۋەلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغان) مازىرى ئوپالنىڭ غەربىي

شىمالىي بۇرجىكىدىكى «ھەزرىتى موللام تېغى» دەپ ئاتالغان تاغ باغرىدا①. بۇ تاغدا ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى بۇددىست ئۇيغۇرلارغا ئائىت خارابىلەرنىڭ ئىزلىرى ھازىرمۇ تولۇق يوقىلىپ كەتمىگەن②. كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، مۇندىن 60 يىللار ئىلگىرى بۇ تاغدا بىر بۇددا ئىبادەتخانىسىمۇ بولغان. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە قەشقەردىكى مانجۇر ئەمەلدارلىرى ۋە ئەسكەرلىرى ھەر يىلى بۇ بۇتخانىغا چىقىپ ئىبادەت قىلىپ تۇرغان. ھازىر بۇ تاغدىن قەدىمقى دەۋرلەردىن قالغان دەپىنىلەر دائىم چىقىپ تۇرىدۇ. ئومۇمەن، بۇ جايدا تاش دەۋرىدىن تارتىپ تاكى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ھەرقايسى دەۋرلەردىكى مەدەنىيەت ئەكس ئەتكەن③. بۇ يەردىن تېپىلغان قاراخانىلار دەۋرىگە ئائىت يارماقلار ھازىر قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت يۇرتىدا ساقلانماقتا.

«ھەزرىتى موللام» مازىرى ئەنە شۇ تاغ باغرىدىكى «مارجان بۇلاق» («چەشمە زۇلال»مۇ دېيىلىدۇ) سەھنىسىگە جايلاشقان. بۇ بۇلاقنىڭ شىمال تەرىپىدە يەنە بىر بۇلاق بولۇپ، ئۇنىڭ تۆۋىدە «ھەزرىتى موللام» جامەسى جايلاشقان. «مارجان بۇلاق» تۆۋىدە خەلقنىڭ ئېيتىشىچە، سەل كەم مىڭ يىلدىن بۇيان قايتا-قايتا كۆكلەپ كېلىۋاتقان «ھاي-ھاي تېرەك» دېگەن تېرەك بار. مەسچىتتىن تۆۋەن چۈشكەندە «ئۈژمىلىك كوچا» دېگەن كوچا باشلىنىدۇ. مازاردىن 30-40 مېتىرچە جەنۇپتىكى دۆڭلۈكتە «مەھمۇدىيە» مەدرىسىسىنىڭ خارابە ئىزلىرى بار. مازارنىڭ كۈن چىقىش تەرەپ پەستە «موللام بېغى» دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان مەھەللە بولۇپ، بۇ مەھەللىدە «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخلىرى ۋە ئۇلارنىڭ جەددى-جەمەتى ئولتۇراقلاشقان. تاھازىرغىچە نورۇز بايرىمىدا ياكى ئۈژمە پىشقاندا، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىن خەلقلەر كېلىپ تاۋاپ ۋە سەيلى قىلىشىدۇ. ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر بولسا، بۇ مازاردا ياتقان شەخسنى «ئىلىمگە ھوددىگار پىرىم» دەپ ھۆرمەتلەپ، دۇئا-تەكبىر قىلىشىپ، ھەتتا بىر مەزگىل تۇرۇپ يېنىشىدۇ.

بىز بۇ مازاردا خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان بىر زاتنىڭ ياتقانلىقىنى مۆلچەرلەپ، ئۇنىڭ كىملىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە مۇنداق ئۈچ جەھەتتىن تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق. -

1) مازارنىڭ شەيخلىرىدىن تەكشۈرۈش:

«ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ ھازىرقى شەيخلىرىدىن باۋدۇن قارى، ئوسمان قارى ۋە مەمەت رېھىم شەيخلەرنىڭ ئاغزاكى گۇۋالىقىچە «ھەزرىتى موللام» مازىرىغا دەپنە قىلىنغان

---

① ئوپالنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان «ئوپال ئارت» كۆز جىلغا بويىدىكى خارابە «تاشبالىق» دېيىلىدۇ. تۆۋەندىكى شېئىردىن قارىغاندا، تاغمۇ شۇ نام بىلەن ئاتىلىپ، كېيىن «ھەزرىتى موللام تېغى» دەپ ئاتالغان. ئوپال دولەت ئۆستەڭ لەڭگەرلىك «خوجا قونداق ئاتام» مازىرىنىڭ خەتىبى سۇلايمان ئىمىن (72 ياش) نىڭ رىۋايىتىچە، مەھمۇت قەشقەرىگە ئاتاپ تۆۋەندىكىدەك مەرسىيەلەر يېزىلغان:

تاشبالىق بولسۇن ئەبەد ھەزرىتى موللامنىڭ تاغى،

نامى ئۈچەس گۈل چېچەكلەپ مۇۋە بولغاي موللام باغى.

② ئوپالدىن يەنە غەربىي شىمالغا ماڭسا «ئۇيغۇر قەلئە» دېگەن بىر خارابە بار.

③ «قەشقەر ئەدەبىياتى» 1983 - يىل، 6 - سان، 18 - بەت، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى مەدەنى يادىكارلىقلار باشقارمىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنى يادىكارلىقلارنى قوغداش ئورنى ئارخېئولوگىيە گۇرۇپپىسىنىڭ دوكلادى»غا قارالى.

زاتىنىڭ تولۇق ئىسمى «ھەزرىتى مەۋلام شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبنى ھۈسەيىن» ئىكەن. ئۇلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە: مەۋلام — ئالىملىقىغا قارىتىلغان، شەمسىددىن — دىنىنىڭ قۇياشى، ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن ئۇنۋان، مەھمۇدىيە — بۇ زاتنىڭ ئىسمى (بىرنەچچە ئەسىر ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن، مەدرىسىگە بېرىلگەن «مەھمۇدىيە» دېگەن نامى ئۇلار دەپىن قىلىنغان زاتنىڭ ئىسمى دەپ ئاتىلىپ قالغان)، شۇنىڭدەك، ئۇنىڭ ئەخلاقلىقلىقىنى كۆرسىتىدۇ، ھۈسەيىن — دادىسىنىڭ ئىسمى. «ھەزرىتى موللام» شەيخلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ زات ئالىم كىشىكەن، ئەرەپ، پارسى، تۈركى، رومانى... قاتارلىق 8 - 9 تىلنى بىلىدىكەن، ئىران، ئىراق تەرەپلەردە ئىلىم تەھسىل قىلغان ۋە مۇدەررىس بولغان، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا «مەن يۇرتۇمغا قايتىسام» دەپ مۇشۇ يەرگە قايتىپ كېلىپ، مۇشۇ مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىسىدە (يەنى مەدرىسەئى مەھمۇدىيە) مۇدەررىس بولغان ۋە تۆت ئەتراپقا ئىلىمنى شۇ كىشى تاراتقان، قايتىپ كېلىپ 8 يىلدىن كېيىن 97 يېشىدا ۋاپات بولغان، ئالىم كىشى بولغاچقا، ئۇلۇغلاپ «ھەزرىتى مەۋلام» دېيىلىدىكەن...

قارا خانىلار دەۋرىدىكى قائىدە بويىچە، خان جەمەتىدىن بولغان شەخسلەرنىڭ مازارلىرىغا خان تەرىپىدىن مەخسۇس شەيخ، جارۇپكەش (قەبرە سۈپۈرگۈچى)، سۇپارىخان، يانتاقچى، مۇتەۋەللى تەيىنلىنىپ، ئۇلار شۇ مازارنىڭ ۋەخپلىرى بىلەن تەمىنلىنىپ تۇرغان، مۇنداق شەيخلىق ئاتىدىن بالىغا مىراس قالغان.

«ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخلىقىمۇ مۇشۇ قائىدە بويىچە داۋاملاشقان. يەنى بۇ مازارنىڭ شەيخلىقى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى «موللام بېغى» دېگەن كىچىك مەھەللىنىڭ ھەممە يېرى تاكى 1949 - يىلىغىچە بۇ ئەۋلادقا مىراس ۋە ئەۋلادى ۋەخپ (ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا پايدىلىنىدىغان، لېكىن ساتقىلى بولمايدىغان ۋەخپ) بولۇپ كەلگەن. شۇڭا، 1942 - يىلى 10- ئاينىڭ 12 - كۈنى ئوپال مەھكىمەئى شەرئىيەسى بىر مەزگىل باشقىلار تەرىپىدىن قانۇنسىز ھالدا تارتىۋېلىنغان شەيخلىقنى «ھەزرىتى موللام» شەيخلىرىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان قۇددۇس قارى ھاجىم (ھازىرقى شەيخ — ئوسمان قارىنىڭ دادىسى)غا قايتىدىن ئېلىپ بېرىش ھەققىدە ھۆكۈم چىقارغان①.

بۇنىڭدىن شۇ نەرسە ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخلىرى بىر مەزگىللىك شەيخلەر بولماستىن، بەلكى بۇ مازار تىكلەنگەن ۋاقىتتىن ئېتىۋارەن قانۇنىي ھالدا ئەۋلادتىن ئەۋلادقا شەيخ بولۇپ كېلىۋاتقان كىشىلەر. ئۇلار ھەتتا ئۆزلىرىنىڭ يەتتىنچى، سەككىزىنچى ئەۋلادىنى خاتىرىسىدە ساقلاپ كەلگەن، شۇنىڭدەك، ئاتا - بوۋىلىرىدىن تارتىپ ئىشلىتىپ كەلگەن مەخسۇس موھرىمۇ بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ شەيخلەردىن بەزىلىرى ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق ئالىملىرى بولغان. مەسىلەن، بىزگە ئاغزاكى مەلۇمات بەرگەن باۋدۇن قارىنىڭ بوۋىسى تۇردى ھاجىم شەيخ (تەخمىنەن 1923 — 1793) قەشقەرنىڭ ئاتاقلىق ئۆلىمالىرىدىن بولۇپ، ئۆز دەۋرىنىڭ ئۆلىمالىرىدىن موللا سادىق ئەلەم ئاخۇنۇم، ئەلنەزەر ئاخۇنۇم، ئابدۇرېھىم نازارى، تۇردۇش كاتىپ (غەرىبىي)، نورۇز كاتىپقا ئوخشاش كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولغان. تۇردى ھاجىم شەيخ يازغان ئەسەرلەردىن «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان تەزكىرىسى» ھازىر قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى ئاسراش

① بۇ ھۆكۈم «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ ھازىرقى شەيخى ئوسمان قارىنىڭ قولىدا ساقلانماقتا.

ئىدارىسىدا ساقلانماقتا.

شۇڭا، بىز بۇ شەيخلارنىڭ «ھەزرىتى موللام» مازىرى ھەققىدىكى رىۋايەتلىرىنى ئۇلار ئەنە شۇنداق مەشھۇر كىشلەردىن ئاڭلىغان بولغاچقا، مەلۇم ئاساسقا ئىگە دەپ قارايمىز.

تۆۋەندە «ھەزرىتى موللام» شەيخلىرىنىڭ ھازىرغىچە مەلۇم بولغان ئىسىملىكى سىخىما بويىچە كۆرسىتىلدى:

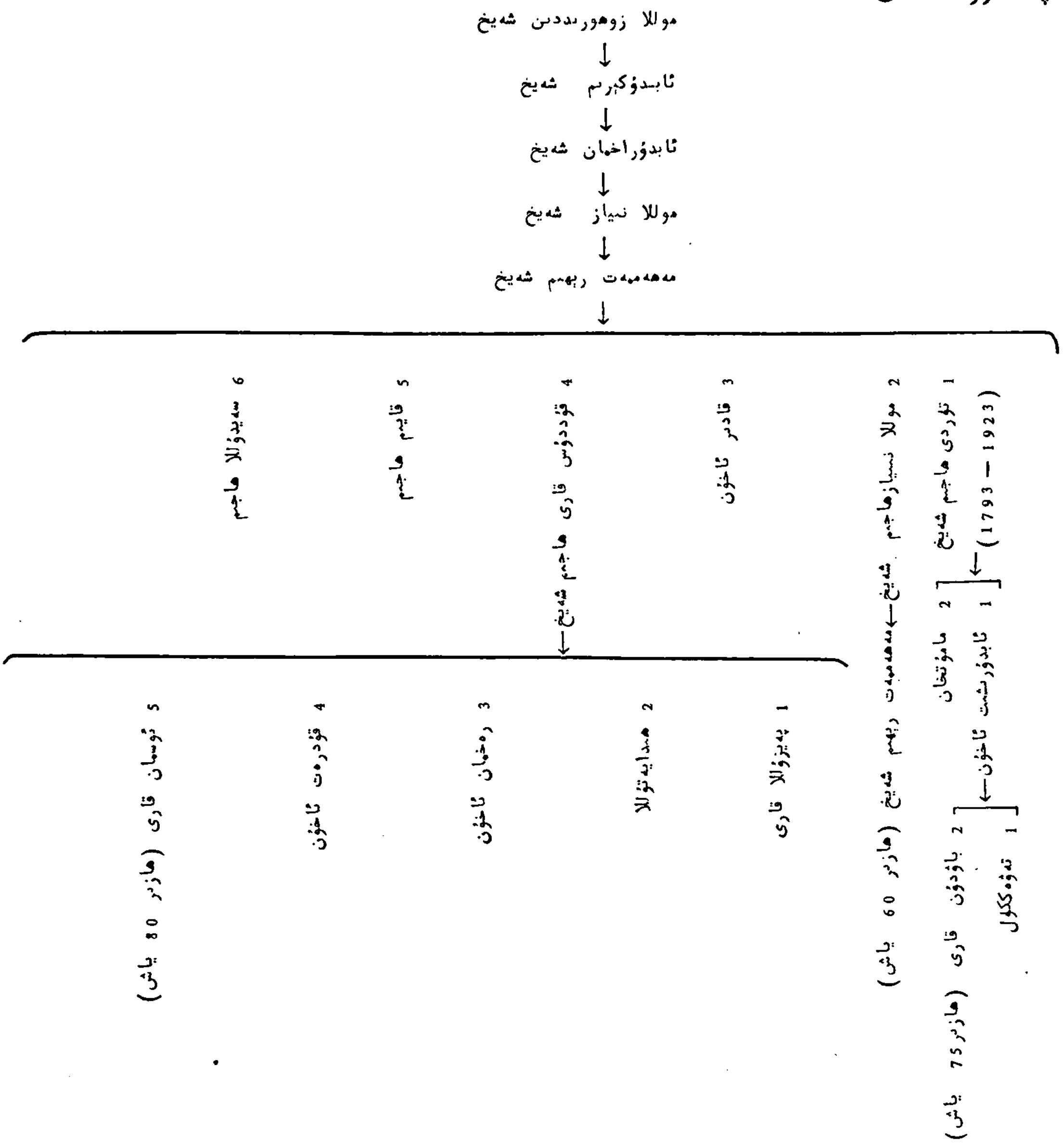

2) «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ تەزكىرىسىنى تەكشۈرۈش:

بۇ مازارنىڭ تەزكىرىلىرىدىن بىرى ياقۇپ بەگ زامانىسىدا يېڭىسارغا ئېلىپ كېتىلگەن، يەنە بىرىنى ئوپاللىق مەھەممەت چوڭسا دېگەن كىشى ساقلاپ كەلگەن بولسىمۇ، 1956 - يىلىدىن كېيىن قولدىن - قولغا ئۆتۈپ يۈرۈپ يوقالغان. گەرچە بۇ تەزكىرە قولىمىزدا بولمىسىمۇ،

ئەمما، ئۆز دەۋرىدە مازارنى تاۋاپ قىلىشقا كەلگەنلەر ئوتتۇرىسىدا دائىم ئوقۇلۇپ كەلگەن بولغاچقا، نۇرغۇن كىشىلەرگە ياد بولۇپ كەتكەن. بىز ئۆتمۈشتە ئۆمەر داموللا، قۇناخۇن خەلپەت قاتارلىق كىشىلەردىن بۇ تەزكىرىنى كۆپ قېتىم ئاڭلىغان مەتنىمىز ئەخمەت، قاسىم قازى ئاخۇنۇم (بۇ كىشى ئالىمنىڭ ئانىسى بۈبى رابىيە مازىرىنىڭ شەيخلىرىنىڭ ئەۋلادى، هازىر 93 ياش)، مۇھەممەت ئوسمان قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئۆز خاتىرىسى ئاساسىدا رەتلەپ چىققان ماتېرىياللىرى (بۇ ماتېرىياللار «قەشقەر ئەدەبىياتى»نىڭ 1983 - يىلى 1 - سانىدا بېرىلدى)دىن ئۇنىڭ ئومۇمى مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولدۇق.

بۇ تەزكىرىدە «ھەزرىتى موللام» مازىرىغا دەپنە قىلىنغۇچى زاتنىڭ تولۇق ئىسمى — ھەزرىتى مەۋلام شەمسىددىن مەھمۇت ئىبنى ھۈسەيىن بولۇپ، ئازىق مەھەللىسىدە تۇغۇلغانلىقى، خان ئەۋلادى ئىكەنلىكى، ھۈسەيىننىڭ دەسلەپ «ئەمىرى شەب» بولۇپ، كېيىن «ئەمىرى سۇلتان»لىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەنلىكى بايان قىلىندۇ.

بىزگە مەلۇم، مەھمۇت قەشقەرى «تۈركى تىللار دىۋانى»دا ئۆزىنىڭ خانزادىلىكىنى، تۈرك ئۇلكىلىرىنى (تۈركى تىلدا سۆزلەشكۈچى قەبىلىلەر ئولتۇراقلاشقان يەرلەرنى) سامانى ئوغۇللىرىدىن قايتۇرۇۋالغان كىشى ئۆزىنىڭ بوۋىلىرىدىن ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىپ ئۆتكەن①.

قاراخانىلار تارىخىنى تەتقىق قىلغان ئالىم ئو. پرىتساكنىڭ تەھلىلىگە قارىغاندا، سامانى ئوغۇللىرىدىن بىرىنچى قېتىم ھىجرى 382 (مىلادى 992) - يىلى بۇخارانى ئالغان كىشى شەرقىي قاراخانىلارنىڭ ھۆكۈمدارى ئوبۇلھەسەن ھارۇن بىننى سۇلايمان (قىلىچ بۇغراخان) ئىدى، خوتەننى ئالغان يۈسۈپ قادىرخان ئەنە شۇ ئوبۇلھەسەن ھارۇننىڭ ئوغلى ئىدى.

ئەرەپ تارىخچىسى ئىبنۇلئەسىردىن مەلۇم بولۇشىچە، يۈسۈپ قادىرخاننىڭ 2 - ئوغلى مۇھەممەت بىن يۈسۈپنىڭ يېنىدا ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى ھۈسەيىن بىن مۇھەممەت «ئارسلان ئىلىك» دىگەن ئۇنۋان بىلەن ھىجرى 449 - 448 (مىلادى 1057 - 1056) - يىللىرى بارىسخان ئەمىرى بولۇپ تۇرغان ۋە ئۆز نامىدىن ئاقچىلار سوقتۇرغان. 1058 - 1048 - يىللاردا «شەمسىددەۋلە ئارسلان ئىلىك» دىگەن نام بىلەن سوقۇلغان ئاقچىلار بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

دىمەك، مەھمۇت قەشقەرى يۈسۈپ قادىرخاننىڭ ئەۋرىسى، ئوبۇلھەسەن ھارۇننىڭ چەۋرىسى ھىساپلىنىدۇ. ئالىمنىڭ «تۈرك ئۇلكىلىرىنى سامانى ئوغۇللىرىدىن قايتۇرۇۋالغان كىشى بىزنىڭ بوۋىلىرىمىز» دىگەن بايانلىرى مۇشۇ تارىخىي ئەملىيەتكە ئۇيغۇن.

ئىبنۇلئەسىر يەنە، بۇغراخان مۇھەممەت بىن يۈسۈپ ئۆزىنىڭ ئاكىسى سۇلايمان بىن يۈسۈپ بىلەن بولغان توقۇنۇشتا غەلىبە قىلىپ، شەرقىي قاراخانىلارنىڭ بۈيۈك خانى بولۇپ 11 ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، تەختنى ئوغلى ھۈسەيىن بىننى مۇھەممەتكە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن، دەيدۇ. تەزكىرىدىكى «ئۇنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىن ئاۋال ‹ئەمىرى شەب› بولغان، كېيىن ‹ئەمىرى سۇلتان بولغان›» دىگەن سۆزلەر مۇشۇ تارىخىي ئەملىيەت بىلەن ناھايىتى مۇۋاپىق كېلىدۇ.

يەنە شۇ پرىتساكنىڭ ئىبنۇلئەسىردىن نەقىل كەلتۈرۈشىچە، ھىجرى 449 - 448 (مىلادى 1057 - 1056) - يىللىرى قەشقەردىكى قاراخانىلار ئوردىسىدا بىر پاجىئەلىك ۋەقە يۈز بەرگەن، يەنى، بۇغراخان مۇھەممەت بىن يۈسۈپ تەختنى ئوغلى ھۈسەيىنگە ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى بولغاندا، مۇھەممەتنىڭ كىچىك خوتۇنى ئۆز ئوغلى ئىبراھىمنى خان قىلىش مەقسىدىدە، تەختنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش مۇراسىمىدا زىياپەتتە مۇھەممەتكە ۋە ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى

① «تۈركى تىللار دىۋانى» ئۇيغۇرچە، 1 - توم، 152 - بەتكە قاراڭ

ھۈسەيىنگە زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرىدۇ، مۇھەممەت بۇغراخاننىڭ قېرىندىشى ئارسلانخان بىن يۈسۈپنى بوغۇپ ئۆلتۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىبراھىم بىن مۇھەممەت تەختكە چىقىرىلىدۇ.

تەزكىرىدە مۇھەممەت بىن يۈسۈپ بۇغراخاننىڭ ئىسمى زىكىر قىلىنماي، «شاھى ئېھرام» دېگەن نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. بىزچە بۇ مۇشۇ پاجىئەلىك ۋەقەنى ئەسلىتىشتىن ئېھتىيات قىلىنغانلىق بولسا كېرەك.

تەزكىرىدە مەھمۇت قەشقەرى «مۇق يولى» ئارقىلىق چەتكە چىقىپ كەتكەن دېيىلىدۇ. دېمەك، ئالىم قانداقتۇر مۇشۇ پاجىئەلىك قىرغىنچىلىقتىن ئامان قالغان ۋە يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ مېڭىشى ئىنتايىن خەتەرلىك بولغان «مۇق يولى» ئارقىلىق چەتكە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان. شۇنداق قىلىپ، ئۇ كۆپ ئۆمرىنى سىرتتا ئۆتكۈزگەن. ئاخىرى، ئۆز ئانا يۇرتىغا بولغان چەكسىز مۇھەببەت ئۇنى ياشانغىنىدا بولسىمۇ، شۇنچە قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، «ئازىق»قا قايتىپ كېلىشكە مەجبۇر قىلغان.

ئالىمنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دا ئۆزىنىڭ قاراخانىلار ئوردىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەققىدە ئارتۇق بىرنېمە دېمىگەنلىكىمۇ ئۆز ئائىلىسىدە يۈز بەرگەن بۇ پاجىئەلەر ئۈستىدە ئېغىز ئېچىشتىن ساقلانغانلىقى بولسا كېرەك. شۇنىڭدەك، ئوپالدا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئەجداتلىرىدىن ئانا تەرەپ بوۋىسى خوجا سەيپىدىن بۇزرۇكۋارنىڭ مازىرى تىلغا ئېلىنىپ، مۇھەممەت بۇغراخان ۋە ھۈسەيىنلەرنىڭ مازارلىرى ئوچۇق تىلغا ئېلىنماي، ئومۇمەن «بۇزرۇكۋارلىرىم» دەپلا ئاتىلىشى يەنە شۇ يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان قانلىق ۋەقە بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

تەزكىرىدە مەھمۇت قەشقەرى «شەمسىددىن — دىننىڭ قۇياشى» دەپ ئۇلۇغلىنىدۇ. ئالىمنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىننىڭ بارسغان ھاكىمى بولۇپ تۇرغىنىدا «شەمسىددەۋلە (دۆلەتنىڭ قۇياشى) ئارسلان ئىلىك» دېگەن نام بىلەن ئاتالغانلىقى نەزەردە تۇتۇلسا، ئۇنىڭ ئالىم ئوغلىنىڭ «شەمسىددىن — دىننىڭ قۇياشى» دەپ ئاتىلىشى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەسلىكى، شۇ دەۋرنىڭ ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇنلۇقى ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

دېمەك، تەزكىرىدە بايان قىلىنغانلار «ھەزرىتى موللام» مازىرىغا دەپنە قىلىنغان زاتنىڭ خانزادە ھەزرىتى مەۋلام شەمسىددىن ھۈسەيىن ئوغلى مەھمۇت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ بايانلار بىزدىن ئىلگىرى ئالىمنىڭ ھاياتى ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان پەرەزلەرگە تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ.

3) «ھەزرىتى موللام» مازىرىغا تەقدىم قىلىنغان كىتاپتىكى ۋەخپىنامىدىن تەكشۈرۈش:

1983 - يىلى 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى سۆھبەت يىغىنىدىن كېيىن، قەشقەرنىڭ ئۇلىمالىرىدىن ئېمىر ھەسەن قازى ئاخۇنۇم ئىچىدىكى بىر ئاق بەتكە كىتاپنى مازارغا ۋەخپ قىلىش ھەققىدىكى ۋەخپىنامە يېزىلغان بىر «مەسنەۋى شېرىپ»نى تەقدىم قىلدى. بۇ كىتاپ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازارىدا قۇرۇلغان كىتاپخانىغا كىشىلەرنىڭ بۇ زاتنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن تەقدىم قىلغان كىتاپلىرىنىڭ بىرى. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا يۈز بەرگەن قالايمىقانچىلىقلاردا بۇ مازارغا توپلانغان كىتاپلار تالان - تاراج بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇ «مەسنەۋى شېرىپ» بەختكە يارىشا ئېمىر ھەسەن قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئاتىسى مەرھۇم قۇتلۇق ھاجىم (شەۋقى) نىڭ قولىدا ساقلىنىپ قالغان.

تۆۋەندە بىز بۇ ۋەخپىنامىنىڭ ئەسلى تېكىستى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا بولغان تەرجىمىسىنى كۆرسىتىپ ئۆتىمىز.

① ۋەخپنامىنىڭ ئەسلى:

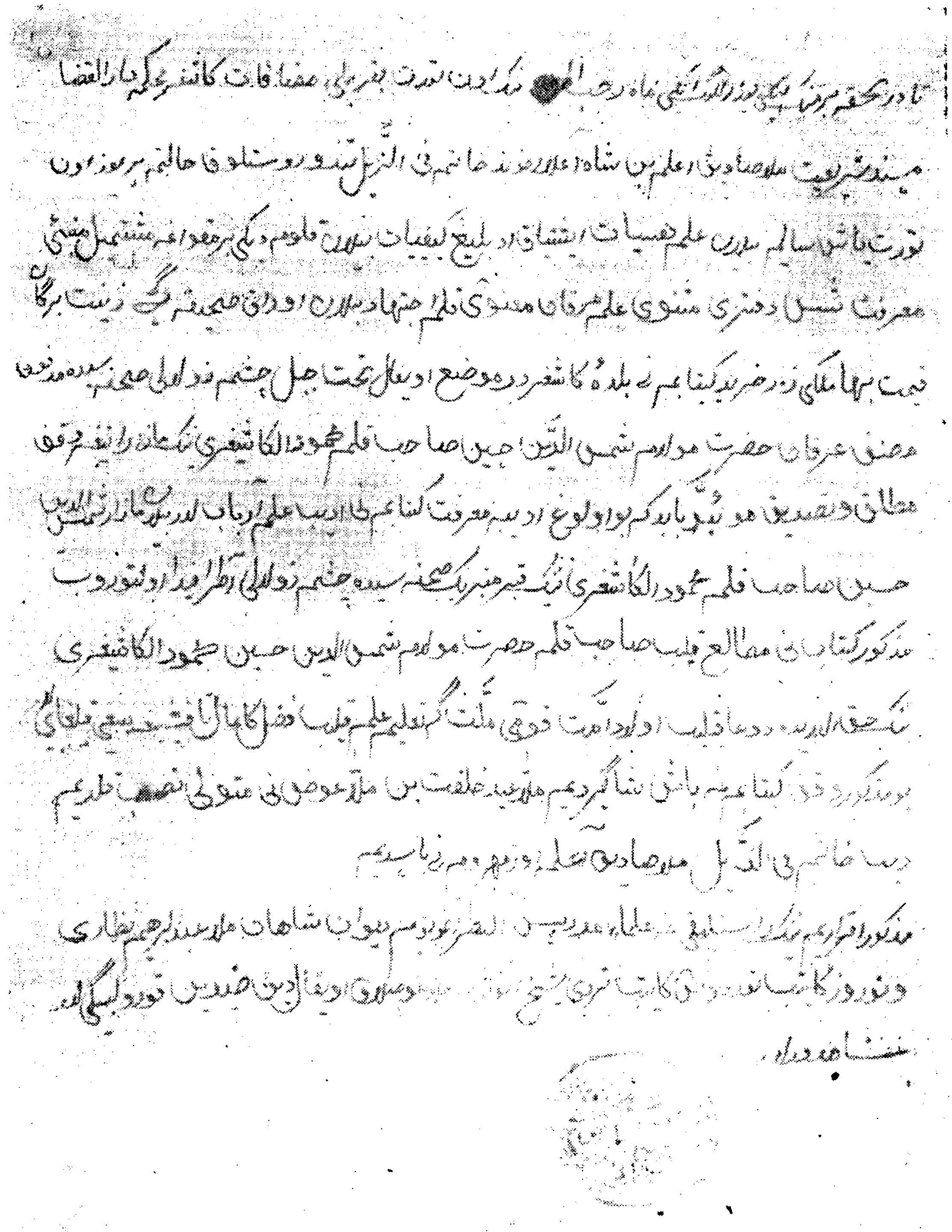

② مەزمۇنى:

ھىجرى 1252 (كالا) - يىلى ئۇلۇغ رەجەپ ئېيىنىڭ 14 - كۈنى شەرىئەتنىڭ تۈۋرۈكى بولغان قەشقەر ۋىلايىتى قازى مەھكىمىسىنىڭ قازىسى، تۆۋەندە مۆھرۈمنى باسقۇچى مەنىكى موللا سادىق ئەلەم شاھ ئەلا ئاخۇن ئوغلى بىر يۈز ئون تۆت ياشقا كىرگەن تەندۇرۇسلۇق ھالىتىم، ئىلىمگە بولغان ھىسسىياتىم، ئىشتىياقىم ۋە ئەدەپلىك كەيپىياتىم بىلەن ئىلىم - مەرىپەتنى مەزمۇن قىلغان، ئالتە دەپتەرنى بىر مۇقاۋىغا تۈپلەپ، ۋاراقلىرىغا ئىجتىھات قەلىمى بىلەن زىننەت بېرىپ يېزىلغان قىممەت باھالىق، ئالتۇنغا سېتىۋالغان مۈلكۈم بولغان «مەسنەۋى شېرىپ» ناملىق كىتاۋىمنى قەشقەرنىڭ ئوپال رايونى تاغ باغرىدا، سۈزۈك بۇلاق سەھنىسىدە دەپىن قىلىنغان ھەزرىتى مەۋلام، دىنىنىڭ قۇياشى، ھۈسەيىن (ئوغلى) قەلەم ئىگىسى بولغان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازارىغا مۇتلەق ۋەخپ ۋە ئەبەدى سەدىقە (قىلدىم).

بۇ ئۇلۇغ ئەدىپكە (مۇتلەق ۋەخپ قىلغان) ئىلىم - مەرىپەت مەزمۇنىدىكى بۇ كىتاۋنى ئەدىپلەر بىلەن ئىلىم ئەرباپلىرىنىڭ دىنىنىڭ قۇياشى، ھۈسەيىن (ئوغلى) قەلەم ئىگىسى بولغان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مۇبارەك قەبرى ئۈستىدە، سۈزۈك بۇلاق ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ مۇتالىئە قىلىپ، قەلەم ئىگىسى بولغان ھەزرىتى مەۋلام، دىنىنىڭ قۇياشى، ھۈسەيىن (ئوغلى) مەھمۇت قەشقەرى ھەققىدە دۇئا قىلىپ، مۇسۇلمان ئەۋلاتلىرى ۋە مىللىتىمىزنىڭ خەلق ئاممىسىغا ئىلىم ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ تولۇق پەزىلەتلىك بولۇشىغا تىرىشىشىنى ئۈمىت قىلىمەن. ۋەخپ قىلغان مەزكۇر كىتاۋىغا باش شاگىرتىم موللا ئەيدىخەلپەت موللا ئېۋەز ئوغلىنى باشقۇرغۇچى قىلىپ تەيىنلىدىم، دەپ تۆۋەندە موللا سادىق ئەلەم ئۆز مۆھرۈمنى باستىم.

مەزكۇر ئىقرارىمنىڭ راستلىقىغا مۇدەررىس ئۆلىما ئەلنەزەر ئاخۇنۇم، باش كاتىپ موللا ئابدۇرېھىم نازارى، نورۇز كاتىپ، تۇردۇش كاتىپ، تۇردى شەيخ ئاخۇنۇم، موللا غوجىلاق ئوپالدىن زەيدىن قورۇلبېگى قاتارلىقلار گۇۋادۇر.

مۆھۈر:

داڭلىق ئۆلىما، دەۋرىنىڭ ئالىمى موللا سادىق شاھ ئەلا ئوغلى.

(مۆھۈر ھىجرى 1208 - يىلى ئويۇلغان)

③ ۋەخپنامىدا ئىسمى چىققان شەخسلەر توغرىسىدا:

موللا سادىق ئەلەم ئىبنى شاھ ئەلا: قەشقەر شەھرىدىن، قەشقەر دۆلەتۋاغ يېزىسىدىكى مەدرەسەئى ھامىدىيەدە ئوقۇپ، كېيىن قەشقەر خانلىق مەدرىسىگە مۇدەررىس بولغان. قەشقەر قازىلار مەھكىمىسىنىڭ قازىسى، ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر ئالىمى.

ئەلنەزەر ئاخۇنۇم: ئەسلى لۈكچۈندىن، ئۆز دەۋرىدىكى قەشقەرنىڭ چوڭ دىنىي ئۆلىمالىرىدىن، ئىسكەندەر ۋاڭنىڭ مەدرىسىسىگە مۇدەررىس بولغان.

ئابدۇرېھىم نازارى: قەشقەر ئوپالدىن، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىدىن، قەشقەر ھاكىمى زوھۇرىددىننىڭ ئوردا كاتىۋى.

نورۇز كاتىپ: قەشقەر ھاكىمى زوھۇرىددىننىڭ ئوردا كاتىۋى.

تۇردۇش كاتىپ: قەشقەر ھاكىمى زوھۇرىددىننىڭ ئوردا كاتىۋى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن شەخسلەرنىڭ بىرى، ئەدىبىي تەخەللۇسى — غەرىبى.

تۇردى شەيخ ئاخۇنۇم: شۇ يىللاردا «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ شەيخى، «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان تەزكىرىسى» نىڭ ئاپتورى، بىزنى بۇ نۆۋەت ئاغزاكى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن باۋدۇن قارىنىڭ بوۋىسى.

موللا غوجىلاق: ئاتۇش مەشھەتتىكى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنىڭ شەيخى.

زەيدىن قورۇلبېگى: شۇ دەۋردە ئوپالدا قورۇلبېگى (چېگرا بېگى) بولۇپ تۇرغان شەخس.

④ ۋەخپىنامىنىڭ تەكشۈرۈلۈشى:

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە مازىرى توغرىسىدا بىزدىن ئىلگىرى باشقىلاردىمۇ ئىزلىنىشلەر بولغان. مەسىلەن، ئابلىمىت روزى ئۆزىنىڭ «ئالىم مەھمۇت قەشقەرى ۋە ئۇنىڭ ‹دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك› ناملىق كىتاۋى» دېگەن ماقالىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

«...مەشھۇر ئابدۇرېھىم نازارىنىڭ:

...يەنە ھەزرىتى شەيخ ھەبىبى ئەجەم،
كى قايىراغىدا قىلمىش ۋۇجۇدى ئەدەم.
ئوپالدا يېتىبدۇر ھەزرىتى مەۋلىۋى،
كى موللام ئاتاب ھەر زەئىپۇقەۋى

دېگەن بىشارەتلىرىدىن ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئاتىسى ياكى ئۆزىنىڭ قەۋردگاھلىقى خەلق تەرىپىدىن ئوپال يېزىسىدا ‹ھەزرىتى موللام› نامىنى ئالغان بولۇشى كېرەك دەپ قىياس قىلىش مۇمكىن»①.

ماقالىدا «ھەزرىتى موللام» مازىرىنىڭ مەھمۇت قەشقەرى بىلەن ئۇنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىندىن زادى كىمگە مەنسۇپلۇقى ئېنىق بايان قىلىنمىغان. بۇ ماقالا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئوپالنىڭ پېشقەدەم مائارىپچىسى مەرھۇم قاسىم رېھىم «ئازىق مەھەللىسى توغرىسىدا» دېگەن بىر ماقالىسىدا، ئالىمنىڭ يۇرتى ئاتۇشتىكى «ئازاق» بولماستىن، ئوپالدىكى «ئازىق» مەھەللىسى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى كۆزقاراشنى ئىلگىرى سۈردى②.

مەرھۇم قاسىم رېھىمنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن يازما مەلۇماتىچە، 1928 - يىللىرىدىلا ئوپالدىن ئۆمەر زاھىرى (ئۆمەر داموللا)، ئۆزبەك ئالىملىرىدىن ئابدۇروسۇل داموللا، دوختۇر ئابدۇلئەزىم ۋە ئابدۇرۇپ قارى داموللىلار مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قەشقەر ئوپالدا تۇغۇلغانلىقى توغرىسىدا، شۇنىڭدەك، بۇخارا شەھىرىدىمۇ بۇ ھەقتە بىر مەزگىل بەس - مۇنازىرىلەر بولۇپ، نەتىجىدە، ئوپال ئازىقتا تۇغۇلغانلىقى ئىسپاتلانغانلىقى توغرىسىدا ئۆزئارا سۆھبەتلەر قىلىشقان.

بىز بۇ قېتىم، ئاغزاكى رىۋايەتلەر، تەزكىرە خاتىرىسى قاتارلىقلار ئارقىلىق مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى ھەققىدىكى ئېنىق كۆزقارىشىمىز ئىپادىلەنگەن بىرىنچى قېتىملىق دوكلادىمىزنى يازغان بولساقمۇ، لېكىن ھەرقانداق بىر ئىلمىي ھۆكۈم ياكى بىر ئىلمىي قاراش ئەمەلىي پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلىنىشى لازىم بولغاچقا، بىز بۇنى پەقەت مەسىلىنىڭ باشلىنىشى دەپلا قارىغان ئىدۇق. بىز گەرچە، ئۆز قارىشىمىزغا خېلى زور دەرىجىدە ئىشەنچىدە بولساقمۇ، ئۇنى تەستىقلايدىغان بىرەر ئەمەلىي پاكىتنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتۇق. ئېمىر ھەسەن

① «شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى (ئىجتىمائى پەن قىسمى)»، 1981 - يىل، 1 - سان، 17 - بەتكە قاراڭ.
② «قەشقەر كونىشەھەر ئەدەبىياتى»، 1981 - يىل، 2 - سان، 92 - بەتكە قاراڭ.

AltunOq

قازى ئاخۇنۇم مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە مەزكۇر ۋەخپىنامىنى تەقدىم قىلدى. بىز 1983 - يىلى 5 - ئايدا بۇ ۋەخپىنامىنى ئاپتونوم رايونىمىز ۋە مەركەزدىكى مەخسۇس ئىلمىي ئورگانلارنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا قەلىمى، ئىشلەتكەن سىياسى ۋە قەغىزى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزدۇق. نەتىجىدە، ۋەخپىنامە يېزىلغان بەتتىكى ئىككى خىل قەغەز (يەنى، بىرسى ئەسلى «مەسنەۋى شېرىپ» كۆچۈرۈلگەن سېرىق رەڭدىكى قەغەز، يەنە بىرسى «مەسنەۋى شېرىپ» نىڭ ئەسلى بەتلىرى تىككەن جايدىن يىرتىلىپ كەتكەچكە، ئۇنى قايتا تۈپلەش ئۈچۈن تىكىلىدىغان جايغا چاپلانغان ھال رەڭلىك قەغەز) نىڭ ھەر ئىككىلىسى يۈز يىلدىن ئاشقان قەغەز ئىكەنلىكى، خەتنىڭ قومۇش قەلەم بىلەن يېزىلغانلىقى، ئىشلەتكەن سىيانىڭ ھازىرقى زاماندىكى كاربونلۇق قارا سىيا بولماستىن، قەدىمدە ئىشلىتىلىدىغان قارا سىيا ئىكەنلىكى، ۋەخپىنامىنىڭ ھەقىقەتەن مىلادى 1836 - يىللىرى ئەتراپىدا يېزىلغانلىقى ئېنىقلاندى.

ۋەخپىنامىدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئالىمنىڭ نامى خەلقىمىز ئارىسىدا تاكى يېقىنقى ئەسىرلەرگىچە ئۆچمىگەن، ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا ھەرخىل يوللار بىلەن يادلىنىپ كەلگەن. نامەلۇم بىر ئاپتور تەرىپىدىن مەھمۇت قەشقەرىگە ئاتاپ يېزىلغان:

«ئەلۋىدا ئەي شەيخ مەۋلانايى شەمسىددىن پىرىم،
ئەلۋىدا ئەي مەھمۇد ئىسمىڭ ھەمد ئۇرگەتتىڭ بىزىم.»

دەپ باشلانغان مەرسىيەدىنمۇ بۇنى ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇ.

بۇلاردىن باشقا، بۇ مازارنىڭ ھىجرى 1245 - (يولۋاس) يىلى ۋە ھىجرى 1315 - يىللىرى قايتا - قايتا رېمونت قىلىنىپ تۇرۇلغانلىقىمۇ ئۇنى خەلقىمىزنىڭ يادلاپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ دەلىلى.

گەرچە ئالىمنى ئۇلۇغلاپ ئېيتىلغان «مەۋلام» سۆزى ھازىر «موللام» دېيىلىپ كەتكەن بولسىمۇ ۋە ئالىمنىڭ ئىسمى مازار شەيخلىرىنىڭ خاتىرىسىدە «مەھمۇدىيە ئىبنى ھەسەنىيە» ياكى «مەھمۇدىيە ئىبنى ھۈسەيىن» دېگەندەك شەكىللەردە كۆرۈلسىمۇ، لېكىن بۇ ۋەخپىنامىدا ناھايىتى ئېنىق قىلىپ «ھەزرىتى مەۋلام شەمسىددىن ھۈسەيىن ساھىپ قەلەم مەھمۇدىلكاشغەرى» دېيىلگەن.

شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش لازىمكى، بۇ ۋەخپىنامىدا «ھۈسەيىن» دېگەن سۆزدىن ئاۋال «ئىبنى» (ئوغلى) دېگەن سۆز چۈشۈپ قالغان. بۇ بەلكىم بىرقانچە ئەسىرلىك ئۇزاق جەرياندا ئالىمنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى ئالىمنىڭ سۈپىتى تەرىقىسىدە چۈشىنىلىپ ۋە شۇنداق قوللىنىلىپ كەتكەنلىكتىن بولسا كېرەك. چۈنكى، ئەرەب تىلىدا «ھۈسەيىن» سۆزى «ھەسەن - گۈزەل، چىرايلىق، ياخشى» سۆزىنىڭ كىچىكلىتىپ (ئەركىلىتىپ) ئېيتىلىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، «ئوپال» سۆزىنىڭ «ئويپال» شەكلىدە ئېلىنىشى بۇ سۆزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىنى «ئوي» (ئوي يەر) دەپ چۈشەندۈرىدىغان خەلق ئېتىمولوگىيىسى ئاساسىدا بولغان بولسا كېرەك.

3. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ھاياتىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر

ئالىمنىڭ خانزادە بولۇپ تۇرۇقلۇق، بىر ھەربىي سەركەردە ئەمەس، بەلكى بىر ئالىم بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى ئۇنىڭ ھاياتى توغرىلىق بولغان تەتقىقاتتا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى. بۇ ئەلۋەتتە ئۆز دەۋرىنىڭ ئىجتىمائىي شارائىتى ۋە شۇ جۈملىدىن، ئالىمنىڭ ئائىلىۋى ھاياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئىجتىمائىي شارائىتتىن ئالغاندا، بۇ دەۋر قاراخانىلاردا ئىلىم-مەرىپەت يۈكسەلگەن دەۋر بولۇپ، ئالىمنىڭ بوۋىسى مۇھەممەت بىن يۈسۈپ ۋە بولۇپمۇ ئۇنىڭدىن كېيىنكى ھەسەن بىن سۇلايمان قاتارلىقلار قاراخانىلار ھاكىمىيىتىدە ئىلىم-مەرىپەتنىڭ ھامىيسى بولغان شەخسلەر ئىدى، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئىلىم ھاسىل قىلىشى ئۈچۈن شارائىت تولۇق يار بەرگەن ئىدى. بۇ ئەھۋال تەزكىرىدە «شاھى ئەبھرام» نىڭ ئۆز ئوغلى ھۈسەيىنگە ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىتىش ئۈچۈن بولغان ئىزلىنىشلىرى ۋە پۇقراغا ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىنىش توغرىلىق چىقارغان يارلىغى قاتارلىقلار ئارقىلىق بايان قىلىنىدۇ. ئائىلىۋى ھاياتىدىن ئالغاندا، ئالىمنىڭ ئانا تەرەپ بوۋىسى خوجا سەيپىددىن ئوقۇمۇشلۇق كىشى بولغان. شۇڭا ئۇ، ئۆزىنىڭ بىردىن-بىر پەرزەندى بولغان بۇۋى رابىيەنى كىچىكىدىن ئوقۇمۇشلۇق، ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلىگەن. مۇنداق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن مەھمۇت كىچىكىدىن ھەم ئەلەم، ھەم قەلەم تەربىيىسى كۆرگەن بولسىمۇ، ئۇ بىر سەركەردە بولۇش ئىستىكىدە بولغان ئەمەس، بەلكى ئۇ، ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى مۇشۇنداق ئەبەدى ئۆچمەس ئىلمىي ئىشقا سەرپ قىلغان. ئالىمنىڭ ئون نەچچە يىل قىر-سەھرالارنى كېزىپ، جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ تەتقىق قىلىش روھى، «دىۋان» دا كەلتۈرۈلگەن خەلق قوشاقلىرى بىلەن خەلق ماقال-تەمسىللىرى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن گۈزەل ئىنسانىي خىسلىتى ۋە ئەخلاق-پەزىلىتى، ئەلۋەتتە، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن بولۇپمۇ ئانىسى بۇۋى رابىيەدىن سىڭگەن تەربىيىنىڭ نەتىجىسى.

ئالىم باشلانغۇچ مەلۇماتنى ئوپال ئازىقتا، يۇقۇرى مەلۇماتنى قەشقەرنىڭ ئاتاقلىق مەدرىسلىرىدە ئالغان. قەشقەر دۆلەتۋاغدىكى «ھۈسەيىن پەيزۇللا غوجام» مازىرىنىڭ - شەيخلىرىدىن ئىگەللىگەن مەلۇماتلارغا قارىغاندا①، ھۈسەيىن پەيزۇللا غوجامنىڭ ئاتىسى سۈرىيە شاھلىق بولۇپ، تەخەللۇسى «مىرى مۇئەللا» دېيىلىدىكەن، ئانىسى قەشقەر گۇلاۋاغلىق بۇۋى سەلىمە ئىكەن. بۇ كىشىنىڭ قاراخانىلار جەمئىيىتىدە ئابرۇيى چوڭ بولۇپ، سەيدئەلى ئارسلانخان (سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ نەۋرىسى، بۇۋى ئەلانۇر خېنىمنىڭ ئوغلى) ئۇ كىشىنى «دۇئاگۇيۇم» دەيدىكەن. ھۈسەيىن پەيزۇللا غوجام سەيد ئەلى ئارسلانخان دەۋرىدە دۆلەتۋاغدىكى «مەدرەسەئى ھامىدىيە» دە مۇدەررىس بولۇپ تۇرغان، سەيدئەلى ئارسلانخاننىڭ ئۆلۈمىدىكى ۋەقەلەرگە ئارىلاشقان. بۇ كىشى ئۇزۇن ياشىغان بولۇپ، يۈسۈپ قادىرخان ئۆلگەندىمۇ ھايات ئىكەن... بىزنىڭ قارىشىمىزچە، مەھمۇت قەشقەرى «دىۋان» دا بايان قىلغان «شەيخ ئىمام زاھىد ھۈسەيىن ئىبنى خەلەف كاشغەرى» نەق مۇشۇ زاتتۇر. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئۇنى «ئۇستاز» دەپ تىلغا ئېلىشىمۇ شۇنىڭدىن بىشارەت بېرىدۇ. م. شاكىر ئۆلكۈ تاشىرىنىڭ

① بىزگە بۇ ھەقتە ئاغزاكى مەلۇمات بەرگۈچىلەر: مەزكۇر مازارنىڭ ھازىرقى شەيخى تۇرسۇن شەيخ (66 ياش، ئەجداتلىرىنى 5 - ئەۋلادىغىچە بىلىدۇ) ۋە ھۈسەيىن پەيزۇللا غوجام مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئابلىز ئابدۇقادىرلار.

«قەشقەرلى مەھمۇت» دېگەن كىتاۋىدا كۆرسىتىلىشىچە، نېمىس شەرقشۇناسلىرىدىن مارتىن هارتمان «دىۋان» نىڭ بىرىنچى تومى بېسىلىشى بىلەن ئېلان قىلغان بىر ماقالىسىدا[1] (ھىجرى 1331 - يىلى) «دىۋان» دا مەھمۇتنىڭ ئۇستازى سۈپىتىدە كۆرسىتىلگەن قەشقەرلىق خەلەف ئوغلى ھۇسەيىن ئاتلىق بىر ئالىم ھەققىدە تاجۇلئىسلام سەمئانىنىڭ «كىتابۇلئەنساف» دا مەلۇمات بارلىقىنى بىلدۈرگەن. سەمئانى قەشقەردە يېتىشكەن ئالىملارنى بايان قىلغاندا، ھۇسەيىننىمۇ تىلغا ئالغان ۋە ئۇنىڭ پەزىلەتلىك، تەقۋادار بىر شەيخ بولۇش بىلەن بىللە ئۇنىڭ سۆزلىگەن رىۋايەتلىرىگە ۋە ۋەقەلىكلىرىگە ئىشىنىشكە بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان①.

بۇلاردىن باشقا، يەنە شۇنى ئېيتىش كېرەككى، جامال قارشىنىڭ كانپۇردا قەبۇلى مەتبەسىدە بېسىلغان «سۇرراھ» دېگەن كىتاۋىدا (يېزىلغان ۋاقتى 12 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى) بۇ كىتابنىڭ قەشقەردىكى «مەدرەسەئى ساجىيە» كۇتۇپخانىسىدا ساقلانغان تىببى قامۇس «سۇھاھ جەۋھەرى» (مىلادى 1002 - يىلى فارابلىق ئىسمايىل جەۋھەرى تەرىپىدىن يېزىلغان) دىن تاللاپ ئېلىنغانلىقى ئېيتىلغان. بۇ ئەھۋال ئۇ دەۋردە قەشقەردە ھەرقايسى پەنلەر بويىچە يۇقۇرى بىلىملەر بېرەلەيدىغان مەدرىسلەرنىڭ بارلىقىنى ۋە بۇلاردا يېتەرلىك ماتېرىياللار توپلانغانلىقىنى، يۇقۇرى بىلىم ئېلىش شەرت - شارائىتىنىڭ تولۇقلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئالىمنىڭ ئەرەپ تىلىنى پۈتۈن تۈركى تىللارنىڭ گىراماتىكىسىنى ۋە لۇغىتىنى يېزىپ چىقالىغۇدەك دەرىجىدە ئىگەللىشى ئۇنىڭ مۇشۇنداق مەشھۇر ئالىملاردىن تەربىيە كۆرگەنلىكىدىن دېگىلى بولىدۇ.

4. خۇلاسە

يۇقۇرىدا بايان قىلغانلىرىمىزغا بىنائەن تۆۋەندىكى خۇلاسىغا كېلىمىز:

1. ئالىم قەشقەر ئوپالنىڭ ئازىق مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

2. ئالىم ئاتا تەرەپتىن ئالغاندا، قاراخانىلار جەمەتىدىن يۈسۈپ قادىرخاننىڭ ئوغلى مۇھەممەتنىڭ نەۋرىسى؛ ئانا تەرەپتىن ئالغاندا، ئازىق مەھەللىسىدىن دەۋرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق كىشىسى خوجا سەيپىدىن بۇزرۇكۋارنىڭ قىزى بۈبى رابىيەنىڭ ئوغلى.

3. ئالىم ئىپتىدائى مەلۇماتنى ئوپالدا ئائىلىدە، يۇقۇرى مەلۇماتنى قەشقەردە ھۇسەيىن ئىبنى خەلەف كاشغەرى قاتارلىق ئالىملاردىن ئالغان.

4. ئالىمنىڭ سىرتقا چىقىپ كېتىشى تەزكىرىدىكى «ھىجرى 450 - يىلىدىن باشلاپ ئىلىم نۇرىنى ئالەمگە ياياغان» دېگەن ئىبارىلەرگە قارىغاندا، مىلادى 1059 - 1058 - يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، پىرىنتساكىنىڭ مۆلچەرىچە، مۇھەممەت بىن يۈسۈپ مىلادى 999 - 991 - يىللىرى، ھۇسەيىن بىن مۇھەممەت 1019 - 1010 - يىللىرى تۇغۇلغان دېيىلسە، ئۇ چاغدا تازا توغرا بولمىسىمۇ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ تەخمىنەن مىلادى 1037 - 1028 - يىللىرى ئارىلىقىدا تۇغۇلغانلىقىنى مۆلچەرلەشكە بولىدۇ. دېمەك ئالىمنىڭ يۇقۇرىدا سۆزلەنگەن پاجىئەلىك ۋەقەلەردىن كېيىن، سىرتقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتى ئۇنىڭ يىگىرمە ياكى يىگىرمە توققۇز ياش ۋاقتىغا توغرا كېلىدۇ. بىرىچە، يىگىرمە توققۇز ياش ۋاقتى ئەقىلگە تېخىمۇ

① قاراڭ: م. شاكىر ئۆلكۈتاشىر، «قەشقەرلى مەھمۇت» 15 - بەت، 1972 - يىل، ئەنقەرە. «دىۋان»، ئۇيغۇرچە، I - توم، 456 - بەت.

ئۇيغۇن كېلىدۇ. چۈنكى، ئالىم ئون نەچچە يىل جەريانىدا تۈركى تىلدا سۆزلەشكۈچى قەبىلىلەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ ماتېرىيال توپلىغان، ئاندىن بۇ ئەسەرنى يېزىشقا كىرىشكەن. «دىۋان» دىكى بايانلاردىن شۇ نەرسە مەلۇمكى، ئالىم ئالدى بىلەن «كِتابُ جَواهِرِ النَّحْوِ فِى لُغاتِ التُّرْكْ (تۈركى تىللارنىڭ نەھۋىگە ئائىت جەۋھەرلەر) نى، ئاندىن بۇ «دىۋان» نى يازغان. شۇنداق بولغاندا، «دىۋان» يېزىلغان ۋاقىتلاردا ئالىم ئومۇمەن 50 ياشلار ئەتراپىدا بولغان بولىدۇ. بۇ ئۇنىڭ «دىۋان» ئۆمرۈمنى ئاخىرغا يەتكۈزدى، دېگەنلىرىگە ئاساسەن ئۇيغۇن كېلىدۇ.

5. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ باغداتتا قانداق بارغانلىقى مەلۇم بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇ باغداتتا قالغان ئەمەس. مەيلى تەزكىرىدىن، مەيلى خەلق ئاغزىدىكى رىۋايەتلەردىن قارىغاندا، ئۇ، 89 يېشىدا قايتىپ كەلگەن ۋە ئوپالدا 8 يىل مۇدەررىسلىك قىلىپ، ئەتراپقا ئىلىم - مەرىپەت تارقىتىپ، 97 يېشىدا ۋاپات بولغان. شۇڭا، ئالىمنىڭ ۋاپاتىغا گەرچە 900 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، خەلق ئۇنى ئەنئەنە بويىچە «ئىلىمگە ھوددىگارپىرىم» دەپ ھۆرمەتلەپ كەلمەكتە.

ئالىمنىڭ قانداق قايتقانلىقىغا كەلسەك، خەلق رىۋايىتىدە، باغداتتا مەخسۇس سودا كارۋىنى ئەۋەتىلگەن ۋە بۇ كارۋان «مۇق يولى» ئارقىلىق تۆگىنىڭ ئۈستىگە شۇۋەلىك ياساپ، شۇنىڭدا ئولتۇرغۇزۇپ، يامان يەرلەردە كىشىلەر يۈدۈپ ئېلىپ كەلگەن، دېيىلىدۇ.

تارىخىي ئەھۋالدىن قارىغاندا، مىلادى 1103 - 1102 - يىللىرى ھۈسەيىن بىن مۇھەممەتنىڭ بىر نەۋرە تۇققانلىرىدىن ھەسەن بىن سۇلايماننىڭ ئوغلى ئەخمەت بىن ھەسەن ئارسلانخان تەختكە ئولتۇرغان ۋە 1105 - يىللىرى مەھمۇت بىن ئابدۇ جېلىل قەشقەرى يېتەكچىلىكىدە باغداتتا ئەلچىلەر ئۆمىكى ئەۋەتكەن. قاراخانىلار تارىخىدا بۇ دەۋر ئەۋلاتلار ئوتتۇرىسىدىكى نىزالار تۈگەپ، بىرقەدەر تېچلىق، ئىناقلىق ھۆكۈم سۈرگەن دەۋر بولغاچقا، ئالىمنىڭ مۇشۇنداق بىر شارائىتتا قايتىپ كەلگەنلىكى تارىخىي ئەھۋالغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. شۇڭا، بىز ئالىمنىڭ مەيلى خەلق ئەۋەتكەن سودا كارۋىنى ئارقىلىق ياكى باغداتقا ئەۋەتىلگەن شۇ ئەلچىلەر ئۆمىكى ئارقىلىق قايتىپ كەلگەنلىكىدىن ئىبارەت ھەر ئىككى خىل ئېھتىمالنى چەتكە قاقمايمىز. ئەگەر ئۇنى 97 يېشىدا ۋاپات بولدى، دېگەن رىۋايەت توغرا بولسا، يۇقۇرقى پەرىزىمىز بويىچە ئالىمنىڭ ۋاپاتى 1126 - يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

6. ئوپالدىكى «ھەزرىتى موللام» مازىرى ھەقىقەتەن مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى مەدەنى يادىكارلىقلار باشقارمىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنى يادىكارلىقلارنى قوغداش ئورنى ئارخېئولوگىيە گۇرۇپپىسىنىڭ ئوپالدا ئېلىپ بارغان مەخسۇس تەكشۈرۈشىدىن چىقىرىلغان خۇلاسە بىزنىڭ بۇ قارىشىمىزنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى.

7. مەسىلىنىڭ مۇنداق ئېنىقلىنىشى — بىزنىڭ پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ پارلاق لۇشيەنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىلىم - پەن ساھەسىدە قازانغان زور ئۇتۇقلىرىمىزنىڭ بىرى. بۇ — ئىلىم دۇنياسى ئۈچۈن بىر يېڭى خۇش خەۋەر، شۇنىڭ بىلەن بىللە، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ۋەتىنى، يۇرتى توغرىسىدا غەرەزلىك ھالدا بۇرمىلاپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان قاراشلار ئۈچۈن بىر ئەمەلىي جاۋاپ.

1983 - يىل 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، ئۈرۈمچى.

بىزنىڭ يازغۇچى، شائىرەلىرىمىز

تۇرسۇنئاي ھۆسەيىن: شېئىرىيەت سېپىدە كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ دىققەت - ئېتىبارىغا سازاۋەر بولۇۋاتقان شائىرە تۇرسۇنئاي ھۆسەيىن 1944 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان، 1962 - يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات پاكولتېتىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردا ئوتتۇرا مەكتەپ تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلىگەن. 1976 - يىلى «تارىم» ژورنىلىغا يۆتكىلىپ، شۇندىن بۇيان مۇھەررىرلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى.

يولداش تۇرسۇنئاينىڭ تۇنجى شېئىرى «گۈل تاقايمەن كۆكسىڭگە» 1958 - يىلى «شىنجاڭ ياشلىرى» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان. شۇندىن تارتىپ ھازىرغىچە ھەرقايسى گېزىت - ژورناللاردا «بەشكىرەم گۈلباغلىرى»، «ئۇچرىشىش» قاتارلىق شېئىرلارنى؛ «سەپەر ناخشىسى»، «يەتتە پارچە سۈرەت» قاتارلىق داستانلارنى يازدى. 1981 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇنىڭ «جىنەستە» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى، 1983 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى «بۇلبۇل ناۋاسى» شېئىرلىرى توپلىمىنى نەشر قىلدى. ئۇ بۇندىن باشقا شائىرەنىڭ «كىچىك مانتىيور»، «ياردەمچىلەر» قاتارلىق بالىلار ھېكايىلىرىمۇ بار. تەھرىردىن.

شېئىرلار

سۆگەت ۋە سۇ

سېرىق سۆگەت تۇرىدۇ مەسخۇش،
نىمە خىيال باسقاندۇ ئۇنى؟
ئېگىلىپتۇ ئۆستەڭگە قەددى،
سۆيەلەيدۇ شوخ ئېقىن سۇنى.

سورىدى سۇ: «ئامرىغىم، سېنى
بۇ باھاردا بېسىپتۇ خىيال.
يەر - زېمىننى كىيىپ يېشىلغا
كەلگىنىڭگە بولماستىن خوشال.»

سۆگەت دىدى: «كېلىسەن جىنىم،
ھەر باھاردا مېنى يايرىتىپ.
مەنمۇ سېنى ئالىمەن كۈتۈپ،
چاچلىرىمغا جالالار سېلىپ.

يازمۇ ئۆتەر، كەلگەندە كەچكۈز،
قارىماستىن كېتىسەن يىراق.
قەھرىتاندا پۈتۈن قىش بويى
ھىجرانىڭدا چېكىمەن پىراق.»

AltunOq

سۇ دىدى: «بار ئىشقىڭ دىلىمدا،
ئايلانسامۇ سوغاقتا قارغا.
سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن ئۆرتىنىپ
ئايلىنىمەن سۇغا باھاردا.

جېنىم، يەنە پۈتمەس - تۈگىمەس
بىر ئوت - پىراق ئۆرتەر تېنىمنى.
مىڭ ئاشىقلىق مۇھەببەت بىلەن
مەن سۆيۈمەن يەرۇ - زېمىننى.»

ئەي نادان

چىقىپ كەتتىڭ كەينىڭگە باقماي،
ياش ئايالنى قالدۇرۇپ داغدا.
يىغلاپ قالدى بىر قىز ۋە ئوغلۇڭ
قول ئۇزۇتۇپ ئەنە شۇ چاغدا.

دەيسەن قاخشاپ «خوتۇن خەق دىگەن
بىلمەس ئىكەن سۆيگۈ - ۋاپانى!»
مەن دەيمەنكى، ئۆزەڭگە ئۆزەڭ
تاپتىڭ شۇنداق پۈتمەس جاپانى.

ئۈزۈپ ئاپسەن باشقا بىر گۈلنى،
سەن بۆلەكتىن تارتىپ ئىشتىياق.
ئېكىن ئۇمۇ كېتىپتۇ ئۆيدىن،
ئارىلىقتا ئۆتمەستىن ئۇزاق.

كېتىپ قالغان پەيتى بەختىڭنىڭ
بىر ئايالنى قاخشاتقان چېغىڭ.
باشلىنىشى ئىدى دەردىڭنىڭ
مەسۇملارنى زارلاتقان چېغىڭ.

ئۈچ شائىرە

ئىزدەپ مەن بىرەر نىشان سىماسىنى،
كەزدىم گۈل دىيارىمنىڭ دالاسىنى.
بارخانلار، يۇلغۇنلارنى تۇتۇپ ئۇلپەت
ئىزدىدىم ساناقسىز قۇم ئاراسىنى.
ئاسمانغا باقتىم، ياندى يورۇق يۇلتۇز،
تۆكتى ئۇ يولۇمغا نۇر جىلاسىنى.
ئۇ دىدى: «تۇرغان يېرىڭ نىشانەڭدۇر،
ئاڭلىدىم يۈرىگىڭنىڭ ساداسىنى.
ئىزدىسەڭ ئاشۇ جايدا تاش پۈتۈك بار،
تاپىسەن ئەجدادىڭنىڭ ئىزناسىنى.
ئوقۇپ باق، مىڭ يىللارنىڭ ئالدىدىكى
ناتىۋان قىز - جۇگانىنىڭ نىداسىنى.»
ئېھتىرام، ئىززەت بىلەن ئېيتىپ رەھمەت،
قازدىمەن قەدىمقى قۇم دۇنياسىنى،
ئالدىدا چىراي ئاچتى ساراي، ھەيكەل،
كۆردۈمەن بۇت دەۋرىنىڭ گۇۋاسىنى.
ئوقۇدۇم سارايدىكى تاش پۈتۈكنى،
ئاڭلىدىم ئوتلۇق شېئىر ساداسىنى:
«نە بولغاي ئىدى ئەگەر قىز بولمىسام!»
دىگەن شۇ دەرت - ئەلەملىك مىسراسىنى.
تۇرالماي كۆزلىرىمدىن تۆكتۈم مارجان
كۆرگەندە مەزلۇملار دىل ياراسىنى.
يالقۇنلۇق ئاشۇ ئوتلۇق مىسرالارغا
باغلىدىم رىشتە قىپ دىل ئىخلاسىنى.
ئېخ، ئۇيغۇر شائىرەسى سىلىق تېگىن①،
ھەيرەتتە قويدۇڭ شېئىر دۇنياسىنى.
بولساڭدىڭ، تۇتار ئىدىم مەڭگۇ ئۇستاز،
سەندەك بىر شېئىرىيەت پېشىۋاسىنى.
كۆرسەڭدىڭ، ئېخ بۈگۈنكى دىيارىمنى،
كۈيلەرگە قاتاتتىڭ گۈل گىياسىنى.

*

بىر كۈينى ئاڭلاپ دىلىم بولدى ھەيران،
ھەسرەتتى دىل قەسرىنى قىلدى ۋەيران.
يۈرەككە چۈشكەن ئىشق ئىزتىراپتىن

① سىلىق تېگىن — بۇددا دەۋرىدە ئۆتكەن ئۇيغۇر شائىرەسى.

ئىزىغا ئىنتىزار بوپ باقتىم ھەريان.
ۋىسالىن ئىزدەپ شۇئان يولغا چىقتىم،
يەركەننىڭ يوللىرىدا بولۇپ سەرسان.
ئويلىدىم: «ئىزلىرىنى قىلاي سۈرمە،
ئاۋازى كۈلكىسىدىن تاپاي دەرمان.
ساتادىن قايتا ياڭراپ، ئىشرەت ئەنگىز،
قەلبىمنىڭ باغلىرىدا بولسۇن مېھمان.
مۇقامنىڭ بالقىپ تۇرغان زۆھرەسىنى
ھەيرانلىق كۆزلىرىدە كۆرسۇن دەۋران.»
تاپالماي ئۇندىن سەھرا رەئناسىنى
يۈرىگىم لەختە بولۇپ يىغلىدىم قان.
«دېمى مەن ئامانىنانىڭ» دىدى شۇ چاغ،
شوخ سابا گۈل بەرگىنى ئېگىپ لەرزان.
نەرگىس گۈل خەۋەر بەردى كىرپىگىدىن
«كۆزى مەن ئامانىنانىڭ» دىدى چولپان.
«سۆزىمەن ئامانىنانىڭ» دىدى كاككۇك
تالزاردا قەھ - قەھ ئۇرۇپ كۈلدى خەندان.
«كۈيىنى ئىشتىمەك بولساڭ قۇلاق سالغىن»
دەپ كۆمۈش دەريا سۈيى بولدى قىيان.
«ھىدى مەن» دەپ ئېگىلدى ئەتىر گۈللەر
ئىپاردەك ھىدلىرىنى سەپتى رەيھان.
«بويى مەن» دىدى نازلىق گۈزەل لالە
سىلكىندى تەبىئەتتە قوزغاپ غەليان.
«مەن بولسام دىۋان نەپىس ۋارىقىمەن»
دىبىشتى ھەر بىر ياپراق نەپىس يازغان.
«بىر ئۆلمەس تارىخىمەن» دىدى زىمىن،
شاھىد بوپ كۈلدى شۇ چاغ ئىگىز ئاسمان.
«قەلبىمنىڭ ئاسمىنىنىڭ يۇلتۇزىسەن،
دىبىشتى پارچە يۈرەك — يورۇق يانغان».
يۈرىگىم غورۇر بىلەن تولۇپ - تاشتى
ھەم بىر ئوت لاۋۇلدىدى بولۇپ گۈلخان.
ئامانىنا، مۇشۇ دەمدە بولغان بولساڭ،
بولاتتىڭ ئارزۇيىڭغا راسا قانغان.
ياڭرىدى رادىيودىن ياڭراق مۇقام،
قەلبىمدە قوزغاپ ئۈمىت، زور ھاياجان.

*

ئاقىدۇ تۈمەن دەريا ئويناپ سۈزۈك،
گويا ئۇ ياقۇت كۆزلۈك زەر بىلەيزۈك.
جۆر بولۇپ تاشقىنىغا تاشار كۈلكە،
چالغاندا دۇتارىنى خۇما كۆزلۈك.
جۈپ تارلار جاراڭلىشى بايان قىلار
ئاجايىپ بىر قىسسىنى شۇنچە ئۇنلۈك
ئاڭلىغان چاغدا كۈيىنى يۈرەك ئوخچۇپ
ئازاتتى رىتىمىدىن بوپ بىر تۈرلۈك.
كىنودەك بىر كۆرۈنۈش بولدى پەيدا،
تۇمان ۋە جۇت ئارىلاش ئەجەپ سۈرلۈك.
كېلىدۇ يولدا بىر توپ قىز ۋە يىگىت،
ئىلىغا سۈرگۈن بولۇپ بىر ئۆمۈرلۈك.
پۇت - قولى كىشەنلەنگەن رەئنا قىزلار،
ھەم بەرنا يىگىتلەر بار بادام بۆكلۈك.
ئاق يەكتەك، لىچەكلەردە قان دېغى بار،
ئارقىدىن چېرىك كېلەر تەرى سۈرلۈك.
تەۋرەتتى ئالامىنى توپ ئىچىدىن
بىر سادا يېرىپ چىقىپ شۇنچە كۈچلۈك:
«ئەلۋىدا! مېھرىۋانىم، جانىم ئانا،
ئەلۋىدا! يۇرتداشلىرىم، دىلى ئۈزۈك.
ئەلۋىدا! يارۇ - دوستلار، بىللە ئۆسكەن،
ئەلۋىدا، تۈمەن دەريا، سۈيى سۈزۈك.
زۇلمەتكە بولغان قەھرى خۇددى چاقماق،
ئەي خەلقىم، سېنى سۆيگەن قىزمەن نوزۇك.
ئەركىنلىك ۋە سائادەت بەخت ئىزلەپ،
جاھالەت پەرەسلەرگە قىلىپ ئۆچلۈك؛
مەلئۇنلار يۈرىگىگە ئۇردۇق خەنجەر،
بولسۇن دەپ يۇرتىمىزدا مەڭگۇ ھۆرلۈك.
بالاخور زالىم دۇۋاڭ قان قاخشاتتى،
قان ئىچىپ ياشىدىغۇ ئۇ كۆڭۈللۈك.
باشلارنى كەستى، چاپتى، دارغا ئاستى،
پالىدى بولمىسۇن دەپ يۇرتتا ئۆملۈك.
بىكارغا كەتمەس ئاققان قان ۋە ياشلار،
ئاخىرى پارتلار ھامان ۋولقان كۈچلۈك.
ھەر ئىزدىن قانچە مەرتلەر باش كۆتەرگەي،
قان ياشقا تولغان دىيار بولغاي گۈللۈك.»
ياڭرىدى شۇ چاغ دۇتار يېڭىۋاشتىن،
كۈيىگە ئاۋاز قوشتى دەريا ۋە كۆك.
قوش كۈيى بىلەن تولدى تالزار شۇدەم،
جۆر بولۇپ سايرىغاندا بىر جۈپ كاككۇك.
تۈمەننىڭ سۈيى ئاقار شۇنچە سۈزۈك،
بويىدا سەيلە قىلار سانسىز نوزۇك.

نۇرىيە ئىبلاخۇن: 1939 - يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ روزىمەتبوزى يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1957 - يىلى ئىلى قىزلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەن، شۇنىدىن باشلاپ ھازىرغىچە غۇلجا ناھىيىلىك دارىلمۇئەللىمىن ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتەپلىرىدە تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇ جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزاسى.

شائىرەنىڭ دەسلەپكى ئىجادىي پائالىيىتى 1952 - يىلى باشلانغان ئىدى. ئۇنىڭ «سالام» ناملىق شېئىرى 1956 - يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان، شۇنىڭدىن باشلاپ ھەرقايسى گېزىت - ژورناللاردا شېئىرلىرى ئېلان قىلىنىپ كەلمەكتە. ئۆتكەن يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇنىڭ «باھار شاتلىقى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدى.

تەھرىردىن.

ئىككى شېئىر

باھار كەلدى يۇرتۇمغا

كەلدى بۇ يىل گۈل باھار، جەۋلان بىلەن باشقىچە،
مېنىڭ ئانا يۇرتۇمغا، يېڭى ھايات بېغىشلاپ.
ئىللىق باھار شاملى چاچلىرىمنى يەلپۈتۈپ،
ئەركىلىتىپ يۈزۈمنى سۆيدى يەنە يېنىشلاپ.

تاغ - ئېدىرلار، ئېتىزلار، كىيىپ يېشىل لىباسنى،
كۈن نۇرىدا جىلۋە قىپ، يالتىرىدى پاقىراپ.

ئۆستەڭلەردە شوخ سۇلار قىيغىتىشتى توختىماي،
گىرۋەكلەرنى قۇچاقلاپ، ئاقتى ھەريان شاقىراپ.

چوكان تاللار بىخ سۈرۈپ، كۆزنى ئاچسا ھاياتقا،
لالە - رەيھان غۇنچىلار پورەك بولۇپ ئېچىلدى.
چالسا چاۋاك دەل - دەرەخ، بىر - بىرىنى ئالقىشلاپ،
ئۇسۇل ئويناپ مايسىلار بۇ سورۇنغا قېتىلدى.

يېپەك رومال پۈركىنىپ، باغلار ئېچىپ گۈل چىراي،
كاككۇك بىلەن بۇلبۇللار، خەندان ئۇرۇپ سايرىدى.
ھەر تەرەپتىن نەغمىچى قۇشلار كېلىپ شاتلىنىپ،
بەزمە قۇرۇپ، جەم بولۇپ، ئەجەپ خوشال يايرىدى.

ھۆسنۈن تۈزەپ كائىنات، جىلۋە قىلدى رەڭمۇ - رەڭ،
خۇش تەبەسسۇم ئىلكىدە باقتى بىزگە يېقىملىق.
بەكمۇ كۆركەم، ھەيۋەتلىك بىزەلدى بۇ تەبىئەت،
ياڭراق كۈيلەر ئەۋجىگە كۆتىرىلدى رېتىملىق.

ئېخ، يۈرتۈمنىڭ باھارى، مەنمۇ بولدۇم جۆر ساڭا،
ناخشام بىلەن ئالدىڭغا سالدىم شۇ.ا پاياندار.
چۈشتى بۈگۈن سەن بىلەن تۈمەن تۇلپار بەيگىگە،
يېتىلگۈسى چېلىشتا، سان - ساناقسىز چەۋەنداز.

سۇ بىلەن سۆھبەت

تاماشا قىپ شوخ ئېقىننى،
ئولتۇرىمەن سۇ بويىدا.
ئۇچار پىكرىم قاناتلىنىپ،
بىر سېھىرلىك ئىش كۆيىدا.

تىكىلدۇ جۈپ كۆزلىرىم،
شوخ ئوخچىغان دولقۇنلارغا.
ھىسسىياتىم ئۆركەش بولۇپ
قوشۇلدۇ ئۇيقۇنلارغا.

سۇغا سىرداش بولۇپ شۇدەم،
شاۋقۇن سېلىپ ئاققۇم كەلدى.

يېشىل چىمەن قىرغاقلارغا
تويماي شۇنچە باققۇم كەلدى ...

زوقۇم كېلىپ سوراپ قالدىم:
«سۇلار نەگە ئاقىسلەر؟
قانماي سۆيۈپ گىرۋەكلەرنى،
يۈزۈڭلارنى ياقىسلەر؟»

ھەيران بولۇپ سوئالىمدىن
سۇمۇ دەرھال كىردى سۆزگە:
«بىز ئاقمىز بىلمەك بولساڭ،
چوققىلاردىن دالا - تۈزگە.

تىنىم تاپماي چېپىپ ھەريان،
ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرىمىز.
ھايات شامى ئۆچسە نەدە،
بېرىپ قايتا ياندۇرىمىز.

ماكانىمىز چەكسىز زېمىن،
شۇڭا ئەركىن قېيغىتىمىز.
كىرپىك قاقماي، راۋان ئېقىپ،
قاقاس چۆلنى ئويغىتىمىز.

كۈمۈش چاشقا (تەگرى) چاچقان،
بىزنىڭ ھىممەت - خىسلىتىمىز.
ھۆسنىمىز يوق قىزىققۇدەك،
بىراق ئۇستۈن ھۆرمىتىمىز.

پەرھات كەبى باشلىسا كىم
تاغۇ - دەشتنى گۈللىتىمىز.
سۇغا تەشنا قىر - دالاغا
ئۈنچە - مارجان چاچرىتىمىز.»

دىدى - دە سۇ، كەتتى ئېقىپ
سۆيۈپ ئۆستەڭ قىرلىرىنى.
بىلىۋالدىم بۇ سۆھبەتتىن
سۇنىڭ خىسلەت سىرلىرىنى.

ئۆز - ئۆزەمگە دىدىم شۇندا،
يىغىپ ئەس ۋە خىيالىمنى:
مەنمۇ تامچا سۇدەك تېپىپ،
ياشناتسامدىم دىيارىمنى!

(بېشى 33 - بەتتە)

بولۇپ خەلقىنىڭ قەھرىگە تەگكەش،
چاقىدۇ چاقماق ياغماقتا يامغۇر.
لەپىلدىتىپ قىپ - قىزىل تۇغنى
كېلەر بىر قوشۇن ئىلگىرىلەپ مەغرۇر.

ئىسسىق ئىچمەستىن ھەپتىدىن بۇيان،
پاتقاق سازلىقتا مۇساپە باسار.
يۈك - تاق بېسىلغان ماشىنىلارنى
سۆرەپ ئەسكەرلەر تاغلاردىن ئاشار.

بىر كۈن كەچقۇرۇن دۈشمەن تانكىسى
يەر يۈزىن چەيلەپ، بېسىپ كېلەتتى.
قەدىمى تەككەن ئۆي ۋە باغلاردىن
جەسەت پۇرىقى سېسىپ كېلەتتى.

كۆرۈپ جەڭچىلەر تانكىنى شۇدەم،
جىددى دەتالاش باشلاشتى بىردىن.
كۆكرەكتە بومبا
قانچە ئون جەڭچى،
رۇخسەت سورايتتى بىر كوماندىردىن.

«مەن» دەيتتى بىرسى،
«مەن»دەيتتى بىرسى،
دەرئىدى بىرسى: «بەرسىڭىز رۇخسەت،
ئەشۇ تانكىنى ئۇچۇراي كۆككە
مۇشۇ مىنۇتتا ئۆتكەزمەي پۇرسەت.»

تاتارنىڭ ئوغلى كۆك كۆزلۈك شەۋكەت،
ئۇيغۇرنىڭ ئوغلى ئاق موللا يەنە:
يۈگۈردى خوشال رۇخسەتنى ئېلىپ،
تانكا ئاستىغا يۈگۈردى ئەنە...

بوۋايمۇ شۇ چاغ ياش جەڭچى ئىدى،
ئۇمۇ قاتناشقان ئاشۇ تالاشقا.
ئىككى دەتالاش ئۆتتۈپ چاقماقتەك،
بوۋاي كۆزىنى تولدۇردى ياشقا.

كۆزى ئالدىدا نۇرلۇق يۇلتۇزدەك
چاقماق چاققانىنى كۆردى بىر بوۋاي.
بىرلا ئورۇندا ئىككى دەتالاش —
بولۇپ باققانىنى كۆردى بىر بوۋاي.

زەينۇرە ئەيسا: 1941- يىلى قەشقەردە تۇغۇلۇپ، ئاقسۇدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان. 1965 - يىلى شىنجاڭ داشۆ تىل - ئەدەبىيات پاكولتېتىنى پۈتتۈرگەن. شۇنىدىن بېرى ئۆزىنىڭ ئانا مەكتىۋىدە تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

زەينۇرەنىڭ تۇنجى شېئىرلىرى 1956- يىلدىن باشلاپ كىتاپخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشكەن ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ «قايىدىدۇر»، «تەقدىر»، «توققۇز بۇلاق» قاتارلىق بىر قاتار شېئىرلىرى ۋە «ئايىمىنىسا» قاتارلىق داستانلىرى ئېلان قىلىندى. ئۇ يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزاسى.

1980- يىلى ئۇنىڭ «توققۇز بۇلاق» ناملىق شېئىرلار توپلىمى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتىدا، 1983- يىلى «ئاق ئەتىرگۈل» ناملىق شېئىرلار توپلىمى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتىدا بېسىلىپ ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

شائىرە زەينۇرەنىڭ ئالىي مەكتەپلەر ئۈچۈن تۈزگەن «يېزىقچىلىق توغرىسىدا» قاتارلىق ئىلمىي ئەسەرلىرىمۇ بار.

تەھرىردىن.

شېئىرلار

بىز قەيەردە دوستلاشقان

چېلەكلەپ سۇ قۇيغاندەك
كۆكتىن يامغۇر چۈشەتتى.
كۈنلۈك تۇتۇپ بىكەتتە
مېيخۇا يالغۇز تۇراتتى.

ئامىنەمۇ بىكەتكە
كەلدى يۈگرەپ، دۈگدەرەپ،
كوچىلاردا ئاقاتتى
يامغۇر سۈيى بوپ سەلەپ.

شۇ چاغ مېيخۇا كۈنلۈكنى
ئىككى باشقا تەڭ تۇتتى.
ئامىنەنىڭ قەلبىنى
مېھرى بىلەن ئۇ ئۇتتى.

ئۇلار كۈنلۈك ئاستىدا
ئىسمىڭ نىمە، دېيىشتى.
مەكتەپ ھەمدە ئۆينىڭ
ئادرېسىنى بىلىشتى.

شۇندىن كېيىن ئىككىسى
بولدى گويا جۈپ يۈرەك.
تەڭ كۈلۈشەر، ئوينىشار
ئوماق بىر جۈپ قوش يۈرەك.

دەيدۇ بەزەن ئىككىسى:
«بىز قەيەردە دوستلاشقان؟
بۇ دۇنيادا بارمىدۇ
ئىككىمىزدەك ماسلاشقان؟»

باغدىمەن

شۇم ھوقۇشلار سايە سالغان چاغدىمەن،
پالىنىپ بولدۇم «گۇناھكار» تاغدىمەن،
قورۇلۇپ كۆيدۇم گويا ياغدىمەن،
سورىساڭ، ئەمدى نىگارىم باغدىمەن،
بىھۇدە ئۆتكەن ئۆمۈرگە داغدىمەن.

تۇت چاپانىنىڭ دەۋرىدە بەك خارلىنىپ،
يۈرىگىم ھەسرەت ئوتىدا داغلىنىپ،
قاپقارا زۇلمەت ئىچىدە زارلىنىپ،
ئۆتتى كۈن دۈشمەنگە ئەخلەت چاغلىنىپ،
بىھۇدە ئۆتكەن ئۆمۈرگە داغدىمەن.

پارتىيەم چاچتى ئادالەت نۇرىنى،
تىنجىدى قاشقاق نادانلىق بورىنى،
قىزىدى ھەر ياندا شاتلىق سورىنى،
يەتتى كۆككە ناغرا - سۇنەينىڭ ئۈنى،
سورىساڭ، ئەمدى نىگارىم، باغدىمەن.

باغدا بار ھۆرلۈك ئادالەت مايىسى،
مۆسى ئالتۇن دەرەخلەر سايىسى،
تېخىمۇ پارلاق خەلقىنىڭ غايىسى،
كۆلمىگەي شادمان يۈرەكنىڭ قايىسى،
مەنمۇ كۆلدۇم شاتلىنىپ، بۇ باغدىمەن.

ئىككى دەتالاش كۆردى بىر بوۋاي

چوكانتال سۆيگەن سۇنىڭ يۈزىنى،
باغچا گىلىمى يېشىل قىياقتىن.
ئاق ساقال بوۋاي لەززەتلىنەتتى
ئەتىر گۈل چاچقان خۇشبۇي پۇراقتىن.

بىر توپ نەۋقىران يىگىت چىملىقتا
تەمبۇرلىرىنى چالار، ئولتۇرۇپ.
گويا بۇلبۇللىنى قىلار ئىدى مەس،
ئېيتقان ناخشىسى كۆكرەك تولدۇرۇپ.

ناخشا ئۇنىدىن بوۋاي دىلىدا
سۆيۈنۈش دەرياسى ياسىدى ئۆركەش.
تاس - تاسلا قالدى ئۇلار دېيىشغا
بوۋاي ئۇسۇلنى قىلغىلى تەككەش.

ئاشۇ پۇرسەتتە بىردىن بوۋاينىڭ
يۈرىكى سانجىپ چۆمۈلدى تەرگە.
كېسەل دەردىدىن ھېچبىر بولالماي،
يىقىلىپ چۈشتى شۇ چىملىق يەرگە.

كېلىپ يىگىتلەر كۆتەرمەك بولۇپ،
«مەن»
«مەن» دېيىشىپ تالىشىپ كەتتى.
بولۇپ گويا قاناتلىق لاچىن
دوختۇرخانىغا ئۇچىشىپ كەتتى.

×

بىر نەچچە سائەت ئۆتتى ئارىدا
بوۋاي دوختۇردا كەلدى ئۆزىگە.
شۇ چاغ بوۋاينىڭ كۆپ يىل بۇرۇنقى
بىر تالاش - تارتىش چۈشتى ئېسىگە.

قىرىق يىل بۇرۇن زەيكەشلىك ئىدى،
دەل مانا مۇشۇ باغچىنىڭ ئورنى.
بولۇپ ئۆتكەنتى بۇ يەردە چوڭ جەڭ،
بوۋاي خىيالچان ئەسلەيتتى شۇنى:

(ئاخىرى 31 - بەتتە)

دىلبەر قەييۇم: ئەدەبىيات سېپىمىزگە يېڭى كۆچ بولۇپ قوشۇلغان ياش شائىرە 1958 - يىلى 1 - ئايدا قەشقەر شەھرىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1973 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، مائارىپ ساھەسىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن، ھازىر «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورنىلىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىمەكتە. ئۇ، 1982 - يىلى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىگە ئەزا بولغان ئىدى.

ئۇنىڭ تۇنجى شېئىرى «بولسام بىر تامچە» 1980 - يىلى قەشقەر گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇندىن بېرى، ئۇنىڭ «ئىككى غەزەل»، «ئەجدادىم تەشەككۈرى» قاتارلىق شېئىر، باللادىلىرى بىلەن «يەڭگەم»، «ئانا» ناملىق ھېكايىلىرى «تارىم» ژورنىلى، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورنىلى ۋە باشقا گېزىت - ژورناللاردا ئېلان قىلىندى.

تەھرىردىن.

تۇپراقنىڭ غەزىپى

(باللادا)

تۇغۇلۇپ جاھانغا كۆزۈمنى ئېچىپ،
بۇ ياشقا كەلگىچە تالاي ئىش كۆردۈم.
گاھىدا گۈللەرگە پۈركەندى باھار،
گاھىدا شىۋىرغان، جۇدۇن، قىش كۆردۈم.

بىر ئىشنى ئۇچرىتىپ بولدۇم ھەيران - ھەس،
ئاڭلاتقىلار ھېكايەت، ئېيتقىلار ساۋاق.
بۇ جاھان سىرلىرى سەھىپىسىدە
بار ئىكەن ئاجايىپ ئىشلار مۇشۇنداق.

1

باھارنىڭ ئىللىق، ئۈز كۈنلىرى ئىدى،
ئەتراپقا گۈزەللىك شاھى ھۆكۈمران.
باقاتتى تەبىئەت تەبەسسۇم بىلەن،
سۇت بەرگەن ئانىدەك شۇنچە مېھرىۋان.

ئورنىمدىن تۇرۇپلا ماڭدىم تاڭ سەھەر،
ئەجداتلار روھىنى يادلاش ئادىتىم.
قايغۇلار كۆڭلۈمدە ئويغىتىپ غەليان،
ھەر كەلسەم قوزغىلار دىلدا ھەسرىتىم.

بىشىمنى كۆتەردىم، بولدى نامايان،
كۆز ئالدىم پايانسىز قەۋرىگاھ ماكان.
تۇردۇ چوقچىيىپ ساناقسىز گۈمبەز،
بۇرۇلدۇم بوۋاملار قەۋرىسى تامان.

ئەتراپقا مۆكۈلنىپ بىر قاراپ چىقتىم،
ھەممە ياق گۈل - چىچەك ئىسىل لاللەر.
سۇغۇرار گۈللەرنى ئىجتىھات بىلەن
ئەجداتلار ۋارىسى سانسىز نەۋرىلەر.

بەزىلەر سۇپۇرەر قەۋرە ئالدىنى،
بەزىلەر ئەپكىلىپ قويۇدۇ كۆچەت.
بەزىلەر كۆزىدە ئەگىپ ئۇنچە ياش،
ئويۇدۇ قەۋرىلەر كاھىشىغا خەت.

سۇغاردىم مەنمۇ ھەم گۈللەرنى كېلىپ،
سۇپۇردۇم ئەتراپنى پاكىزە قىلىپ.
ئاڭلاندى شۇ دەقىق قۇلاقىقا ئەنسىز
بىر ياقتىن ئېڭىرىغان دەرت - نىدا كېلىپ.

2

قارىدىم، ئەتراپقا ھاك - تاك بولۇپ مەن،
ئېچىلدى ئالدىمدىن كىچىك چىغىر يول.
ئۆزەممۇ سەزمەستىن تاشلىدىم قەدەم،
يېتىلەپ ماڭغاندەك مېنى غايىپ قول.

كېلىمەن ھەيۋەتتە ئالغا ئىلگىرلەپ،
يۈرىگىم ئۇرۇدۇ قىنىغا پاتماي.
بېچىرلاپ ئېيتىمەن ئۆزەمگە ئاستا:
«ئۆزەڭنى تۇتىۋال، ئانچە ھودۇقماي!»

ئېپ كەلدى مېنى شۇ ئۇزۇن چىغىر يول
ئوچۇق بىر قەۋرىنىڭ يېنىغا ئاخىر.
ياتىدۇ بىر جەسەت يەردە سوزۇلۇپ،
تىترىدى تەنلىرىم ياپراقتەك دىر - دىر.

تۇرىدۇ ئۈستىدە ئاپپاق كېپەن ساق،
ۋە لېكىن قونۇپتۇ جىقلا چاڭ - توزاڭ.
ئاھ، نىمە كارامەت، قانداق ئالامەت؟!
دىدىمەن بۇ ھالغا بولۇپ ھاڭۇ - تاڭ.

بىردىنلا ۋاقىراپ كۆتەردىم چوقان،
يېرىلغان تۇپراقىقا قىلغاندەك خىتاپ:
«ئېپ چىققان كىم ئۇنى گۆرنىڭ سىرتىغا»
دىدىم - دە، ئەتراپقا مەنىلىك قاراپ.

قۇلاق سال كائىنات، قۇلاق سال ئالەم،
بۇ قانداق جەسەت - ھە؟ بۇ قانداق ئادەم؟!
نىمىشقا جىمجىتلىق بەرمىدىڭ ئاڭا،
يا بولسۇن دىدىڭمۇ يىرتقۇچلارغا يەم.

تاپىنىم ئاستىدىن چىققاندەك گويا،
ئاڭلاندى قۇلاققا يەنە بىر سادا.
«يارەببىم» دەپ كەتتىم شۈركىنىپ تېنىم،
شۇ ھالدا تېڭىرقاپ تۇردۇم بىر ھازا.

«سالسەن نىمىشقا بۇنچىلا غەۋغا؟
سورىساڭ مېنىڭدىن بىلىپ قالسەن، —
دەپ ماڭا دوق قىلدى قانداقتۇر بىرسى، —
نىمانداق قورقانچاق جانسىز بالسەن؟»

3

قارىدىم، ئەتراپقا ئىنسى - جىنمۇ يوق،
ئەسلىدە سۆزلىگەن ئىكەن ئانا يەر.
تىڭشىسام سۆزنى مەن سەگەكلىشىپ،
جاراڭلىق ئۇن بىلەن ماڭا مۇنداق دەر:

ئانا بوپ ئۆستۈردۈم سانسىز ئەزىمەت،
يېتىشتى كۆپلىرى بولۇپ ئادىل، مەرت.
بەردىم نەپ ۋە لېكىن ھېچبىر كىشىگە
قىلمىدىم ھېچ مىننەت، قويمىدىم ھەم شەرت.

ھەممىسى باغرىمغا تۆكتى ھالال تەر،
مېھنەتنىڭ مېۋىسىن كۆتتى قىپ تاقەت.
بەردىمەن ئەجرىگە لايىق مۇكاپات،
ھاياتلىق مەنبىئى — ئەقىل - پاراسەت.

كۆتەردى ئۈستىمدە ئىگىز ۋە ھەيۋەت
بىنالار ئاسمانغا تاقىشىپ رەت - رەت.
سۇ بەردىم، خىش بەردىم، ئورۇنىمۇ بەردىم
ئەۋلادىم ھاياتتا كۆرسۇن دەپ راھەت.

ھەممەيلەن مېنىڭدىن بولۇشتى رازى،
مەنىمۇ ھەم ئۇلاردىن سۆيۈندۈم قەۋەت.
كۈتكەننى قولۇمدىن كېلىشچە بەردىم،
ھەتتاكى ئۆلگەندە ياتقىلى لەھەت.

قارىغىن، ئەي قىزچاق، كەلگەنلەرگە سەن،
ياتماقتا قوينىمدا ئۇيقىغا قېنىپ.
ئەمدى سەن قۇلاق سال مۇشۇ مۇردىنىڭ،
دەپ بېرەي ئىشىنى ھىكايەت قىلىپ:

بۇ ئىدى ئەسلىدە ياخشى ئادەمنىڭ
سۆيۈملۈك پەرزەنتى، ئارزۇلۇق بالا.
پەرزەنتلىك رىشتى بوپ كىندىك قېنىمۇ،
سىڭگەنتى باغرىمغا تۇغۇلغاندىلا!

شۇ سەۋەپ بەردىم مەن ئاتا ئاپپاق سۈت،
چوڭ قىلدىم بېشىمغا ئېلىپ كۆتىرىپ.
بولۇپ مەن ئۇنىڭغا مېھرىۋان ئانا،
ئۆستۈردۈم شۇنچىلىك ئەتىۋا بىلىپ.

ۋە لېكىن ئادەمگە ئوخشىماي ئۇنىڭ
قىلىقى ۋە خىسلىتى، ئۆستى باشقىچە.
بولۇپ بىر شۇم بۇيا ئىنسانلار ئۈچۈن،
كەلتۈردى كۆپ زىيان، چەكتىن ئاشقىچە.

يۈرىگىم قېنىدىن سۇغارغان گۈلنى
چەيلىدى ئايىماي ھەر قەدەمدە بىر.
ھەر قاچان ئۆتتى ئۇ غەپلەت ئۇيقىدا،
تۇرسىمۇ كەڭرى يول ئاشالمىدى قىر.

قىرقىدى ئايىماي گۈل يىلتىزىنى،
ۋە قويدى ياخشىلار يولىغا تۇزاق.
مۇشۇنىڭ دەردىدىن كۆردى نۇرغۇن جان
ئۆلمەستىن تۇرۇپلا قاراڭغۇ دوزاق.

ئاق كۆڭۈل ئادەملەر ئۈستىدە ھەر چاغ،
ئويدۇرۇپ چىقىرىپ پىتنە - پاساتنى؛
يوشۇرۇپ دىلىغا شۇملۇق، سۇئىقەست،
يار قىلدى ئۆزىگە رەشك - ھەسەتنى.

تىچ - ئىناق دوستلارنى جاڭجالغا سېلىپ،
ئولتۇرۇپ بەھۇزۇر كۆردى ئۇ ئويۇن.
بەزىدە پىتنىنىڭ ئورۇغىنى چېچىپ،
ھەر ياقتا چىقاردى غەلىتە قويۇن.

قىلمىدى ئۆمرىدە ئەل كۈلگىدەك ئىش،
چىللىدى شۇملۇقنى ئەلگە يازۇ - قىش.
يامانغا يانتاياق بولدى پالاقلاپ،
ئەجدىھار ئاغزىغا بولۇپ ئۆتكۈر چىش.

ئىنسانلار ئۇنىڭغا بەرگەندە تەنبىھ،
ئاڭلىماي، ئىشىنى قىلدى ئۇ داۋام.
ئىلتىجا ئەيلىدى ئەزارائىلغا ئەل،
«تۇزكورنىڭ ئۆمرىنى ئەيلىگىن تامام!»

ئاقىۋەت ئەكىلىپ بىراۋلار ئۇنىڭ
جەسىدىن باغرىمغا كۆمۈشتى تېخى.
چىقاردىم ئىتتىرىپ باغرىمدىن ئۇنى،
مەن ئەمەس تۇزكورغا ئەزەلدىن سېخى.

ئەتىسى كۆرگەنلەر بولۇشتى ھەيران،
ئەكىرىپ كۆمۈشتى قايتىدىن يەنە.
يېرىلدىم غەزەپتە ئاخىرقى قېتىم،
دېيىشتى: «ۋاي، جەسەت تۇرمامدۇ ئەنە.»

شۇ سەۋەپ ئىرغىتىپ ئاتتىم يىراققا،
بەرمىدىم سىققىدەك قوينۇمدىن ئورۇن.
بۇ ناكەس ھاياتتا كىشىلەر ئۈچۈن
باھارنى قىلماقچى بولغانتى جۇدۇن.

☆

تۇپراقنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ چۈشەندىم،
كەچمىشىن سوزۇلۇپ ياتقان مۇردىنىڭ.
بىلىسكەن ھەر ئىنسان ئانا تۇپراقتا
قانچىلىك ئىكەننى قىممەت — ئورنىنىڭ.

ئايشەم ئەخمەت: 1942 - يىلى 5 - ئايدا قۇمۇل كونا شەھەردە كىچىك تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1958 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات پاكولتېتىنى پۈتتۈرۈپ، 1960 - يىلىغىچە ئۈرۈمچى 2 - دارىلمۇئەللىمىندە تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى، ئۇنىڭدىن كېيىن «قۇمۇل گېزىتى» دە مۇھەررىر بولغان، ھازىر «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژورنىلىدا مۇھەررىرلىك قىلىۋاتىدۇ.

ئايشەم ئەخمەت ئىنىستىتۇتتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا شېئىر - ھېكايىلارنى مەشق قىلىشقا باشلىغان. 1957 - يىلى «تارىم» ژورنىلىدا «باھار شامىلى» ناملىق تۇنجى شېئىرى ئېلان قىلىنغان. شۇندىن باشلاپ ھەر قايسى گېزىت - ژورناللاردا «باشلىقنىڭ رايى»، «ھەسرەت» قاتارلىق ھېكايە، ئوچېرىكلىرى ئېلان قىلىنىپ كەلدى. يازغۇچىنىڭ «ئۆچمەس ئىزلار» رومانى 1983 - يىلى 1 - ئايدا نەشردىن چىقىپ، كەڭ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

يولداش ئايشەم ئەخمەت ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى ۋە يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

تەھرىردىن

خىجىللىق

(ھېكايە)

سىم - سىم يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. يول تېيىلغاق بولۇپ كەتكەن ئىدى. گۈلسۈمخان كىچىك قىزى ئارزىگۈلنى باغرىغا بېسىپ دوختۇرخانىغا كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى سىقىلغاندەك بولاتتى ۋە پات - پات بالىسىنىڭ يۈزىنى ئېچىپ قاراپ قوياتتى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم قارىغىنىدا، كىچىككىنە ئارزىگۈلنىڭ يۈزلىرى كۆكىرىپ، نەپەس ئېلىشى ئىنتايىن قىيىنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، يۈرىكىدە ئەنسىزلىك پەيدا بولۇپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى.

ئۇ، دوختۇرخانىغا يېتىپ كەلگەندە سەمەت دوختۇر ئاق خالىتىنى سېلىۋېتىپ، يۈز - كۆزلىرىنى سوپۇنداپ يۇيۇۋاتاتتى. باشقا

دوختۇرلارنىڭ ھەممىسى ئىشتىن چۈشۈپ قايتىپ كەتكەن بولۇپ، سەمەتمۇ قايتىشقا ئالدىراپ تۇراتتى.

— ئۇكام، — دىدى گۈلسۇمخان تاقەتسىزلىك بىلەن، — بالامنى كۆرۈپ قويۇڭا.

سەمەت دوختۇر يۈزىنى سۈرتۈپ بولۇپ تىڭشىغۇچنى ئالدىرىماي قولىغا ئالدى - دە، بالىنى تەكشۈرۈشكە كىرىشتى. ئۇ، بالىنى تەكشۈرۈپ بولۇپ بېشىنى چايقاپ قويدى. بۇ ھال گۈلسۇمخانغا ناھايىتى قاتتىق تەسىر قىلدى. ئۇ بېشىغا بىر قاپاق سوغاق سۇ تۆكۈلگەندەك ئەنسىرەپ كەتتى.

— نىمە، نىمە بوپتۇ؟ بالامنىڭ كېسىلى ئېغىرمۇ؟

— ئېغىر، تېزرەك چوڭ دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىڭ، — دىدى سەمەت بىپەرۋا قىياپەتتە.

—نىمە دىگىنىڭىز ئۇ، سىزمۇ دوختۇرغۇ، ئاۋال بىر داۋالاپ كۆرسىڭىز بولمامدۇ؟ — گۈلسۇمخاننىڭ يۈرىگى داۋالغۇشقا باشلىدى.

— بىزدە ھازىر ياتاق يوق، چوڭ دوختۇرخانا ياتاققا ئېلىپ داۋالىمىسا بولمايدۇ.

گۈلسۇمخاننىڭ چىرايى ئۆڭۈپ، لەۋلىرى تىترىدى:

— ئۇنداق دىمەڭ، جېنىم ئۇكام، چوڭ دوختۇرخانا يىراق تۇرسا، ئۇ يەرگە بېرىپ بولغىچە بالامنىڭ ئەھۋالى نىمە بولۇپ كېتەر؟ ئۆزىڭىز بىر ئامال قىلىپ داۋالاپ باقسىڭىز.

— تولا سوزلىمەيدىكەنسىز، بالىنىڭ كېسىلى ئېغىر دەۋاتىمەنغۇ، چوڭ دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىڭ. ئۇلاردا ئىسسىل دورىلار بار. بالا تېزلا ساقىيىپ قالىدۇ.

گۈلسۇمخان سەمەتكە گەپ يىگۈزەلمەي، بالىسىنى باغرىغا باسقىنىچە بۇقۇلداپ يىغلاۋاتقاندا، ئىشىكتىن ھەمدۇل دوختۇر كىرىپ كەلدى. ئۇ كۆك دىكادىن چاپان، سۇررەڭلىك نىلۇن ئىشتان، قارا بەتىنكە كىيگەن بولۇپ، ئوتتۇرا بويلۇق، پىشانىسى كەڭ، بۇغداي ئۆڭلۈك، ئورۇق كىشى ئىدى. چوڭ قارا كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى. ئۇ ئاق خالاتنى كىيىۋېتىپ:

— نىمە كېسەلكەن؟ — دەپ سورىدى سەمەتتىن.

— كېسەل يۈرەكتە، تۇغما يۈرەك كېسىلى بولسا كېرەك. دەرھال چوڭ دوختۇرخانىغا ئېلىپ بارمىسا بولمايدۇ.

— چوڭ دوختۇرخانىغا؟ نىمىشقا ئۆزىمىز داۋالىمايمىز؟

سەمەت دوختۇر ئورنىدىن تۇرۇپ بەتىنكىسىنى سۈرتكەچ دىدى:

— چوڭ دوختۇرخانا ھەر ھالدا ياخشى - دە.

— ئۇنداق دىسىڭىز بولمايدۇ. بىزدىمۇ خېلى ياخشى دورىلار بارغۇ؟

ھەمدۇلنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، گۈلسۇمخاندا بىر ئاز ئۈمىت پەيدا بولدى.

— ئۇكام، ئۆزىڭىز بىر تەكشۈرۈپ كۆرۈڭا، —دىدى ئۇ ھەمدۇلغا تەلمۈرۈپ قارىغان پېتى.

ھەمدۇل دەرھال تىڭشىغۇچنى ئېلىپ بالىنى تەكشۈردى، تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچىدى، تىرمومېتىر 40نى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

— ئۆپكە ياللۇغلانغان، — دەپ خۇلاسە چىقاردى ھەمدۇل، — شۇ سەۋەپتىن كىسلاروت يېتىشتۈرەلمەيۋاتىدۇ، تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلەپ كەتكەنلىگى بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

ھەمدۇل يېنىدا قاراپ تۇرغان سېستىرا قىزغا بالىنى دەرھال جىددى قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە ياتقۇزۇپ كىسلاروت بېرىشنى بۇيرۇدى. سېستىرا قىز گۈلسۇمخاننىڭ قولىدىن بالىنى ئېلىپ، جىددى قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىرىپ كەتتى. گۈلسۇمخانمۇ ئۈن - تىنسىز ھالدا ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

ھەمدۇلنىڭ قىلىقلىرى سەمەتكە ياقمىدى. ئۇ، مېنى خەقنىڭ ئالدىدا ئوسال قىلىپ، ئۆزى ياخشىچاق بولۇۋالماقچى، دەپ ئويلىغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەمدۇلنىڭ كېسەلگە باشقىچە دىئاگنوز قويغانلىقى ئۇنىڭ ئوغىسىنى تېخىمۇ قايناتتى. شۇڭا ئۇ:

— سىز بالىغا خاتا دىئاگنوز قويدىڭىز،

خەتەرلىك ئەھۋال كېلىپ چىقسا ئۆزىڭىز جاۋاپ بېرەرسىز، — دېدى-دە، جاۋاپمۇ كۈتمەستىن، گۈس-گۈس دەسسىگىنىچە چىقىپ كەتتى.

ھەمدۇل ئۆزىنىڭ توغرا دىئاگنوز قويغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇڭا سەمەتنىڭ سۆزلىرىگە ئانچە رەنجىپمۇ كەتمىدى. ئۇ، جىددى قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىرمەكچى بولۇپ ئەمدىلا ئورنىدىن تۇرۇشىدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئايالى رەيھانەم كىرىپ كەلدى. ئۇ، قىزغۇچ گۈللۈك كوپتا، يېشىل رەڭلىك گارمۇن يوپكا، پۇتىغا ئېگىز پاشنىلىق جىگەررەڭ توپلىي كىيگەن بولۇپ، قولىدا بىر قىزىل سومكىنى كۆتىرىۋالغان ئىدى. ئۇ سومكىسىنى ئۈستەلگە قويۇپ، جاۋىلداپ سۆزلەپ كەتتى:

— بۈگۈن بىر پىشكەل ئايال بەش كوي پۇلنىڭ ماجىراسىنى قىلىپ، بېشىمنى ئۇچاق قىلىۋەتتى دەڭا. بىر تەرەپتىن تويغا ئالدىراپ تۇرىمەن، يا بۇ خوتۇننىڭ گېپى تۈگىمەيدۇ، بەكمۇ جىلى بولۇپ كەتتىم. ئاخىرى پۇلنى قايتا ھىساپلاپ كۆرۈشكە توغرا كەلدى. مانا ئەمدى تويغىمۇ كېچىكتىم. سىزنىڭمۇ ئىشىڭىز تۈگىگەندۇ، يۈرۈڭا، بىللە بارايلى...

دەل شۇ پەيتتە سېستىرا قىز يۈگۈرۈپ چىقتى-دە، ئاسما ئوكۇلنىڭ تېمىشى بەك ئاستىلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ھەمدۇل خوتۇنىغا جاۋاپ بېرىشكە ئۈلگۈرەلمەي جىددى قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىرىپ كەتتى.

گۈلسۈمخاننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئۈمىت ۋە تەشۋىش ئوراۋالغان ئىدى. قانداقلا بولمىسۇن، ئۇنىڭ بالىسى دوختۇرخانىغا قوبۇل قىلىندى. دوختۇر دېگەن پەرىشتىدەك ئادەملەر. ئۇلار گۈلسۈمخاننىڭ بالىسىنى چوقۇم ساقايتىپ بېرىدۇ. ئەگەر دوختۇرلار ساقايتىشقا ئامال قىلالمىسىچۇ؟ ئۇنداق بولۇشتىن خۇدا ساقلىسۇن، ھەمدۇل دوختۇر بىزدىمۇ ياخشى دورىلار بار، دەپ ئېيتتىغۇ...

گۈلسۈمخاننىڭ قۇلىقىغا بىردىنلا بىر تونۇش ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى. قۇلاق سېلىۋىدى، پىشكەل ئايال... بەش كوي پۇل... دېگەندەك گەپلەر ئاڭلاندى. ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ قاراپ باقتى. ئاھ: ئۇ قايسى كۆزى بىلەن كۆرسۇن! ھەمدۇل دوختۇرنىڭ يېنىدا ھېلىقى گەپ يېمەس، ھاكاۋۇر چوكان چاقىلداپ سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ ئېھتىمال ھەمدۇل دوختۇرنىڭ خوتۇنى بولسا كېرەك.

گۈلسۈمخاننىڭ كۆڭلى يەنە غەش بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ بالىسىنىڭ كېسىلىنىڭ ئېغىرلىشىپ كېتىشىگە ئاشۇ چوكان سەۋەپچى. ئاشۇ چوكان يولسىزلىق قىلىپ، ئۇنى يېرىم كۈن ساقلاتقۇزدى. گۈلسۈمخاننىڭ ياخشى گەپلىرىگىمۇ، يېلىنىپ-يالۋۇرۇشلىرىغىمۇ قۇلاق سالمىدى.

گۈلسۈمخان بۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنى خىيالىدىن چىقىرىۋېتىشكە قانچە تىرىشىپ باقتى-يۇ، لېكىن زادىلا چىقىرىۋېتەلمىدى...

گۈلسۈمخاننىڭ كىچىك قىزى ئىستىمداپ قالغان ئىدى. ئۇنى دوختۇرغا كۆرسىتىش كېرەك ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، قۇربان ھېيت يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. شۇڭا، ياغ تېگىشىپ ئەكىلىپ، ئەرۋاھلارنىڭ روھىغا ياغ پۇراتمىسا تېخىمۇ بولمايتتى. خوشنىلار، ئۇرۇق-تۇغقانلار ھېيتلاپ كىرسە ئىككى قولىنى بۇرۇنىغا تىقىپ ئولتۇرغىلى بولمايدۇ-دە.

گۈلسۈمخان ئاۋال ياغ تېگىشىپ ئەكېلىۋېلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن كىچىك قىزىنى دوختۇرغا كۆرسەتمەكچى بولدى.

— ئاپپاق قىزىم، — دېدى ئۇ چوڭ قىزى ئىپارگۈلگە، — مەن گۈڭشېدىكى دۇكانغا بېرىپ ياغ تېگىشىپ كېلەي. سەن ئوكاڭغا قاراپ تۇرغىن. يىغلىسا ماۋۇ سۈتكە شېكەر قوشۇپ ئىچكۈزۈپ قوي. مەن بىردەمدىلا قايتىپ كېلىمەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ساڭزا، قۇيماق سالىمىز. كۆينىكىڭنىمۇ ھېيتقا ئۈلگۈرتۈپ تىكىپ بېرىمەن، ماقۇلمۇ؟

ئىپارگۈل ماقۇل بولدى. ئۇ بۇرنىنى

شىرت - شىرت قىلىپ تارتقىنىچە ئۇكىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى.

گۈلسۈمخان بىر خالتا تازىلانغان زىغىرنى ۋە ياغ قاچىسىنى ئېلىپ هارۋىسىغا سالدى - دە، گۈگۈشىنىڭ ياغ دۇكىنىغا قاراپ يول ئالدى.

گۈلسۈمخان كۆپ ئۆتمەي ماي دۇكىنىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. 40 - 50 كىشى خالتىلىرىنى تامغا يۆلەپ قويۇپ ئۇزۇن ئۆچىرەت بولۇپ تۇرۇپتۇ. گۈلسۈمخان هارۋىسىنى توختىتىپ، خالتىسى بىلەن ياغ قاچىسىنى تامغا يۆلەپ قويدى - دە، ئۆچىرەتنىڭ ئاخىرىغا بېرىپ قوشۇلدى. بۇ يەردىكى ئادەمنىڭ كۆپلىگى ئۇنى تەشۇشكە سېلىپ قويدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ نۆۋىتى خېلى ئۇزاقتا كېلىدىغاندەك تۇراتتى. ئېپار گۈل ئۇكىسىغا قانداغراق قاراۋاتىدىكىن، ئۇكىسى يىغلاپ قالمىدىمىكىن. ئۇ ياغنىلا ئېلىۋالسا باشقا ئىشلارنى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن هېيتقا ئۈلگۈرتەلىشىگە ئىشىنەتتى. ۋاي يالغۇزلۇق، ۋاي يالغۇزلۇق، قۇرۇپ كەتسۇن، بۇنداق يالغۇزلۇق.

مانا ئەمدى گۈلسۈمخاننىڭ نۆۋىتى كەلدى ۋە دۇكاننىڭ ئىچىگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىندى. گۈلسۈمخان ئالدىرىغان پېتى خالتىسىنى كۆتىرىپ ئەكىرىپ گىر ئۈستىگە قويدى. دان ئۆلچىگۈچى كىشى داننىڭ قانچىلىك ئىكەنلىگىنى بىلەت كەسكۈچىگە ئېيتتى. بىلەت كەسكۈچى چوكان بېرىلىدىغان ياغنى، تۆلىنىدىغان پۇلنى بىردەمدىلا هېساپلاپ، گۈلسۈمخانغا توپ - توغرا بەش كوي پۇل تۆلەشنى ئېيتتى. گۈلسۈمخاننىڭ بارى - يوق يەتتە كوي پۇلى بار ئىدى. ئۇ بەش كوينى ئاجرىتىپ ئېلىپ، بىلەت كەسكۈچى چوكانغا سۇندى.

ئەنە شۇ چاغدا سىرتتا ناغرا - سۇنەي ئاۋازى ئاڭلىنىپ دۇكاننىڭ ئىچى پاتپاراق بولۇپ كەتتى. بىلەت كەسكۈچى ئايالمۇ پۇل ۋە تالونلارنى ئۈستەلنىڭ تارتمىسىغا سېلىپ سىرتقا چىقتى.

گۈلسۈمخانمۇ سىرتقا چىقىپ قاراپ تۇردى. بۈگۈن مەلۇم ئىدارە باشلىقىنىڭ ئوغلىنىڭ توي كۈنى ئىدى. توي كۆچۈرگۈچىلەر 3 ماشىنىغا چۈشۈپ داغ - دۇغا بىلەن ماڭغان ئىدى.

بىلەت كەسكۈچى ئايال دۇكانغا قايتىپ كىرىپ ئورنىغا ئولتۇرغاندىن كېيىن، تارتمىسىنى ئېچىپ هېلىقى تالوننى ئالدى ۋە گۈلسۈمخانغا قاراپ:

— بەش كوي تاپشۇرۇڭ، — دېدى.

— ۋاي خۇدايىم، هازىرلا بەش كوي بەردىمغۇ، — دېدى گۈلسۈمخان ئالدىراپ.

— بەش كوينى بەرسىڭىز نېمە ئۈچۈن بۇ قەغەزگە تامغا ئۇرمىدىم؟

— ئاڭەي، داقا - دۇمباقنى ئاڭلاپ ئېسىڭىزنى يوقىتىپ قويدىڭىزمىكىن، پۇلنى ئالدىڭىز - دە، تارتمىڭىزغا سېلىپ تاماشا كۆرگىلى ماڭدىڭىز، — دېدى گۈلسۈمخان.

— هەي، يالغان ئېيتماڭ!

— يالغان ئېيتسام خۇدايىم تۆپەمدىن ئۇرسۇن. مانا ئەتراپتىكىلەرمۇ كۆرگەندۇ.

— بۇ ئايالنىڭ پۇل تاپشۇرغىنىنى كۆرگەنلەر بارمۇ؟

هېلىمۇ ياخشى كۆرگەنلەر بار ئىكەن، گۇۋالىقتىن ئۆتتى.

لېكىن بىلەت كەسكۈچى ئايال:

— ياق، زادى ئېسىمدە يوق، سىز كۈتۈپ تۇرۇڭ، ئىشتىن چۈشكەندە پۇلنى ساناپ كۆرەي، راست تاپشۇرغان بولسىڭىز شۇ چاغدا مەلۇم بولىدۇ.

— ئۇنداق قىلماڭ ئۇكام، ئۆيدە بالام ئاغرىق ياتىدۇ. ئۆيۈم يىراق، ئىشتىن چۈشكىچە ساقلاپ تۇرالمايمەن، — دېدى گۈلسۈمخان. لېكىن بىلەت كەسكۈچى چوكان بۇدرە چاچلىرىنى سىلىكىتىپ، باشقا كىشىنىڭ هېساۋاتىنى قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

بۇ ئىشلار گۈلسۈمخاننىڭ خىيالىدىن
ئېلىپ قىلىپ ئۆتتۈپ كەتتى. لېكىن كېلىشمەس-
لىكلەر تېخى تۈگۈمىگەن ئوخشايدۇ. ھىلىقى
چوكان ھەمدۇل دوختۇرغا ئەگىشىپ جىد-
دى قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە كىرىپ كېلىۋاتامدۇ!
گۈلسۈمخان ئۇ چوكاننى ئوڭايسىز
ھالەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئىشىك
تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرۇۋالدى.
ئەڭ ياخشىسى، ئۇنىڭغا كۆرۈنمەسلىك كېرەك.
ھەمدۇل دوختۇر ئۇنىڭ بالىسىنى جان
كۆيدۈرۈپ داۋالاۋاتىدىغۇ. بەش كوي پۇل
ئۈچۈن بۇ چوكاننى ئېرىنىڭ ئالدىدا ئوسال
قىلىشىمۇ ياخشى ئىش ئەمەس. ئىشقىلىپ، دوخ-
تۇر ئۇنىڭ بالىسىنى ساقايتىپ بەرسىلا بولغىنى!...
ھەمدۇل دوختۇر كىرىپ، بالىنى يەنە
تەكشۈردى ۋە بۇرنىنىڭ ئاستىغا قۇرۇق
يىڭنە ئۇرۇشنى بۇيرۇدى. يىڭنە ئۇرۇلغاند-
دىن كېيىن بالا بىرئاز ھوشىغا كەلگەن
بولسىمۇ، چىرايى ئۆزگىرىپ، بېشىنى ئۇيان-
بۇيان تاشلاشقا باشلىدى.
ھەمدۇل دوختۇر بالىنىڭ يۈرىكىنى
قايتىدىن تەكشۈرۈپ كۆرۈپ بىردىنلا چۆچۈپ
كەتتى ۋە سېستىرا قىزغا قاراپ:
— كورامىن! — دەپ ۋاقىرىۋەتتى.
سېستىرا قىز چاقماق تېزلىكىدە ھەر-
كەت قىلىپ، كېسەل بالىغا يۈرەككە ھەر-
كەتلەندۈرىدىغان ئوكۇل ئۇردى.

رەيھانەم ئىشىك تۈۋىدىلا توختاپ
قالدى. ئۇ، گۈلسۈمخاننى تونۇغان ئىدى.
ئارقىغا قايتىش ئەپسىز ئىدى. ئۇ گۈلسۈم-
خاننىڭ يىغلاپ قىزارغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ
نىمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇنىڭ
قۇلىقىغا: «ئۇكام، ئۇنداق قىلماڭ، بالام
ئاغرىقتى...» دىگەن سۆزلەر قايتا ئاڭ-
لانغاندەك بولدى. راس ئىكەن-دە. مانا،
بۇ ئايالنىڭ بالىسى ئۆلۈم بوسۇغىسىغا كې-
لىپ قاپتۇ.

رەيھانەم بۇ ئايالغا قوپاللىق قىلغىنىغا
پۇشايمان قىلدى. بالىنىڭ كېسىلىنىڭ بۇن-
چىۋالا ئېغىرلاپ كېتىشىدە ئۆزىنى ئەيىپلىك
ھېس قىلدى.
بالىنىڭ ئەھۋالى بىرئاز ياخشىلانغاندىن
كېيىن، ھەمدۇل دوختۇر ئىشخانىسىغا قايتىپ چىقتى.
— تويغا ئۆزىڭىزلا بىرىپ كەلسىڭىز
قانداق؟ — دىدى ئۇ ئايالىغا قاراپ، —
ئۆزىڭىزمۇ كۆردىڭىز، بالىنىڭ كېسىلى ئېغىر.
ئۇنى تاشلاپ كەتكىلى بولمايدۇ.
— مەنمۇ بارمىسام بولارمىكىن، — دىدى
رەيھانەم پەرىشان ھالدا.
— نىمىشقا بارمايسىز، شۇنچە قىزغىن
ئىدىڭىزغۇ؟
— بارغۇم كەلمەي قالدى، — دىدى
رەيھانەم يەرگە قاراپ.
ئۇ بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئېرىگە
سۆزلەپ بەرمەكچى بولدى-يۇ، بىراق،
ئاغزىنى ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.
— ئۇنداق بولسا ناھايىتى ياخشى.
ئۆيگە بېرىپ ماۋۇ ئايالغا تاماق ئەكىلىپ
بېرەلەمسىز؟ ماقۇل دەڭ. ئۇنىڭ ئۆيىدە
تاماق ئەكىلىپ بەرگۈدەك ئادەم يوقكەن.
رەيھانەم ماقۇللۇق ئىشارىسىنى بىلد-
ۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

خەتەرلىك پەيتلەر ئۆتۈپ كەتتى.
بالىنىڭ ئەھۋالى ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈزلەن-
گەن ئىدى. ھەمدۇل ئاسما ئوكۇل نەيچىس-
دىكى سۇيۇقلۇقنىڭ تامچىلىشىنى، بالىنىڭ
تىنىقلىرىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغاندا، سەمەت
ئالدىرىماي مېڭىپ كىرىپ كەلدى. ئۇ، ئېھ-
تىمال پاجىئەلىك ئاقىۋەتلەرنى كۆرۈشكە
تەييارلىنىپ كىرگەن بولسا كېرەك. ئۇ،
بالىنىڭ رېتىملىق ھالدا پىشىلداپ نەپەس
ئېلىۋاتقانلىقىنى، چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ
قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىكى جىددىيلىك
ھەيرانلىققا ئالماشتى. ئۇ بىر دەم قاراپ
تۇرغاندىن كېيىن، لام-جىم دىمەي ئارقىس-

غا يانىدى. ھەمدۇل ئۇنىڭ چىرايىدىن
خىجىللىق ئالامەتلىرىنى بايقاپ قالدى.
ھەمدۇل دوختۇر بۆلۈمنىڭ باققا قارى-
غان دەرىزىسىنى ئېچىۋەتتى. بۆلۈم ئىچىگە سە-
ھەرنىڭ ساپ، سالقىن ھاۋاسى كىرىشكە باشلىدى.
ئۇ دەرىزىدىن باققا بىر پەس قاراپ تۇردى.
دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدا ۋە گۈللەرنىڭ
شاخلىرىدا كېچىچە ياققان يامغۇرنىڭ تامچى-
لىرى يالتىراپ تۇراتتى. تەبىئەت ھۆسنىگە جان
كىرگۈزگەن بۇ تامچىلار گويا ئاسما ئۇكۇلنىڭ
ئەينەكتەك نەيچىسىدىكى تامچىغا ئوخشايتتى.
بالىسىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ئولتۇرغان
گۈلسۇمخان تۇيۇقسىزلا:
— ھەمدۇل ئۇكام! — دەپ ۋاقىرىۋەتتى.
ھەمدۇل دوختۇر بالا تەرەپكە بۇرۇلدى.
بالا كۆزىنى ئېچىپ ياتاتتى. ئانىسىنىڭ يۈز-
لىرىدە كۈلۈمسىرەش پەيدا بولغان ئىدى.
ئۇنىڭ قورۇق باسقان يۈزلىرى كۈلكىدىن
پۈرۈشۈپ كەتتى. ئۇ ئەمدى ھەممە كۆڭۈل-
سىزلىكلەرنى ئۇنۇتقان ئىدى.
سېستىرا قىزمۇ يۈگۈرۈپ كىرىپ:
«ياخشى، ئەمدى ئوڭلىنىشقا باشلاپتۇ»
دەۋەتتى. ھەمدۇلنىڭمۇ كۆڭلى ئەمىن تاپتى.
بىچارە ئانىنىڭ قايغۇسى خۇشاللىققا ئايلان-
غىنىنى كۆرۈپ ئۇمۇ كۈلۈمسىرىدى. بالىنىڭ
تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرگەندىن كېيىن، ئۆزىنى
يېنىك، خاتىرجەم ھىس قىلدى.
شۇ چاغدا ئىشىك ئېچىلىپ، رەيھانەم
كىرىپ كەلدى. ئۇ بىر قولىدا تاماق قاچىسىنى
كۆتۈرىۋالغان، بىر قولىدا ئىپارگۈلنى يېتىلىۋال-
غان ئىدى. ئىپارگۈل يۈگۈرگىنىچە ئۇكىسىنىڭ
يېنىغا كېلىپ، «ئارزىگۈل، ئارزىگۈل» دەپ چا-
قىردى ۋە ئۇكىسىنىڭ قوللىرىنى سىلاپ سۆيدى.
— ئاپا، ئۇكام ياخشىمۇ؟
گۈلسۇمخان جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ،
رەيھانەمنىڭ ئىپارگۈلنى يېتىلەپ كىرىۋاتقان-
لىقىنى كۆرۈپ، تېڭىرقىغىنىچە تۇرۇپ قالغان
ئىدى. ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكىنىڭ ئورنىنى
ھەيرانلىق ئىپادىسى ئىگەللىگەن ئىدى. ئۇ
رەيھانەمنىڭ ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ:
— كېلىڭ سىڭلىم، ياخشى تۇردىڭىزمۇ؟ —
دەپ سورىدى.
— ياخشى، ئارزىگۈل ياخشىمۇ، ئۆزى-
ڭىزچۇ؟ — رەيھانەمنىڭ چىرايىدا ئوڭايسىزلى-
نىش، خىجىللىق ئالامەتلەر كۆرۈنۈپ تۇرات-
تى. ئۇ بىردىنلا ئۆزىنى يوقىتىپ قويىۋات-
قاندەك بولۇپ يەرگە قارىۋالدى.
— ئاپا، ئاپا، — دېدى ئىپارگۈل خۇ-
شال ھالدا، — تۈنۈگۈن رەيھانگۈل ئاچام
كىيىملىرىمنى يۇيۇپ، چاچلىرىمنى تاراپ قوي-
دى. بۈگۈن كەچتە كۆينىكىمنىمۇ تىكىپ بې-
رىدىكەن. رەيھانگۈل ئاچامچۇ، قارا ئاپا، بىز-
گە ياغ ئەكىلىپ بەردى. ھېيتقا ئۈلگۈرتۈپ
ساڭزا، پوشكال سېلىپ بېرىمەن، دەيدۇ.
— رەھمەت سىڭلىم، ياخشىلىقلىرىڭىزنى
مەنمۇ قايتۇرارمەن، — دېدى گۈلسۇمخان خۇ-
شال بولۇپ.
— نېمىگە رەھمەت ئېيتىسىز، مەن
سىزدىن كەچۈرۈم سورىسام بولىدۇ تېخى، ئۈ-
لۈشكۈنكى قىلغىنىم توغرا بولماپتۇ. بالام كې-
سەل دېگەندە قىلىۋىدىڭىز، قولاق سالماپتى-
مەن. شۇ كۈنى ھېساۋاتىمدا بەش كوي
ئارتۇق چىقتى. سىزنى ئىزلىسەم كۆرۈنمى-
دىڭىز. مېنى كەچۈرۈڭ ...
رەيھانەم راستىنلا يىغلىۋېتىشكە ئاز
قالدى.
بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان ھەمدۇل
دوختۇر:
— ھە، سىز ئۈلۈشكۈن بەش كوي پۇل-
نىڭ گېپىنى قىلغان ئىدىڭىز، شۇ گەپكەن-دە،
نېمىشقا بىخەستەلىك قىلدىڭىز؟ — دېدى ئا-
يالغا قاراپ.
— ھەلقىچۇ، توينىڭ داقا-دۇمبىغىنى
ئاڭلاپ، ئېسىمنى يوقىتىپ قويۇپتىمەن.
گۈلسۇمخان كۆزلىرىگە ياش ئالغان
ھالدا رەيھانەمنى قۇچاقلىۋالدى.

تۇرسۇنئاي يۇنۇس: يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ھېكايىچىلىق بىلەن جامائەتچىلىكنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ كېلىۋاتقان تۇرسۇنئاي يۇنۇس 1941 - يىلى قەشقەر يېڭى شەھەر ناھىيىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن. 1959 - يىلى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ سەنئەت پاكولتېتىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە مۇھەررىر بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ، ئۇ، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزاسى. يازغۇچىنىڭ تۇنجى ھېكايىسى «چولپاننىڭ تويى» ژورنىلىمىزنىڭ 1981 - يىللىق 5 - سانىدا ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇندىن بېرى ئۇنىڭ «سائادەت»، «ئۈمىت ئۇچقۇنى»، «ئېچىنىش» قاتارلىق 6 ھېكايىسى «تارىم» ۋە «قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورناللىرىدا ئېلان قىلىندى.

تەھرىردىن.

ئاقىۋەت

(ھېكايە)

1981 - يىلىنىڭ ياز پەسلى ئىدى.

تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن بەختىيار مىنۇتلار يېتىپ كېلىپ، ماشىنا قوزغالدى. ئۆز يۇرتۇمنى كۆرۈش ئىستىكى بىلەن تولغان يۈرىكىم ھاياجان بىلەن سوقاتتى. ماشىنىنىڭ رىتىملىق سىلكىنىشى بىلەن كۆزۈمنى ئىختىيارسىز يۇمۇپ ئولتۇرغان بولساممۇ، خىيال كەپتىرىم ئۆز يۇرتۇمدا پەرۋاز قىلماقتا ئىدى.

كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن شۇ ئانا يۇرتۇمدىكى ئاقكۆڭۈل دېھقانلارنىڭ ھالال مېھنىتى بىلەن يارىتىلغان گۈزەل باغلار، مولھوسۇللۇق ئېتىزلار، بالىلىق چاغلىرىمدا ئىچىپ قانمايدىغان سۈزۈك بۇلاق سۇلىرى، كۆلچەكلەردە يىلتىڭلاپ ئوينايدىغان بېلىقلىرى... ئۆستەڭ بويىغا جايلاشقان چاققانغىنە چىرايلىق قورو - جايىمىز، ياپ - يېشىل تال - بىدىشلىرى، خۇش-پۇراق گۈللىرى بىلەن خۇددى بىر باغچىغا ئوخشايدىغان ھاۋالىق ئۆ-

يېمىز بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىمدا نامايان بولۇشقا باشلىدى. «ئۇكام شۇ ئۆيىمىزدە ئاتا-ئانامنىڭ روھىنى خوشال قىلىپ، چىرىغىنى ئۆچەرمەي ئولتۇرغانمىدۇ، ياكى...»

بۇنىدىن بەش يىل بۇرۇن، ئانام قازا قىلىپ كەتكەن كۈنلەر ئىدى. ئۇرۇق-تۇغقانلار جەم بولۇپ، ئانامدىن مىراس قالغان ئائىلىمىزنىڭ تەۋەرۈك ئۆيىنى كىمگە بېرىش ھەققىدە تالاش-تارتىش قىلىشقا باشلىدى. ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە بۇ ئۆي ئۇكامغا مىراس قىلىپ بېرىلىشى كېرەك ئىدى. بىراق، شۇ كۈنى ئۇرۇق-تۇغقانلار ئىچىدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك كىشىمىز بولغان تاغام ساقاللىرىنى تىترىتىپ تۇرۇپ، يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن:

— سىدىق ناباپ بالا بولدى. ئۆيىنى ئۇنىڭغا بەرگىنىمىز بىلەن ئاز ئۆتمەي ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا ئۆينى ئاچىسىغا بېرەيلى، — دېدى.

ئىككىنچى تاغام:

— ئۇنىڭ قىلىغى ھەممەيلەنگە ئايان، ئېكىن ئۇنى ماكانسىز قويساق رەمەتلىك سىڭلىمىز گۆرىدە ئۆرە ئولتۇرىدۇ، شۇڭا ئۆينى سىدىققا بېرەيلى، — دېدى.

— كىم ئۇنى ئۆيسىز قويىمەن دەپتۇ؟ — دېدى تاغام تېرىككەن ھالدا، — ئۆي مىراس سۈپىتىدە ئاچىسىغا تەۋە بولىدۇ، ئەمما سىدىق شۇ ئۆيدە ئولتۇرۇۋەرسە ئىش ھەل بولمامدۇ، ئامانەت ئۆي بولغاندىن كېيىن ئۇنى ۋەيران قىلىۋېتەلمەيدۇ، دېمەكچىمەن.

— ئەمسە، ئاكامنىڭ دېگىنىدەك بولسۇن، شۇنداق قىلساق ئامانەتكە خىيانەت قىلماس، — دېدى ئىككىنچى تاغام.

ئۇزۇن تالاش-تارتىشلاردىن كېيىن، ئۇرۇق-تۇغقانلار يۇقارقى پىكىرنى توغرا تېپىشتى. شۇ چاغدا مەن ئەدەپ بىلەن ئورنىمدىن تۇرۇپ:

— ئۇرۇق-تۇغقانلار جەم بولۇپ، نەزىر-چىراقلارنى ئوبدان تۆگىتىۋالدۇق، ھەر قايسىلىرىغا كۆپ رەھمەت. ئەمدى ئۆي مەسىلىسىگە كەلسەك، مېنىڭ ئائىلەم يىراقتا، ئۇكامنىڭ بېشى باغلاقسىز قالدى. شۇڭا بامەسلىھەت ئۇنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ، ئۆينى ئۇنىڭغا بەرسەك، ئۇكام بۇ ئۆيدە ئولتۇرۇپ، ئاتا-ئانامنىڭ چىرىغىنى ياقسا، ئۇلارنىڭ روھىمۇ خوشال بولىدۇ، بىزمۇ ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولىمىز. بۇ مېنىڭ مەسلىھەتىم، — دېدىم.

تۇققانلار خۇددى مەسلىھەتلىشىۋالغاندەكلا بىر ئېغىزدىن:

— توغرا، ناھايىتىمۇ توغرا مەسلىھەت بولدى، — دەپ قوبۇل قىلىشتى. ئۇكام بولسا زوڭزىيىپ ئولتۇرغىنىچە، بىرگىمۇ قارىماستىن يەرنى سىجاپ تۇرۇپ:

— پۇتۇمنى تۆمۈر زەنجىردە چۈشەيدىغان گەپكەن-دە، مەن ئەركىن ئۇگىنىپ قالغان ئادەم، ئۆزەمنى باقالمايۋاتقىنىمدا خوتۇننى نىمە قىلىمەن، — دەپ غۇدۇڭشىدى.

تۇققانلار ئۇنىڭ بۇ سۆزىگە ھەيران قالغىنىدىن ياقىسىنى چىشلىشىپ، چۇۋۇلدىشىپ كېتىشتى. ئاخىرى ئۇنىڭ رايىغا قارىمايلا، مەھەللىمىزدىن بىر قىزنى تېپىپ، ئۇنى ئۆيلەپ قويدۇق. شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز خاتىرجەملىك ھېس قىلدۇق.

مەن قايتىش ئالدىدا ئۇنىڭغا ئۇزۇندىن-ئۇزاق نەسىھەت قىلىپ، ئۆينى ھەر قانداق شارائىتتىمۇ قولدىن چىقىرىۋەتمەسلىكىنى قاتتىق جېكىلىدىم ۋە ئۇنىڭ بۇ ھەقتە ۋەدە بېرىشىنى تەلەپ قىلدىم، ئاخىرى ئۇ، يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

— ئائىلىمىزدىكى مۈلۈكلەردىن قىل چاغلىق نەرسىنى يوقاتسام، ئانامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي، — دەپ قەسەم قىلغان ئىدى.

ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگىنىمدە، ئۇكامنىڭ قەسىمى قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدە جاراڭلىغاندەك بولدى. مەن خىيالىدىن بېشىمنى كۆتىرىپ، ماشىنىنىڭ ئەينىكىدىن ئەتراپقا نەزەر سېلىشقا باشلىدىم. كۆز ئالدىمدىن ئاسمانغا تاقاشقان ھەيۋەتلىك

تاغلار، پايانسىز چۆل - جەزىرىلەر، بۇك - باراخسان كۆجۈم مەھەللىلەر، مول ھوسۇللۇق ئېتىزلار بىر - بىرلەپ ئۆتمەكتە ئىدى. كۆزۈم يولدا بولسىمۇ، كۆڭلۈم ھامان ئانا يۇرتۇمنىڭ تۇپرىغىنى تېزرەك كۆزۈمگە سۈرتۈش ئىستىكى بىلەن يانماقتا ئىدى.

ئاخىرى يۇرتۇمغا يېتىپ كەلدىم. چامادانىمنى كۆتىرىپ، ماشىنىدىن چۈشتۈم - دە، ناھىيە بازىرىنى ئارىلاپ ماڭدىم، بىرنەچچە يىل بۇرۇنقى تاشيول ئورنىغا ئاسفالت يول، بىرنەچچە چوڭ ماگىزىن، قەۋەتلىك ئىدارە، قەۋەتلىك ئائىلىلىكلەر بىناسى سېلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ناھىيە بازىرىمۇ خېلى كۆركەملىشىپ قاپتۇ. مەھەللىگە بارىدىغان غول ئۆستەڭدىكى ياغاچ كۆۋرۈك ئورنىغا مۇستەھكەم سىمونىت كۆۋرۈك سېلىنىپتۇ. بۇ مەنزىرىلەرگە ھەۋەسلىنىپ كېتىۋاتقىنىمدا، چوڭ تاغام بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. ئۇ، ئۇزۇن ئاق كۆينەك كىيىپ، بېلىگە قارا بەلۋاغ باغلىۋاپتۇ، چاچ - ساقاللىرى بۇرۇنقىدىن خېلىلا ئاقىرىپ كېتىپتۇ. ئۇ خۇددى ئۆز دادامدەك مېھرىۋانلىق بىلەن كۆرۈشتى ۋە پېشانىلىرىمدىن سىلاپ تۇرۇپ، كۆز يېشى قىلدى:

— سالامەت كەپسەن، باغرىم، سېنى كۆرۈپ خۇددى رەھمەتلىك سىڭلىمنى كۆرگەندەك بولدۇم، — دىدى ھەم مېنى ئۆزئۆيىگە باشلاپ ماڭدى.

بىز قوروغا كىردۇق. قورو يېڭى سېلىنغان بولۇپ، مەنزىرىلىك قىلىپ ئاقلانغان، تال بىدىشلىرىدە ئۈزۈملەر مەرۋايىتتەك يالتىراپ تۇرغان بولۇپ، كىشىنىڭ دىلىغا راھەت بېغىشلايتتى. مەن تاغامغا:

— ئەجەپمۇ ئوبدان قورو سېلىۋاپسىلا، — دىدىم خوشال ھالدا. تاغاممۇ مەغرۇر كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ھەممە گەپ پۇلدا ئىكەن، بۇرۇنقى ئۆيىمىزنى سەنمۇ كۆرگەن، يىقىلىپ چۈشەي دەپ قالغان ئىدى. ئىككى يىلدىن بېرى قولىمىز ئۇزىراپ قالدى، ئىشنى چوڭراق باشلاپ، كېسەك تامنى ئۆرۈپ، خىشتىن قورو سېلىۋالدۇق، خۇدايىم بۇيرۇسا، يەنە پىلانلىرىمىز بار، ئۆمرۈم بولسا ئولتۇرغىلى نېسىپ قىلار، — دىدى.

ئۇزۇن پاراڭلاردىن كېيىن تاغام:

— سىدىقمۇ بار، — دىدى ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ، — ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ يامان ئۆگىنىپ قالغاچقا ھالا بۇگۈنگىچە بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماي، لاغايلەپ يۈرىدۇ، بۇ يەرلەردىمۇ تۇرمۇش ياخشىلىنىشقا باشلىدى. بىكار تەلەپىلەر بارغانسېرى ئازىيىۋاتىدۇ. ھەممە كىشى يەر كۆتىرە ئېلىش، سەي - كۆكتات تېرىش بىلەن جاھاندارچىلىق قىلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ بۇ يەرلەردەك سۇيى ئەلۋەك، مول ھوسۇللۇق يەر بەلكى ئىقلىمدا كەم تېپىلار، ئۇنىڭ ئۈستىگە، شەھەر گۆشى دىگەندە نىمە تېرىساڭ غۇچچىدە پۇل دىمەمسەن. بىز جېنىمىزدىمۇ كەمبەغەللىك قالپىغىنى چۆرۈۋېتىپ، خېلى قەد كۆتىرىپ قالدۇق، ھەتتا چۈشىمىزگىمۇ كىرمەيدىغان كىنو قويىدىغان تېلېۋىزور سېتىۋالدۇق، تۇرمۇش توغرىسىدا قاخشايدىغانلارمۇ ئازلاپ، بۇ يەرنى تاشلاپ كەتكەنلەرمۇ بىر - بىرلەپ قايتىپ كېلىۋاتىدۇ. پەقەت سىدىقلا ... — تاغام گېپىدىن توختاپ قالدى.

— جېنىم تاغا، نىمە بولدى؟ ئۇ زادى بارمۇ - يوق؟ ياكى يىغىۋېلىشقا ...

— ۋاي بالام، ئۇ يىغىۋېلىشقا كىرىپ - چىقىپ تۇرىدۇ، قوسىغى ئاچسىمۇ، ھورۇنلۇغى تۇتۇپ قالسىمۇ دەرۋازا ئالدىغا بېرىپ بىر جىدەل چىقىرىپ، ھەپتە، ئون كۈن يېتىپ چىقىدۇ. بۇ بەغەرەز نومۇس دىگەننىمۇ قايرىپ قويىدى. بۇرۇن ئانچە - مۇنچە قەرت، قاتار ئويناپ يۈرۈپتىكەنمىش، ھازىر دۆكا قىمارۋازلار قاتارىغا ئۆتۈپ قالدى.

— قىمارۋاز؟! بىزنىڭ پۇشتىمىزدىن ھازىرغىچە بۇنداق ئادەم چىقىپ باقمىغان ئىدى...

— توغرا ئېيتتىڭ، ئۇ شۇنچىلىك نامەرت، لىڭ تاسما بىر نىمە بولۇپتىكى، ئۇنى چايناپ پۈركۈۋەتكۈم كېلىدۇ، ئۆيىنى قولدىن

چىقىرىۋەتتى.

مەن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئورنۇمدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتىم، ئۇ ئۆيىنى دادام پۈتۈن ئۆمرىدە قان-تەرى بىلەن پۈتكۈزگەن ئەمەسمىدى. ئۇ ئۆي يالغۇز مىراسلا ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ كۆڭۈل خۇشىمىز، يايلىغىمىز ئىدى-غۇ، ئۇنى ...

— ئولتار بالام، ئولتار، سەن بىلەن بىزنىڭ ئۇيۇرىغىمىزدىن ئۇنىڭ پەرۋايى پەلەك، گەپ قىلساڭ يەرگە قاراپ بۇتتەك تۇرغىنى تۇرغان. ئۇ ياتسام خومارى، قوپسام چىكەرمەن بولۇپ، نەدە كەچ بولسا، شۇ يەردە ئۇخلاپ يۈردۇ. «لىڭشىغان دەرەختىن قورق» دىگەندەك، سەن بار ۋاقتىدىلا ئۆيدىكى چوڭ شىرە، چۆيۈن مەش، چوڭ ئاناڭدىن قالغان گۈللۈك لوڭقا، بوۋاڭدىن قالغان مىس لىگەنلەرگىچە ئۇتتۇرۇپ بوپتىكەن، سەن كېتىشىڭ بىلەنلا قىمارۋازلار دولىسىنى چىقىرىپ كېلىشىپ، ئۆيدىكى ھەممە نەرسىنى ئېلىپ كېتىشتى. كېلىن قىزىمۇ يىڭنە چاغلىق نەرسە قالمىغان بۇ قۇرۇق ئۆيدىن بوخچىسىنى كۆتىرىپ ئانىسىنىڭكىگە كەتكىنىچە قايتىپ كەلمىدى. سىدىق قۇرۇق ئۆيدە يېتىپ-قوپۇپ يۈردى. خەقلەر: سىدىق بىر كۈنى ئۆيىنى گىلەم، شىرداق بىلەن ياسىۋېتىپتۇ، دىيىشسە، يەنە بىر كۈنى ھەممە نەرسىنى ئۇتتۇرىۋېتىپ، داق يەردە يېتىپتۇ، دىيىشىپ يۈردى. ئۇتۇۋالسا ناخشا ئېيتىپ، يەپ-ئىچىپ، ئۇتتۇرىۋەتسە يىغلاپ-قاخشاپ دىگەندەك كۈنلەرنى ئۆتكۈزدى. تۇۋقانلارمۇ كۆپ قېتىم نەسىھەت قىلدۇق، ياخشى-يامان گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىشلىتىپ باقتۇق، لېكىن ئۇنى بۇ يولدىن بەزدۈرەلمىدۇق.

تاغامنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئىچىم زەھەر يۇتقاندەك ئېچىشىپ، تولغىنىپ كەتتىم. كېچىچە كىرپىك قاقماي ساراسىمە خىياللار ئىچىدە تاڭ ئاتقۇزدۇم. تاڭ سەھەرنىڭ سالقىن ھاۋاسىدا غىل ئۆستەڭنى بويلاپ لۆمۈلدەپ ئېقىۋاتقان سۇ بىلەن ئەگەشكەندەك ئانامنىڭ ئىشىگى ئالدىغا بېرىپ قالغىنىمنى بىلمەي قاپتىمەن.

ئىككى قاناتلىق چىرايلىق دەرۋازىمىزنىڭ بىر قانىتى تامغا يۆلەگلىك، بىر قانىتى ئۇچۇق ئىدى. بوسۇغا تۈۋى كولانغان بولۇپ، دەرۋازىغا قەدەم قويۇشۇم بىلەنلا پۈتۈن ئەزايىم شۈركىنىپ كەتتى.

بۇ ئانامنىڭ ئۆيىمۇ؟! ياق، ئۇ ئاللىقاچان كىشىلەرنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ كەتكەن، ئىسىت، ئاتا-ئانامنىڭ بۇ ئۆيگە تۆككەن ئەجرى-مېھنىتى! ئاتا-ئانام خۇشنا ئولتۇرۇپ، «ئۆيىي يوقنىڭ جېنى يوق» دىگەندەك، ئۆيدىن-ئۆيگە كۆچۈپ، سورۇنچىلىق، خورلۇق تارتقاندىن كېيىن، ئۆي سېلىشقا باشلىغان، بىچارە دادام لاي ئېتىپ، تام قوپۇرۇپ، ھېرىش-چارچاش، ماغدۇرسىزلىق نەتىجىسىدە كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغان ئىدى. ئۆيگە ئىشلەۋاتقىنىدا بىرقانچە قېتىم كېسىلى قوزغىلىپ، ھوشىدىن كەتكەن چاغلىرىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۆي پۈتكەندىن كېيىن ئەتىگەن-ئاخشاملىرى ياغاچچىلىق ھۈنىرىنى ئىشلىتىپ، ھەر بىر ئويۇق، مەرەپلىرىگىچە ئەنئەنىۋى گۈللۈك نەقىشلەرنى ياساپ چىققان. بۇ ئۆي ئائىلىمىزگە شاتلىق، ئازادىلىق، خاتىرجەملىك ھەم ئەڭ ئاخىرىدا ئۇنتۇلغۇسىز ئەلەم كەلتۈرگەن. دادام رەھمەتلىك دائىم:

— خۇدا بۇيرۇسا، مۇشۇ ئۆيىنى كۆڭلۈمدىكىدەك ياساپ پۈتتۈرۈۋېلىپ، بىر كۈن پۇت-قولۇمنى ئۇزۇن سۇنۇپ يېتىۋېلىپ، ئاندىن ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق، — دەيتتى.

ھېلىمۇ يادىمدىن چىقمايدۇ، ئۆيىمىز پۈتكەن كۈنى پۈتۈن مەھەللە يىغىلىپ، ھويلىدا بەزمە قۇرۇپ، ناخشا-سازلار ئەۋجىگە چىققاندا، دادام خۇشلۇقىدىن ئامبارغا كىرىۋېلىپ، تامنى قۇچاقلاپ ئۈن سېلىپ، ئۇزۇنغىچە يىغلىغان ئىدى، شۇ كېچىسى ئۇنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ تۈن بويى ئېڭراپ يېتىپ ئەتىسى تاڭ سەھەردە بىز بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشقان ئىدى. مانا بۇ ئۆي دادامنىڭ ھايات خاتىرىسى، ئۇنىڭ ھاياتى قىممىتىگە تۇختىغان ئىدى. ھازىر بولسا بۇ ئۆي

بىرنىڭ ئەمەس، ئەۋلادىمىزنىڭ چىرىغى ئۆچۈپتۇ.

مەن ئارقامغا يېنىپ ئۆزەمنى تۇتۇۋالالماستىن يىغلىغان پېتى ئۆستەڭنى بويلاپ، تاغامنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەلدىم.

×

ئاردىن ئۈچ كۈن ئۆتتى. ئويلا - ئويلا ئاخىرى يەنە ئانامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۆينىڭ يېڭى خوجايىنىنى كۆرۈش ئارزۇسى بىلەن شۇ تەرەپكە ماڭدىم. بۇ قېتىم دەرۋازا داغدام ئوچۇق ئىدى. مەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قوروغا كىردىم.

قورودىكى پېشايۋانغا تولۇپ تۇرغان تالباراڭلار پەرۋىشسىز تاشلىنىپ قالغان. هويلا-ئارام پاسكىنا، قورۇنىڭ بۇلۇڭىغا هاراق بوتۇلكىلىرى قالايمىقان تاشلانغان. خۇددى بۇ قورۇ تاشلاندۇق ۋەيرانە جايغا ئوخشاپ قالغان ئىدى.

هويلىنىڭ چېتىدىكى ئۈژمە سايىسىدا سالقىن هاۋادىن هوزۇرلىنىپ، بىر ئەر كىشى ئوڭدا ياتاتتى. ئۇنىڭ ئۇزۇن ئورۇق پۇتلىرى مەينەتلىشىپ كەتكەن بولۇپ، داق يەردە خۇددى ئۆگزىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ هوشىدىن كەتكەندەك ياتاتتى. ئارىلاپ - ئارىلاپ بارماقتەك يوغان ئورالغان تاماكىسىنى شوراپ بولۇپ، قېقىلىپ - قېقىلىپ يۆتۈلەتتى. ئۇ قاچاندىن بېرى بۇ يەردە يېتىۋاتىدۇ، قاچانغىچە ياتىدۇ؟ بۇ نامەلۇم ئىدى.

— قوپە، هەي هورۇن، ئۈژمە سايىسنى سېتىۋالغاندەكلا ياتىسەنغۇ؟ — دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. مەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدىم.

ئىشىكتە مىكىجىندەك سەت، بۇرنى پاناق، قوناق شېخىدەك ئاجىز، ئاق رومىلىنىڭ ئۇچى پاكارلىغىدىن يەرگە تېگىپ قالغان بىر خوتۇن كوينىگىنىڭ ئېتىگىگە قولىنى سۈرتكىنىچە هىلىقى ياتقان كىشىگە تىكىلىپ تۇراتتى.

هىلىقى ئەر كىشى ئورنىدىن تەستە تۇردى. چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرى ئوچۇق، ئىگىز بويى يادەك ئېگىلگەن، سىم ساقاللىرى سېرىق تۈرىنى تېخىمۇ سەت رەڭگە كىرگۈزگەن بۇ ئادەمنىڭ ئەلەس كۆزلىرىدىن يا ئىچكەنلىگى، يا چەككەنلىگى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بىردىن ئۇنىڭ تاماكا تۇتقان ئوڭ قولىنىڭ چىمچىلىغىدىكى چەش كۆزلۈك ئۈزۈككە كۆزۈم چۈشتى. مەن تۇرغان جايىمدا قېتىپلا قالدىم. «يارەببىم، بۇ مېنىڭ ئۇكاممۇ - نىمە! ئۇ تېخى قىرىق ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا بوۋايغا ئايلىنىپ قاپتىغۇ، مەن مۇشۇ مەخلۇق بىلەن قانداقمۇ بىر قوساقتا يېتىپ، ئانامنىڭ ئاق سۈتىنى بىللە ئەمگەن بولغىيدىم؟ بۇنىڭغا ئاق سۈت بەرگەن، تۈن كېچىلەردە ئەللەي ئېيتىپ»، سوغاق بۆشۈگىنى تەۋرىتىپ، چوڭ قىلغان ئانامنىڭ ئارزۇ - ئۈمىتلىرى نەلەردە قالدى؟! نىمشقىمۇ مۇشۇ هالغا چۈشۈپ قالغانسەن!؟...»

— چىق، چىقە هويلىنى مەينەت قىلماي، — دىدى هىلىقى خوتۇن چالۋاقاپ، — ئەر كىشىنىڭ ئىچىدىنىمۇ سەندەك پەسەندى ئادەم چىقىدىكەن.

— ئۆيىگە كىرمىدىمىغۇ، يېزىدىچە هويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا يېتىپ تۇرسام نىمە بولىدۇ، ئۇنچىۋالا ئىنساپسىزلىق قىلمىغىن.

— مەن ئىنساپسىزمۇ تېخى، بۇ ئۆينى قىپ - قىزىل تىزىغا سېتىۋالغانمەن، تولا يېلىنماي چىقە نېرى!

— بوپتۇ دىگىنا، يېتىپ تۇرسام نىمە بولىدۇ، قىشقىچە بىر گەپ بولار.

— بولمايدۇ، بۇ مېنىڭ ئۆيۈم.

— ...

— كۆزۈكنى چەكچەيتمە، بولمايدۇ دىگەندىن كېيىن بولمايدۇ، نەگە بېرىپ ئەرز قىلساڭ قىل! — هىلىقى ئايال كەلگەن پېتى ئۇكامنىڭ قولىدىن سۆرەپ ئىشىك تەرەپكە تارتتى، ئۇكام ئۇنى بىر ئىتتىرىۋىدى، ئۇ خوتۇن ۋايجانلاپ كەتتى. شۇ ئارىلىقتا ئۆيدىن بېشىغا ئاق تۇماق، ئۇچىسىغا ئۇزۇن كۆينەك كىيىپ، بېلىنى

پوتا بىلەن باغلىۋالغان، كۆنەكتەك سېمىز بىر ئەر كىشى چىقتى.

مەن دەرھال كەينىمگە بۇرۇلۇپ، ئۆيدىن يېنىپ چىقتىم - دە، ئىشىك ئالدىدىكى تېرەكنىڭ كەينىگە ئۆتتۈم.

قورودا ئىككى ئەر، بىر ئايالنىڭ بوم - زىل ئاۋازلىرى بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقان، تىللىشىۋاتقان، ۋاقىرىشىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. ئاخىرى ناتونۇش ئەر كىشىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازىدىن كېيىن، ئۇكام قورودىن يەرگە قارىغان پېتى چىقىپ، يېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆينىكىنىڭ ياقىسى يىرتىلغان، ئاپئاق كۆيگەن بويىنىنىڭ بىر قانچە يېرىدە قان ئىزى كۆرۈنەتتى.

ئۇكام يېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا ئىختىيارسىز:

— ئۇكام، سەن ئاخىرى مۇشۇنداق بولارىڭنى ئويلىغانمىدىڭ؟ — دەپ پىچىرلىدىم.

كىچىكىمىزدە ئۇكام بىلەن ئىككىمىز مەكتەپكە بىللە بېرىپ، بىللە قايتاتتۇق. ئۇ، يول بويى جىم ماڭماستىن باللارغا تاش ئېتىپ، ئىت قوغلاپ، دەرەخلەرنى ئىغاڭلىتىپ ماڭاتتى. كېيىنچە مۇئەللىمىمۇ قاخشىتىپ، ساۋاقداشلىرىنى جېنىدىن جاق تويغازدى. پۈتۈن سىنىپتىكى ساۋاقداشلار ئۇنىڭدىن خۇددى يىرتقۇچ ھايۋاننى كۆرگەندەك قاچىدىغان بولدى. بارا - بارا ئەتىگىنى ئۆيدىن مەن بىلەن چىقىپ، كەچكىچە مەكتەپكە بارماي ئويناپ، كەچقۇرۇنلىقى ئۆيگە مەن بىللە قايتاتتى. ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى دادامغا ئېيتقىنىم ئۈچۈن ئۇكامنىڭ مېنى ئۇرغانلىقى ھازىرقىدەك ئېسىمدە. شۇنداق قىلىپ، بىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقىپ كەتكەندە ئۇ ئىككىنچى سىنىپنىڭ «داڭلىق ئوقۇغۇچىسى» بولۇپ قالدى. ئۇ ئاخىرى، مەكتەپتىن چېكىندى. بارا - بارا بىكار تەلەپ ھورۇنغا ئايلىنىپ قالدى. ئانامۇ ئۇنى بەك ياخشى كۆرگەچكە، نېمە دېسە شۇنىڭغا ماقۇل بولاتتى. كېيىنكى قالايمىقانچىلىق يىللىرىدا ئۇ «قورقماس، باتۇر» لاردىن بولۇپ يېتىشتى.

ئۇ شۇ تەرىقىدە بۈگۈننى ئۆتكۈزسە ئەتىسى نېمە بولۇشىنى بىلمەستىن گاڭگىراش بىلەن ياشاۋەردى. كۈنلەرمۇ ئايلارنى قوغلاپ ئۆتۈۋەردى. تېرىقچىلىق قىلىش ئۇنىڭغا جان ئازاۋى بىلىندى، دادام ياغاچچىلىقنى ئۆگەتمەي دېسە، ئۇ «كۈن - ئۆم قىرىندىلار ئارىسىدا ئۆتەمدۇ، مەن ياغاچنىڭ پۇتىغىنى ئالغىچە ئۆزەمنىڭ مىڭ بىر پۇتاقلىرىمنى تۈزىتەي» دەپ زادىلا گەپكە كىرمىدى. دائىم بىكار يۈرگىنى بىلەن بەزىدە ئاجايىپ شېرىن چۈشلەرنى كۆرەتتى. ھەتتا خېلى - خېلى ئىشلارنى قىلماقچى بولسىمۇ، ئەمەلگە ئاشۇرالماي ھەسرەتلىنەتتى.

مەن تويى قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي باشقا شەھەرگە كەتتىم. كېيىن ئۇقۇشۇمچە، دادام ئۇنىڭغا گەپ ئاڭلىتالماي بىر قانچە قېتىم ئۇرغان، لېكىن ئۇ ئۆز جېنىغا ئىچ ئاغرىتماي، ئۆلگەندەك ئىچىپ، بارغانسېرى دۇنيادىن، ھاياتتىن، كىشىلەردىن بىزار بولۇشتەك بىر خىل تۇيغۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئىگەللىگەن.

ھېلىمۇ ئېسىمدە، قايسىدۇر بىر يىلى تۇققانلار يىغىلغان سورۇندا بىرەيلەن ئۇكامنىڭ يولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ يامان بولىدىغانلىقىنى ئېيتقىنىدا، ئانام ئۇكامنى ئاقلاپ:

— بۇ كەڭ جاھاندا مېنىڭ بىر ئوغلۇم زادى پاتمامدۇ؟ باشقىلارنىڭ گېپى چىقماي، مېنىڭ بالامنىڭلا نامى پۇر كېتەمدۇ؟ — دەپ زارلىغان ئىدى. كېيىنچە ئانامۇ مۇشۇ بالىسىنىڭ يامانلىقىدىن قاخشاپ يۈزىنى كۆتۈرەلمەي دۇنيادىن

ئۆتكەن.

كىشىلەر، «ئەرلەرگە يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەرمۇ ئاز» دېيىشىدىكەن. ئۇكام بۇنىڭ ئەكسىچە، ئەڭ رەزىل، ئەڭ ئىپلاس ھۈنەردىن ئىككىنى تاللىۋالغان. ئۇ گويا كۈندىن-كۈنگە كەملەپ كېتىۋاتقان ئىشتىيى ئۈچۈن ياشاۋاتقاندەكلا ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ يەنىلا مېنىڭ ئۇكام ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭغا ئىچىنىپ، ئىچ ئاغرىتىپ قاراپ تۇراتتىم. ئۇ كۆزۈمگە خۇددى تۇمانلىق كېچىدە غايىپ بولۇپ كېتىۋاتقان ئادەمدەك كۆرۈنەكتە ئىدى. ئۇ ھازىر قىمارخانىدا بىكاردىنلا سېتىۋەتكەن ئۆيى، مال-دۇنياسىنىڭ ئاچچىق ئازاۋىنى تارتىپ نەگىدۇ قاراپ ماڭماقتا ئىدى.

×

كەچقۇرۇنلىقى كىشىلەر تاغامنىڭ ئۆيىدىن تېلېۋىزور كۆرۈپ قايتىشتى. مەن تاغامدىن ئۆيىمىزنىڭ زادى قانداق قىلىپ قولدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى كوچىلاپ سورىدىم.

— بىر كۈنى ئۇكاڭ قىماردا ئۇتۇۋاپتۇ، — دەپ سۆز باشلىدى تاغام، — پۇل ئۇتتۇرغان قىمارۋازلار ئۇكاڭغا پۇلنى سىڭدۈرمەسلىك ئۈچۈن ئۇنىڭ كەينىدىن سايىدەك ئەگىشىپ يۈرۈپتۇ. كېچىسى ئۇخلاتماي ئۆگزىسىگە چالما ئېتىپ، كۈندۈزى تاماق يېگىلى قويماي يەنە ئويناشقا قىستاپتۇ. شۇ كېچىسى قىمار راسا قىزىپتۇ، سىدىق ئارقا-ئارقىدىن ئۇتتۇرۇپ پۈتۈن ۋەسلىنى قۇرۇتۇپتۇ، قىمارغا تىككەن پۇتىدىكى ئۆتۈك، چاپانلىرىمۇ قالماپتۇ. بۇ ۋەسۋەسچىلىكتە يەنە ئۆزىنى تۇتالماي قولى قىزىپ، كۆزى قىزىرىپ تۇرغاندا، ھىلىقى چوتاچى مىكىجىن ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ:

— بۇتتەك تۇرىسەنغۇ، نېمىڭنى تىكمەكچىسەن؟ — دەپتۇ.

— نېمە تىكسەم تىكەي، يا سەن مېنىڭ بىلەن ئوينىماقچىمۇ؟

— ئوينىساق ئوينىدۇق، پۈتۈن ھاياتىمدا قىمار ئويناپ كېلىۋاتىسام، سەن بىلەن ئوينىيالماسمەنمۇ؟ قېنى، نوچى بولساڭ تىكىدىغىنىڭنى تىكىدەمسەن؟

ئاز ئۇچرايدىغان بۇ لۈكچەك خوتۇننىڭ چوڭچىلىقى قىزىپ تۇرغان سىدىققا قاتتىق تەسىر قىپتۇ. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— نېمە تىكىشىمنى خالايسەن؟ — دەپتۇ.

— نەق پۇل تىكسەن، پۇل تاپالمىساڭ ئۆزەڭنى تىككىن، — دەپتۇ خوتۇن.

جىن چىراقنىڭ يورۇقىدا گىرىدىسەن يورۇپ تۇرغان بۇ كىچىككىنە ئۆيدىكى قىمارۋازلار قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، دومۇلۇشۇپ كېتىپتۇ. ھەتتا بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كېتىپتۇ. ئارقىدىنلا:

— قېنى، قېنى سىدىق گەپ قىل، خوتۇن خەقنىڭ ئالدىدا مات بولۇپ قالما، — دېيىشىپ، قاراپ تۇرۇشۇپتۇ.

— ئۆزەمنى تىكسەم نېمە قىلىسەن؟ — دەپتۇ سىدىق.

— يىگىتنى ئۇتۇۋالغان كىشىنىڭ مەيلى.

ئۆيدە يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئاچچىقتىن يېرىلاي دەپ تۇرغان سىدىق قوشۇمىسىنى تۈرۈپ خېلىغىچە ئويلىنىپ قاپتۇ-دە، ئاخىرى ھىلىقى مىكىجىن خوتۇننىڭ ئاق تۇماقلىق ئېرىگە قاراپ:

— بوپتۇ، ئۆيۈمنى ئۇتكەندە ئۆزەڭ چىققان باھا بويىچە ساڭا ساتاي، ئەمما بالىخانىنى ئېلىپ قالىسەن، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئاق تۇماقنىڭ گۆلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. چۈنكى ئۇ، ئۇزۇندىن بۇيان سىدىقنىڭ ئاشۇ ئۆيىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشنىڭ قەستىدە يۈرگەن ئىكەن، بىر قانچە قېتىم سودىلىشىپ باھادا

كېلىشەلمەي قاپتۇ. بۈگۈن ئۇنىڭ ئۆز خوتۇنى ئارقىلىق سىدىقنى قىمارغا بۇنچىۋالا زورلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇنىڭدىن ئىكەن.

— ئۇنداق بولسا ھۆججەت ياز، — دەپتۇ ئاق تۇماق.

شۇنىڭ بىلەن قىمارۋازلاردىن ئىككىسىنىڭ شاھىتلىقى ئاستىدا ھۆججەت يېزىلىپ، بارماقلار بېسىلىپتۇ. ئاق تۇماق قوينىدىن پۇل خالتىسىنى چىقىرىپ، بۈگۈنكى قىماردا ئۇتقان پۇللىرى بىلەن قوشۇپ بىر تاتازا پۇلنى سىدىقنىڭ ئالدىغا تاشلاپتۇ. سىدىق غەزەپ بىلەن ئۇشۇقنى قولىغا ئاپتۇ، ئەمما ئۇ بۈگۈن بىرەر قېتىممۇ ئامەت كەلمىگىنىنى ئويلاپ، ئۇشۇقنى قولىدا خېلىغىچە تۇتۇپ تۇرسىمۇ، يەنىلا ئىككىلىنىپ ئاتالماپتۇ. چوتاچى خوتۇنىنىڭ ئاق تۇماقلىق ئېرى مەسخىرىلىك كۈلۈپ، تۇرۇپ:

— نېمىشقە ئوغۇل بالىسىنۇي، ئاتامسەن-ئاتمامسەن؟ — دەپتۇ. قىمارۋازلارمۇ ئارقا-ئارقىدىن سۆز قىستۇرۇپتۇ:

— قىمار دىگەننى ئوغۇل بالىنىڭ ئوغۇل بالىسى ئوينىيالايدۇ، «يولۋاس ئىزىدىن، يىگىت سۆزىدىن قايتماس» دېيىشكەن.

— ئەكە، توخۇ يۈرەك، سەن ئاتمىساڭ مەن ئاتىمەن.

يۇقۇرقى سۆزلەرنى ئاڭلىغان سىدىق ئاخىرى ھىلىقى ئاق تۇماققا بۇرۇلۇپ:

— قاراپ تۇر، ئۇشۇقنى مانا مۇنداق ئاتىدۇ، دەتتىكام، ياپىرىم جەمشىت، — دەپ ئۇشۇقنى ئېتىپتۇ. قىمارۋازلار تەڭلا يەرگە قارىشىپ، دەرھال كەينىگە داجىپتۇ. گايىلىرى كۆزىنى يۇمۇشۇۋاپتۇ، گايىلىرى لېۋىنى چىشلەپتۇ، گايىلىرى تۇماقلىرىنى بېشىدىن ئېلىپ ۋاقىقىدە يەرگە ئېتىپتۇ:

— يارەببىم، سىدىق بۈگۈن ساڭا پەلەك تەتۈر كەلدى.

سىدىقنىڭ رەڭگى ئۆلۈكنىڭ رەڭگىگە كىرىپ، ئاللانىڭ بۇ رەھىمسىزلىگىگە غەزەپلىنىپ، كۆزلىرى چانىغىدىن چىقاي دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن بالىخانىدا يېتىپ كەلگەن ئىكەن، كېيىن ئۇنىمۇ ئۇتتۇرىۋېتىپ، قىشتا ماخودا، يازدا ئۇيەر-بۇيەردە يېتىپ-قوپۇپ يۈرەرمىش، بىزدىن قېچىپ تۇتۇق بەرمەيدۇ. مانا سەن كەلگەندىن بېرىمۇ سېنى ئىزلەپ كەلمىدى. ئاناڭنىڭ ئۆيى بىر قىمارۋازنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ يولدىن قايتىشى تەس ئوخشايدۇ، — دەپ ھىكايىسىنى تۈگەتتى.

×

مەن كۈلۈپ كېلىپ، يىغلاپ قايتىدىغان بولدۇم. مۇشۇنداق ھەسرەت بىلەن يولغا چىقىپ كېتىۋاتقىنىمدا بازاردىكى سېتىقچى ئالدىدا پاقىراپ تۇرغان مىس لەگەنگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇنى ئۆرۈپ-چۆرۈپ كۆرۈپ، بوۋامنىڭ بوۋىسىدىن قالغان تەۋەرۈك مىراس لىگەن ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم. بۇ لىگەننىمۇ ئۇ قىماردا ئۇتتۇرىۋەتكەندۇر. مەن بۇ مىس لىگەننى ناھايىتى قىممەتكە سېتىۋالدىم، شۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈم سەل ئارامىغا چۈشكەندەك بولدى. مەن بۇ مىس لىگەننى قۇچاقلاپ كېتىۋاتقىنىمدا بىر مۇنچە كىشىلەر كوچىنىڭ چېتىدىكى قاپاق تېرەكنىڭ سايىسىغا ئولۇشۇپ قاپتۇ. شۇ ئارىلىقتا تاغاممۇ پەيدا بولدى. تاغام بىلەن بىللە بېرىپ قارىساق، ئۇكام يېتىپتۇ، تاغام ئۇنى يۆلەپ قۇچىقىغا ئالدى.

ئۇنىڭ ھازىرقى ھالىتى بەك ئېچىنىشلىق ئىدى، يۈز - كۆزى تاياق زەربىدىن كۆپتەك ئىششىغان، ئاغزى يۇمۇلالماي تۇراتتى، تاغام ئۇنىڭ يۈرىگىنى تىڭشاپ كۆرۈۋىدى، تېخى ھاياتلىقتىن ئازراق بولسىمۇ نىشانە بارلىقى بىلىندى.

مەن ئۇكامنىڭ قولىنى سىلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇنىڭ لاخشىگىردەك ئۇزۇن، كىر قولى ھورۇنلۇقنىڭ، ئېپلاسلىقنىڭ سىمۋولى ئىدى. بۇنى ئەمگەكچىلەرنىڭ بەخت - سائادەت ئۈچۈن ئىشلەيدىغان تىنىم تاپماس قولى بىلەن سېلىشتۇرغاندا پەرق نىمىدېگەن چوڭ! ئۇ پۈتۈن ھاياتىنى قىمارنىڭ نېنىنى يەيمەن دەپ ۋەھىمىدە ئۆتكۈزگەچكە ئورۇقلاپ تىرىك ئەرۋاغا ئايلىنىپ قالغان، ھاياتىنىڭ ئاخىرىمۇ لەيلەپ يۈرگەن كۆپۈكتەك ئۆتكەن.

ئۇنى قىماردا ئۇتتۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى ئۇتقانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى قىمارۋازلارنى بوزەك قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر كىشىلەرنىڭ ئۇرغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتتۇق. بىر - ئىككى يۇتۇم سۇ گېلىدىن بەكمۇ تەستە ئۆتتى. ئاندىن خۇددى جىنىڭ تېپىشى ئېسىلغاندەك ئېغىر قاپاقلىرىنى تەستە كۆتىرىپ كۆزىنى ئاچتى.

ئۇ ئالدى بىلەن ماڭا ئۇزۇن تىكىلدى، ئاندىن ئەتراپىدا تۇرغان ئۇرۇق - تۇققان، مەھەللە - يۇرت ئەھلىرىگە قارىدى، ئۇنىڭ كۆكۈرۈپ كەتكەن مەڭزىگە تامچە - تامچە ياشلار ئاقتى.

ئۇ، دۇنياغا كېلىپ، كېتىۋاتىدۇ. بەلكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا «مەندىن بىرەر نامۇ - نىشان قالدىمۇ - يوق؟» دېگەننى ئويلاۋاتامدىكىنە، ياكى ئەل - يۇرت ئالدىدا قىلغان ئەتكەنلىرىگە پۇشايمان قىلىپ ئۆز ھاياتىغا ئېچىنىۋاتامدىكىنە، ياكى ئۆمرىنىڭ قۇرۇت - قوڭغۇزدەك ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە ئازاپلىنىۋاتامدىكىنە؟

تاغام ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ قاراپ تۇرۇپ:

— بالام، ئەل - يۇرت ئالدىڭدا تۇرۇپتۇ، ئۇلارغا دەيدىغان بىرەر ئېغىز سۆزۈڭ يوقمۇ؟ — دېدى.

ئۇكام قوللىرىنى كىرىشتۇرۇپ يەردىكى يۇمشاق توپىنى سىقىمىغا ئالماقتا ھەم قاتتىق ئازاپلانماقتا ئىدى. ئاخىرى پىسغان بىلەن ناھايىتىمۇ مىسكىن ئاھاڭدا:

— مەن...مەن ... خىجىل. ئەگەر خۇدايىم قايتا ئۆمۈر بەرسە چو ... چوقۇم ياخشى ئادەم ...

ئۇنىڭ گېپى ئۈزۈلۈپ قالدى، سىقىمدىكى توپىمۇ تۆكۈلۈپ كەتتى.

راستىنلا ئۇ قايتىدىن ھاياتقا ئېرىشكەن بولسا ئىدى، بەلكىم مەنىۋى بايلىققا ئىگە بولغانمۇ بولاتتى. ياكى بىرەر توغرا كەسىپ بىلەن ھايات كەچۈرگەن بولاتتى. بىراق ۋاقىت ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن، ئۇ مەيلى ئازاپلانسۇن، مەيلى قانچە دات - پەريات قىلسۇن، كەتكەن ئۆمۈر قايتا كەلمەيتتى. ئۇ ئەڭ ئاخىرىدا بەكمۇ كېچىكىپ ئۆز خاتالىقىنى تونۇغان ئىدى.

بىز، دۇنياغا تەسادىپىي تۇغۇلۇپ قېلىپ، مەنىسىز، مەسلەكسىز ياشاپ، ئاخىرى ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتكە دۇچار بولغان بۇ تۇققىنىمىزنى ھارۋىغا سېلىپ، دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىۋاتىمىز. بەلكىم ئۇ قايتا ھاياتقا ئېرىشىپمۇ قالار، بەلكىم ھايات بىلەن مەڭگۈگە ۋىدالىشار، ھازىرچە بۇنىسى مەلۇم ئەمەس ئىدى...

ئىككى ھىكايە

تۇرسۇن تىلىۋالدى

مېنىڭ دادام

مېنىڭ دادام ئاجايىپ ئادەم. ئۇ، كىتاپ ئېلىپ ئوقۇيمەن دېسەم زادىلا پۇل بەرمەيدۇ. دادامنىڭ دېيىشىچە، ئۆزەمنىڭ دەرسلىك كىتاپلىرىمنى ئوقۇساملا كۇپايە قىلىدىكەن. لېكىن مېنىڭ ھەر خىل كىتاپلارنى ئوقۇغۇم كېلەتتى. بەزىدە كىتاپخانىلارغا كىرىپ قالغىنىمدا تىزىقلىق تۇرغان رەسىملىك ژورنال ۋە باللار كىتاپلىرىنى كۆرۈپ، شۇ زامان ئۇنى ئېلىپ ئوقۇۋالغىم كېلەتتى. ئەنە شۇنداق چاغلاردا دادامنىڭ ماڭا بىرەر كىتاپ ئېلىپ بەرمىگەنلىكىگە ئاچچىغىم كېلەتتى.

مانا بۈگۈن يەكشەنبە. مەن كىتاپ ئالمىساممۇ قانداق كىتاپلارنىڭ چىققانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن كىتاپخانىغا كەلدىم. ئوھوي! يەنە بىرقانچە يېڭى كىتاپلار چىقىپتۇ. مەن بۇ يېڭى كىتاپلارنى كۆرۈۋېتىپ ئىچىمدە بەكمۇ ئەپسۇسلاندىم، ئاشۇ كىتاپلاردىن بىرنى ئېلىپ ئوقۇيالىسامچۇ كاشكى. مەن كىتاپخانىدىن كۆڭۈلسىز يېنىپ چىقتىم. خىيالىمدا ئۆيگە بېرىپ دادامغا قايتا-قايتا يالۋۇرماقچى بولدۇم. ياق، بۇنداق قىلغىنىمدىمۇ دادامنىڭ پۇل بېرىشى ناتايىن، بۇندىن بۇرۇن شۇنچە يالۋۇرسام بەرمىگەن تۇرسا، بۈگۈن بېرەتتىمۇ؟ ھە، توغرا، كىتاپ ئالىمەن دېمەي، ئوقۇتقۇچى پۇل ئەكىلىڭلار، دېگەن ئىدى، دەپ دادامنى ئالداپلا پۇل ئېلىۋالسام، بولىدى ئەمەسمۇ. مەن شۇ خىيالدا ئۆيگە قايتتىم. قېيىشقاندەك، دادام بىلەن ئاپام ھېلىلا بىر تۇققىنىمىزنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇلار پەقەت كەچ كىرگەندىلا قايتىپ كەلدى. دادام ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ دەلدەڭشىپ كىرىپ كەلدى-دە:

— ھوي، ئوغلۇم، كەلگىنە، مېنىڭ ئاپپاق ئوغلۇم. مېنىڭ ياخشى ئوغلۇم-دە،

بۇ ...، — دېدى.

مەن دادامنىڭ يېنىغا باردىم. ئۇ مېنى قۇچىقىغا ئېلىپ سۆيۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ تىنىقىدىن چىقىۋاتقان هاراقنىڭ پۇرىقى مېنى سەسكەندۈرىۋەتتى. دېمەك دادام هاراق ئىچىپتۇ - دە. مەيلى، قانداقلا بولمىسۇن، مۇشۇ پەيتتە دادامدىن پۇل سوراپ ئېلىۋالغىنىم ياخشى.

— دادا، ماڭا پۇل بېرىڭا! — دېدىم مەن ئەركىلەپ.

— پۇل ... پۇل دەمسەن؟

— هە.

— نېمە قىلاتتىڭ؟

ئاپلا، چاتاق بولدى. ئەگەر ئوقۇتقۇچى پۇل ئەكىلىڭلار، دېگەن ئىدى دېسەم، كېيىن دادام بۇ ئىشنىڭ يالغان ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ قالسا قانداق قىلىمەن؟ هەي، بۇنداق ۋاقىتتا، يالغان ئېيتمىسامۇ، دادام چوقۇم پۇل بېرىشى مۇمكىنغۇ! ئۇنىڭ ئۈستىگە، يالغان ئېيتىشمۇ ياخشى ئىش ئەمەس - تە!

— كىتاپ ئالاتتىم.

— كىتاپ ... كىتاپما؟ هە، ياخشى، كىتاپ ئال، كىتاپ ئېلىپ كۆپ ئوقۇساڭ ئەقىللىق ... ياق بىلىملىك بولىسەن. توغرا، كىتاپ ئېلىشىڭ كېرەك ... هوي ئاپىسى، قېنى سىلە؟ ... ئۇھ، ئەجەپ ئۇيقۇم كەلدى ... ماڭا ئورۇن سېلىپ بەرسەڭلا چۇ؟!

— دادا، ماڭا پۇل بەرمەمسىز؟

— پۇلما؟ بېرىمەن، سەن كىتاپ ئېلىشىڭ كېرەك - تە، ... ئەتە ساڭا چوقۇم پۇل بېرىمەن ...

بۇ چاغدا دادام مېنىڭ كۆزۈمگە بەكمۇ ئىللىق كۆرۈندى. ئۇ، ئەتە كىتاپ ئالغىلى پۇل بېرىدىغان بولدى. مېنىڭ دادام نېمە دېگەن ياخشى - هە؟! ...

دادام يېتىپلا ئۇخلاپ قالدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئاپامنىڭ زورلىشى بىلەن مەنمۇ ياتتىم، لېكىن ئۇزاققىچە ئۇيقۇم كەلمىدى. خىيالىمدا ئەتە دادام بېرىدىغان ئاشۇ پۇلغا قايسى كىتاپلارنى ئېلىشنى ئويلايتتىم. كېيىن قانداق ئۇخلاپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن. ئەتىسى ئەتىگەندە دادام هەممىدىن بۇرۇن چاي ئىچىپ بولۇپ ئىشقا ماڭماقچى بولدى. دادام ماڭا پۇل بەرمەكچى بولغان ئەمەسمىدى، ئۇنتۇپ قالغان بولمىسۇن يەنە. مەن ئۇنىڭ ئېسىگە سېلىپ قويماقچى بولۇپ:

— دادا، ماڭا پۇلنى قاچان بېرىسىز؟ — دېدىم.

— نېمە پۇل؟ — دەپ ۋاقىرىدى دادام.

مەن ئارانلا ئاۋازىمنى چىقىرىپ:

— كىتاپ ... كىتاپ ئالىدىغان پۇلچۇ ...، — دېيەلىدىم.

— نېمە كىتاپ ئۇ، ماڭ! مەكتىۋىڭگە بېرىپ دەرسىڭنى ئوقى. قاراڭلار، بۇنىڭ كىتاپ ئالىمەن، دېگىنىنى تېخى، — دېدى دادام ۋە چوڭ - چوڭ چامداپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

ئاپا، مېنى ئۇرامسىز؟

— ئاپا، مېنى ئۇرامسىز؟

— سېنى نېمىشقا ئۇراتتىم؟

— قادىرنىڭ مومىسى ئۆلۈپ كېتىپتۇ.

— قايسى قادىرنىڭ؟

— دۆڭ مەهەللىدىكى قادىرنىڭچۇ!

— هەي بالام، نېمە داۋاتقىنىڭنى مەن زادى چۈشەنمىدىم. قادىرنىڭ مومىسى ئۆلۈپ كەتسە سېنى نېمىشقا ئۇرغىدەكمەن؟

— هىم، ئۇرمىساڭلا بولىدىنتۇ، قادىر

بەك ياخشى بالا، ئۇ مەن بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ يىراق يۇرتتا مومىسى بار ئىدى، رەھمەتلىك قېرىپ قاپتىكەن، ئۆلۈپ كېتىپتۇ. قادىرنىڭ تېخى يېقىندىلا ئاپىسى ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى.

— نىمە، ئاپىسمۇ ئۆلۈپ كەتكەنمىدى؟

— ھەئە، ئۇنىڭ ئاپىسى كېسەل ئىدى، داۋالانغان بولسىمۇ ساقىيالماي ئاخىر ئۆلۈپ كەتتى. شۇ چاغدا بىز ئۇنى يوقلاپ باردۇق، ئۇ بىزنى كۆرۈپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلىۋەتتى، بىزمۇ يىغلىدۇق. ئۇنىڭ تېخى كىچىك ئىككى ئۇكىسى بار، دادىسى ئىشچى، ئەمدى ئۇلارغا كىم تاماق ئېتىپ بېرەر، كىيىملىرىنى كىم يۇيۇپ بېرەر؟ دەپ قايغۇردۇق. ئۇ، بىر ئايدىن كېيىن مەكتەپكە كەلدى، چىرايى تاتىرىپ بەكمۇ ئورۇقلاپ كېتىپتۇ. بەلكىم مېھرىۋان ئاپىسىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا تولا يىغلاپ، تۈزۈككىنە تاماقمۇ يېمىگەن بولسا كېرەك.

— ئىست، بىچارە بالىغا ئۇۋال بوپتۇ.

— ئۇ بەكمۇ جىمغۇر بولۇپ كېتىپتۇ، ئەتىگەندە سىنىپقا كىرىپ بىر ئولتۇرۇۋالسا تاكى مەكتەپتىن قايتقىچە سىنىپتىن سىرتقا چىقىپ قويمايتتى. بەزىدە ئۇھ تارتىپ قوياتتى.

— سىلەر ئۇنىڭغا تەسەللى بەرمىدىڭلارمۇ؟

— نىمىشقا بەرمەيدىكەنمىز؟ ئۇ، بىزنىڭ ياخشى دوستىمىز-دە. ھەممىمىز ئۇنىڭغا تەسەللى بەردۇق. شۇندىن كېيىن ئۇ سىرتقىمۇ چىقىدىغان، ھەتتا بەزىدە بىز بىلەن پۇتبولمۇ ئوينايدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ بىز ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ ياخشى دوست بولۇپ كەتتۇق. بەزىدە بىز ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئىشلىرىغا ياردەملەشتۇق.

— ئۇنىڭ ئۇكىسىغا كىم قارايدىكەن؟

— ئۇنىڭ دىيىشىچە، دادىسىمۇ ئىشقا چۈشۈپتۇ، ئۇلارنىڭ ياخشى بىر خوشنىسى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇكىلىرىغا شۇ خوشنىسى تاماق ئېتىپ بېرىپتۇ.

— ياخشى بوپتۇ، خوشنىسى ھەقىقەتەن ياخشى ئىكەن.

— ئۇ بۈگۈن مەكتەپكە كەلمىدى. ئوقۇتقۇچى مېنى، ئۇنى يوقلاپ كېلىشكە بۇيرۇدى. مەن دەرستىن چۈشۈپ ئۇنىڭ ئۆيىگە باردىم. ئۆيدە ئۇنىڭ ھېلىقى خوشنىسى ۋە ئىككى ئۇكىسى بار ئىكەن، قادىر يىغلاۋېتىپتۇ، خوشنىسى ئۇنىڭغا تەسەللى بەرگىلى تۇرۇپتۇ. مەنمۇ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردىم. قارىسام، ئۇنىڭ ئايىغى يىرتىلىپ پۇتى كۆرۈنۈپ قاپتۇ. ئۇلار ئاپىسىنىڭ ئۆلۈمىنى دەپنە قىلىش ئۈچۈن نۇرغۇن پۇل سەرپ قىلغان ئىكەن، مانا ئەمدى مومىسى ئۆلۈپ كېتىپتۇ، دادىسى كىشىلەردىن پۇل قەرز ئېلىپ، ئاپىسىنى دەپنە قىلىشقا كېتىپتۇ. شۇڭا دادىسى ئۇنىڭغا ئاياق ئېلىپ بېرەلمىگەن ئىكەن...

— ھە، كېيىن قانداق بولدى؟

— مەن... مەن... ئۇنىڭ ئايىغىنىڭ يىرتىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سىز ماڭا ئېلىپ بەرگەن ھېلىقى ئاياقنى ئېسىمگە ئالدىم. مەن تېخى ئۇنى كىيمىگەن ئىدىم-غۇ، شۇڭا مەن ئاشۇ ئاياقنى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بەردىم. ئۇ، باشتا ئالغىلى ئۇنىمىدى، مەن: «ئاپام بۇنى ساڭا ئاتاپ ئېلىپ بەرگەن، كىيمىسەڭ خاپا بولىدۇ» دەپ ئېيتقىنىمدىلا ئاندىن ئالدى. ئاپا، سىز يىغلاۋاتامسىز؟

— كەلگىنە، ئاپپاق بالام، مېنىڭ ياخشى بالام، مەن سېنى بىر سۆيۈپ قوياي.

— ئاپا، مېنى راستىنلا ئۇرمامسىز؟

— ياق، ھەرگىز ئۇرمايمەن، سېنى ياخشى بالام دەيمەن، كەل بالام، سېنى ئوبدانراق بىر سۆيۈپ قوياي!

ھېكايىچىلىق ئىجادىيىتىدىكى يېڭى بىخ

قاھار جېلىل

«مېنىڭ دادام»، «ئاپا، مېنى ئۇرامسىز؟» — 18 ياشلىق ئاپتور تۇرسۇن تىلىۋالدىنىڭ ژورنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان تۇنجى ھېكايىلىرى. ئاپتور بۇ ھېكايىلارنى 1983-يىلى 5-ئايدا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئالدىدا يازغان بولۇپ، ئۇلار بەزى ئۆزگىچىلىكلىرى بىلەن مېنىڭ دىققىتىمنى ئالاھىدە جەلپ قىلدى.

ھېكايە — كىشىلەر تۇرمۇشىدىكى ئايرىم بىر ۋەقە ياكى ھادىسىنى بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەپ بېرىدىغان نەسرى ئەسەردۇر. ئۇنىڭدا شۇ ۋەقەدىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئىشلار يېزىلمايدۇ. يازغۇچىنىڭ ماھارىتى — پېرسوناژلار خاراكتېرىنى قىسقا ۋە ئىخچام شەكىل ئارقىلىق ئىپادىلەشتە كۆرۈلىدۇ. شۇڭا ھېكايە ئاپتورلىرى ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسىنى تۈزگەندە، «قىسقا» ۋە «ئىخچام» دېگەن شەرتكە قاتتىق ئەمەل قىلىش لازىم. ھەجمى بىر نەچچە بەتلا كېلىدىغان ھېكايىلاردا بۇ تەلەپنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماق تېخىمۇ قىيىن. ئەمدى بىز بۇ ياش ئاپتورنىڭ «مېنىڭ دادام» ناملىق ھېكايىسى ئارقىلىق بۇ تەلەپكە قانداق ياندىشالىغىنىنى كۆرۈپ باقايلى: ئاپتور بۇ ھېكايىدا كۈندىلىك تۇرمۇشتا كۆپ ئۇچرايدىغان ئاتا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى كىچىككىنە بىر ۋەقەنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، بالىلار تەربىيىسىگە ئائىت مۇھىم بىر مەسىلىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ، ھېكايىنىڭ بېشىدا بىر نەچچە جۈملە بايان ئارقىلىق ئاتا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ تۈگۈنىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ، ئاندىن ئۇلارنى ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل شارائىتتا ئۇچراشتۇرۇپ، بىر نەچچە دىئالوگ ۋە قىسقا ئەمما ئېپچىل ھالەت تەسۋىرى ئارقىلىق توقۇنۇشنى راۋاجلاندۇرۇپ ۋە يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ، ھەۋەس ۋە مىجەز-خۇلقى بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى پېرسوناژنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى خېلى روشەن ئېچىپ بەرگەن. ئاپتور ھەر بىر سۆزنى ناھايىتى تېجەپ ئىشلەتكەندىن تاشقىرى، تېپىك شارائىتتىكى تېپىك دېتاللارنى تاللاشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. مەسىلەن: بالىسىنىڭ كىتاب سېتىۋېلىشىغا «زادىلا پۇل بەرمەيدىغان» دادا مېھماندارچىلىقتىن قايتقاندا ھاراق كەيپىدىن مايىدەك ئېرىپ، بالىسىغا ئالاھىدە مېھرىۋانلىق قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ كىتاب سېتىۋېلىشى ئۈچۈن پۇل بېرىشكە ۋەدە قىلىدۇ. لېكىن ئەتىسى مەستلىكى تارقىغاندا ئاخشامقى ۋەدىسىدىن يېنىۋالىدۇ

ۋە بالىسىنىڭ ئىلتىماسىنى قوپاللىق بىلەن رەت قىلىپ، ئەسلى ماھىيىتىنى ئاشكارىلايدۇ. پىكرىمىزنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئەسەرگە مۇراجەت قىلايلى: «دادام ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ، دەلدەڭشىپ كىرىپ كەلدى - دە:

«— ھوي ئوغلۇم، كەلگىنە، مېنىڭ ئاپپاق ئوغلۇم. مېنىڭ ياخشى ئوغلۇم - دە، بۇ...، — دېدى.

— مەن دادامنىڭ يېنىغا باردىم. ئۇ، مېنى قۇچىقىغا ئېلىپ سۆيۈشكە باشلىدى...

....

— كىتاپ... كىتاپما؟ ھە، ياخشى، كىتاپ ئال، كىتاپ ئېلىپ كۆپ ئوقساڭ ئەقىللىق... ياق، بىلىملىك بولىسەن، توغرا، كىتاپ ئېلىشىڭ كېرەك...ھوي، ئاپىسى، قېنى سىلە...ئۇھ، ھەجەپ ئۇيقۇم كەلدى... ماڭا ئورۇن سېلىپ بەرسەڭلاچۇ؟!

— دادا، ماڭا پۇل بەرمەمسىز؟

— پۇلما؟ بېرىمەن، سەن كىتاپ ئېلىشىڭ كېرەك - تە،... ئەتە ساڭا چوقۇم پۇل بېرىمەن...»

«ئەتىسى ئەتىگەندە دادام ھەممىدىن بۇرۇن چاي ئىچىپ بولۇپ ئىشقا ماڭماقچى بولدى...

— دادا، ماڭا پۇلنى قاچان بېرىسىز؟ — دېدىم.

— نىمە پۇل؟! — دەپ ۋاقىرىدى دادام.

مەن ئارانلا ئاۋازىمنى چىقىرىپ:

— كىتاپ... كىتاپ ئالىدىغان پۇلچۇ؟ ....، — دېيەلىدىم.

— نىمە كىتاپ ئۇ، ماڭ! مەكتەپكە بېرىپ، دەرسىڭنى ئوقى، قاراڭلار، ئۇنىڭ كىتاپ ئالىمەن دېگىنىنى تېخى! — دېدى دادام ۋە چوك - چوڭ چامداپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.»

يۇقۇرقىلاردىن شۇنى كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئاپتور بىر نەچچە دىئالوگ ۋە ئىنتايىن ئىخچام ھالەت تەسۋىرلىرى ئارقىلىق دادىسىنىڭ ئىككى خىل ھالەتتىكى ئوخشىمىغان خاراكتىرىنى خېلى روشەن ئېچىپ بېرىش مەقسىدىگە يەتكەن. بۇنى تۆنجى ھىكايىسىنى ئېلان قىلىۋاتقان ياش ھەۋەسكارنىڭ بەدىئى دىتى دېمەي تۇرالمايمىز.

بۇ يەردە يەنە مۇنداق بىر مەسىلىنى كۆرسىتىپ ئۆتكۈم بار: ئاپتور نىمە ئۈچۈن ھىكايىنى دادىسىنىڭ ئۆز ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىشى بىلەن ئاخىرلاشتۇردى؟ بۇ ئاساسەن، ئاپتورنىڭ پېرسوناژ خاراكتىرىنىڭ مەنتىقىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلغانلىقىدىن كېلىپ چىققان. يەنى، دادا بالىسىنىڭ كىتاپ سېتىۋېلىشى ئۈچۈن پۇل بېرىشكە ئەزەلدىن قارشى، بۇ ئۇنىڭ خاراكتىرىدىكى ئاساسي تەرەپ. مەس ۋاقتىدىكى «قولى ئوچۇقلىقى» بولسا بىر خىل تەسادىپى، ساختا كۆرۈنۈش. شۇڭا ئۇنىڭ ئەتىسى ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىش خاراكتىر مەنتىقىسىگە تامامەن ئۇيغۇن كېلىدۇ. چۈنكى، ھەممىگە مەلۇمكى، ئېغىر مەس ۋاقتىدا ئادەمنىڭ پىكىر قىلىش ئىقتىدارى مەلۇم دەرىجىدە قالايمىقانلىشىدۇ. ئەگەر ئاپتور دادىنىڭ مەسلىكتىن ئىبارەت بىنورمال ھالەتتىكى «قولى ئوچۇقلىقى»نى خاراكتىر ئۆزگىرىشىدىكى تەبىئى سەۋەپ قىلىپ، ھىكايىنى ئۇنى ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان، ياكى بىر تالاي مۇنازىرىلەر ئارقى-

AltunOq

لىق ئۇنى ۋەدىسىنى ئورۇنلاشقا مەجبۇر قىلغان ھالەتتە ئاخىرلاشتۇرغان بولسا، كىتاپخانىلارنى تازا ئىشەندۈرەلمىگەن بولاتتى. لېكىن ئاپتور مۇنداق ئوڭاي ۋە قېلىپبازلىق ئۇسۇلدىن ۋاز كېچىپ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ تەبىئىي راۋاجىغا ئەمەل قىلغانلىقى ئۈچۈن ھېكايىنىڭ ئاخىرىدا ئائىلىدە ئۆزىنى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇش تۇيغۇسى بىلەن ياشاۋاتقان دادىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكى بىراقلا نامايان بولغان.

«ئاپا، مېنى ئۇرامسىز؟» دېگەن ھېكايە باشتىن-ئاياق دىئالوگ ئارقىلىق بايان قىلىش شەكلىدە يېزىلغان. بەدىئىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ھەممىسىگە ئايانكى، دىئالوگ—ئىجادىيەتتىكى قىيىن ئۆتكەللەرنىڭ بىرى. چۈنكى ئۇ، پېرسوناژ خاراكتېرىنى بىۋاستە ئېچىپ بېرىشكە خىزمەت قىلدۇرغان بەدىئىي ۋاسىتىلارنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ھەم جانلىق، ھەم ئىخچام، ھەم خاسلىققا ئىگە، ھەم راۋان بولۇشى لازىم. دىئالوگقا قويۇلىدىغان بۇ تەلەپلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلاش ئاسان ئىش ئەمەس. مۇشۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، بىر ھېكايىنى باشتىن-ئاياق دىئالوگ بىلەن يېزىش تېخىمۇ قىيىن. چۈنكى ئۇ ھالدا يالغۇز پېرسوناژ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىش مەسىلىسىلا ئەمەس، يەنە دىئالوگ ئارقىلىق كەيپىياتنى تەسۋىرلەش، بايانىنىڭ تەرتىۋىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ھېكايە قۇرۇلمىسىنى تۈزۈش مەسىلىلىرىمۇ بىرلىكتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەيلى دۇنيا ئەدەبىياتى، مەيلى جۇڭگو ئەدەبىياتىدا بولمىسۇن باشتىن-ئاياق دىئالوگ بىلەن يېزىلغان ھېكايىلار بەكمۇ ئاز.

بىزنىڭ بۇ ياش ئاپتورىمىز «ئاپا، مېنى ئۇرامسىز؟» ھېكايىسىدە ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىكى مۇشۇ ئەڭ قىيىن يولنى سىناق قىلىشقا جۈرئەت قىلىپ، خېلى ئۇتۇقلۇق نەتىجىگە ئېرىشكەن. بىز بۇ ھېكايىدىكى ئىككى پېرسوناژنىڭ (ئانا بىلەن بالىنىڭ) دىئالوگلىرى ئارقىلىق 5 نەپەر ئاساسلىق پېرسوناژنىڭ (ئانا، بالا، قادىر، قادىرنىڭ دادىسى ۋە قادىرنىڭ خوشنىسى) ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىدىن شەكىللەنگەن پۈتۈن بىر ھېكايىنى (بالىنىڭ قادىر بىلەن دوستلۇغى، قادىرنىڭ ئاۋال ئاپىسى، ئاندىن مومىسىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكى، يېتىم بالىلارغا خوشنىسىنىڭ غەمخورلۇق قىلغانلىقى، شۇ سەۋەپتىن، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە جىددىي قىيىنچىلىق يۈز بېرىپ، قادىرنىڭ ئاياق-كىيىم ئالالمىغانلىقى، بالىنىڭ ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، ئۆزىنىڭ يېڭى ئايىغىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلغانلىقى، بۇ ئىشتىن ئاپىسىنىڭمۇ قاتتىق تەسىرلىنىپ ئوغلىنى ماختىغانلىقى)، ئانا، بالا ۋە قادىر خاراكتېرىدىكى ئالاھىدىلىكلەرنى (بۇ تەرەپ گەرچە ئانچە روشەن بولمىسىمۇ) ۋە زىددىيەت-توقۇنۇشنىڭ مەنتىقىگە مۇۋاپىق ھالدا پەيدىن-پەي راۋاجلىنىپ، ئورگانىك سىيۇژېت لىنىيىسى ھاسىل قىلغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. بۇ جەھەتتە ئالاھىدە مىسال كەلتۈرۈپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز بولسا كېرەك. تۆۋەندە 2 نۇقتا ئۈستىدە ئازراق توختىلىمەن. بىرى، ئاپتور باشتىلا قىزىقتۇرۇش ئۇسۇلىنى مۇۋاپىق قوللىنىپ، ئوقۇغۇچىنى ئىختىيارسىز ھالدا ھېكايىغا جەلىپ قىلىدۇ. مەسىلەن:

«—ئاپا، مېنى ئۇرامسىز؟

— سېنى نېمىشقا ئۇراتتىم؟

— قادىرنىڭ مومىسى ئۆلۈپ كېتىپتۇ.»

بۇ 3 دىئالوگنى ئوقۇپلا بىزدە خۇددى بالىنىڭ ئاپىسىغا ئوخشاشلا «قادىرنىڭ مۇمەسسىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى بىلەن ئاپىسىنىڭ بۇ بالىنى ئۇرۇشىدا قانداق مۇناسىۋەت بار؟» دېگەن قىزىقىش پەيدا بولۇپ، ئىختىيارسىز ھالدا، ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇشقا كىرىشىمىز. لېكىن بالا ھە، دېگەندىلا بۇ «مۇناسىۋەت»نى ئوتتۇرىغا قويماي، قادىرنىڭ ياخشى بالا ئىكەنلىكى، ئاۋال ئۇنىڭ ئاپىسى ئۆلۈپ كېتىپ 3 بالىنىڭ يېتىم قالغانلىقى، بۇ ھال قادىرنىڭ روھىغا قاتتىق تەسىر قىلغانلىقى، مۇئەللىم ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ شۇنداقلا خوشنىسىنىڭ ئۇنىڭغا كۆيۈنگەنلىكى، ئارقىدىن مۇمەسسىنىڭمۇ ئۆلۈپ كەتكەنلىكى، نەتىجىدە ئۈستى-ئۈستىلەپ قىيىنچىلىق يۈز بەرگەنلىكى قاتارلىق تەپسىلاتلارنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ھېكايىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا يېقىن، ئاندىن ئەسلى مۇددىئانى يەنى بالىنىڭ يېڭى ئاپىغىنى قادىرغا ھەدىيە قىلغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. دەل مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئاپتورنىڭ يەنە بىر ماھارىتى كۆزگە چېلىقىدۇ. يەنى ئۇ: «ئاپىغىمنى قادىرغا بەرگەنلىكىم ئۈچۈن ئۇرامسىز؟» دېگەن سۆزنى ئوچۇق ئېيتماي، ھادىسىنىلا بايان قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا: «ئاپا، سىز يىغلاۋاتامسىز؟» دەپ سورايدۇ. گەرچە يۇقۇرقى بايانلاردا ئاپىسىنىڭمۇ قادىرغا ھېسداشلىق قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر-ئىككى ئېغىز سۆز ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ يىغلاشنىڭ سەۋەبى بىزگە تېخى تولۇق روشەن ئەمەس ئىدى. شۇڭا بىزدە تەبىئى ھالدا «قادىرغا ئىچ ئاغرىتىپ يىغلامدۇ؟ ياكى بالىسىنىڭ يېڭى ئاپىغىنى قادىرغا بېرىۋەتكەنلىكىگە ئېچىنىپ يىغلىدىمۇ؟» دېگەن قىزىقىش تۇغۇلىدۇ. شۇندىن كېيىن ئاپتور 3 دىئالوگ ئارقىلىق ھېكايىنىڭ يېشىمىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئاپىسىنىڭ خاراكتېرىنى يۇقۇرى پەللىگە كۆتۈرىدۇ. بىز ھەقىقى بەدىئى زوققا ئىگە بولىمىز؛ يەنە بىرى، ئاپتور بۇ ھېكايىسىدىمۇ، ئالدىنقى ھېكايىسىغا ئوخشاشلا ئىخچاملىق پىرىنسىپىغا ئەمەل قىلىشقا تىرىشقان. بالىنىڭ قادىر ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا بايان قىلغان ھېكايىسىدىن باشقا دىئالوگلار ناھايىتى قىسقا، شۇنداقلا جانلىق يېزىلغان. ھەلقى ھېكايە قىسمىمۇ باشتىن-ئاياق بىرلا دىئالوگ بىلەن بېرىلمەستىن، ئاپىسىنىڭ سوئالى بىلەن پات-پات بۆلۈنۈپ تۇرغان، نەتىجىدە، يالغۇز زېرىكىشلىكنىڭ ئالدى ئېلىنىپلا قالماي، يەنە، مۇھىمى، يېڭى تەپسىلاتلارنى بايان قىلىشقا يول ھازىرلانغان.

يۇقۇرقى ئىككى ھېكايە كەمچىلىكلەردىنمۇ خالى ئەمەس، ئەلۋەتتە. بۇ مۇھىمى، خاراكتېرنىڭ ئۆزگە خاسلىقىنى ئېچىپ بېرىش ۋە تىلىنى تېخىمۇ پىششىقلاش مەسىلىسىدە كۆرۈلىدۇ. لېكىن مەن شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، ھېكايە ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا يېڭى كىرىشكەن بۇ ياش ئاپتور بۇ سەپكە دادىل قەدەم بىلەن كىرىپ كەپتۇ. ئۇ بۇ جاپالىق ۋە شەرەپلىك يولدا جۇرئەت بىلەن ئىزلىنىپ ئۆزلۈكسىز ئالغا باسسا، ماھارەت جەھەتتە چوقۇم پىشىپ يېتىشەلەيدۇ، كىتابخانلارغا تېخىمۇ كۈچلۈك بەدىئى زوق بېرەلەيدىغان ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلالايدۇ.

30 يىلدىن كېيىن

(هكايه)

مەتتۇرسۇن سۇلايمان

1

سالى ئەپەندى ئۇزۇن يوللۇق يولۇچـ
لار ئاپتوۋۇزىنىڭ ئىككى كىشىلىك ئورۇندۇغىـ
دا نەۋرىسى ھەبىبە بىلەن ياندىشىپ ئولتۇ-
راتتى. يول بويىدىكى تال-سۆگەتلەر مەيىن
يەلپۈنۈپ، ئۇنىڭ بۇ يۇرتقا بولغان مېھرىنى
تېخىمۇ ئاشۇراتتى. ئەگەر شۇ چاغدا ھىلىقى
ئوقۇغۇچىسى جاندىن-جاق تويغۇزمىغان
بولسا، ئۇ، پىتىنىڭ ئاچچىغىدا چاپانى ئوتقا
سېلىپ، كېتىپ قالمىغان بولاتتى. ئارىدىن
نۇرغۇن يىللار ئۆتۈپ، ئۆمۈر يىپى ئۇنىڭ
بېشىغا قىرو قوندۇرۇپ قويدى. شۇنداقتىمۇ
ھىلىقى ئوقۇغۇچىسى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ دىلىغا
ئورنىشىپ قالغان غەشلىك تېخىچە چىقىپ
كەتمىگەن ئىدى. ئەگەر پەۋقۇلئاددە خىزمەت
چىقىپ قالمىغان بولسا، ئۆز ۋاقتىدىكى ئوقۇ-
غۇچىسى—ھازىرقى دارىلمۇئەللىمىن مۇدىرى
ئادىلنىڭ تەكلىۋىنى قاندۇرۇپ، بۇ يەرنى
زىيارەت قىلىشقا پۇرسەت تۇغدۇرالمىغان
بولاتتى. ئۇ، ئۇزۇن بىر نەپەس ئېلىپ،
قۇچىغىدا ئۇخلاپ ياتقان ھەبىبەنىڭ قولىنى
ئاتىلارچە سىلاپ قويدى. قايرىلىشتىكى سۆ-
گەت ئالدىدىن ئۆتكەندە ماشىنا قاتتىق
تورمۇزلىنىپ، سىلكىنىپ توختىدى.
يولۇچىلار سومكا-يۈ، خۇرجۇنلىرىنى
يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. سالى
ئەپەندى بېلىنى رۇسلاپ، ھەبىبەنى يۆلەپ
ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن قاپىقىغا ياماشقان ئې-
غىرلىقنى كىرپىكى بىلەن كۆتىرىپ سومكىغا
قول ئۇزارتقان ئىدى، ئاپتوۋۇزنىڭ ئىشىگى
ئېچىلىپ، نەرسە-كېرەكلىرىنى يۈدۈشۈۋېلىشقان
يولۇچىلار ئۈسۈپ كىرىشكە باشلىدى. شۇنىڭ
بىلەن ئاپتوۋۇزنىڭ ئىچى تىقما-تىقمان
بولۇپ، پۇت قويغىدەكمۇ ئورۇن قالمىدى.
شۇ ئارىدا يا ئىشچىغا، يا دىخانغا ئوخشى-
مايدىغان، دومچەك بىر ئادەم سالى ئەپەن-
دىنىڭ ئالدىغا سىغدىلىپ كەلدى-دە:

—يولداش، ئورۇندۇقلىرىنىڭ بۇرجە-
گىدىن يېرىم غېرىچ يەر چىقىرىپ بېرەلمە-

كىن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۇلتۇرۇۋەرسىلە، ــ دېدى سالى ئەپەندى نەۋرىسىنى قۇچىغىغا ئېلىپ، ــ بىردەم سىقىلىپ ئولتۇرغانىنىڭ ھىچقىسى يوق، ناھىيە بازىرىغا بىر سائەتكە قالماي يېتىپ بارىمىز.

بۇ ناتونۇش ئادەم ئورۇندۇقنىڭ نېرىقى چېتىدە ئولتۇرۇپ، گۈللۈك خۇرجۇنىنى ئالدىغا قويدى، ئاندىن كېيىن كەمزۇلىنىڭ پەشلىرىنى ئىككى يوتىسىنىڭ ئارىلىغىغا قىستۇرۇپ، يوغان شەپكىسىنىڭ سايىۋىنىنى كۆتەردى. كېيىن، خۇرجۇنىنىڭ ئىچىگە قولىنى تىقىپ بىرنىمىنى ئىزلىگەندەك قىلدى. ئاخىرىدا خۇرجۇنىنىڭ ئىزمىسىنى ئالدىرىماي ئەتتى.

سالى ئەپەندى كۆرۈنىشىدىن كەسپىنى پەملىگىلى بولمايدىغان بۇ ھەمرايىغا كۆزىنىڭ قىرىدا ئاستا قارىدى. مەيدىسىدىكى قىزىل پەتتە ئۇنىڭ تۇرقى ھالىتىگە قىلچە ماسلاشمايتتى. ئۇنىڭ چىرايى سالى ئەپەندىگە تونۇشتەك بىلىندى-يۇ، دەماللىققا ئېسىگە ئالالمىدى. بۇ ئىشنىڭ يولىنى بىلىدىغان كىشى ئوخشايدۇ، بولمىسا مەيدىسىدە زەربىدارلىق بەلگىسى بولامدۇ؟ سالى ئەپەندى سەپەرداشلىق مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ سوراپ باققۇچى بولدى:

ــ ئۆزلىرى مۇشۇ يەردىن بولاملا؟

ــ خوش، مۇشۇ يەرلىك بولىمەن. «لەگلەكنىڭ بارغىنىنى سورىمىسىز يانغىنىنىمۇ» دېگەندەك، ئىلگىرى مېڭىشقىمۇ ئېرىنگەنلىگىمىز ئۈچۈن ئەمدى يۈگۈرۈشكە مەجبۇر بولىۋاتىمىز، ــ دېدى يېڭى يولۇچى، ــ تۆت يىل ئىلگىرى تاغدا يېڭى قۇرۇلغان سېمونت زاۋۇتىغا ئىشچى بولۇپ كىرگەن ئىدىم. مەن بىلەن تەڭ[?] ئىشچىلىققا كىرگەنلەر رەسمىلەشكىلى نەۋاق. مەن بولسام ھەر قېتىملىق ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي تېخىچە ۋاقىتلىق ئىشچى بولۇپ تۇرىۋاتىمەن. زاۋۇت دېگەندە قارا كۈچ بىلەن ئىش ئاشۇرالمايدىكەن، پالانى نەرسىدىن مۇنچە پىرسەنت، پوكۇنى نەرسىدىن مۇنچىلىك، دىققەت قىلىنمىسا ئۇنىداق بولۇپ كېتىدۇ، دېگەندەك كۆرسەتمىلەر باشنى قايدۇرىۋېتىدۇ. كىچىككىنە بىخەستەلىك قىلساڭ ئىشىڭدا قۇسۇر چىقماي قالمايدىكەن. بىزدەك قوسىغىدا ئومىچى يوقلارغا ھەپتىدە تۆت ئاخشام دەرس ئۆتىدۇ. ئاڭلىساق، سانائەت ئىدارىسىدىن نامى چىققان بىر كاتتا ئادەم كېلىپ، ئىشچىلاردىن ئومۇمىيۈزلۈك ئىمتىھان ئېلىپ كۆرەرمىش، ئەگەر شۇ قاتاردا بىزمۇ ئۆتۈپ كەتسەك، بىزنىڭ ئىشىمىزنى بىر ياقلىق قىلىۋەتكىدەك، شۇنىداق بولغىنى ياخشى، چۈنكى 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇۋاتىمىز ئەمەسمۇ، يولداش.

سالى ئەپەندى ئۇنىڭ چىرايىغا بىر ھازا سىنچىلاپ قاراپ قالدى. سۆھبەتدىشى ئىچى-قارىنى چۇۋۇپ كۆرسىتىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويۇشنى خالىمىغاندەك، ئۇنىڭغا ئانچە دىققەت قىلمايلا بېشىنى لىڭشىتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى:

ــ مەن ئۆزەمنى مۇشۇ يەرلىك دەپ تونۇشتۇردۇممۇ، ياق، مېنىڭ بۇ يەردە ھىچنەرسەم يوق. ئۇنىداق دېسەم، بۇ يەرلىك ئەمەسكەن دېمىسىلە، تېگىنى سۈرۈشتۈرسە ياشلىغىمنى بىر پۇلغا سېتىپ، مىڭ پۇلغىمۇ قايتۇرۇپ ئالالمىغان ئادەممەن: يول ئۆتكەتكەن مۇئەللىمىنى زار-زار قاخشاتقانمەن. كېيىن ئۆزەممۇ يەتكىچە دەردىنى تارتتىم، تەشكىل ئېتىۋار قىلمىدى ئەمەس، ھەممە ئەيىپ ئۆزەمدە، يەر ئىسلاھاتىدا تەككەن يەرنى تېرىماي ئاق قويۇپ، قوساقنى ئاچ قويدۇم، كاپىراتسىيە قۇرۇلىۋىدى، مېنى ئەسكى كۆرۈپ ھىچكىم گۇرۇپپىسىغا قاتمىدى، گوڭشې قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەشكىل

مېنى سەيپۇڭ كارخانىسىغا شاگىرتلىققا بېرد-
ۋىدى، نىمە ئۈچۈنكى، ھېچنىمە ئۆگىنەلمىدىم.
ئاخىرىدا، ئۆي - ۋاقامنى سېتىپ «دەتتىكام»غا
ئاتتىم، بار - يوقۇمنى ئۇتتۇرۇپ، شەھەرگە
بېرىۋالدىم. مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىنىڭ پاتپا-
راقچىلىقىدىن پايدىلىنىپ، مەھەللەمگە يۆت
تىقىۋىلىشنى ئويلاپتىمەن، ئامىۋى دىكتاتۇ-
رىغا تارتىلىپ قېلىشىمنى نەدىن بىلەي،
ياڭالا، دىكتاتۇرا دىگەن شۇنداق بولامدۇ؟
ئۆزەم ئىشەكتە تەتۈر، بېشىمدا كولا، ئىككى
يېنىمدا توقماق، گۆر - گۆر تۈۋلانغان شو-
ئارنى ئاڭلاپ تۇرىۋاتىمەن. ئالە شەرىڭنى،
دەپ چەرچەن، چارقىلىقلارغا قاچماي بولمى-
دى، قاچقان بىلەن قوساق دىگەن ئوغرى
جىم تۇرامدۇ، «ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق،
ئۆلەي دىسەم جان تاتلىق» بولۇپ كەتتى.
يەنە كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتنى پانا-
لاپ كەلمەي بولمىدى، كەلدىم. مال - مۈلۈك،
نەرسە - كېرەكلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سورىۋەت-
كەن تۇرسام، ماڭا باش تىققۇدەك ئۆي نەدە
تۇرۇپتۇ. ھەتتا «كېلىڭ، ئاتا» دەپ چىللاي-
دىغان بىرەر پەرزەنتىممۇ يوق، قانداق قى-
لىشىمنى بىلمەي بېشىم قېتىپ تۇرسام،
ھەسەن دادۇيجاڭ: «سىمونت زاۋۇدىغا ئىش-
چى قوبۇل قىلىدىكەن، بىزنىڭ دادۇيدىن
بىر ئادەم بېرىدىكەنمىز. ياش چەكلىمىسى
قاتتىق ئەمەس ئىكەن، يا سەن بارامسەن،
ئاداش» دىمەسمۇ، تەلپىگىمنى ئاسمانغا ئېت-
تىپ، ئۇنى قۇچاقلاپ كېتىپتىمەن. مانا بۇ-
گۈنكى كۈندە دولامغا ئاپتاپ چۈشۈپ تامبال
تىزىدىن ئاشتى، قوسىقىممۇ توق. ھەرگىز
چىرايىمغا قاراپ كۆزىنىڭ نۇرى قاچقان
ئادەمكەن دىمىسلە، كۈندىن - كۈنگە ياشىرى-
ۋاتىمەن. ھەرقانداق ئىش ئالدىمدىن قېچىپ
قۇتۇلالمايدۇ. مەيدەمدىكى ماۋۇ پەتتىنى كۆ-
رىۋاتامسىلە؟ بۇ بىكارغا كەلگەن ئەمەس،
نەمۇنىچى بولساڭ ھەممىنىڭ كۆزى سەندىكەن،
تا مۇشۇ يېشىمغا يەتكىچە يەتمىش يەرگە
ئىز قويۇپ بىرەر خۇتۇنىنىڭ چىشىنىڭ ئېقى-
نىمۇ كۆرەلمىگەن ئىدىم، يېقىندىن بۇيان
زاۋۇدىمىزدىكى قىز - چوكانلار كۆز قىسىشىپ،
چاقچاق قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى، كۈلۈپ
كېتىمەن، توختا، ئاۋال رەسىملىشىپ قاتا-
رىڭغا كىرەي، ئاندىن كېيىن ئەلچى ماڭغۇ-
زاي، ئاڭغىچە كۆزىڭنىڭ يېغىنى ئاسراش،
ھى...ھى...ھى... شۇغىنىسى، ئۆتكەمدىن
ئۆتۈپ، خەلۋىرىدە توختاپ قالغىنىم يامان
بولدى. نىمىشقىمۇ ئىلگىرى ئۇستازلارنىڭ
گېپىنى قۇلاقتا تۇتمىغاندىمەن، نىمىشقىمۇ
قوسىقىمنى بىلمىگە تولدۇرۇۋالمىغاندىمەن؟
ساقال ئەسەبىيرۇللاغا يەتكەندە چىمەلتەكتەك
باللارنىڭ قاتارىغا كىرىپ ئولتۇرۇش ئۇيات
ئىكەن. ئۆزلىرى سەپەرنى قاياققا سىلىۋاتىدىلا؟

ئۇ، ھەمرايىم سۆزۈمگە قانداق
ئىنكاس قايتۇرىدىكىن، دىگەندەك سالى
ئەپەندىگە قارىدى، قارىدى - يۇ، ھەيران قال-
دى، نەپرەتتىنمۇ ياكى ھاياجانلىق ئېچىنىش-
تىنمۇ، سالى ئەپەندىنىڭ چىرايى تامدەك
تاتىرىپ كەتكەن ئىدى.

خۇدايا تۇۋا، سالى ئەپەندىنىڭ ئالدىدا
تۇرغىنى تارى ئەمەسمۇ! تەقدىر - قىسمەتنىڭ
بىپەرۋالىغىنى قاراڭ، ئىككى رەقىپنى تار
يەردە قىستاپ تەڭلىكتە قالدۇرغىچە ئازادى-
راق جايدا ياخشىلاشتۇرۇپ قويسا قانداق!

قارىغانىرى يېڭى يولۇچىنىڭ كۆزلىرى-
دە «يالت - يۇلت» قىلىپ ئۈچقۇن چاقناپ،
ئىككى قولى ئوق تەككەن سانىڭ قانتىدەك
ئىككى تەرەپكە كېرىلدى، ئاستىنقى كالپۇكى
بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەپ، ساغرىسى ئورۇن-
دۇقتىن كوتىرىلىپ كەتتى، ماشىنا تېخى
قوزغالمىغان ئىدى، ئۇ، يانپېشىنى ئۆرە تۇ-
رىۋاتقانلار ئارىسىغا سىندۇردى - دە، خۇرجۇ-

AltunOq

نىنى «شەرت» قىلىپ تارتىپ، ئالدىدىكىلەرنى ئىتتىرگىنىچە ئاپتوۋۇزدىن چۈشۈپ كەتتى.

كىشىلەر ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كېتىۋاتقان يولۇچىنىڭ باش - ئايىغىغا قاراپ ھاڭۋاقىنىچە تۇرۇپ قالغان ھەببە بوۋىسىنى ئاستا چاقىردى:

— بوۋا!

سالى ئەپەندىدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى.

— بوۋا!

— ھە...ھە... پۇتۇڭ تېلىپ قالدىمۇ، قىزىم، — سالى ئەپەندى ئويقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغان كىشىدەك بويىنىنى ئېگىپ نەۋرىسىگە تىكىلدى.

— ھېلىقى ئادەم كىم بولىدۇ؟

— كىمنى سوراۋاتىسەن؟

— ماۋۇ بوۋامنى، ساراڭ بولۇپ قالدىمۇ؟ ھېلىلا چىقىپ كەتكەن ئادەمچۇ؟

سالى ئەپەندى ئاپتوۋۇزدىن چۈشكەچكە بولۇپ ئورنىدىن تۇرغان ئىدى، ماشىنا سىلكىنىپ ئورنىدىن قوزغالدى. شۇ ئەسنادا، سالى ئەپەندىگە قاراپ ئولتۇرىۋاتقان ياش بىر يىگىت:

— يولداش، ئۇ كىشى ئالدىلىرىدا مۇخالىپ ئىش قىلىپ قويغان ئوخشىمامدۇ؟ — دەپ سوراپ قالدى.

— مۇخالىپ ئىش دەمسىز؟

— مەن ئۆزلىرىنى سوچاقمىكىن دەپ قالدىم، — دېدى ئارقىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشى، — بۇ ئادەم چىرايلىرىغا راسا سەپ - سېلىپ بەدەرتىكتى.

— مەن ئۇنى ئوقۇتقاندا ئارىمىزغا سوغاقچىلىق چۈشكەن، ھازىر ئۇنىڭغا يېڭىۋاشتىن ئۆگىنىش زۆرۈر بولۇپ قاپتۇ.

— مەن ئوقۇتقان دېدىڭمۇ؟ — ھەببە ھەيرانلىق بىلەن ياندۇرۇپ سورىدى.

— ھەئە، مەن ئوقۇتقان، — دەپ تەكرارلىدى سالى ئەپەندى، — بىزنى مېھمانغا چاقىرغان دارىلمۇئەللىمىن مۇدىرىنىمۇ مەن ئوقۇتقان.

— يارەببىم، — دەپ ساقىلىنى سىلىدى رەت ئارىلىقىدا ئورە تۇرغان بىر بوۋاي، — سىلىنىڭ بۇ ئوقۇغۇچىلىرى «ئېلىپبە»نى قايتىدىن باشلىماقچى بولۇۋېتىپتۇ. بۇ بەندىگە پەلەك تەتۈر كەلگەندۇ، نىمە؟

— ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ ئوقۇش تارىخى تامامەن ئوخشىمايتتى، بولۇپمۇ بايىقىسىنىڭ مەكتەپتىكى ئىپادىسى تولىمۇ ناچار ئىدى، — سالى ئەپەندى شۇ سۆزدىن كېيىنلا ئۈن - تىنسىز ئولتۇرۇپ قالدى. ھەببە «قانداق ناچار ئىدى؟» دەپ ئارقا - ئارقىدىن سوراشقا باشلىدى. سالى ئەپەندى ئەتراپتىكىلەرنىڭ قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئولتۇرۇشقانلىقىنى

كۆرۈپ، سۆزلىمەي قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى بولغاي، نەۋرىسىنى يانغىراق ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، بايىقى يېلۇچى ھەققىدىكى ھېكايىنى باشلىدى.

2

بۇ يەر ئىسلاھاتنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى ۋەقەلەر ئىدى، مەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىننىڭ قىسقا مۇددەتلىك كۇرسىنى تۈگىتىپ، مۇشۇ كۆكتوقاي رايونىنىڭ بەشتوغراق باشلانغۇچ مەكتىۋىگە كەلگەن ئىدىم. ئۇ چاغدا ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەرنى ئېھتىياجغا ئاساسەن ناھىيە ئاتلىتىپ تەقسىملەش ئادىتى بار ئىدى. كەلگەن كۈنۈمنىڭ ئەتىسى، مەكتەپ مەسئۇلى ماڭا ئوقۇتقۇچىسى كەسىپ ئالماشتۇرۇۋالغان 3 - سىنىپنى تۇتقۇزدى. شۇ كۈنى ئەتىگەندە دەرسكە كىرىش قوڭغۇرىقى چېلىنغاندا، سىنىپنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېنچلىنىشىنى كۈتتۈم، لېكىن تېنچلىنىشنىڭ ھېچقانداق ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى. سىنىپتىن ھەر خىل تاراق - تۇرۇق، ۋاقىراش - جاقىراشلار ئۈزلۈكسىز ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئاخىرقى قاتاردا ئولتۇرغان 13 ياشلار چامىسىدىكى قارامتۇل بالا قارا ئوغلاق تېرىسىدىن تىكىلگەن يىرتىق تەلپىكىنىڭ قاسقىنىنى پۇلاڭلىتىپ «ھۇررا» توۋلايتتى ۋە بەزىدە ھېچ ئەيمەنمەستىن قىزلارنىڭ چاچلىرىنى تارتىپ، تېخىمۇ چوڭ چوقان كۆتۈرۈلۈشكە سەۋەبچى بولاتتى. تېخى بۇنى ئاز دېگەندەك، ئوتتۇرا قاتارنىڭ ئالدىنقى پارتىسىدا ئولتۇرغان كۆك كۆزلۈك، سېرىق چىراي بالا، مېنى ئەتەي مازاق قىلماقچى بولغاندەك، سول ئالقىنىغا بىر پارچە ناننى قويۇپ، ئوڭ قولى بىلەن پاس ئۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى نان «كوم» قىلىپ ئۇنىڭ ئاغزىغا كىرىپ كېتەتتى.

مەن ئۇلارنىڭ پات تېنچلانمايدىغانلىقىنى پەملەپ، سىنىپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىدىم. سىنىپ باشلىقىمىكىن ئېھتىمالىم، بىرسى: «سالام، بىر!» دىۋىدى، ھېلىقى قارامتۇل بالا «ئى...ئى...ئىككى» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار پاراقلىدە كۈلۈشۈپ تەرتىپ بۇزۇلدى. تېنىمنى توك سوققۇۋەتكەندەك بولۇپ ئۆزەمنى يوقاتقىلى تاسلا قالدىم. شۇ زامان يەنە ئېسىمنى يىغىپ ئوقۇغۇچىلارنى تەرتىپكە چاقىردىم.

— ساۋاقداشلار، دىققەت!

ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنى تۈزەپ جىم بولۇشتى. ئەمما ھېلىقى ئوقۇغۇچى بىر ئازدىن كېيىن كىكەچلىگەن ھالدا مېنى دوراپ:

تى...تىققەت، — دېدى.

— ھەي بالا، بۇ گەپنى ساڭا داۋاتىمەن، — مۆڭگۈزۈمنى ئاز - پاز چىقارمىسام بولمايدىغانلىقىنى سېزىپ ئۇنىڭغا ۋاقىرىدىم، — ئۆزەڭنى رۇسلا!

ئۇ بۇ نۆۋەت غىڭ - پىڭ قىلالماي يۈك چەككەن يەكتىگىنىڭ ياقىسىغا بۇرنىنى تىقىپ، شۈمشىيىپ ئولتۇردى. لېكىن ئوقۇغۇچىلارنى ئولتۇرۇشقا رۇخسەت قىلغىنىمدا، ئالدىدىكى سېرىق چىراي بالا قولىنى كانايچە قىلىپ زورىغا يۆتىلىپ قويدى.

شۇ كۈنكى دەرسنىڭ كەيپىياتى ناھايىتىمۇ ناچار بولدى. كۆپ ۋاقتىم «جىم ئولتۇرۇڭلار!»، «دەرسكە دىققەت قىلىڭلار!» دېيىش بىلەن ئۆتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەر قېتىم سىنىپ ئالدىغا كەلگىنىمدە ھېلىقى قارا چىراي بالىنىڭ: «تى...تى...تىققەت»

دىگەن سۆزلىرى دائىم ئاڭلىنىپ تۇردى.

دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن، ئىچىمگە توشۇپ كەتكەن دەرتنى چىقىرىشقا جاي تاپالماي، مەكتەپ هويلىسىنى ئايلىنىشقا باشلىدىم. مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ ئايالى يېڭى تۇغۇتلۇق بولغاچقا ئۆيىگە چىقىپ كەتكەن، يەنە بىر ئوقۇتقۇچىمۇ ئاللىقاچان كېتىپ قالغان ئىدى. مەن ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، بۇ مەكتەپتىن كېتىش قارارىغا كەلدىم. چۆچۈردەك باللارنى باشقۇرالماي، خەقنىڭ كۆزىدە لەت بولۇپ يۈرگىچە ئاستاغىنا كېتىۋالغان ياخشى. مەن قايتىپ كېتىشكە ئىلتىماس يېزىشنى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ، ئارقىغا ئۆرۈلۈشۈم بىلەنلا كۈتمىگەن يەردىن، سىنىپ ئىچىدىن تاراق - تۇرۇق قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. باللار ئاللىقاچان كېتىپ قالغان تۇرسا، سىنىپقا كىرىۋالغان كىمدۇ؟ قۇلاقكەستىلەردىن بىرەرسى ئىش تېرىپ يۈرگەن بولمىسۇن يەنە؟ ئاۋايلاپ دەسسەپ سىنىپ ئىچىگە كىردىم. سىنىپ ئىچىدە ماتا كۆينەك كىيگەن ئاق چىراي بىر بالا ھىساپ ئىشلەپ ئولتۇراتتى. ئۇ مېنى كۆرگەندىن كېيىن مۇلايىملىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مۇئەللىم، — دىدى.

— ئولتۇرۇڭ، تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتامسىز؟ — دەپ سورىدىم مەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىۋېتىپ.

— ھەئە، مۇشۇ بەتتىكى كۆنۈكمىنى ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن، قايتىپ كېتىمەن.

— ھەر كۈنى شۇنداق قىلامسىز؟

— شۇنداق قىلىمەن، بۇنداق چاغدا سىنىپ تىپ - تېنچ، ھېچكىم دەخلى قىلمايدۇ.

— ئىسمىڭىز نىمە؟

— ئادىل.

— دادىڭىزنىڭچۇ؟

ئۇ، قاپ - قارا كۆزلىرىنى مەندىن قاچۇرۇپ، خۇددى مۇسىبەتكە چۆككەن ئادەمدەك ئىككى قولىنى جۈپلەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە:

— دادام... ساۋۇربەگنىڭ سۇ ھاشاسىدا قازا بوپتىكەن، — دىدى.

— ھازىر ئائىلىڭىزدە كىملەر بار؟

— پەقەت بوۋاملا بار. ئۇ، مېنىڭ ئاش - نېنىمنى غەملەپ بېرىپ تۇرىدۇ.

— ئۇنداقتا سىلەر بىر ئۆيدە ئەمەس - كەنسىلەر - دە؟

— بىر ئۆيدە ئەمەس، بوۋام ساۋۇر بەگنىڭ يىلقىچىسى ئىدى، تەشكىل ئۇنىڭغا بەگنىڭ قۇمسۇلاغدىكى بىدىلىگىدىن 7 مونى ئالىدىن بۆلۈپ بەرگەن ئىكەن، بوۋام شۇ يەردە تۇرىدۇ.

— سىز يالغۇز يېتىپ - قوپامسىز؟

— ھەئە، ياقا مەھەللىدە بىر ئېغىزلىق ئۆيىمىز بار، كەچلىك تەمەچىنى چۈلغىيالسام كىتاپ ئوقۇشۇمغا بىر كىم دەخلى يەتكۈزمەيدۇ.

ئادىل ئىسىملىك بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ يالغۇز تۇرۇپمۇ تۇرمۇشنىڭ ھەر خىل تۇسالغۇلىرىغا بوي بەرمەي مەردانە ياشاۋاتقانلىقىغا مەسىلگىم كەلدى.

— ئوكام ئادىل، سىنىپىڭلاردىكى قارامتۇل بالىنىڭ ئىسمى نىمە؟

— تارى قوپالنى دەملا، مۇئەللىم، — دىدى ئادىل قىلاچە تەمتىرىمەستىنلا.

— نىمىشقا ئۇنى قوپال دەيسىز؟

— ھەممەيلەن شۇنداق ئاتايدۇ، — دىدى ئۇ گويا ئۆزىنى ئاقلىغاندەك بولۇپ، — بەك كەپسىز، مۇغەمبەر.

— خۇي - پەيلى مەكتەپكە كىرگەندىن تارتىپ شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق. ئۇ، مورىدىن تەتۈر چۈشۈشنىمۇ بىلىدۇ.

— ئۇنى كىم كۆرۈپتۇ؟

— ھەسەن كومسالدى كۆرۈپتىكەن.

— ھەسەن دىگىنىڭىز ئالىقىنىدىكى نانىنى بىر ئۇرۇش بىلەن ئىپىزىغا چۆرۈيدىغان سېرىق چىراي بالىمۇ؟

— ھەئە، شۇ. ئۇمۇ ئادەمنى دەرياغا ئاپىرىپ سۇغارماي كېلىدىغان ئالا - غىلاپىنىڭ بىرسى، دائىم باللار بىلەن قول باغلىشىپ نىپىنى ئۇتۇۋالىدۇ.

ئۇلار ئىككىلەن بىرگە يۈرەمدۇ؟

— بىرگە يۈرىدۇ، بەزىدە ئۇرۇشۇپ قېلىپ يەنە يارىشىدۇ.

— تارى ئاتا - ئانىسى بىلەن بىرگە تۇرامدۇ؟

— ياق، ئاتا - ئانىسى بىر كۈنلۈك يىراقلىقتا تۇغقىنى باقىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ يەردىكى ئۆيۋاقىغا مومىسى قارايدۇ.

— ئۇ مومىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلامدۇ؟

— ئاڭلىمايدۇ، تىللاپ، قاخشىتىپ مومىسىنىڭ كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزمايدۇ.

— دەرستە قانداقراق؟

— نىمىسىنى سورايلا مۇئەللىم، — دىدى ئادىل كۈلۈمسىرەپ، ئۇنىڭ قوسۇغىدا ئېلىپىنىڭ سۇنۇغىمۇ يوق. ئۆتكەن جۈمە كۈنى 21 دىن 19 نى ئالالماي بىر كۈن ئولتۇردى.

— ئەمىسە، 3 - سىنىپقا قانداق كۆچتى؟

— ئوقۇغۇچىنى تەستىقسىز چىقىرىۋېتىشكە بولمايدىكەن، ئۇنى ھەرىيلى سىنىپ ئاتلىتىپ ئوقۇش پۈتتۈرگەن ھىساۋىدا بىر تەرەپ قىلىۋاقچىكەن.

— بۇنى كىمدىن ئۇقتىڭىز؟

— سىلى كېلىشتىن ئاۋال يۆتكىلىپ كەتكەن مۇئەللىمىمىز شۇنداق دىگەن.

سۆھبەت جەريانىدا سىنىپنى ئادىلغا ئوخشاش ئاكتىپلارغا تايىنىپ ياخشىلاش مۇمكىن ئەمەسمىدۇ؟ دىگەن خىيالغا كېلىپ قالدىم. قايتىپ كېتىش توغرىسىدىكى قارارىمدىن يېنىپ، ئەتىكى خىزمەتنىڭ پىلانىنى ئويلاشقا باشلىدىم.

*

ئەتىسى ئىككىنچى سائەتلىك دەرستىن كېيىن دەم ئېلىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ تارى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدۈم، سۆھبەت جەريانىدا ئۇنىڭغا دەرسكە تولۇق قاتنىشىش، تەرتىپسىزلىك قىلماسلىق ۋە تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىشنى تاپىلىدىم.

3 - سائەتلىك دەرسكە كىرىش قوڭغۇرىقى چېلىنغاندا، دىجۇرنى مەندىن بۈگۈن دەرستىن قالغانلارنىڭ بار - يوقلىقىنى سورىدى، مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسكە تولۇق قاتناشقانلىقىنى ئېيتتىم.

— ئەسلىدىكى توپ ساندىن ئۈچى كەم تۇرىدۇ، — دىدى دىجۇرنى جاۋابىمنىڭ ناتوغرىلىقىنى ئىسپاتلاپ.

— توختاپ تۇرۇڭ، مەن قاراپ باقاي، — مەن دەرھال سىنىپقا كىرىپ ھەممە تەرەپكە بىرمۇ - بىر كۆز يۈگۈرتتۈم. ھەممىدىن بۇرۇن تارىنىڭ يوقلىقى كۆزۈمگە چېلىقتى، ھەسەن كومسالدى دەپ ئاتىلىدىغان ئوقۇغۇچىنىڭمۇ ئورنى بوش ئىدى. ئۈچىنچىسىنى دەماللىقچە ئەسلىيەلمىدىم. بەش مىنۇت ئىلگىرى «مۇشۇنداق قىلىماڭ» دەپ سۆزلىگەن ئەمەسمىدىم! قوغلاپ تۇتۇپ، قاچقۇندىن ئىبرەت ئالدۇرۇشنىڭ پەيتى كېلىپ قالغانلىقىنى ھىس قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارغا كۆنۈكمە كۆرسىتىپ بەردىم - دە، ئادىل بىلەن بىللە تارىنى ئىزلەشكە ماڭدىم، مەكتەپ دەرۋازىسىدىن ئەمدىلا چىقىشىمىزغا ۋىجىك بىر بالا يىغلىمسىراپ ئالدىمىزغا كەلدى.

— ئۇكام، دەرسكە كىرمەي بۇ يەردە

نىمشقا ماي تارتىپ يۈرۈسەن؟ — دېدىم
مەن ھەر قانداق بىشەمنى ئىتائەتكە زورلايدى-
غان سوغاق تەلەت بىلەن.

— تارى... تارى قوپال بىلەن ھەسەن كومسالىدى پىرتامدا ئىست باغلاپ قاچتى، — دېدى ئۇ يىغلامسىراپ، — بىللە ئويناپ كېلەيلى دېگەن ئىدى، ئۇنىمىسام پوتامنى تارتىۋالدى.

— ئۇلار ئىتنى نەدىن تاپتى؟

— پاسار ناۋايىنىڭ ئىتى كۈۋرۈك يېنىدىكى يالاقتا سۆڭەك غاجىلاۋاتقان ئىكەن. تارى پىرتامدا شۇ ئىتنى باغلاپ، ھەسەن كومسالىدىنىڭ ئىتى بىلەن تالاشتۇرغىلى كەتتى.

بىز ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردۇق، قوناقلىق ئوتتۇرىسىدىكى قۇملۇق ئېرىقتا ئىت ۋە تارىلارنىڭ قالدۇرغان يېڭى ئىزلىرى بار ئىدى. بىز ئاشۇ ئىزنى يوقاتماي ئۇرۇكلۈك باغ دەپ ئاتىلىدىغان جايغا كېلىشىمىزگىلا ئۇلارنىڭ جېدەللىشىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ قالدى. بىز ئۇلارنى قاچۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، تۆۋش چىقارماي، قاش لىۋىدىكى قېرى ئۇرۇكنىڭ دالدىسىغا كېلىپ تۇردۇق، ئۇلار تاكاللاشىۋاتقان ئىدى.

— نى... نى.... نىمىشقا ئىتنى قويۇۋېتىسەن، ئاچ ئەرۋا؟ — دەيتتى تارى دۈۋەيلەپ، — يا... يا ئىتىڭنى تالۇۋېتىشىدىن قورقتىڭمۇ؟

— زوۋىلەن قويۇۋەتمىدىم. سەن ئىتقا ئاختا قويغاندا پىرتا-قولۇمدىن چىقىپ كەتتى، — دەيتتى ھەسەن يىلىنىپ.

— يا... ياق، قە... قەستلەپ قويۇۋەتتىڭ، بۇ... بۇرنىڭنىڭ ماڭقىسىنى چۈۋەمىسام ھساپ ئەمەس.

مېنىڭ غەزىۋىم ئۆرلەپ ئۇرۇكنىڭ كەينىدىن «شارتلا» چىقتىم - دە:

— تارى، بۇياققا چىق! — دەپ ۋاقىرىدىم.

ئۇ چۆچۈپ ماڭا قارىدى - دە، ئىندىمەي جىم تۇردى.

— بۇ ياققا چىق دەيمەن! — مەن يەنە بىر قېتىم ۋاقىرىدىم.

ھەسەن بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئىلگىرىلەپ چىقتى، ئۇنىڭ كەينىدىن تارى ئاستا - ئاستا دىگگىۇسلاپ چىقىپ «ھە، نىمە؟» دىگەندەك ماڭا قارىدى.

— قائىدىنى ئۇقمامسەن، مەن بايا ساڭا نىمە دېگەن، پوتا قېنى؟

— كى... گە... كەتتى.

ئۇنىڭ بەرگەن جاۋابىغا تاقەت قىلالامىغان ئادىل، ئۇنىڭغا قولىنى شىلتىپ سۆزلەپلا كەتتى:

— تۈزۈك جاۋاپ بەر، ئاداش! نەگە كەتتى؟ سەن ئوقۇغۇچى بولغاندىن كېيىن ئىت تالاشتۇرىدەمەن، دەپ يۈرگىچە سىنىپقا كىرىپ دەرس ئۆگەنسەڭ بولمامدۇ؟

— ئۇ... ئۆگىنىشنى مەن سەندەك جا... جا ئاكتىپلارغا بەرگەن، خەت يېزىشنى بىلمىسىمۇ ناننى تۇتۇپ يېگىلى بولىدۇ.

— مەن جا ئاكتىپمىكەنمەن، سەندەك نەدىن قوغلىسا، شۇ يەردە يۈرسەم بولامتى ئەمەسمە؟! — ئادىلنىڭ چىرايى جىددى تۈس ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن زاكۇنلىشىشقا تەمشەلدى. مەن تارىنىڭ ئۆز گۇناھىنى قىلچىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالماي تەرسالىق قىلىۋاتقىنىغا تاقەت قىلىپ تۇرالمىدىم.

— قولۇڭنى تاشلا، پۈتۈڭنى يىغ! بەلۋىغىڭنى ئىت بىلەن كەتكەن پوتا ئورنىغا تۆلەمسەن؟

ئۇ، كۆزىنى چەكچەيتىپ، بەلۋىغىنى مەھكەم سىقىملىدى. ئادىل ماڭا يېقىنراق كېلىپ:

AltunOq

— بەلۈدغىنى يېشىۋالمساقمۇ بولىدۇ،
مۇئەللىم، كەچتە ئىت بىلەن كەتكەن پۇتىنىڭ
ئۆزىنى ئەكىلىپ بەرسۇن، — دېدى.
— شۇنداق قىلامسەن؟
— ما... ماقۇل.
— ئەمسە، سىنىپقا ماڭ!
ئۇ لېكۈلداپ سىنىپقا ماڭدى.

*

كۈنلەر ۋە ئايىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن
ھەر خىل سۆھبەت ۋە ئىجتىمائى پائالىيەت-
لەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، سىنىپ خىزمىتىنى مەلۇم
ئىزغا سالغان ئىدىم. سىنىپ ئىچىدە ئادىل
باشچىلىغىدىكى رەھبەرلىك تايانچىلىرىنى تۇر-
غۇزۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى ناچار ھا-
دىسىلەرنىڭ يىلتىزىنى قىرقىشنىڭ بەزىبىر
ئاساسلىرىنى ياراتقان ئىدىم. بۇ چاغدا ھې-
لىقى ھەسەن دېگەن ئوقۇغۇچىمۇ ياخشىلىنىپ
قالغان ئىدى. ئەمما بۇنىڭغا ئەگىشىپ بىر
پاسسىپ ئىللەتمۇ سۆرۈلۈپ كەلمەكتە ئىدى.
بۇنىڭ ئاساسى يەنە شۇ تارى بولۇپ، ئۇ-
نىڭ نە بىرەر كىتاۋى، نە بىرەر دەپتىرى
يوق ئىدى، قولىغا قەلەم ئېلىپ بىرەر ھەرپ
ياكى بىرەر سانمۇ يېزىپ كۆرمەيتتى، ئۇس-
تەل ئاستىدىن پۇتىنى چىقىرىپ، ئالدىدىكى-
لەرنى تېپىپ تەرتىپنى بۇزاتتى. مەن بەزى-
لەرنىڭ «ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ»
دېگەنلىگىنى ئاڭلىغانمەن. لېكىن تارىنى ئې-
رىتكىلى بولمىدى.
ئۇ، بىشەملىگى ئاقماي، باللار ئوتتۇ-
رىسىدىكى مۇشتۇمزورلۇق ھەيۋىسىنىڭ بارغان-
سېرى سۇنۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى سەزگەندىن
كېيىن، دەرستىن چۈشكەندە يول لېۋىدە
ساقلاپ تۇرۇپ، ئۆزىدىن يۈز ئۆرىگەن ئا-
سىلارغا تەھدىت سالىدىغان، قىزلارنىڭ كەي-
ىدىن ئىتتىك ئۇخشاش قاۋاپ قورقىتىدىغان
قىلىقلارنى چىقىرىۋاتىدى.
مەن ئۇنىڭ موممىسى بىلەن بىر قانچە
قېتىم ئۇچراشتىم. موممىسى زارلاپ:
— ئۇ بالا ئەمەس بېشىمغا بالا بولدى. ھەتتا
بىر چۆگۈن سۇ ئەكىرىپ بېرىشكىمۇ ئەسقاتمايدۇ،
بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا بۇ نىمە كۆرگۈ-
لۈك! ئۇنى ئۆزلىرى ئوبدانىراق ئادەم قىلىپ
بەرسىلە، — دەيتتى.
«كۆتىرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال» دې-
گەندەك، شۇ كۈنلەردە كۈندىلىك خۇلاسە
چىقىرىش خىزمىتى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇلغان
بولۇپ، ياخشى بولغان سىنىپقا ئايرۇپىلان سۆرى-
تى، ئوتتۇرا بولغان سىنىپقا كالا سۆرىتى، ناچار
بولغان سىنىپقا چېۋىن يەۋاتقان چار پاقىنىڭ
سۆرىتىنى تەقدىم قىلىش ئۇسۇلى يولغا قو-
يۇلغان ئىدى. كۆپ ھاللاردا ئايرۇپىلان
سۆرىتىنى 1 - سىنىپ، كالا سۆرىتىنى 2 -
سىنىپ ئالاتتى. چار پاقا بولسا، مۇقەررەر
ھالدا بىزنىڭ سىنىپقا تېگىشلىك بولۇپ چى-
قاتتى. ھەر كۈنى كەچلىگى پاقا بىزنىڭ
سىنىپ ئىشىگىگە ئېسىلغاندا، سىنىپىمىزدىكى
ئوقۇغۇچىلار غۇدۇرۇشۇپ، تارىنىڭ خوشنا
سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئۇرۇپ ۋە نەرسە-
كېرەكلىرىنى ئالداپ ئېلىۋېلىپ، ئىنتىزام
نومۇرىنى كېمەيتىۋەتكەنلىگىدىن، دەرسكە
قاتنىشىش نىسبىتىنى چۈشۈرۈۋەتكەنلىگىدىن
داتلىشاتتى.
ئىككىنچى مەۋسۇمنىڭ ئاخىرقى ئىككى
ھەپتىسىدە پاقا ئارقا - ئارقىدىن بىزنىڭ
سىنىپقا تەگدى، بۇ كۈنى مەكتەپ ھويلى-
سىدا خۇلاسە يىغىنى ئېچىلدى. دىجۇرنى
بولۇپ خۇلاسە چىقىرىۋاتقان 1 - سىنىپنىڭ
مۇدىرى پاقىنىڭ يەنە بىزنىڭ سىنىپقا تە-
ئەللۇق بولغانلىغىنى ئېلان قىلىپ:
— بۇ پاقىنى سەمرىتىپ كاۋاپ قىلى-

ماقچىمۇ سىلەر؟! — دېدى، — ئۇنىڭدىن كۆرە ئايرۇپىلان ئېلىپ، مەيدەڭلارنى كېرىپ يۈرسەڭلار بولمامدۇ؟

شۇنىدىن كېيىنلا باشقا سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار تەنقىت چاۋاكلىرىنى ياغدۇرۇۋەتتى، مېنىڭ پۇت - قولۇم تىترەپ، پاقىنى قايسى يوسۇندا ئالىدىغانلىغىمنى بىلەلمەي قالدىم. چۈنكى تۈزۈم بويىچە، ھەر قانداق سۆرەتنى ئېلىش 3 - ھەپتىسىگە قەدەم قويغاندا سىنىپ مۇدىرى ئۆز قولى بىلەن ئېلىشى كېرەك ئىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ مەن ئاستا سىنىپىمدىكى ئوقۇغۇچىلارغا قاردىم، ھەممىسى ئىزا تارتىپ بېشىنى ساڭگىلىتىۋالغان ئىدى. مېنىڭ كۆزۈم تۇيۇقسىز ئادىلنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ، مېنىڭ تەڭلىكتە قېلىۋاتقانلىغىمنى بىلىپ قاتاردىن چىقتى - دە، پاقىنى تاپشۇرۇۋالدى. مەن يەلكەمدىكى بىر ئېغىر يۈكتىن خالاس بولغاندەك يەڭگىللىشىپ، ئوقۇغۇچىلاردىن بۇرۇن سىنىپقا قايتىپ كەلدىم، كەينىمدىن يېتىپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار چۇقۇرۇشۇشقا باشلىدى:

— بۇ قۇمچاقنى تارنىڭ بوينىغا ئېسىش كېرەك، ئەينەك سۇندۇرۇپ قاچمىغان بولسا، باشقا سىنىپلارنىڭ كەينىدە قالمايتتۇق!

— ئۇ، ئەينەك سۇندۇرۇۋېتىپتىمۇ؟ — مەن ئېتتىكلا بېشىمنى كۆتىرىپ ئوقۇغۇچىلاردىن سورىدىم.

— سۇندۇرۇۋەتتى مۇئەللىم، سۇندۇرۇۋەتتى، — دېدى ھەسەن پۈرۈشتۈرۈلگەن كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، — چۈشلۈك دەم ئېلىشتا 2 - سىنىپنىڭ ئەينىكىنى رەگەتكە بىلەن سۇندۇرۇۋېتىپ قېچىپ كەتتى.

قولىغىم گۈررىدە قىلىپ، غەزىۋىم قايتىدىن قوزغالدى. ئۇ، بۈگۈن ئەتىگەندىن تارتىپ تولۇق دەرسكە قاتناشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەينەك سۇندۇرۇپ قاچقانلىغىدىن ئەسلا خەۋىرىم يوق ئىدى. مەن بۈگۈن پاقىنى چۆرۈپ تاشلىۋېتىپ، ئايرۇپىلاننى تاپشۇرۇۋېلىشقا تولۇق تەييارلىق قىلىپ قويغان ئىدىم. مېنىڭ بۇ شىرىن خىيالىم كۆپۈككە ئايلىنىپتۇ - دە.

— ئادىل، — دېدىم مەن غەزەپ بىلەن، — مەن تارىنى تېپىپ كېلەي، سىز ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ تۇرۇڭ، مەن كەلگەندىن كېيىن مەجلىس ئاچايلى.

مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، ئۆستەڭدىكى كۆۋرۈككە كەلگىنىمدە، يوغان ھۆل كۆسەينى كۆتىرىپ كېلىۋاتقان پاسار ناۋاينى كۆرۈپ قالدىم. يۈزى دائىم ئىسسىلىشىپ تۇرىدىغان بۇ شاپ بۇرۇت ئادەمنى ئۇزۇندىن بۇيان ياخشى بىلەتتىم، خوتۇنى قازا تاپقاندىن كېيىن، بويتاق ئۆتۈۋاتقان بۇ ئادەم ئۆزى يالغۇز ناۋايچىلىق قىلاتتى، مانا ئۇ ھازىر تىنماي بىركىمنى تىللاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ، يېنىمغا كەلگەندىن كېيىن، ماڭا بىر ھومىيىپ قويۇپلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، ئۇدۇل مەكتەپكە ماڭدى. مەن «بىرەر ئوقۇغۇچى ئۇنىڭ زىتىغا تەككەندىمۇ؟» دېگەن خىيالغا كېلىپ:

— ئۇستام، كىم سىلىنىڭ چىشلىرىغا تەگدى؟ — دەپ سورىدىم.

— تارى قوپال دېگەن ھارام تۇخۇم بارمۇ؟ — دېدى پاسار ناۋاي بىر كۆزىنى قىسىپ، — مەن ئۇنىڭ پۇت - قولىنى چېقىۋېتىمەن.

— ئۇ، ئۆزلىرى بىلەن ياخشى ئۈلپەت تۇرۇغلۇق نېمىشقا ئۇنىڭ پۇت - قولىنى چېقىۋېتىدىلا؟

— ئۈلپەت ئىمىش، تۈزۈك گەپ قىلسىلا، ئەپەندىم! ئۈلپەت بولسا مېنىڭ بىر تونۇر گىردەمنى كويدۇرۇۋېتەتتىمۇ؟ — دېدى

پاسار ناۋاي قولىدىكى كۆسەينى «دۆككىدە» يەرگە سانجىپ، — سىلە تەلىم ئۆگىتەلمىگەن بۇزۇققا، ئۆزەم ئۆگەتكىلى كەلدىم. ئۇ مەكتەپتە بارمۇ؟!

ئاچچىغىمنى باسالماي تۇرغىنىمدا، غەزىۋىمگە يەنە بىر نەپرەت قېتىلىپ، تېنىمنىڭ جان-پانى قالمىدى. مەن چىشىمنى چىشىمغا بېسىپ پاسار ناۋاينىڭ ئالدىغا كەلدىم، ئۇ كەيپىياتىمدىكى جىددىيلىكتىن سەل كەينىگە يېنىپ، قولىدىكى كۆسەينى يېنىچە ساڭگىلاتتى-دە، سۆزلەشكە تەمشەلدى.

— ئېنىقراق ئېيتىڭلا، ئۇستام، — دېدىم مەن ئۇنىڭ دېمەكچى بولغان سۆزىنى تارتىۋېلىپ، — ئۇ گىردىنى قانداق كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ؟

— ئۆزلىرى بىلىڭلا، ئەپەندىم، — دېدى پاسار ناۋاي سۆزىنى بىر ئاز يۇمشىتىپ، — ئەتە يەكشەنبە ئەمەسمۇ، مەن بازارلىق گىردە ياققان ئىدىم، زۇۋۇلنى تونۇرغا چاپلاي دەپ تۇرسام تارى قوپال ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولدى. مەن ئۇنىڭ «ھە-ھۇ» دېيىشىپ بەرگەنلىكىگە بالدۇر خوشال بوپ كېتىپتىمەن، ناننى يېقىپمۇ بولدۇق، قارىسام، بېلىم ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ. گىردە خۇيدىن چىققىچە بىر ئاز چېكىملىك چېكىۋېلىپ ھاردۇغۇمنى چىقىرىۋالايمۇ، دېگەننى ئويلاپ ئۆيگە كىردىم. تاماكىنى قولۇمغا ئالسام سەرەڭگە يوق، تارىنى سەرەڭگە ئەكىرىشكە بۇيرۇدۇم، بىلمەسلىكىم، ئۇ سەرەڭگىنى ئېلىپ كىرگەندىن كېيىن، بەكرەك شوردۇۋېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن، بىردەمدىن كېيىن ئويغىنىپ چىقىپ قارىسام، تونۇردىكى گىردىلەرنىڭ ھەممىسى تۈۋىگە چۈشۈپ كۆيۈپ كېتىپتۇ، ئەسلى خۇيغا سالغان گىردە خېمىغا يانسا ياناتتىكى، كۆيۈپ كەتمەيتتى، «بۇ نېمە پىشكەللىچىلىك» دەپ تونۇرغا قارىسام، دۇتخانا ئوچۇق تۇرىدۇ. يۈرىكىم «قارت» قىلىپ ئىز-ئىزىدەشكە كىرىشتىم، دۇتخانىنىڭ يېنىدا تارى قوپالنىڭ ئىزى تۇرىدۇ. يەنە ئوبدانراق قارىۋىدىم، دۇتخانىنىڭ يېنىدا مەككە چامغۇرنىڭ شۆپەكلىرى تۇرىدۇ، — ئۇنىڭ يۈزى بارغانسېرى پۈرۈشۈپ، ھازىرلا يىغلايدىغاندەك كۆزلىرى چىمچىقلىشىپ كەتتى، — مەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئوبدان مۇجۇپ قويمىسام دەردىم چىقمايدۇ، خۇدا ھەققى، مېنى توسىمىسىلا، — ئۇ ئوڭ قولىدا كۆسەينى مەھكەم سىقىمداپ مەكتەپكە بۇرۇلماقچى بولدى.

مەن ئاچچىق ئېچىنىش بىلەن ئۇنىڭغا دېدىم:

— ئۇستام، ئالدىرىمىسىلا، تارتقان زىيانلىرىغا كەلسەك ئۇنى تۆلەشكە بولىدۇ، ھېچبولمىغاندا، ئۆزەم تۆلەيمەن، لېكىن سىلە ئۇنىڭغا يامان ئىللەت يۇقتۇرغانلىقلىرىغا جاۋاپكار بولۇشلىرى كېرەك، بۇ ھەقتە يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بېرىشقا توغرا كېلىدۇ.

— نېمە دېدىلە؟ مەن ئۇنىڭغا نېمە يۇقتۇرۇپتىمەن؟ — پاسار ناۋاينىڭ كۆزلىرى جامەدەك ئېچىلىپ، قولىدىكى تاياق سېرىلىپ چۈشتى، — بەزىدە تونۇرنىڭ كۈلىنى ئېلىپ، ئوت ياقىدۇ، مەنمۇ ھالىغا يارىشا ئۇنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ قويىمەن، شۇ.

— تاماكا تۇتاشتۇرغىلى سالدىم، دەۋاتامسىلا، ئۇ سىلىنىڭ ئۆيىدە داۋاملىق تاماكا چېكەمدۇ؟

— ھە... شۇنداق دېدىمۇۋاي، مېنىڭ كەم ئەقىللىقىم...، — ئۇنىڭ كۆكسى تۇساتتىن كۆتىرىلىپ كەتتى، — بايا تاماكا چەككەن-چەكمىگەنلىكىنى كۆرمىدىم، يالغان ئېيتسام، ئۇۋالىم بولسۇن.

— قايتىپ تۇرسىلا، كەچقۇرۇن ئۆيلىرىگە باراي، بولامدۇ؟

— بولىدۇ، پاسار ناۋاينىڭ قولى دەپ ئوبدان ساۋاپ قويسىلا، ئىككىنچى ئۆيۈمگە يولىمىسۇن.

پاسار ناۋاي بېشىنى ئىغاڭلاتقىنىچە كۆسەينى قولتۇغىغا قىسىپ ئۆيى تەرەپكە كەتتى. مەن ئۇچرىشالىغانلىقى ئادەمدىن تارىنى سورۇشتۇرۇپ، كەنتنىڭ چېتىدىكى توغراقلىققا كەلدىم. هايال ئۆتمەي توغراقلىقنىڭ ئۇ قېتىدىكى كونا تاملىقتىن چاك-تۇزاك كۆتىرىلىپ، تارىنىڭ كېلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى، مەن ئۆزەمنى ئاشكارا قىلماي سۇ پىچىۋەتكەن يارنىڭ ئىچىدە كۈتۈپ تۇردۇم. ئۈچ بالا بىردىن ئېشەككە مىنىۋالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى تارى بولۇپ، چار ئاغامچىنىڭ بىر ئۇچى بىلەن يۇگەن سېلىنغان بوغاز ئېشەكنى چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى، ئۇدۇلۇمغا كەلگەندە يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ كەسكىنلىك بىلەن ۋاقىرىدىم:

— توختا!

ئۇ مېنى كۆرۈپ خۇدۇكسىندى-يۇ، ياسىما كۈلكە بىلەن ھىجىيىپ ئېشەكنى دىۋەتتى:

— خىت... خىت، ھەيدىگەن باللا.

مەن ئاغامچىنىڭ سۆرۈلۈپ قالغان بىر ئۇچىغا غاچ قىلىپ دەسسىۋىدىم، ئېشەك سەنتۈرۈلۈپ تارى مولىلاق ئاتتى. شۇ زامات تارىنىڭ بەلۋىغىدىن تارتىپلا تۇرغۇزدۇم:

— بۇ يەردە نىمە ئىش قىلىسەن؟

— ئو ... ئو...ئوغلاق....

— ساڭا بېرىلگەن مەكتەپ تەربىيىسىدە ئوغلاق ئويناش بارمىدى، بولۇپمۇ بۇ قانداق ئوغلاق؟

ئۇ سوئالىمغا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا كەينىمدىكى مەن تونۇمايدىغان ئىككى بالىغا ئوغۇرلىقچە قارىدى، مەن ئۇنىڭ گېپىمنى بىر پۇلغىمۇ ئالمىغانلىقىغا چىدىماستىن، قولىدىكى ئاغامچىنى سىلكىپ تارتىۋەتتىم:

— رۇس تۇر، ئەتىدىن بېرى نىمە ئىشلارنى قىلدىڭ؟

— مۇئەللىم، مەن دەي، — دىدى كەينىمدە تۇرغان ئىككى بالىنىڭ بىرى قورۇنۇش ئالامىتى بىلەن، — بىز چامغۇر تېرىيدىغان يەرگە ئوغۇت توشۇۋاتقان ئىدۇق. تارى پاسار ناۋاينىڭ ئاۋۇ ئېگىزلىقتا باغلاپ قويغان بوغاز ئېشىگىنى يېشىپ كېلىپ ئوغلاق ئوينايلى، دەپ تۇرۇۋالدى، ئۇنىمساق قورقۇتتى. ماۋۇ ئىككى ئېشەك ئۆزىمىزنىڭ، ئاۋۇ پاسار ناۋاينىڭ.

يەنە كېلىپ شۇ پاسار ناۋاينىڭ! كۆزلىرىمگە بىردىنلا قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، بېشىم پىقىراپ ئايلانغاندەك بولدى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئىچىمنى قاينىتىپ كەلگەن خورلۇقتا بوگۇنكى غەزەپ قوشۇلۇپ، ئۆزەمنى تۇتالماي قالدىم. ئىختىيارسىز ھالدا تارىنى ياقىسىدىن بوغۇپ تارتىتىم-دە، ئاغامچىنى ئىككى قاتلاپ ئېگىز كۆتەردىم. ئۇنىڭ ئالاق-جالاق بولۇپ كەتكەن كۆزلىرى ماڭا تاشلىنىپ قالدى. «مەن نىمە قىلىۋاتىمەن؟ — دەپ ئويلىدۇم، — ئۆمرۇمدە مۇشۇكنىمۇ ئۇرۇپ باقىنىم يوق، يېڭى سىياسەتنىڭ ئىجراچىسى بولۇپ كەلگىنىم ئۆزەمگە ئايان. شۇنداق تۇرۇغلۇق يەنە باللارنى ئۇرۇمەنمۇ؟ بوادىلا، بەشتوغراقتىكى خىزمىتىم مۇشۇ يەرگىچە بولسۇن.» مەن ئاشۇنداق خىيال بىلەن تارىنىڭ ياقىسىنى قويىۋەتتىم-دە، ئاستا كەينىمگە يېنىپ دۇدۇقلىغىنىمچە دىدىم:

— خوش، تارى، ئەمدى سەن مېنى باتۇر مۇڭگۈزلۈك بىلەن ئۇسۇپ قاچۇرغانلىقىڭغا پەخىرلەن، مەن سېنىڭ ياخشى ئادەم بولۇشىڭنى تىلەيتتىم، قىلغان قوپاللىغىمنى كەچۈر!

قولۇمدىن بوشانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ

تۇرقى-ھالىتىدە يا ئۆكۈنۈش يا ھەيرانلىقتا ئوخشايدىغان ھېچقانداق ئالامەت شەكىللەنمىدى. ئۇ، نېرىراق باردى-دە، خۇددى قاپقاندىن ئاجرىغان كىيىكتەك تۆۋەنكى يارلىققا يۈگۈردى.

«ئىخ ئادىل، سۆيۈملۈك ساۋاقداشلار! مەن كېتىمەن، ھازىر مۇشۇ يەردىنلا كېتىمەن.»

مەن دۈپۈلدەۋاتقان يۈرىكىمنى بېسىپ، خىرەلەشكەن كۆزلىرىم بىلەن مەكتەپكە قارىدىم. مەن بۇ يەردە ئەلا سورتلۇق كۆچەتلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىقماقچى ئىدىم. بىراق يولدا توغرا ياتقان كېلەڭسىز توغراق پۈتۈمغا پۈتلىشىپ، ھالىمنى قويمىدى، مەن مەقسىتىمگە يېتەلمەي بۇ يېزا بىلەن خوشلاشتىم.

3

سالى ئەپەندى ھېكايىنى تۈگەتكەندە، ھەببە چوڭ ئېچىلغان كۆزلىرىنى بوۋىسىغا تىكىپ دىققەت بىلەن ئولتۇراتتى. ئەتراپنى چۆرىدىۋالغانلارمۇ «ھېكايىنىڭ ئاخىرى قانداق ئىكەن؟» دېگەندەك تىنىقلىرىنى پەسلىتىپ جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى.

ھەببە ئىككى قولى بىلەن بوۋىسىنىڭ دولىسىغا يېپىشىپ سورىدى:

— سۆزلىگەنلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى راستمۇ، بوۋا؟

— راست، قىزىم، ھەممىسى راست، — دېدى سالى ئەپەندى نەۋرىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ، — تارى قوپال دېگەن بايىقى كىشى، شۇ.

ئالدىنقى ئورۇندۇقتىكى ياش بالا ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا سورىدى:

— ئۆزلىرى ھازىرمۇ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتامىلا؟

— ياق، يېقىندىن بېرى سانائەت ئىدارىسىدا ئىشلەۋاتىمەن. ئىشچىلاردىن ئېلىنىدىغان ئىستىھان خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ كەلدىم.

ئارقىدا ئولتۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق ئادەم سۆز قىستۇردى:

— بۇ نۆۋەت تارىنى راسا بىر تاسقاپ، ئۆتكەمدىن ئۆتكۈزىدىكەنلا-دە.

— مېنىڭ كۆزلىگىنىم ئۇ ئەمەس، زاماننىڭ تەلىۋى، تۇرمۇش ساۋىقى ئۇنى تامامەن يېڭى يولغا باشلاپ كىرىپتۇ. ئۇنىڭغا ھازىر ئەڭ زۆرۈر بولىۋاتقىنى ئۆگىنىش. مەن ئۈزۈلگەن مۇناسىۋەتنى قايتا ئۇلاپ، شۇ ۋاقىتتا بوش كەتكەن دەرسىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ بېرىشنى ئويلاۋاتىمەن.

ئاقساقاللىق بوۋاي دەرھال ئۇنىڭ قولىنىڭ باشمالتىقىنى چىقىرىپ ماختىدى:

— ئەپەندىم، قوساقلىرى دەريادەك كەڭ ئىكەن جۇمۇ، كادىر دېگەن سىلىدەك بولسۇن، ياشاپ كەتسىلە!

ئۇلار سۆھبەت بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئاپتوۋۇزنىڭ بېكەتكە كېلىپ توختىغانلىقىنى بىلمەي قېلىشتى. بېكەت ئىچىدە كۈتۈپ تۇرغانلار تونۇش قىياپەتلەرنى ئىزلەپ قەدەممۇ-قەدەم يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. ھەببەنىڭ كۆزى ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان قارا پەلتۇ كىيگەن يالاڭباش ئادەم بىلەن ئاق دىچۆلياك كۆينەك كىيىۋالغان چىمەن دوپپىلىق ئادەمگە چۈشكەندە، بويىنىنى دەرىزىدىن ئىتتىك قايرىپ بوۋىسىنىڭ يېڭىدىن تارتتى:

— بوۋا، ئاۋۇ ئىككى تاغام بىزنىڭ ئەينەك جاھازىمىزدىكى سۈرەتكە ئوخشايدىكەنغۇ؟

(ئاخىرى 102-بەتتە)

مىراس

(ھېكايە)

توختاجى روزى

— ھاشىم بوۋاي ئاغرىپ قاپتۇ!...

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان يۇرتداشلار ھاڭ-تاڭ بولۇشتى، ساراسىمىگە چۈشۈشتى ۋە شۇ ھامانلا بوۋاينى يوقلاپ كېلىشكە ئالدىراشتى...

ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان ھاشىم بوۋاي ئۆزىنى يوقلاپ ئاش-تاماق ئېلىپ كەلگەن يۇرتداشلىرىغا رەھمەت ئېيتاتتى، ئۇلارغا چاقچاق ئارىلاش قىزىق گەپلەرنى قىلاتتى:

— مانا، مانا، سىلەر مېنى سۆكەن قوساق، مىس كاناي، دەپ ئويلايدىكەنسىلەر-دە!... مېنىڭدە، ئۆھۆ...، — ئۇ، يۆتىلىپ كېتىپ بىر ئاز توختىۋالدى، — ھاسىل كالام، ئادەتتىكى بىرلا قوساق بار، بىرلا...

— بوۋا، بۇ شوۋا گۈرۈچنى يېڭىلا پىشۇرۇپ، ئىسسىق ئېلىپ كەلدىم، ئىككى قوشۇق بولسىمۇ تەمنى تېتىپ باقسىلا، — دېدى ياشقىنا چوكان قولىدىكى قاچا بار ياغلىقنى ئالدىراپ يېشىۋېتىپ.

ئارقىدىن يېشى چوڭراق بىر ئايال ھورى چىقىپ تۇرغان قاچىنى ھاشىم بوۋايغا يېقىن ئەكەلدى:

— باللارنىڭ دادىسى يېڭى سويۇلغان قوينىڭ گۆشىدىن تېپىپ كەلگەنىكەن، ئۇششاق قىيما قىلىپ، ئۈگرە ئەتكەن ئىدىم. ئىسسىغىدا ئىچىۋالسىلا.

— مانا، مانا، مەن ھازىرلا، بىرلا قوسىقىم بار، دېمىدىممۇ؟ — دېدى بوۋاي كۈلۈمسىرەپ، ئۇنىڭ چوڭقۇر ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدە نۇر چاقناپ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى قاراشلىرىدىن ۋە تاتارغان چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن ھاياجانلانغانلىقىنى بىلىنىپ تۇراتتى. مانا، يۇرت دېگەن يۇرتتە!... ئۇ ئۆزىنى قانداقمۇ يالغۇز، ئۇرۇق-تۇغقىنى يوق ئادەم، دېيەلىسۇن!؟ تۈنۈگۈن چۈشتىن بۇيان ئارقا-ئارقىدىن كېلىپ يوقلاۋاتقان كىشىلەرنىڭ قايسى بىرى ئۇرۇق-تۇغقاندىن كەم!؟...

— مانا، سىلەر بار، مەن خاتىرجەم، رەھمەت!...، — دېدى ئۇ ئاستا ئاۋاز بىلەن، ئۈزۈپ-ئۈزۈپ سۆزلەپ. ئەتراپتا تۇرغانلار بوۋاينىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەندەك ئۈن-تىنسىز

باشلىرىنى ئېغىتىشتى.

— ھاشىمكا، بىز سېنى ئۆزى، ئەتە دوختۇرغا ئېلىپ چىقايلى، — دېدى ساقاللىق بىر دىخان ئېغىز ئېچىپ، — بۈگۈنچە، بىرەرسىمىز ساڭا ھەمرا بولۇپ ياتساق، قانداق دەيسەن؟...

— بوۋايدىن خاتىرجەم بولۇڭلار، بىز قارايمىز!

ھەممەيلەن بۇرۇلۇپ قاراپ، ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان مەھەللىدىكى مەكتەپنىڭ مۇدىرى بىلەن يەنە ئىككى ئوقۇتقۇچىنى كۆردى.

— تۇققانلار، بوۋايدىن خاتىرجەم بولۇڭلار، — مۇدىر كۈلۈمسىرەپ سۆزىنى تەكرارلىدى ۋە ئاستا كارۋاتنىڭ يېنىغا كەلدى، — دوختۇر چاقىرىشقا ئادەم كەتكەن، بىردەمگىچە كېلىپمۇ قالار، كېچىدە بولسا، مانا بۇ مۇئەللىملەر ھەمرا بولىدۇ.

كەنتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى مەكتەپ بىلەن بوۋاينىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى چۈشىنەتتى. بوۋاي ئەزەلدىن باللارنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇلارغا كۆيۈنەتتى، ياخشى ئوقۇش، ئەخلاقلىق ئادەم بولۇش ھەققىدە تەربىيە بېرەتتى. ئۇ دائىم ئۆزىنىڭ كىچىككىنە بېغىدىكى پۈتۈن كەنتتە داڭلىق بولغان كۆك ئامۇتلارنىمۇ باللار ئۈچۈنلا پەرۋىش قىلاتتى.

— بوۋا، سىزمۇ باشقىلاردەك ئاز-تولا ئوقەت قىلسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەيتتى بەزى كىشىلەر، شاخلارنى ئېگىپ ساڭگىلاپ تۇرغان يوغان-يوغان كۆك ئامۇتلارغا ھەۋەس بىلەن قارىشىپ.

— ئوقەت؟!... باللارنىڭ رىزقىنى سېتىپمە؟...، — دەيتتى ھاشىم بوۋاي مىيىغىدا كۈلۈپ قويۇپ، ئاندىن مەنىلىك قىلىپ قوشۇپ قوياتتى، — مەنمۇ باللارغا ئاز-تولا بىر نىمە بېرىشىم كېرەك-تە!...

كەچقۇرۇنلىرى توپ-توپ باللار ئۇنىڭ ئۆيىگە ياكى ئىشىگى ئالدىغا يىغىلىپ، بوۋايدىن قىزىق-قىزىق ھېكايىلەرنى، چۆچەكلەرنى تىڭشايتتى. باللارمۇ ئۇنىڭغا قوللىرىدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىلىشقا، ياردەملىشىشكە تىرىشاتتى. ئوقۇتقۇچىلىرىغىمۇ بويسۇنمايدىغان بەزى كەيپسىز باللارمۇ بۇ مۇلايىم بوۋاينىڭ ئالدىدا كەيپسىزلىك قىلىشتىن ھېيىقاتتى.

بۈگۈن ئەنە شۇ باللارنىڭ ئۇستازلىرى «بوۋايغا بىز قارايمىز» دەپ ئىگىدارچىلىق قىلىشىۋاتسا، يۇرتداشلار قانداقمۇ خاتىرجەم بولمىسۇن؟... كىشىلەر بوۋايغا ياخشى تىلەكلىرىنى ئېيتىشىپ تارقاشتى. كەچتە گۈڭشې دوختۇرخانىسىنىڭ بىر دوختۇرى كېلىپ ھاشىم بوۋاينى تەكشۈردى، ئۇنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن بوۋاي ئەتىسى ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ئەۋەتىلدى. ئۇ، دوختۇرخانىدا ساق بىر ئاي ياتتى. ئۇنى ئۆيگە قايتۇرۇپ چىقىشتىن بىرھەپتە ئىلگىرى كەنتتىكىلەر ئۇنىڭ قانداق كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىشتى:

— ھاشىم بوۋاي ئېغىر جىگەر كېسىلى ئىكەن!...

— ئۇنىڭ كېسىلى ئاخىرقى باسقۇچقا يېتىپ قاپتىكەن....

كىشىلەر چوڭقۇر ئېچىنىش ئىچىدە بۇ خەۋەرنى بىر بىرىگە پىچىرلاپ ئېيتىشاتتى.

×

— ئوغلۇم سەمى، سېنىڭسىزمۇ بولار ئۆيىنىڭ ئىشلىرىغا يېتىشەلەيدۇ، سەن بىزنىڭكىگە بېرىپ بىر ئاز ئارام ئېلىۋالغىن، — دېدى ئەترىت باشلىقى بوۋاينىڭ ئۆيىنى راسلاۋاتقان كىشىلەر ئارىسىدىكى ئېگىز بويلۇق يىگىتكە قاراپ، — بىرقانچە كۈندىن بۇيان ئۇيقۇسىز قالدىڭ....

— سىز مېڭىۋېرىڭ، — دېدى سەمى ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ قاراپ قويۇپ، — مەن بۇ يەر-

دىكى ئىشلارنى تۈگىتىپلا سىزنىڭكىگە بارىمەن.

ئەترەت باشلىقى يىگىتكە يەنە بىر دەم قاراپ تۇردى. ھەر دائىم خۇشچاقچاق يۈرىدىغان بۇ يىگىت شۇ كۈنلەردە بەكمۇ جىمغۇر ۋە غەمكىن بولۇپ كەتكەن ئىدى. بۇنداق بولۇشنىڭ سەۋەبىنى ئەترەت باشلىقى ياخشى چۈشىنەتتى. ئاتا-ئانىسىدىن كىچىكىدىنلا يېتىم قېلىپ «داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان» يەرلەردە تەنتىرەپ يۈرگەن بۇ يىگىتنى ھاشىم بوۋاي ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ چىرايلىق گەپلەر بىلەن مەكتەپكە كىرىشكە كۆندۈرگەن. كېيىنچە ئۇ، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىلىپ، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈردى-دە، ئۆز ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنىپ، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدا ئىشلەشكە باشلىدى، ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتتى. 3-4 يىلدىن بۇيان ئۇ ئۆز كەنتىگە كېلىپ، دېھقانلارنىڭ ئىلمىي تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشىغا باشلامچىلىق قىلىۋاتاتتى. راستىنى ئېيتقاندا، ھاشىم بوۋايدەك بىر قارا تۇرۇك كەمبەغەل دېھقاننىڭ خېلىلا بېيىپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولغان يىگىت مۇشۇ ئەمەسمۇ؟

ھاشىم بوۋاي دوختۇردىن قايتىپ چىقماقچى. دوختۇرلار «بوۋاينىڭ كېسىلى ئاخىرقى باسقۇچقا يەتكەن، ئەمدى... ئېلىپ چىقىپ كەتسەڭلەرمۇ بولىدۇ...» دېگەن، شۇڭا سەمى ۋە يەنە بىر قانچە كىشى ئۇنىڭ ئۆيىنى يىغىشتۇرۇۋاتاتتى.

ئەترەت باشلىقى سەمىگە يەنە بىر قېتىم قاراپ قويۇپ سىرتقا ماڭدى. ئۇ كەنتتىكىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇشى، ئەتە بوۋاينى ئېلىپ چىققاندا، ھېچكىم ئۇنىڭ كېسىلى ھەققىدە سۆزلەپ چاندۇرۇپ قويماسلىقى لازىم. شۇنداق بولغاندا بەلكىم، بوۋاينىڭ ئۆمرى بىرقانچە كۈن بولسىمۇ كۆپرەك بولار.

كەنت يولىدا ئاستا كېتىۋاتقان ئەترەت باشلىقىنىڭ خىيالى ھامان ھاشىم بوۋايدا ئىدى.

مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگىچە كۆتىرە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان كۈنلەردە، ھاشىم بوۋايغا 4 مو تېرىلغۇ يەر ئاجرىتىپ بېرىلدى. ئەپسۇس، تېرىقچىلىقتا چۈشۈشتىن ئون كۈنلەرچە ئىلگىرى، ئۇنىڭغا ئۆمۈر بويى سادىق ھەمرا بولۇپ كەلگەن موماي قازا قىلىپ كەتتى. بوۋاي مومايى ئۈچۈن قايغۇردى، لېكىن كەتكەننىڭ كەينىدىن كەتكىلى بولمىدى. بوۋاي ئۆزىگە ئاجرىتىپ بېرىلگەن ئېتىزلىقتا ئىشلەشكە چىقتى.

شۇ كۈندىن باشلاپ، بوۋاي، يىگىتنى شىمايلاپ ئىشقا كىرىشتى.

ئۇ، كەنتنىڭ ئايىغىدىكى بىنامىدىن ئېلىپ كېلىپ، بىرقانچە گوداڭلارغا كۆمگەن كۆك يانتاقنىڭ ئۈستىگە ئېرىنمەي، پات-پات سۇ قۇيۇپ بەردى. قىشچە يىققان مال ئوغۇتلىرىنى مۇۋاپىق توپا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭغىمۇ سۇ سېپىپ تۇردى. ئەتىگەن ۋە كەچلىرى ئىشىكى ئالدىدىكى ئېرىقنىڭ قۇملىرىنى چىقىرىپ، ئېتىزغا كېرەكلىك قۇملارنى تەييارلىدى، ئېتىز قىرلىرىنى ۋە ئېرىقلارنى راسلىدى.... شۇ چاغدا سەمى كېلىپ ئۇنىڭ ئىشىغا قول تىقتى: ئۇ، تۇپراقچىلىق قانۇنىيىتى، نەملىكنى ساقلاش، يەردىكى مېنېرالنى ماددىلار، سۇغىرىش ئۇسۇللىرى، يەرنى چۆنەكلەپ تېرىش، ئۇرۇقنى ئوغۇت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، قاشقا بىدە، خىمىيىۋى ئوغۇت... قاتارلىقلار ئۈستىدە بوۋايغا ئىنچىكىلەپ چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى، بوۋاي ئۇنىڭ كۆپ سۆزلىرىنى چۈشەنمىسىمۇ، بەقەت بىرلا سۆزنى: «مەھسۇلاتنى كۆپ ئېلىش ئۈچۈن ئىلمىي تېرىقچىلىق قىلىش

كېرەك» دىگەننىلا مېڭىسىگە ئالالىدى. ئۇ، سەمىگە ئىشىنەتتى. لېكىن ئۇ «نېمە ئۈچۈن ئەترەتتىكى باشقا كىشىلەر سەمىنىڭ دىگىنى بويىچە ئىشلەشكە جۈرئەت قىلمايدۇ؟» دىگەن بىر سوئالغىلا جاۋاپ تاپالماي قىينىلاتتى. ئاخىر، ئۇ بۇ سوئالنى سەمىنىڭ ئۆزىگە ئېيتتى.

ـــ كىشىلەر ھىلىقى بىر يىللاردىكى «ئۇ يەرنىڭ ئۇسۇلى، بۇ يەرنىڭ تەجرىبەسى» دىگەندەك قارىغۇلارچە «تىكىپ - سۆكۈپ» يۈرىدىغان ئاۋارىچىلىقلارنىڭ دەردىنى كۆپ تارتقان، ـــ دىدى سەمى چۈشەندۈرۈپ، ـــ شۇڭا ھازىرلا ئالدىراپ بىزنىڭ گېپىمىزگە ئىشىنىپ كەتمەيدۇ، بىز بەزى ئەترەتلەردە تەجرىبە ئېتىزلىرى تەييارلىدۇق. كىشىلەرنى ئەمەلىيەت ئارقىلىق قايىل قىلىشىمىز لازىم....

ـــ ئۇنداقتا مەن؟...

ـــ ئىككىمىز توختامنامە تۈزەيمىز، زىيان چىقسا مەن تۆلەيمەن، پايدا چىقسا ....، ـــ سەمى بىر ئاز توختىۋېلىپ، چاقچاق قىلىپ قوشۇپ قويدى، ـــ ئىككىمىز تەڭ كۆرىمىز ...

سەمى ئاخىرى بوۋاينى كۆندۈردى. ئۇ، سەمىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە تەجرىبە ئۈچۈن ئېلىپ كېلىنگەن يازغى بۇغدايىنىڭ يېڭى سورتلۇق ئۇرۇغىدىن 8 مو يەرگە يەتكۈدەك سېتىۋالدى. مەكتەپ بالىلىرى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ قوم ئوغۇتلىرىنى ئېتىزلىققا يۆتكىشىپ بەردى، بىرقانچە ياش ئوقۇتقۇچىلار نۆۋەتلىشىپ كېلىپ، يەرنى ئاغدۇرۇش، تېرىش ئىشلىرىغا ياردەملەشتى. قىسقىسى، يەرنى ئوسا قىلىش، ئاغدۇرۇش، تېرىشنىڭ ھەممىسى سەمىنىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئورۇنلاندى. بوۋاي يەنىلا سەمىنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىپ، 4 مو يەرگە ھەر خىل مايلىق زىرائەتلەرنى تېرىدى.

خامانلار تېپىلىپ، ئالتۇندەك ياltىراپ تۇرغان دانە-دانە بۇغدايلار ئىككى يەرگە ئىگىز چەش قىلىپ دۆۋىلەنگەندە، كەنتتىكىلەرلا ئەمەس، بوۋاينىڭ ئۆزىمۇ ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى. كۈزدە سەمى بىلەن دۈيجاڭ بوۋاينىڭ بۇغداي ۋە مايلىق زىرائەتلىرىدىن كىرگەن ساپ كىرىمىنى ھېساپلاپ، ئۇنىڭ قولىغا بىر يېرىم مىڭ يۈەن پۇلنى تاپشۇردى.

ـــ مانا ئوغلۇم، توختامنامىمىز بويىچە سەنمۇ ئۆز ئۈلۈشۈڭنى ئالغىن! ـــ دىدى بوۋاي پۇلنىڭ يېرىمىنى سەمىگە تەڭلەپ.

ـــ مەن ئۆز ئۈلۈشۈمنى ئالغانغا ھېساپ، ـــ دىدى سەمى كۈلۈپ، ـــ سىزنىڭ ئەمەلىيەتكىزنى كۆرۈپ يەنە قىرىق ئائىلە مەن بىلەن ئالدىمىزدىكى يىل ئۈچۈن توختامنامە تۈزدى، ماڭا مۇشۇنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ مۇكاپات....

ئىككىنچى يىلى بوۋاي تېخىمۇ يۇقۇرى مەھسۇلات ئېلىپ كەنتتىكىلەرنىڭ يۈرىگىگە ئوت سالدى. ئۈچىنچى يىلىغا كەلگەندە، مول ھوسۇلدىن كەلگەن دارامەتلەرگە بىنەم ئېچىپ قويغان بىرقانچە مىڭ تۈپ كۆچەتنىڭ پۇلى قوشۇلۇپ، ئۆزىنىڭ بانكىدىكى پۇلى ساق 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ـــ مانا، مانا ساڭا قايىلمەن، بىز ھەممىمىز قانداقتۇ قۇرۇق گەپلەرگە ئەمەس، سەن ئېيتقاندەك، ھە، ھاسىل كالام. ئىلىم - پەنگە ئىشەنسەڭ بولىدىكەن، ـــ دىدى بوۋاي خوشاللىق بىلەن سەمىنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ.

ئەپسۇس، مانا ئەمدى ئاشۇ بوۋاي ئاخىرقى كۈنلىرىنى ئۆتكۈزمەكتە. ئۇنىڭ زىرائەتلىرى بۇ يىلمۇ ئاجايىپ ئوخشىغان ئىدى ئەمەسمۇ؟ ... ھەي پەلەك، ساڭا نېمىمۇ دېيىش مۇمكىن!؟...

ئەترەت باشلىقى خىيال بىلەن ئۆز ئۆيىگە كېلىپ قالغىنىنىمۇ سەزمەي قالدى.

×

بوۋاينى ئۆيگە قايتۇرۇپ چىققانغا 15 كۈن بولۇپ قالدى. ھەر كۈنىگە ئوخشاشلا، ئۇنى يوقلاشقا ماڭغان ئەترەت باشلىقى بىلەن سەمىگە يولدا مەكتەپ مۇدىرى ئۇچرىدى.

— ھاشىم بوۋاينىڭ ئۆيىدە ئۈچ مېھمان ئولتۇرىدۇ، — دېدى مۇدىر قانداقتۇ بىر يېڭىلىقنى ئېيتىشقا ئالدىرىغاندەك ئىتتىك سۆزلەپ، — ئۇلار: «بىز ھاشىم تاغامنىڭ تۇققانلىرى، بىز ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلغىلى كەلدۇق» دېيىشىۋاتىدۇ.

— تۇققانلىرى؟! — سەمى ھەيران بولۇپ ئەترەت باشلىقىغا قارىدى، — بىز ئەجەپ مۇشۇ كەمگىچە ئاڭلاپ باقماپتىكەنمىزغۇ؟

ئەترەت باشلىقى نېمىنىدۇر ئېسىگە ئالماقچى بولغاندەك قاشلىرىنى تۈرۈپ، بىر هازا جىم تۇرغاندىن كېيىن، مۇدىرىدىن سورىدى:

— ئۇلار قايسى يۇرتتىن كەپتۇ؟

— تۇگمەن بېشىدىن كەپتۇ.

— ھە!... ئەترەت باشلىقى بېشىنى ئېغىتىپ كۈلدى، — بوۋاينىڭ بۇ «تۇققانلىرى»نى مەن بىلىدىغاندەك تۇرىمەن. ھاشىم بوۋاينىڭ تۇگمەن بېشى كەنتىدە ئاتا بىر، ئانا باشقا بىر ئىنىسى بولىدىغان، ئۇز ۋاقتىدا ئاتىسى قازا قىلغاندا، ئۇگەي ئانا 12 ياشقىمۇ توشمىغان بىچارە ھاشىمنى قوغلىۋېتىپ، ئۆيدىكى بارلىق بىساتىنى ئېلىپ كەتكەن. ئارىدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندە ئۇگەي ئانىمۇ ئۆلگەن، ھاشىم يەنە ئادەمگەرچىلىك قىلىپ ئۇۋلوم پەتىسگە بارغان، ئۇنىڭ پىخسىق، ئىچى يامان ئىنىسى ئۇنى ئۆيىگىمۇ كىرگۈزمىگەن. شۇنىڭدىن كېيىنكى 50 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئۇلار بىر-بىرىنى زادىلا ئىزلەشمەي ياتلىشىپ كەتكەن. بەلكىم، بۇ «تۇققانلار» ھاشىم بوۋاينىڭ ئاشۇ ئىنىسىنىڭ بالا - ۋاقىلىرى بولسا كېرەك....

— ئۇنداقتا، چۈشىنىشلىك! — دېدى مۇدىر تەنە بىلەن كۈلۈپ.

— قېنى، قالغىنىنى بارغاندا بىلىمىز، — دېدى ئەترەت باشلىقىمۇ كۈلۈپ، ئۇلار ھاشىم بوۋاينىڭ ھويلىسىغا كىرگەندە «تۇققانلار» باغ ئىچىدە تېمىسقىلاپ يۈرۈشەتتى. ئۆيدە سەمىنىڭ ئاياللى ۋە يەنە ئىككى پىئونېر بوۋايغا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. ئورۇقلاپ يۈزلىرىمۇ كىچىككىنە بولۇپ قالغان بوۋاي، ئۇخلاۋاتقاندەك، كۆزلىرىنى يۇمۇپ ياتاتتى، لېكىن ئۇ ئۆيگە ئادەم كىرگىنىنى سېزىپ ئىتتىك كۆزىنى ئاچتى.

— ھاشىمكا، قانداقراق تۇرىسەن؟ — ئەترەت باشلىقى ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ قاراپ ئاستا سورىدى.

— شۈكرى! — دېدى بوۋاي ۋە كىرگۈچىلەرگە بىر - بىرلەپ قاراپ قويۇپ، تەنە ئارىلاش كۈلدى، — «تۇققانلار»نى كۆردۈڭلارمۇ؟ مانا، ئەمدى ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلغۇسى كېلىپ قاپتۇ، ھىم!...

بوۋاي سۆزىنى توختىتىۋالدى. «تۇققانلار» ئىككى چوكان ۋە بىر يىگىت ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۆيدىكىلەر ئۇلار بىلەن سالاملاشتى.

— مۇنداقچە ئېيتقاندا، مەن ھاشىم تاغامنىڭ ئانىسىنىڭ تاغىسىنىڭ نەۋرىسى بولىمەن، — دېدى بويى ئىگىزرەك كەلگەن چوكان ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ۋە ئۆيدىكىلەرگە كۆزلىرىنى پاقىرىتىپ قاراپ قويدى.

— مەن، ھىم، ھاشىم تا... دادامنىڭ ئىنىسىنىڭ يېقىن تۇققانلىرىدىن بولىمەن، — دېدى پاكار، دىقماق يىگىت دۇدۇقلاپ سۆزلەپ، — مېنى، ھىم، ھاشىم دادامغا قاراشقا

AltunOq

ئانام ئەۋەتكەن.

— مەن ھاشىم دادامنىڭ يېقىن تۇققانلىرىدىن بولىمەن، — دېدى ئىككىنچى چوكانمۇ قېلىن كالپۇكلىرىنى سوزۇپ، — مېنى ئانام: «ھاشىم داداڭلار يامان كېسەلگە گىرىپتار بوپتۇ، ئاخىرقى كۈنلىرىدە بىز ئىگىدارچىلىق قىلمىساق بولمايدۇ» دەپ ئەۋەتكەن....

— ھىم، سەنلا يېقىن تۇققىنى بولۇپ، بىز يىراقكەنمىز - دە! ھىم ....، — يىگىت كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ قىزغىنغاندەك سۆزلىدى.

— مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئەڭ يېقىن تۇققىنى بىز! — ئىگىز چوكان زەردە بىلەن گەپ قاتتى.

— بىز دېگەن، ھاشىم دادامنىڭ تىرىدىگىنىمۇ، ئۆلۈگىنىمۇ ئىگە ....

— بۇ خۇدالىق ئالەم جۇمۇ، كېيىنكى چىقىملىرىنىمۇ ئويلىنىش لازىم ....

— ھازىردىن باشلاپ، ھىم، ھەممىگە بىز ئىگە! ...

— بىزچۇ، قۇرۇق ھاۋا يىگىلى كەپتۇق - تە! ...

— مۇنداقچە ئېيتقاندا، مەنمۇ ....

— بولدى قىلىڭلار! — بوش، ئاچچىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى بوۋاي. شۇ تاپتا ئۇنىڭ بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ، نەپسى تېزلەشكەن، چېكىلىرىدىن بولسا چىپىلداپ تەر ئېقىۋاتاتتى. ئەترەت باشلىقى، مۇدىر، سەمىلەر ئىتتىكلا ئۇنىڭ كارۋىتى يېنىغا كېلىشتى:

— . ھاشىمكا! ...

— بوۋا! ...

— ھېچگەپ يوق، — بوۋاي قولىنى يوتقاندىن چىقىرىپ كۆچسىزگىنە شىلتىدى، — ئەخمەق، پىخسىق، تاماخور ئىدى ... مۇنداقمۇ دورامدىغان!؟ ...

ئەترەت باشلىغى، مۇدىر، سەمىلەر ئۇنىڭ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ قىلغان سۆزلىرىنىڭ مەنىسىگە چۈشەندى، ئۇ، شە قەتنى بىلمەيدىغان ئىنىسى ھەققىدە سۆزلەيتتى. «تۇققانلار» جىم بولۇشۇپ، ئەندىشە بىلەن ئۇنىڭغا قادىلىپ قاراپ قېلىشتى.

— سىلەرنىڭ كېلىش مەقسىدىڭلارنى، تۇققانلىرىم، مانا مەن، ھاسىل كالام، ئوبدان چۈشەندىم، — دېدى بوۋاي ئاستا ئاۋاز بىلەن، ئۇنىڭ ئاۋازىدا بايقىدەك ئاچچىقلىنىش بىلىنمىسمۇ، لېكىن قېنى قاچقان لەۋلىرى يا كۈلگەنگە، يا ئاچچىقلانغانغا ئوخشىمايدىغان ھالەتتە قىڭغىر بولۇپ مىدىرلايتتى. ئۇ، بېشىنى كۆتەرمەكچى بولغاندەك ھەركەت قىلدى، سەمى دەرھال ئۇنى يۆلىدى، ئەترەت باشلىغى بىلەن مۇدىر ئىككى تەرەپتىن ئۇنىڭ تەكى - ياستۇقلىرىنى ئوڭشاپ، ئارقىسىغا ئىگىز قىلىپ يۆلەپ بەردى.

— مانا، تۇققان ئىكەنسىلەر، كۆرۈۋالدىم، — دېدى بوۋاي، خۇددى ئادەتتىكى بىر ئىشنى سۆزلەۋاتقاندەك خاتىرجەملىك بىلەن، — مەقسەتكە كەلسەك، ئاتا ئۆلسە، ئۇنىڭ مال - مۈلكى بالىلىرىغا قالىدۇ، بالىلىرى بولمىسا تۇققانلىرىغا مىراس قالىدۇ، شۇنداقمۇ؟ ...

— ھىم، شۇنداق!

— ئەلۋەتتە، بىزمۇ ....

— مۇنداقچە ئېيتقاندا، جېنىم تاغام! ...

«تۇققانلار» ئۇنىڭ سوئالىنى تەستىقلاشقا ئالدىراشتى. بوۋاينىڭ چىرايىدا بىردىنلا ئاجايىپ بىر خىسىل مۇلايىم، خوشال تەبەسسۇم جىلۋىلەندى:

— مەندە، مانا، مۇشۇ ئۆي، باغ ۋە يەنە ساق 5 مىڭ يۈەن پۇل بار ....

«تۇققانلار» ھەيلۇقۇش، قىزغىنىش، تەقەززالىق بىلەن ۋاقىرىشىپ كېتىشتى:

— جېنىم تاغام، مۇنداقچە ئېيتقاندا، سىز نېمە دېگەن ياخشى! ...

—بىچارە تاغام، بىزمۇ سىزنىڭ غېمىڭىزنى يەپ....

— ھىم، ھى، بىزمۇ ئەلۋەتتە!...

بوۋاينىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ، لەۋلىرى ئاچچىق كۈلكە بىلەن قىيشايدى:

— بۇ كەنتتە، مېنىڭ 1978 - يىلدىن بۇيان ھەمدوست بولۇپ كەلگەن تۇققاندىنمۇ چارە يۇرتداشلىرىم بار. ئۇلار ئەزەلدىن ماڭا يار - يۆلەك بولۇپ كەلگەن، ھازىر ھەممىسى مېنى ئۆز بوۋىسىدەك كۆرىدۇ. خوش، ئۇلار مېنىڭ ئىنى - سىڭىللىرىم، باللىرىم، نەۋرىلىرىم بولمامدىكەن؟ — بوۋاي بىر دەم تىنىۋالدى. ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭغا قۇلاق سېلىپ جىمغىنا تۇرۇشاتتى، — يەنە بىر مۇھىم گەپنى ئېيتقاندا، مەن ئەسلىدە بىر كەمبەغەل ئادەم ئىدىم. سىياسەتنىڭ ياخشىلىقى، سەمىمىي ئوقۇغان كىشىلەرنىڭ ياردىمىدە خېلىلا ھاللىنىپ، بېيىپ قالدىم. مانا بۇ ئىشلار مېنىڭ كۆزۈمنى ئاچتى. مەن ئوقۇش لازىم ئىكەن دىگەن تونۇشقا كەلدىم...، — بوۋاي سۆزىنى توختىتىپ، ئىشىك تەرەپكە قارىدى، ئۇ يەردە ئەر - ئاياللار، باللار ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ، جىمغىنا تۇرۇشاتتى، — تۇققانلىرىم، باللىرىم، ئۆيگە كىرىڭلار، سىلەرمۇ مېنىڭ سۆزۈمنى ئېنىقلاردا چىڭ تۇتۇڭلار! — ياخشى ئوقۇڭلار! — بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى ياستۇقنى ئاستىغا سوزۇپ، كىچىگىرەك بىر تۈگۈننى چىقاردى، — بۇنىڭدا 5 مىڭ كوينىڭ چېكى بار، — دېدى ئۇ، تۈگۈننى مەكتەپ مۇدىرىغا ئۇزىتىپ، — ھاسىل كالام، مەن بۇ مىراسىمنى مەكتەپكە... باللارغا قالدۇردىمەن! ...

بوۋاي تۈگۈننى مۇدىرغا بەرگەندىن كېيىن، چارچىغاندەك، كۆزلىرىنى يۇمۇپ، ياستۇققا يۆلەندى. ئەترەت باشلىقى، مۇدىر، سەملەر ئۇنى ئاستا يۆلەپ ياتقۇزۇپ قويدى.

ئۇنىڭ چىرايى ئوچۇق، خاتىرجەم، خۇددى ساقىيىپ قالغاندەك پاقىراپ تۇراتتى.

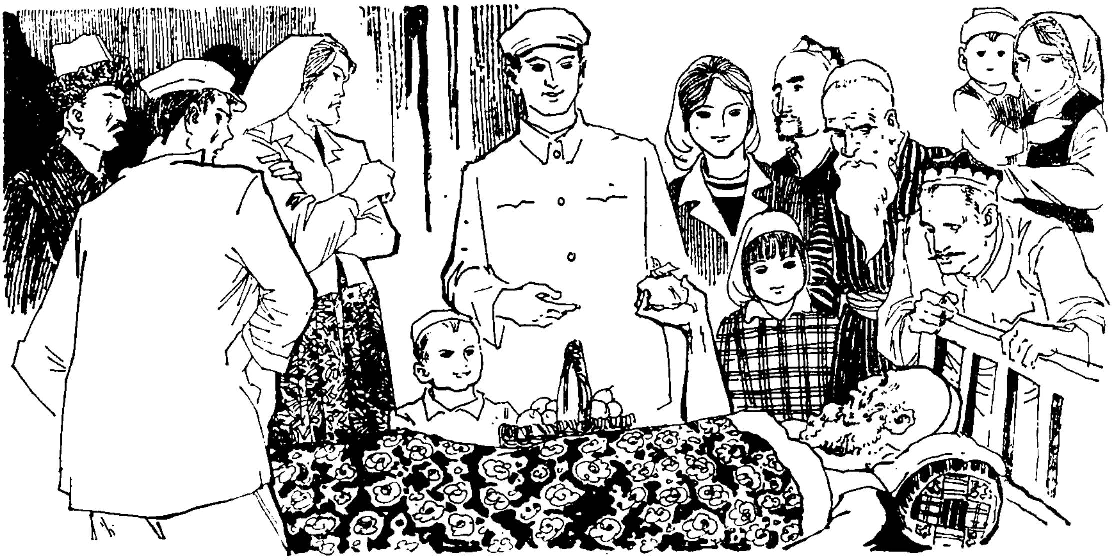

شېئىرلار

تېيىپجان ئېلىيوپ

يىراقتىن خەت

(بىر مۇساپىر ۋەتەنداش نامىدىن)

ئانا يۇرتۇم، سېغىندىم سېنى،
سەنمۇ بالام دەپ ئەسلەمسەن مېنى.
مېنى سورىساڭ، سەندىن يىراقتا.
باغرىم كاۋاپ ھىجران - پىراقتا.
مەن تاڭ ئالدىدا يولدىن ئاداشقان،
ئىزدىتىشقا ئەگىشىپ قاچقان.
مېھرىڭدىن ئاجراپ، ھەر يان باش ئۇرۇپ،
مۇساپىر ئۆچۈن تەلەي ئاختۇرۇپ،
كەزدىم، يولۇقتۇم ياخشى - يامانغا،
گايى ھاياجانغا، گايى زىيانغا.
غۇربەتچىلىكنىڭ مۈشكۈلىگىدىن،
ئۆزەمنىڭمۇ ئەپچىللىگىدىن،
خۇددى تاشتىن ئۈنگەن گىيادەك،
ياكى تەلۋە ئۇرغان شىنادەك،
گايى ئۆرلەپ، گايى تولغۇنۇپ،
گايى شۇڭغۇپ، گايى يۇلقۇنۇپ،
گايى داجىپ، گايى تىركىشىپ،
گايى يىقىلىپ، گايى تىرمىشىپ،
ھۈنەرلىك بولۇپ ئوقەتمۇ تاپتىم،
بايلارغا خاس سۆلەتمۇ تاپتىم.
باغ - ۋارانلىق ئۆيۈم ھەشەملىك،
بىسات، زىننىتى قىلمايدۇ كەملىك،
لېكىن بولمىغاچ ئانا يۇرت - ياران،
كۆڭلۈم ئۆيىدە ھۇۋۇلايدۇ بوران.
بولسىمۇ ياقۇپ زۇننار ئېسىغلىق،
بوينۇم مېنىڭ ھامان قىسىغلىق.
بۇنددكى نى - نى جىلۋىلىك بەزمە
ياكى شاھانە ئويۇن - كۆرگەزمە،
مەيلى، ئالسۇن ئالقىش قانچىلىك،
مەن ئۈچۈن يوق مەشرىبىنگچىلىك.
بۇندا قايناتتى گېزەك زەردەمنى،
سېغىنىمەن ئۇماش، گىردەڭنى؛
بۇندا ئازادە لوم - لوم تۆشەكتە،
سېزىمەن تەننى گويا چۆشەكتە،
بولسىمۇ ماۋۇق ياستۇغۇم پۇزۇر،
كېسىگىڭدەك بەرمىدى ھۇزۇر؛
ھەركىتىمدە سۆيۈنچ، مەززە يوق،
ئارامىمنىڭ راھەت - پەيزى يوق.
سېنىڭ قوينۇڭدا ئۆگەنگەن ناخشام
ماڭا ھەمرا ئۇيقۇسىز ئاخشام،
ئوقۇيمەن ئۇنى ئۆكسۈپ ئارانلا،
شۇمۇ كۆڭلۈمگە بىر ئاز تەسەللا؛
تۇرنىلاردىن سورايمەن سېنى،
شامالاردىن پۇرايمەن سېنى،
سەن تەرەپتىن ئالسام خەت - خەۋەر،
ياكى كەلسە بىرەر ھەمشەھەر،

سېنى كۆرگەندەك راھەت ئالىمەن،
قىن - قېنىمغا سىڭماي قالىمەن.
ھالىڭ ئالدىمدا بولدى نامايان،
ئېلىكگە ئالدى مېنى ھاياجان.
قۇۋاندىم يېڭى قىياپىتىڭدىن،
قۇۋاندىم بەخت - سائادىتىڭدىن،
گەرچە قۇۋانسام بىر جەھەتتە مەن،
بىر جەھەتتە خىجالەتتە مەن.
ئىسىت، قايمۇقۇپ ئىغۋا - ئۆسەكتىن،
ئالتۇننى پەرق ئەتمەي تېزەكتىن،
سېنى قالدى ئاسارەتتە دەپ،
ۋىجدانى خورلۇق - ھاقارەتتە دەپ،
قىزدىل تۇغنى لەنەتلەپتىمەن،
تۇۋا قىلدىم، ئەجەپ دەپتىمەن.
ئانا يۇرتۇم، كەچۈرگىن مېنى،
خۇنۇك تىزىمدىن ئۆچۈرگىن مېنى،
چۈشەندىم تاڭنى كۈتكەنلىكىڭنى،
ئاڭا قانداق يەتكەنلىكىڭنى.
ئۆزەڭ تاللىغان يولغا ساداقەت،
ئۇندىن تاپقان پۈتمەس جاسارەت
بولغاچ جاپانى يەڭەلكە قادىر،
يېتەي دەپسەن مەنزىلگە ئاخىر.
قايىلمەن ھالال ھالاۋىتىڭگە،
كۆڭۈل ئارامى ئادالىتىڭگە،
قايىل چىدام - غەيرىتىڭگە مەن،
ئەپسۇس، بولمىدىم خىزمىتىڭدە مەن.
ئانا يۇرتۇم، ئەپۇ قىل مېنى،
ھىجرىڭدە سەرسان مەجنۇن بىل مېنى.
چۈشەندىم چىن مۇھەببەتنى مەن،
ئوقۇيمەن دائىم شۇ ھېكمەتنى مەن:
گاداغا ئۆز تۇپرىقى تەختتۇر،
شۇ تەختتە تۇرماق ئەڭ ئۇلۇغ بەختتۇر.
سەن ماڭا ئەڭ ئەزىز ئانىسەن،
جىمى يۇرتتىن ئەزىزانىسەن.
ئىشقىڭ — ئىمانىم، قىبلەم سەن مېنىڭ،
تاۋاپگاھىم - كەبەم سەن مېنىڭ.
ۋەسلىڭ ئۈچۈن ئالسام دالالەت،
قالغايمۇ مەندە ھەسرەت - نادامەت.
بېشىم بىلەن ماڭساممۇ مەيلى،
يول ئازاۋى مەن ئۈچۈن سەيلى،
بوسۇغاڭغا قويغاندا قەدەم،
بەلكى ھوشۇمدىن كېتەرمەن شۇ دەم.
شۇندا سۈيۈگىدىن ئىچسەم بىر يۇتۇم،
تېنىم يايراپ سەگىيمەن چوقۇم.
سالىمىمنى ئالساڭ ئېلىككە،
يەتكۈزەتتىڭ بېشىمنى كۆككە.
باغرىڭغا قويۇپ ئاشۇ بېشىمنى،
ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ تۆكسەم يېشىمنى،
شۇندا بېقىپ ئىللىق نەزەردە،
بەزلەپ، يېشىمنى سۈرتسەڭ ئەگەردە،
قالاتتىم خۇددى قۇشتەك يېنىكلەپ،
كىم يەكلىسۇن مېنى غېرىپ دەپ.
ئاڭلىسام بىر - بىر داستان سۆزۈڭنى،
كۆزۈمگە سۈرتسەم باسقان ئىزىڭنى.
خىزمىتىڭنى قىلسام قۇل بولۇپ،
يايرىماسمۇ كۆڭلۈم گۈل بولۇپ.
ئوينىسام ھېيت - بايرامنى بىللە،
ئاڭلىسام سۇنەي - ناغراڭنى بىللە.
تەڭكەش قىلىپ ياڭراق ساداغا،
ھېيتكا ئالدىدا چۈشسەم ساماغا،
قوشۇلۇپ جۇشقۇن پەيزى - زوقۇڭغا،
سالام بەرسەم شانلىق تۇغۇڭغا.

1983 - يىل، ماي - ئىيۇن.

سىنچىنىڭ سۆزى

رەڭگىدىن كۆڭۈلنى بىلمەكلىك قىيىن، سىنچىلاشنى بىلمىسەڭ، ھۆكمىڭ خاتا،
يۈزىنى يۇيغانىلا پاكىز دېمە، كۆرگىن ئايرىپ، «سانىماي سەككىز دېمە»!

ئوخشمايدۇ دەل ـ دەرەخنىڭ بارلىغى،
مېۋىگە كىرمەي بولالماس ياپرىغى.
كىملىگىدىن بەلگە بەرمەس قالپىقى،
قالپىقى چوڭ بولسىلا قىرغىز دىمە.

قەھرىمانمۇ تېرە تاراقلاتقىنى؟
«ئىچى كاۋاك نەرسىنىڭ كۆپ شاۋقۇنى»،
چوغ ئەگەر پىشسا، چىقامدۇ ئۇچقۇنى،
ھەيۋىسىز بولغانىنىلا ئاجىز دىمە!

قۇدرىتىنىڭ چەكلىك مەدەتكار بولمىسا،
ئۆزلىغىنىڭ چاغلىق خېرىدار بولمىسا،
گەرچە سورۇندا تەلەپكار بولمىسا،
سۆزۈك ئالتۇن بولسىمۇ، ھەرگىز دىمە!

ئىمتىھاندۇر ئات ئۈچۈن مۈشكۈل سەپەر،
مەرت بىلەن نامەرتنى ئايرىيدۇ خەتەر.
تويدا بار، ماتەمدە يوقتىن قىل ھەزەر،
ئۇندىن ھېچ ئىنسانىي خىسلەت ئىزلىمە!

ئەمدى

ئىست، ياشلىق گۈلۈم توزدى ھەۋەستىن، پەندىيات ئەمدى،
پۇشايماندىن ئۆزەم ئۆردۈم ئۆزەمگە مىڭ كاچات ئەمدى.

ئۆمۈر تىللاسىنى بىنەپ بازاردا سانىماي خەجلەپ،
سۇنۇق ياماقتا زار بولدۇم، مېنىڭ سودام كاسات ئەمدى.

كېچە مەيخانىدا «ھە ـ ھۇ» دىيىشكەنلەر قايان كەتتى،
«ئەجەپمۇ مەرت يىگىتكەنسىز» دىگەنلەر ماڭا يات ئەمدى.

ھايات شەترەنجىسىدە لاپ ئەمەس، لازىم ئىكەن ئىدراك،
بولۇپ قالدىم كۆرەڭلەپ ئالدىراپ «شاھ»دەپلا مات ئەمدى.

تالاي تەگتۇشلىرىم ئۈچتى سامادا خۇددى شۇڭقاردەك،
تىپىرلايمەن نىچۈن يوق دەپ ماڭا شۇنداق قانات ئەمدى.

دىدىم شۇندا: بۇ دۇنياغا نىچۈن كەلدىم، كېتەي قانداق،
زامانىنىڭ ئىمتىھانىدىن قېچىپ ئۆتمەك ئۇيات ئەمدى.

پۇشايمانىم ماڭا شۇنداق دىدىكى: مەرىپەت ئىزلە،
پەقەت كۆتمە ھەۋەستىن، خامخىيالدىن ئىلتىپات ئەمدى.

كېچىكسەممۇ ھاياتنى باشقىدىن باشلاشقا بەل باغلاي،
ماڭا بەرگەي نىجاتلىق ئۇشبۇ يولدا ئىجتىھات ئەمدى.

ئەقىدە

چىن ئەقىدە باغلىغان بولسا ئەگەردە يار ساڭا،
قەلبىنى ئەينەك تىلىدە ئەيلىگەي ئىزھار ساڭا.

سەن ئۈچۈن يار باغنى تاشلاپ دەشت ئارا تۇتسا ماكان،
يايرىماسەن دەشتۇ - چۆلمۇ كۆرۈنۈپ گۈلزار ساڭا.

مېھرىۋان يار كۈلكىسى كۆڭلۈڭگە قوندۇرغاي ھۇزۇر،
چۆككىنىڭدە غەمگە، ھەمدە كۆز يېشى ھەمكار ساڭا.

يار بىلەن ھەمدەملىگىڭ ئالدىدا تۈزلەڭدۇر داۋان،
دات دىمەسسەن ئۇچرىسا ھەرقانچە چوڭ دىشۋار ساڭا.

چىن ئەقىدە رىشتىسىدە بار كارامەتلىك تۇمار،
مىڭ ھەسەت ئەپسۇنىمۇ قىلمايدۇ ھەرگىز كار ساڭا.

سەن ئەقىدە بىلمىسەڭ، كۆڭلۈڭنى قاپلايدۇ غۇبار،
كۆرۈنەر يورۇقمۇ زۇلمەت، كەڭ زىمىنمۇ تار ساڭا.

سەن ئېلىپ ئەل مېھرىدىن نۇر، چىن ئەقىدە تاپمىساڭ،
چىن ۋاپادار مېھرىۋان يار ئاچمىغاي رۇخسار ساڭا.

كۈتۈپ

مەن ئۆزەم بەك گول ئىكەنمەن، لەۋزى يالغاننى كۈتۈپ،
خۇددى نادانىنى ئۇمۇلدۇرغۇچى تادانىنى كۈتۈپ.

تەلمۈرۈپ گويا بۇلۇتلۇق كۆككە باقتىم تۈن بويى،
يۈزىنى كۆرسەتمىگەن پىنھانى چولپاننى كۈتۈپ.

سۆيگۈ ئوتىدىن بەتەر بۇ ئىنتىزارلىق ئۆرتىدى،
مەن قوشۇپ ئالدىم ئەلەم دەردىمگە دەرماننى كۈتۈپ.

بىللە مەنزىلگە بارارمەن دەپ ياياق قالدىم ئۆزەم،
بۇ تەرەپكە رايى يوق بىر غەيرى كارۋاننى كۈتۈپ.

مەن بىھىش ئارزۇسىدا قىلدىم ئۆزەمنى شۇنچە لەت،
نەدىكى ئەپسانىۋىي بىر ھۇرۇ - رىزۋاننى كۈتۈپ.

ۋەدىسىدىن شات بولۇپ قالدىم ئازاپقا ئاقىۋەت،
ئەسلى شاتلىقنى ئەمەس، بەلكى پۇشايماننى كۈتۈپ.

ئاخىرى تاپتىم سەۋەپنى، ئۇ شۇڭا كەلمەپتىكەن،
لەۋزى ئەجرىگە مىنىڭدىن لەئلۇ - مارجاننى كۈتۈپ.

بۇ مۇھەببەت كوچىسى گويا ئاڭا بازار ئىكەن،
نە قىلاي ئىشقىمغا ئۇندىن پايدا — ۋىجداننى كۈتۈپ.

مەن بەختىيار

سۆيگۈ بىغىمغا يىتىپ كەلدى باھار، مەن بەختىيار،
سىردىشىپ تاپتىم ئۆزەمگە جۈپ نىگار، مەن بەختىيار.

مەن ئەگەر دىخان بولۇپ چۆشسەم ئىتىزدا ئومغا،
زوق بىلەن كەينىمدە باغ باغلايدۇ يار، مەن بەختىيار.

دەستىگاھتا مەن ئەگەر تىلسام ياغاچ، يارمۇ كىلىپ،
رەندىلەپ تاختاينى ئەيلەر جىلۋىدار، مەن بەختىيار.

مەن ئوقۇتقۇچى بولۇپ ھازىرلىسام دەرس، يار ھىرىپ—
كەلسىمۇ ئىشتىن، ئۇنى رەتلەپ تۇرار، مەن بەختىيار.

مەن ئەگەر شائىر بولۇپ يازسام شىئىر، ئىلھام قوشار،
پۈتكىچە مەندىنمۇ ئارتۇق ئىنتىزار، مەن بەختىيار.

مۇڭغا چۆمسەم مۇڭلىنار، كۈلسەممۇ بىللە كۈلكىسى،
خوشلۇغۇم قايغۇمغا شىرىك غەمگۇزار، مەن بەختىيار.

بىر ھامان سىرداش يۈلەكداش، تاپا - تەنە بىزگە يات،
شۇڭا ھەرقانداق جاپا قىلمايدۇ كار، مەن بەختىيار.

«نە ئۈچۈن سەن ماڭا مۇنچە مىھرىۋان، ئامراق» دىسەم،
«ئۆز غىمىڭگە بەنت ئەمەسسەن» دەيدۇ يار، مەن بەختىيار.

«بالىمىز تارتسۇن ساڭا» دىسەم، «ساڭا تارتسۇن» دىدى،
ئىككىمىزگە ئوخشىسا، يار بەختىيار، مەن بەختىيار،

ئەقىدەمگە جازا

سەن كۆرۈنگەچكە ماڭا جەننەتتىكى رىزۋان كەبى،
دىلغا ئورناتقان ئىدىم ئىشقىڭنى مەن ئىمان كەبى.

ئىلگىرى گويا مۇكاپات دىۋىدىك ئىشقىمنى سەن،
قاپتۇ ئەمدى دەردىسەگە ئايلىنىپ ئالۋان كەبى.

سەن ئەقىدەمگە جازا بەردىڭ غەلەت قازى بولۇپ،
مەن بولۇپ قالدىم ئەجەپ مەھبۇس، ئۆيۈم زىندان كەبى.

يىغلىسام مەن ياش تۆكۈپ، كۆلدۈك ئاجايىپ شاتلىنىپ،
ياغسا قۇرغاق پەيتتە يامغۇر، يايرىغان دىخان كەبى.

ياش ئارا ئاقسا كۆزۈمدىن لەختە ـ لەختە قان بۈگۈن،
سەن خوشال غەۋۋاسقا ئايلاندىڭ، كۆرۈپ مارجان كەبى.

كۆزلىرىڭ جاللاتقا ئوخشاپ، قاشلىرىڭ بولدى قىلىچ،
سەن ئۈچۈن ھىيت، مەن تىپىرلايمەن بۈگۈن پاخلان كەبى.

ئۆز خىلىنى تاپمىغانىڭ تەمسىلى شۇنداق ئىكەن:
خۇددى بىر قاپلاننى دوست تۇتقان مىيىپ توشقان كەبى.

مەن ئۆزەم تاپقان بالاغا بارمىدۇ دىسەم داۋا،
ئىبرەت ئالغىن، دەپ شىپا بەردى بىراۋ لوقمان كەبى.

بولسىمۇ رەڭگىم سامان، يانغىنغا تولغاندۇر ئىچىم،
خىش پۇشۇرغايمەنكى ئىبرەتتىن سىرىتى خۇمدان كەبى.

خىجىللىقتىن يەرگە كىردىم

خەت يېزىپسەن رەنجىشىڭدىن كەچكىنىڭنى بىلدۈرۈپ،
يەرگە كىردىم مەن خىجىللىق ئاستىدا خەتنى كۆرۈپ.

سەن ماڭا سۇنغان ئىدىڭ راست تۇنجى سۆيگۈڭ گۈلىنى،
شۇ ھامان قىسقان ئىدىم، تۇرغاچقا مەنمۇ تەلپۈرۈپ.

ئاشۇ كۆكلەم پەسلىدە ھۆسنۈڭگە خوپ شەيدا بولۇپ،
شاتلىغىمدىن سېنىمۇ يۈرگەن ئىدىم مەن كۈلدۈرۈپ.

بىر قۇيۇن كەلگەن ھامان كۆزگە كۆرۈندۈڭ ئۆزگىچە،
تەكتىگە يەتمەي ئۇنىڭ، كەتتىم ئۆزەممۇ ئۆزگۈرۈپ.

ساڭا تۆھمەت دېيىشى چۈشكەندە ئەجەپ قىلدىم ئەلەم،
بىر كاساپەت ئىلكىگە كۆڭلۈم شېخىنى ئەگدۈرۈپ.

ئاخىرى تىنجىپ قۇيۇن، ساھىلغا چىقتىڭ سەن ئامان،
مەن بۇرۇختۇم بولدۇم، ئەپسۇس، يەلكىنىمنى چۆكتۈرۈپ.

ھەسرىتىم ئاردىنى ئويغاتقاچقىمۇ، چەكتىم ئازاپ،
قىلمىشىمنى قايتا كۆز ئالدىمغا بىر - بىر كەلتۈرۈپ.

شۇندا چىللاپسەن باھارغا سەن مېنى، قانداق باراي،
مەن دوقالغا جۆر بولۇپ كەتسەم باھاردىن يۈز ئۆرۈپ.

خەتتە دەپسەن: «چوڭ گۇناھكار نەس دوقال ھەم شۇم قۇيۇن،
بىز ئەمەس، ئۇ قانچىلارنى قىلدى ۋەيران تەزدۈرۈپ.

ياق، ماڭا ئاز «قارايۈز، شەرمەندە» دەپ قويسا لەقەم،
ھەم سازايى قىلسىمۇ ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ.

تىللىساڭمۇ مەيلىدى، چىللاپ بەتەر قىلدىڭ خىجىل،
مەن باراي ئالدىڭغا قايسى يۈز بىلەن، قانداق يۈرۈپ...

1982 -، 1983 - يىللار.

پارچىلار

تىللىدىم كوچىدا خېلى ئادەمنى
ھار كېلىپ يۈزۈمگە قاراپ كۈلگىنى.
بېقىپ ئەينەككىمۇ ئۆرلەپ غەزىۋىم،
شۇئان يەرگە ئۇرۇپ سۇندۇردۇم ئۇنى.

ئانامۇ جىملەپ كايىدى ماڭا:
«يۈزۈڭنى پاكىزە يۇساڭ ھەركۈنى،
ئەينەكمۇ سۇنمايتتى، خەقمۇ كۈلمەيتتى،
ھەيرانمەن، نىمىشقا بىلمەيسەن شۇنى!»

☆

شۇبھىسىزكى، ۋاقىت ئەڭ ئىسىل بايلىق،
ياشلىق باھارىمىز ــ ئەڭ باي ۋاقتىمىز.
بەزىمىز بۇ چاغدا سانىماي پۇلنى
تاتارىسى بىلەن خەجلىۋېتىمىز.
ئالغان نەرسىمىزنىڭ تاينى بولمىسا،
ئۇندىمۇ باھارغا دۆڭگەۋېتىمىز.
يېڭىكلەشسە يانچۇق قىرو پەسلىدە
پارچە پۇلنى تىرەپ ساناپ كېتىمىز.
ئەپسۇسكى، باھاردەك بايلىق قەدرىگە
كەچكۈزدە تىترىگەن چاغدا يېتىمىز...

☆

ماڭىمۇ دىدىلىك: «ئەقىدەم ساڭا خاس،
مەن ئۇنى بەرگەن پەقەت دوستۇم ساڭا.»
كىم سېنى دوستۇم دىسە، دەپسەن يەنە:
«ئۆزگىگە يوق، بار پەقەت خۇشتۇم ساڭا.»
خۇي - مىجەزىڭ زادى شۇنىداق بولسىلا،
دوست بولالمايدۇ شۇڭا ھېچكىم ساڭا.

× ×

موزدۇزلۇقنى ئۆگەندىم ئىشقىمنى بېرىپ،
يىگىرمە يىل ئىشلىدىم غۇلاچنى كېرىپ.
كېيىن گىلەم توقۇشقا يۆتكىگەن ئىدى،
قويدۇم ئىككى خالۋاپىڭ بېشىنى يېرىپ.

ئەل ۋە مەن

ئابلىمىت سادىق

تۇردۇ تاغلار ھامان ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتىرىپ،
تۆت پەسىل ياشناپ تۇرار قويندا قارغاي كۆكىرىپ.
نەچچە مىڭ يىللار ئۆتۈپ كەتكەن بىلەن ئۇ، شۇ پېتى،
تا ئەزەلدىن ئاستىدا تۇرغاچقا تۇپراق كۆتىرىپ.

ۋە لېكىن، تاغمۇ زىمىننىڭ قايتۇرار ئۆز ھەققىنى،
شۇ سەۋەپتۇر: باغرىدىن سانسىز ئېقىننىڭ ئاققىنى.
قىش بويى توپلايدۇ ئاق قارنى ھامان ئۈستىگە ئۇ،
ياز بويى يەر كۆكسىگە چەشمە چېچىپ، گۈل تاققىلى.

يەر بىلەن تاغ ئەنە شۇنداق چىڭ يېپىشقان ئۆزئارا،
تاغنى گەر ئوغلى دىسەك، تۇپراق ئۇنىڭغا ئۆز ئانا.
تاغ تۇغۇلغان يەر - زىمىندىن باغرىنى يېرىپ ئۇنىڭ،
ھەم زىمىندىن كۈچ ئېلىپ ئۇ، ئۇلغىيار دائىم يانا.

مەنمۇ ئەلنىڭ ئوغلىمەن، ئەل مېھرىدە ئۆسكەن ھامان،
بىھساپ ئەجرىنى سىڭدۈردى ماڭا ئەل ھەر قاچان.
مەن مۇشەققەتكە يولۇققاندا شىجائەت، كۈچ بېرىپ،
مەن مەۋدۇرگەندە يۆلەپ تۇرغۇزدى ئورنىمدىن شۇئان.

Altun Og

ئۆتتى ئۆمرۈمنىڭ، ھىساپ قىلسام، مانا تەڭ يېرىمى،
چاشلىرىمغا قارقونۇشقا باشلىماقتا كۈنسېرى.
ئەمما ئەلنىڭ ئەجرىدىن قايتۇرغىنىم ئازدۇر مېنىڭ،
ئەمدى تەگدۇر مەن ئۈچۈن ئۇن يىلغا يىلنىڭ ھەر بىرى.

چىلىك تۇتۇپ ھەر بىر مىنۇتنى خۇددى ئالتۇندەك بىلىپ،
دەۋرىمىز پەرمانىدىن پۈتمەس ھاياتى كۈچ ئېلىپ،
ئەل ئۈچۈن تەرتۆكمىگىم ھاجەت مېنىڭ ئۆمرۈم بويى،
ماگلىيىمدا ھەرئەجىننى بىر ئېقىنغا تەڭ قىلىپ.

ۋەتەن ھەققىدە غەزەل ۋە رۇبائىلار

ئابدۇشۈكۈر مەمتىمىن

1

ۋەتەن سەن رەنجى دەرمانىم تېپىلماس تۇتىيا سەنسىز،
ئىلىم ئەماسىغا يوقتۇر جاھاندا زەر زىيا سەنسىز.

ئۆزەڭ قۇت - بەختى تاجىمسەن، جۇلادۇر ھەر مەھەل مېھرىڭ،
پەرىدۇن① تەختى - ئايۋانى كېرەكسىز بورىيا سەنسىز.

سۈيۈك شەرۋەت، تېغىڭ ياقۇت، مۇبارەك تۇپرىغىڭ ئالتۇن،
تۆگەل پىردەۋسى جەننەتمۇ چېچەكسىز بىر گىيا سەنسىز.

ئىلىم - ئىرپانغا زەر كانسەن، سېنىڭسىز تولمىغاي قامۇس،
بەئەينى بىر جۇتۇن ھەتتا ئاتالغان ئەۋلىيا سەنسىز.

ۋەتەن قوينى گۈلىستانىم، ئىپارلىق سۆيگۈ ئىلھامىم،
چېكەلمەس خۇش ناۋا بۇلبۇل بولۇپ زاغۇ گويا سەنسىز.

گۈزەللىك گۈلشىنى قوينۇڭ، ئۇلۇغ جۇڭخۇا ئەزىز يۇرتۇم،
جاھان رەنالىرى كۆكلۈم قىلالماس مەھلىيا سەنسىز.

ئىچۇك شەيدايى قوينۇڭدىن يىراقلاپ كۆز يېشى تۆكمەس،
ماگا مىڭ يىل ئىبادەتمۇ ساۋاپسىز ساپ رىيا سەنسىز.

① پەرىدۇن — ئىران پىشتالىتلار سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر شاھى.

2

كېلىپ ئامۇ دىيارىغا كۆرۈپمەن كۆركى دىدارنى،
قېشىدا ئوسمىسى، باشىدا بۆكى، ساچى ئەنھارنى.

جۇلا قىلغان قىرىق ساچى بەئەينى نەچچە ئەجدەرھا،
ئۇنىڭ جەزبى تۇپەيلى بىلگۈلۈك تەس تەندە جان بارنى.

پۈكۈيتۇ شاھى ئىسكەندەر كۆرۈپ پامىر قىزىنى قەد،
كۆرەرمەن مەن قاچان رۇخسانە① رەڭلىك ھۆسنى رۇخسارنى.

خىجىل يۇنان پەرىسى، ھىندى قىزى زىباسى ئامۇدىن،
تۇمارىس② قىسسەسى قاي چاغ بۇ ۋەجگە يازدى ئىزھارنى.

چېچەك گۈلزارىدا گۈل كۆپ، كۆڭۈلنى جەلپ ئېتەر سىرىن،
خىيال ياكى چۈشۈممۇ بۇ؟ شۇ سىرىن چالدى دىلتارنى.

تەسەددۇق ئەي پەرى، يائىنسى جىن، يا خۇشنىگار ئاھۇ،
غەزەل يازدىم كۆزۈم شۇڭقارىدىن سالغاندا شىكارنى.

قاقاقلاپ كۈلدى شەيدايى، خوتەن ئاھۇلىرىن ئەسلەپ،
راۋادۇر لۇتپىدەك ماختاش③ ۋەتەن پەرزەنتى گۈليارنى.

3

ئۇلۇغ جۇڭخۇا ساۋا باقتىم ئاتامدىن پېشۋا ئەيلەپ،
ئەقىدەمدىن سالام يازدىم، ئانامدىن ئەتىۋا ئەيلەپ.

قۇچاغىڭ — قىبلىگاھىمنى سېغىندىم ھەر تىنىق، ھەردەم،
كۆزۈمگە سۈرتكىدەك بولدۇم توپاڭنى تۇتىيا ئەيلەپ.

مېنىڭ قۇشتەك يېنىك جىسمىم تاپالماس ھۆر قانات سەنسىز.
پېتىرلار قۇش كەبى جىسمىم سېغىنچىڭدىن ناۋا ئەيلەپ.

---

① رۇخسانە — ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ياخشى كۆرۈپ قالغان پامىر گۈزىلى.

② تۇمارىس — ئىران شاھى كەيخىسراۋ ياخشى كۆرۈپ قالغان ئامۇ ۋادىسىنىڭ ئايال شاھى.

③ ئۇيغۇر كىلاسسىك شائىرى لۇتپى — ئامۇ دەرياسى بويىدا ياشىغان كۈنلەردىمۇ ئانا يۇرتى خوتەننى ۋە بۇ يەردىكى گۈزەللەرنى يادىدىن چىقىرالمىغان.

كۆرۈندى قەددى شەمشادىڭ، بىلىندى قەدرى ھەيھاتىڭ،
تەپەككۇر ئەتمىگىم راھەت خىيالىڭنى داۋا ئەيلەپ.

تېغىڭنى ئەسلىسەم، ناگاھ تېنىمدە سېزدىمەن زور كۈچ،
ئاقار دەريالىرىڭ كۈن - تۈن ساداقەتتىن سادا ئەيلەپ.

تەۋەرۈك مەن ئۈچۈن چىمدىم توپاڭ، ھەر زەررىسى ئالتۇن،
قىلۇرمەن چاكىنى ھەتتا مازارىمغا راۋا ئەيلەپ.

جاھان زىبالىرىغا قىلمىغاي شەيدايى دىلكەشلىك،
ئۇنىڭ ئارمانى كۆز يۇمماق ماكانىغا ۋاپا ئەيلەپ.

4

ۋەتەندۇر تەخت، ۋەتەندۇر بەخت، ۋەتەنسىز ئامىتىڭ مازغاپ،
ۋەتەن قانات، ۋەتەن تۇلپار، ۋەتەنسىز ئەر قالار ئاقساپ.
ھەشەملىك روزىغار، شۆھرەت ياراشماس بولمىسا ئۆز يۇرت،
بۆلەك ئەل مىسلى بىر ئەگلەك چىقارغاي ئاقۋەت تاسقاپ!

5

ۋەتەن ئول ئۇستىخان، قاندۇر، ھاياتلىق ئىچرە ھەم جاندۇر،
ۋەتەن گەر بولمىسا دىلدا تىرىگلىك كۆركى يالغاندۇر.
قىيامەت جەبرى مىڭ ئەۋزەل ۋەتەنسىزلىك بالاسىدىن،
ۋەتەن ئەنگۈشتىرىن بىلمەك كىشىگە تۇنجى ئىرپاندۇر.

6

مۇنارىڭ ئۆز دىيارىڭدا، تېنىڭ ئۆز يۇرتىدا ئەبزەل،
قەدىرسىز تاش بولۇر ئاخىر، كى قالسا چەتتە زەر ھەيكەل.
مۇھەببەت، قۇت، مۇلۇك، شۆھرەت يولىغا پۇت قويار بولساڭ،
تۇمەن كار ئەيلەسەڭ ھەتتا، ۋەتەننى ئەستە تۇت ئەۋۋەل!

7

زامان مۇھتاج زەكىلەرگە① زەكىلەر كانى ئەل ئىچرە،
زەكى ئېيتۇر: زەكىنىڭمۇ چۈشەنسەڭ جانى ئەل ئىچرە.

① زەكى — ئىلىم ساھەسىدىكىلەر، دانىشمەنلەر.

مەگەر ئەل بولمىسا قايدىن ئىلىم قەيسەرلىرى چىقسۇن،
گۈزەل دەۋرانىنىڭ ھەتتا چىچەك بوستانى ئەل ئىچرە.

8

نە جەننەت ئىشتىياقىمدۇر، ماڭا تۇققان دىيار ياخشى،
نە راھەت زەۋقى رايىمدۇر، ماڭا مەشغۇلى كار ياخشى.
دىيارىم گۈل بوگۈن كۆرگىن، تىلىمدە ئىپتىخارىم كۆپ،
ئۆمۈر سەيلانىدا ئەلگە ساداقەت بەرقارار ياخشى.

9

گەر ۋەتەن دەپ كۈيلىسەم نەزمەم ئىچىدىن بال ئاقار،
سىنە - قەلبىمنى ھىساپسىز سۆيگۈ ئىلھامى قاقار.
بۇ ئانا تۇپراققا شان قوشماق ئۇغۇللۇق ئىستىگىم،
قىلسا پەرۋاز مىسلى سۇمرۇغتەك ۋەتەن، ئالەم باقار.

10

ئەلنى سۆيسەڭ ئەلگە قۇت بەرگەن ئەزىز دەۋراننى سۆي،
ئەل يولىغا نۇر چېچىپ تۇرغان بۈيۈك ئېرپاننى سۆي.
ئۇشبۇ دەۋران ئىدرىكى ھەم ئىپتىخارى، شۆھرىتى،
غەمگۈزارى، باغۋەنى كومپارتىيە زەركانىنى سۆي.

11

سۇ سۈنى قوغلىشار، تاش تاش بىلەن جەم،
بىلىقمۇ ئۆز نەسلى، تۈرىگە ھەمدەم.
تامچە سۇ پار بولۇر، يالغۇز گۈل خازان،
جەملىكتىن ئۆسىدۇ ئورمانمۇ كۆركەم.

12

كۆپ دىيار ئايلاندىم، ۋەتەننى، ياتنى،
تاپىمدىم ئۆز يۇرتتەك قۇدرەت قاناتنى.
ئەل ئالتۇن بۆشۈگۈم، ئەل گۆھەر تەختىم،
قۇت بىلدىم بىر زامان چەككەن پەرياتنى.

13

قىرىق يىل ئاز بىلدىم ۋەتەن قەدرىنى،
سۇ دىدىم سۇ شەكلى ئاققان ئەترىنى.
ئۆزگە ئەل ئەينەككەن ئۆزنى كۆرمەككە،
بال بىلدىم ئەلدىكى ھەر بىر قەترىنى

(1983 - يىل مايدىن ئاۋغۇستقىچە، سوۋېت ئىتتىپاقىدا بولغان كۈنلەردە يېزىلدى.)

باھار ھەققىدە غەزەل

ماخمۇت يۇسۇپ

زەپ مەيىن ئىللىق شامال ئۇردى دىماققا خۇش پۇراق،
بەك ھوزۇر سەزدىم دىلىمدا قوزغىلىپ زور ئىشتىياق.
كەيدى كۆينەك يەر - جاھان گويا كى ئەتلەستىن بۇگۈن،
ياپ - يېشىل كەڭ ۋادىلار بىزگە كۇلۇپ ئاچتى قۇچاق.

غۇنچىلار كۇلدى چىرايلىق، گۇللىدى ئاپپاق چىچەك،
گۇل - چىمەنلەر نازلىنىپ قىلدى تەبەسسۇم بەك ئوماق.
بولدى بۇلبۇللار غەزەلخان مەس بولۇپ گۇل ئىشقىدا،
سايرىدى كاككۇكىمۇ شات، بولغاچقا ھىجراندىن يىراق.

قىلدى پەرۋاز تاڭ سەھەر كۆك قەرىدە تورغاي خوشال،
قالىغاچلار ئۇسۇل ئوينىپ، قىلدى بەزمە بەك ئىناق.
تۇرنىلار قايتىپ كېلىشتى سەپ بولۇپ ئاسمان ئارا،
زوقنى تارتقاچقا مۇندا گۇلباھار ۋە گۇل راۋاق.

مايسىلار ئويغاندى قىشلىق ئۇيقىسىدىن نازلىنىپ،
ئاڭلىنار ئېتىزدا دىخان ناخشىسى سالسام قۇلاق.
ئېخ، مېنىڭ گۇلزار دىيارىم، قانچىلىك كۆركەم بۇگۈن
ساڭا شەيدا، م. يۇسۇپى ئەمدى چەكمەس دەرت - پىراق.

ناخشا تېكىستلىرى

مەھەممەت رەھىم

گۇل

كىم گۇزەللىك يارى بولسا قەلبىگە پۇركەندى گۇل،
كىم رەزىللىك ئىستىسە، ئۇندىن ھامان يىرگەندى گۇل.

گۇلگە تەققاس ئەيلىسەم پەرۋاندەك مەشۇقنى مەن.
ئاشىقى پەيۋەندە بۇلبۇل ئىشقىدا ئۆرتەندى گۇل.

ئوخشىتىپ بەختىمنى گۈلگە، ياشنىدىم گۈلدەك دىسەم،
بەختىيارلىق بابىدا مەندىن ساۋاق ئۈرگەنىدى گۈل.

گۈل دىسەم دەۋرەمنى مەن، قىلماي قانائەت ھۆسنىدىن،
شۇ گۈزەل دەۋرانىمىز ئاپتاۋدىن نۇر ئەمدى گۈل.

ئايدىڭدا

باھارنىڭ خۇش ھاۋاسىدىن ھايات كۈلمەكتە ئايدىڭدا،
ئىلمگە مېھرىنى بەرگەن نىگار كەلمەكتە ئايدىڭدا.

تولۇن ئايدىن تۆكۈلگەن نۇر ئۇنىڭ گۈل ھۆسنىدە ئوينار،
تەبىئەت ھۆسنىگە شۇدەم ھۆسۈن بەرمەكتە ئايدىڭدا.

چىرايلىق كېچىلەر قىزنىڭ پىكىر دەرياسىغا ئىلھام،
پايانسىز كائىنات ئۈزرە قانات كەرمەكتە ئايدىڭدا.

تەسەۋۋۇر ئىلكىدىن ھالقىپ نىشان كۆزلەيدۇ يۇلتۇزدىن،
ۋەتەن ئارزۇسىغا شۇنداق كۆكۈل بۆلمەكتە ئايدىڭدا.

مېنىڭ كۆڭلۈم

ۋەتەن - ئەل ئىشقىدىن چەتنەپ ھوزۇرلانغان ئەمەس كۆڭلۈم،
مۇقەددەس بۇرچىنى ئۇنتۇپ نەپەس ئالغان ئەمەس كۆڭلۈم.

تۈمەن خىل بولسىمۇ گەرچە ھايات كارۋانى باسقان يول،
مۇشەققەتسىز ئاسان يولغا نەزەر سالغان ئەمەس كۆڭلۈم.

بۈگۈن ھەم ئەتىگە لايىق ئۇلۇغ خىسلەت مۇجەسسەمدۇر،
زامانەم روھىدىن ئەسلا كېيىن قالغان ئەمەس كۆڭلۈم.

سېغىنىش

سېغىندىم دەپ يېزىپ بىر خەت
ئەۋەتسەم ھىجرىدە يارنىڭ،
بىتاقەت بولغىچە كۆڭلۈم،
ئۇچۇرى كەلدى دىلدارنىڭ.

«سېغىنساڭ، — دەپتۇ شۇ خەتتە، —
سىنايمەن سېنى تاقەتتە.
ئاشار مەرتىلەرچە مېھنەتتە
باھاسى، قەدرى دىدارنىڭ».

ئۈمىدىڭ خەت بىلەن كەلدى،
دىلىمغا گۈل - چېچەك تەردى،
ۋىسالىڭ نۆۋىتى ئەمدى
مۇھەببەتتە ۋاپادارىڭ.

ئىككى غەزەل

سادىر سادىرى

جاڭ خەيدىگە مەدھىيە

يۈرەكلەرنىڭ قېتىدىن چىڭ ئورۇن ئالدى ئەزىز نامىڭ،
ئىسىل ئۈلگە بولۇپ قالدىڭ ئېشىپ ئەلدە شەرەپ - شانىڭ.
پەزىلەت - خىسلىتىڭ ئىلھام بەخش ئەتتى ۋۇجۇدۇمغا،
شۇڭا نەزمە يازار شەنىڭ ئۈچۈن كۆيۈپ غەزەلخانىڭ.
كېسەللىك كەلسىمۇ قوشلاپ بىر-بىرىسەنكى چىداش - بەرداش،
پولاتتىنمۇ ئەجەپ مەھكەم ئىكەن، سىڭلىم، تېنىڭ - جانىڭ.
بولۇپسەن شۇنچە لەۋ تەشنا ئىلىم - پەن كەۋسىرىن ئىچتىڭ،
بىلىمدىن ئاشتى ئەقلىڭمۇ، بىلىمدىن كەلدى دەرمانىڭ.
كىتاپنى سەن تۇتۇپ يار - دوست، ئۇنى شەرۋەت بۇلاق بىلدىڭ،
كىتاپ چاچتى دىلىڭغا نۇر، كىتاپ بولدى قەدىردانىڭ.
مېيىپ بولساڭمۇ، كۆرگەندە مېيىپلەرنى چىدالماستىن،
كۆيۈندىڭ شۇنچىلىك قىزغىن، تومۇردا قايىندى قانىڭ.
جاسارەت ۋە تىرىشچانلىق بىلەن بولغاي مۇرات ھاسىل،
بۇ خىسلەت ساڭا يار بولغاچ گۈل ئاچتى ئارزۇ - ئارمانىڭ.
سۆيۈپ جاندىن گۈزەللىكنى، يامان كۆردۈڭ رەزىللىكنى،
يورۇق تاڭدەك گۈزەللەشتى، تولۇپ گۈللەرگە ھەر يانىڭ.
زامانلاشماق يولىدا سەن كەبى ئۈلگەم بىلەن شاتمەن،
ئۆگەنمەك ئىستىگىمدۇركى، يېتەكلەر ئالغا بەرۋازىڭ.

شەرەپلىكمەن

مېنىڭ نامىم مۇئەللىمدۇر، شەرەپلىكمەن ئۆزۈم بۇندا،
قاباھەتلىك ئۇ چاغلاردا ئۆتتۈمسىزدى سۆزۈم بۇندا.
تۇمان تارقاپ، قۇياش پارلاپ، رەزىللىك بولدى شەرمەندە،
قاراڭ، نۇرلاندى ياش تۆكمەي مېنىڭ ئۆتكۈر كۆزۈم بۇندا.
ئۇماق غۇنچە - چېچەكلەر تەلپۈنۈپ دەيدۇ مېنى باغۋەن،
خوشالمەن، بەختىيار قىلدى ئادالەتلىك تۈزۈم بۇندا.

تۈلكىنىڭ كېسەل داۋالىشى

(مەسەل)

ۋاھىتجان غوپۇر

قاغدال تۈلكە ئورمانلىقنى بىر-بىر كېزىپ،
تارقىتىپتۇ ھەر تەرەپكە ئېلان يېزىپ.
دەپتۇ: «كېسەل كۆرەلەيمەن، ئۆزەم دوختۇر،
مەندەك قولى شىپالىق بۇ يۇرتتا يوقتۇر.»
مەلۇم كۈنى چىشى بۆرە ئوۋدىن يېنىپ،
بىر كىيىكنى تۇتۇپ كەپتۇ ئۆيگە ئېلىپ.
بالىلىرى بەك ئېچىرقاپ كەتكەن ئىكەن،
باشقا كىيىپ ئۆيىنى پەريات چەككەن ئىكەن.
كۆرۈپ ئۇلار كىيىكنى، دەس قوپۇشۇپتۇ،
گۆش تالىشىپ بىر-بىرىنى بوغۇشۇپتۇ.
شۇ ئەسنادا، كەنجى كۈچۈك يۇمۇلاپتۇ،
سۆڭەك تۈرۈپ قېلىپ گالغا دومۇلاپتۇ.
چىشى بۆرە ئەنسىرەپ بۇ ھالنى كۆرۈپ،
باشلاپ كەپتۇ تۈلكىجاننى ئىزلەپ يۈرۈپ.
كېلىپ ئۆيگە تۈلكە، توختام تۈزۈشۈپتۇ،
داۋالاشنىڭ ھەققىنىمۇ پۈتۈشۈپتۇ.
ئاندىن تۈلكە ئىش باشلاپتۇ تەرتىپ بىلەن،
سومكىسىدا كۆپكەن دورا، ئەسۋاپ دىگەن.
بىر تۆۋرۈككە باغلاپ كەنجى كۈچۈكنى ئۇ،
قايرىپ تۇرۇپ چىڭ تۇتۇپتۇ بويىنىنى ئۇ.
ساپتۇ تۆمۈر كەرىگىنى نىقتاپ تازا،
ھەم يىرتىپتۇ ئۇ كۈچۈكنىڭ ئاغزىنى راسا.
ئوڭ قولىدا كارنىيىنى مەھكەم بوغۇپ،
سول قولىنى ئاغزىغا چىڭ نىقتاپ سۇنۇپ؛
تۈرۈپ قالغان سۆڭەكنى ئۇ ئاپتۇ تارتىپ،
«ئىش پۈتتى» دەپ ئولتۇرۇپتۇ تەرىن ئەرتىپ.
بىراق كەنجى كۈچۈك شۇ چاغ قۇسۇپتۇ قان،
يېقىلىپتۇ ھالسىزلىنىپ، بېرىپتۇ جان.
چىشى بۆرە بۇ قاباھەت ھالنى كۆرۈپ،
بالىسىنىڭ ھەسرىتىدە قەلبى كۆيۈپ
ئېسىلىپتۇ تۈلكە جاننىڭ ياقىسىغا،

دەپتۇ تېپىپ راسا ئۇنىڭ ساغرىسىغا:
«ھۇ بەچچىغەر، قىلدىڭ ھالاك بالامنى سەن،
تۆلە، قاتىل، ئەزىز جىگەر پارەمنى سەن!»
كۆرۈپ چەشى بۆرىنىڭ بۇ ئەلپازىنى،
دەپتۇ تۇلكە قويۇۋېتىپ ئاۋازىنى:
«بەس! ھەددىڭدىن ئاشما، بۆرە ئاغچە، مۇنچە،
تەپ تارتماستىن تىللايسەنغۇ مېنى شۇنچە؟!
ئۆزەڭ چىللاپ كەلدىڭ مېنى، ئالدىراتتىڭ،
ئەھۋال ئېيتىپ كۆزلىرىڭنى پاقىراتتىڭ.
تەكلىۋىڭگە ئاساسەن مەن جاپا چېكىپ،
مۇشكۈلۈڭنى ئاسان قىلدىم چارە تېپىپ.
پەرزەنتىڭنىڭ كارنىيىغا تۇرۇپ قالغان
سۆڭەكنى ئېلىۋەتتىم، شۇنچە چاققان.
نەتىجىلىك پۈتتى، دىمەك، سەن دىگەن ئىش،
ئورۇنسىزدۇر يەنە ھۆتۈت-پۆتۈت دىيىش!
ئۆلۈشى ياساق قىلىشى پەرزەنتىڭنىڭ
ماڭا ھىچبىر ئالاقىسىز، قىلما غىڭ-پىڭ.
داۋالىغان ھەققىمنى بەر، توختامنى سەن
بۇزما مۇنداق كۆكەملىك پەيلىڭ بىلەن!»
دەپتۇ تۇلكە غەم تارتماستىن بۇرۇت تولغاپ،
ئۆزىنى چوڭ ئىش قىلغاندەك مەغرۇر چاغلاپ..

رازىيە

(ھىكايە)

مۇھەممەت روزى يارقىن

كەچكە يېقىن ئارشاڭ جىلغىسىدىكى كى‍ـ
چىككىنە بىر مەھەللىگە يېتىپ كەلـدىم، سە‍ـ
ھەردىن بېرى يـول يۈرۈۋاتقانلىقىـم ئۈچۈن
قاتتىق چارچىـغان ھەم ئېتىممۇ ھالسىرىـغان
ئىدى. لېكىن جىلغىنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈشۈم
بىلەنلا تېتىكلىشىپ كەتتىم.
ئۈزاققا سوزۇلغان بۇ جىلغىـنىڭ ئىكـ‍ـ
كى تەرىپى قاتمـۇ ـ قات تاغ بولۇپ، ئېتەكـ‍ـ
لىرىنى رەڭمۇ ـ رەڭ گۈل ـ گىيـالار قاپلىغان
ئىدى، جىلغىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدە يەنە
بىر كىچىك جىلغا بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچى ئى‍ـ
گىز ۋە تىك بىر تاققا تاقىشاتـتى، ئۇ يەر‍ـ
دە قاچانلاردىدۇ پارتلاپ ئۆچكەن يانار تاغـ
دىن ھـاسـىل بولغان بىر مۇنـچـە ئـىسسىق
بۇلاقـلار بۇلدۇقـلاپ تۇراتـتى ۋە ئۇلارنىڭ
ئېقىنلىـرى قوشۇلۇپ كىچىـك بىر شاقىراتـما
پەيدا قىلغان ئىدى. شاقىراتـما جىلغىدىـكى
ئۆستەڭگە قۇيۇلۇپ نەلەرگىدۇ ئېقىپ كېتەتتى.
ئەتىگەنلـىگى بۇلاقلاردىـن كۆتىرىلـگەن ھور
تاغ باغرىنى تۇمانلاشتۇرۇۋېتەتتى.
مەن باراقسانلىق قورا ئالدىغا كېلىشىم
بىلەنلا قورادىن بىر ئالا ئىت ئوقتەك ئېتىلىپ
چىقىپ قاۋاشقا باشلىدى، ئۇ، مېـنى راستىنلا
تالىۋېتىدىغاندەك كۆرۈندى، شۇ چاغدا تەل‍ـ
يىمگە يارىشا قورادىن بىر قىزنىڭ ئىنچىكـە
ئاۋازى ئاڭلاندى:
— يولۋاس، كىمكەن ئۇ؟ يواۋچى بول‍ـ
سا تورىۋالما.
ئالا ئىت سەل قولاق سالغاندەك قىل‍ـ
دى ـ يۇ، لېكـىن قاۋاۋەردى. مەن قـىزنىڭ

AltunOq

بالدۇرراق چىقىپ ئىتنى ئەكىرىپ كېتىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتۈم. خېلىغىچە قىزنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمىدى. مەن بوينۇمنى سوزۇپ قوراغا قارىدىم. دەرەخلەر توسۇۋالغاچقا قىزنى كۆرەلمىدىم. ئاخىرى مۇراجىئەت قىلدىم:

— سىڭلىم، مال دوختۇرى سىيىت غازىكامنىڭ ئۆيى قەيەردىكىن؟

— ئالدىڭىزغا مېڭىڭ، ئۇ بىزنىڭ خوشنىمىز، — قىز جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن ئىتقا تووۇلدى، — يولۋاس. قايتىپ كىر!

ئالا ئىت ئاۋازىنى پەسەيتىپ غىڭشىپ قويدى - دە، قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ قويۇپ كىرىپ كەتتى.

مەن ئاتتىن چۈشتۈم ۋە ياندىكى قورا ئالدىغا ئېتىمنى يېتىلەپ كەلدىم. دەرۋازىنى خېلى ئۇرغىنىمدىن كېيىن، 50 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان دوغىلاق، قارامتۇل، ئاق يۈزلۈك بىر كىشى چىقتى.

— سىيىت غازىكامنىڭ ئۆيى شۇمىكىن؟ — سورىدىم ئۇنىڭدىن.

— ھە، شۇ، شۇ، — دېدى ئۇ قىزغىنلىق بىلەن، — سىيىت غازى مەن بولىمەن، سىز...

— مەن ئوبۇلجان بولىمەن.

— ئوبۇلجان؟ — ئۇ ئويلىنىپ قالدى.

— ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىدىكى قاسىم ئاكا سىزگە...

— ئوھوي ... ئېسىم قۇرۇسۇن، ھىلىقى قويلاردىكى ماڭقا كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش دورىسىنىڭ ئۈنۈمىنى تەكشۈرگىلى كەلگەن ئوبۇلجان دېگىنە؟! قاسىم ئېيتقان، لېكىن ئۇنىڭغا 20 كۈندىن ئاشتى، ئەمدى قەدىمىڭ يېتىپتۇ - دە. مەيلى، مەيلى، قاچانلا كەلسەڭ سەن بىزگە مېھمان، يۈر، ئۆيگە كىرەيلى، ئۆيگە كىرەيلى.

ئۇ، خوش خۇيلۇق بىلەن ئېتىمنىڭ چۇلۇۋۇرىنى ئالدى.

ئۇلار ئازادە ئۈچ ئېغىزلىق ئۆيدە ئولتۇرىدىكەن. مەن پاكار سۇپىسىغا ئىككى شىرداق سېلىنغان پاكىزە بىر ئۆيگە باشلاندىم، سىيىت غازىكامنىڭ ئايالىمۇ ئوچۇق چىراي، چاققان ئايال ئىكەن، ھەش - پەش دېگۈچە چاي تەييارلىدى. ئارقىدىن ھاردۇق ئېشى دەپ گۆشلۈك سۇيقاش ئەتتى. مەن ھېچقانداق تەكەللۇپ قىلماي ئىككى چىنە ئىچىۋەتتىم.

تاماقتىن كېيىن سىيىت غازىكام بىلەن ئەتىكى ئىشلار ئۈستىدە پاراڭلاشتىم. كەچكىرىپ، پاراڭلىرىمىز تۈگەپ، بىزنى ئەسنەك تۇتتى. ئۇخلاشقا ياتتۇق.

كۆزلىرىمگە ئەمدىلا ئۇيقۇ ئولاشقاندا بىر قىزنىڭ دۇتارنىڭ زىل ئۈنىگە تەڭكەش قىلىپ ئېيتىۋاتقان ناخشىسى ئاڭلاندى. ناخشا تولىمۇ يېقىملىق ئىدى. بىر دەمدىلا كۆزلىرىمدىن ئۇيقۇ قېچىپ ناخشىنى بېرىلىپ ئاڭلاشقا باشلىدىم. لېكىن سىيىت غازىكام خورەك تارتىپ پەيزىمنى قاچۇردى. مەن قاتتىقراق قىلىپ يۆتىلىپ قويدۇم. ئۇ، سەزگۈر ئىكەن، دەرھاللا ئويغىنىپ ئۆزىنى ئوڭشىۋالدى، ئاندىن بېشىنى كۆتىرىپ ناخشىغا قۇلاق سالدى.

— ھىم، تومۇراخۇن تېخى كەلمەپتۇ - دە، — دېدى ئۇ بېشىنى قايتا ياستۇققا قويۇپ.

— تومۇراخۇن دېگەن كىم ئۇ؟ — سورىدىم مەن قىزىقىپ.

— بىزنىڭ خوشنىمىز، ئۆزى ئۇستا تومۇرچى، لېكىن بىر كۈن ھاراق ئىچمىسە تۇرالمايدىغان ئادەم، بۇ ناخشا ئېيتىۋاتقان ئۇنىڭ قىزى رازىيە.

— بۇ قىز ناخشىنى ئوبدان ئېيتىدىكەن.

— لېكىن ئۇ بىر بىچارە قىز - دە.

— قانداقلارچە، ئۇنىڭ ئاپىسى يوقمۇ - يا؟

— ئاپىسى خېلى بۇرۇنلا تۈگەپ كەتـ

كەن. تومۇراخۇن كېيىن بىر ئايالغا ئۆيلەنگەن، بىراق بۇ ئايال رازىيەگە ياخشى قارىمىدى. تومۇراخۇن قىزنى جېنىدىن ئەزىز كۆرگەچكە خوتۇننى قويىۋەتتى.

— قىزنى شۇنچە ياخشى كۆرىدىغان ئادەم قىزنى يالغۇز قويۇپ هاراق ئىچكىلى كەتكىنى قىزىق ئىش.

— هەي، ئۇ ئادەم قىزنىڭ دەردىدە شۇنداق قىلدۇ. ئىشتىن هېرىپ ئۆيگە كىرسە قىزنىڭ مىسكىن هالدا ئولتۇرغىنىنى كۆرىدۇ-دە، كۆڭلى بۇزۇلۇپ چىقىپ كېتىدۇ، بىچارە قىزغا يولۋاس دىگەن ئالا ئىت دائىم هەمرا.

— يولۋاس؟ — مەن دەرهال بايىقى ئالا ئىتنىڭ ئىگىسى رازىيە ئىكەنلىگىنى هىس قىلدىم، مەن بىر ئاز ئويلىنىپ قېلىپ سورىدىم، — رازىيە نىمىشقا مىسكىن ئولتۇرىدۇ؟

— ئۇنى سورىماي قوي ئۇكا، بىرنەچچە كۈن تۇرساڭ ئۆزەڭ بىلىۋالىسەن.

سىيىت غازىكام شۇ سۆزدىن كېيىن جىم بولدى.

مەن قىزنىڭ يۈرەكنى ئەزگۈدەك مۇڭلۇق ناخشىسىغا قۇلاق سېلىپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن.

ئەتىسى سىيىت غازىكامنىڭ هەمرالىغىدا ئىسسىق بۇلاقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى يايلاقتا بېرىپ قويلارنى تەكشۈردۇم. ئۇلارنىڭ كېسەللىك ئۆزگىرىشلىرىنى خاتىرىلىدىم. قايتىدىغان چاغدا سىيىت غازىكام:

— ئۇكا، ئەگەر يولدىن ئېزىپ قالمايمەن دىسەڭ مېڭىپ تۇرغىن. مەن ئارقاڭدىنلا بارىمەن، — دىدى.

— نىمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟ — دىدىم مەن يالغۇز قايتىشنى خالىماي.

— هەي، كۆرمەمسەن ئۇكا، ئاخشام تومۇراخۇنغا يېشى ئەللىكتىن ئاشقان بىرسى كويۇغۇل بولماقچى بولۇپ ئېغىز ئېچىپتۇ، تومۇراخۇن بەكمۇ هار ئېلىپ كېتىپ هاراقنى بولۇشىغا ئىچىپتۇ. كېتىمەن دەپ چىقىپ كېتىپتىكەن، تېخىچە ئۆيگە كەلمەپتۇ. ئۇنى ئىزلەپ باقاي.

— ئۇنداقتا مەنمۇ سىزگە ياردەملىشەي.

— بولدى ئۇكا، چۈشتىن كېيىن يەنە بىرمۇنچە ئىشىڭ بار، سەن قايتىپ دەم ئال.

سىيىت غازىكام ئېتىغا مىنىپ كېتىپ قالدى، مەنمۇ يولۇمغا ئات سالدىم.

مەن تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ هور كۆتىرىلىۋاتقان ئىسسىق بۇلاققا يېقىنلاپ كەلدىم. بۇلاقلارنى تاماشا قىلىپ ئۆتتۇش مەقسەدىدە توپىلىككە چىقتىم-دە، ئېتىمدىن چۈشتۈم.

تۇيۇقسىز ئالدىمدىكى قىيىن دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغان ئاق كوينەكلىك، بىر قىزنىڭ:

— كېلىۋاتقان كىم ئۇ؟ — دىگەن ئۇنلۇك ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مەن، مەن، — دەرهاللا جاۋاپ بەردىم.

قىز ماڭا قايرىلىپ قارىمىدى. لېكىن تۈنۈگۈنكى ئالا ئىت گويا يەردىن ئۈنۈپ چىققاندەكلا ئالدىمدا پەيدا بولۇپ قاۋاشقا باشلىدى. مەن بۇ قىزنىڭ رازىيە ئىكەنلىنى بىلدىم.

— سىڭلىم، يولۋىسىڭىزنى چاقىرىۋېلىڭ.

— يولۋاس، قايتىپ كەل، — بۇيرۇق قىلدى قىز دەرهاللا. ئىت شۇئانلا كۆز ئالدىمدىن غايىپ بولدى.

— سىيىت غازىكامنىڭ ئۆيىگە كەلگەن مېهمان سىزمۇ؟ — قىز ماڭا بۇرۇلۇپ سورىدى.

مەن قىزنىڭ چىرايىنى خېلى ئېنىق كۆردۈم. ئۇ يۇمىلاق ئاق يۈزلۈك، زىلۋا، ئۇماققىنە قىز بولۇپ 18-19 ياشلاردا كۆرۈنەتتى. ئۇ، ئىككى تال ئۆرۈۋالغان تۇم

چېچىنىڭ بىردىنى قولىدا ئويناپ ئولتۇراتتى.

— سىز تۇمۇر ئاكامنىڭ قىزىغۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ.

— سىز دادامنى تونامسىز؟ — تەمكىنلىك بىلەن سورىدى قىز.

— سىزنى غازىكام دادىڭىزنى ئىزلەپ كەتتى.

— بىكار ئاۋارە بولۇپتۇ، دادام بايا قايتىپ كەلدى، دۇكىنىدا ئىشلەۋاتىدۇ.

قىز شۇ سۆزدىن كېيىن بېشىنى كۆتەردى. ئۇنىڭ ھەرىكەتسىز كۆزلىرى ماڭا شۇ قەدەر غەلىتى كۆرۈندى، تومۇرلىرىمدا سوغاق بىر ئېقىم پەيدا بولدى. مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن گۇمانلاندىم.

— سىزنىڭ كۆزىڭىز؟ — دەۋەتتىم مەن ئۆزەمنى تۇتالماي.

قىز شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى، ئۇ بىر سېكۇنتچە جىمغىنە تۇرۇپ بىردىنلا تەتۈر قارىۋالدى-دە، بوشاشقان ھالدا:

— مېنىڭ كۆزۈم كۆرمەيدۇ، — دېدى ئەلەم بىلەن.

مەن چۆچۈپ كەتتىم، چۈنكى ئۆزەمنى ئەيىپلىك ھېس قىلغان ئىدىم. قىزنىڭ مەيۈسلەنگەنلىگىنى كۆرۈپ شۇ گەپنى دېگىنىمگە پۇشايمان قىلدىم.

— مېنى كەچۈرۈڭ، — دېدىم مەن خېلىدىن كېيىن تىترەك ئاۋازدا.

— ھاجىتى يوق، بەرىبىر مېنىڭ كۆزۈم كۆرمەيدىغۇ؟

— شۇنداقتىمۇ سىزگە ئازار بەرگەندەكلا گەپ قىلدىم. ھەي، كۆزىڭىزنى داۋالىتىش مۇمكىن بولمىغانمىدى؟

قىز چوڭقۇر تىنىپ بېشىنى چايقىدى.

— تۇغۇلۇشتىنلا شۇنداقمىدى؟

— ياق، 11 ياش ۋاقتىمدا قارلىق دالىدا كۆپ ئوينىۋېتىپ كۆزۈمنى قار چېقىۋەتكەن ئىكەن، ئۇ چاغدا 5-سىنىپتا ئوقۇيتتىم. دادام بىر ئىش بىلەن شەھەرگە كەتكەن ئىدى. ئۆيدە ئۆگەي ئاپام بار ئىدى. كۆزۈم بىر ھەپتە ئاغرىدى، لېكىن ئاپام كۆڭۈلشىمىدى. دادام قايتىپ كېلىپ كۆزلىرىمنىڭ ئىششىپ كەتكەنلىگىنى كۆرۈپ ئاپامغا ئاچچىقلاندى. مېنى ئېلىپ شەھەرگە ماڭدى، لېكىن شەھەرگە بارغىچە يەنە ئىككى كۈن ئۆتتى، ئۇ چاغلار «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» بولىۋاتقان چاغلار ئىدى. دوختۇرلارمۇ ياخشى كۆرمىدى، ئاخىرى مۇشۇنداق بولۇپ قالدىم.

— ھازىرچۇ؟ ھازىر داۋالىنىش كېرەك ئىدىغۇ؟

— دادام پۇل يىغىپ ئۈرۈمچىگىچە ئاپاردى. دوختۇرلار ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىپتۇ دەيدۇ ....

رازىيەگە بەكمۇ ئىچىم ئاغرىدى، ئۇنىڭ گۈلدەك چىرايىنى سولدۇرغان، مەسۇم كۆڭلىگە مەيۈسلۈك ئېلىپ كەلگەن ھەرىكەتسىز كۆزلىرىگە ئېچىنىش بىلەن باقتىم. ئۇنىڭ باشقىلارغا ئوخشاشلا ئارزۇ-ئۈمىتلىرى بار بولغىيدى؟! تەبىئەت گۈزەللىگىدىن بەھرىمەن بولۇش ئىنسان ئۈچۈن بەختلىك بىر ئىش... ئۇ، ھەقىقەتەن غازىكام ئېيتقانىدەك بىچارە قىز ئىكەن.

— تېزرەك قايتىۋېلىڭ، — دېدى رازىيە بىردىنلا، — يامغۇر ياغىدۇ.

مەن دەرھال ئاسمانغا قارىدىم. ئاسماندا قوغۇشۇن رەڭلىك بىر نەچچە پارچە بۇلۇتنى ھېساپقا ئالمىغاندا ھاۋانى ئوچۇق دېيىشكە بولاتتى.

— يامغۇر ياغىدىغاندەك ئەمەس، — دېدىم مەن ئىشەنمىگەن ھالدا.

— لېكىن مېنىڭ يۈزۈمگە سوغاق يامغۇر شامىلى ئۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى رازىيە بىر خىل ئىشەنچ بىلەن، — بۇ ئۆتكۈنچى قاتتىق يامغۇر، سىز تاغنىڭ ھاۋاسىنى بىلمەيسىز

كىرەك. ئۇ كىچىك بالىغا ئوخشاش ھەلى كۈلسە، ھەلى يىغلايدۇ.

— ئۇنداقتا سىزمۇ يامغۇردا قالسىز، — دىدىم مەن كۆيۈنگەن ھالدا، — بىللە قايتاي-لى، سىز ئۆيىمىزنى بىلمەيسىز، مەن ئاپىرىپ قوياي.

— رەھمەت سىزگە، سىز كېتىۋېرىڭ، مەن يامغۇر ياققىچە تاغنىڭ تونۇش. يېقىن يوللىرى بىلەن بىردەمدىلا ئۆيگە بېرىۋالىمەن.

رازىيە شۇ سۆزنى قىلدى-دە، يولۋاس-نى چاقىرىپ قارىغايزارلىق ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. مەن ئاتقا سەكرەپ مىنىپ بېشىنى رازىيە ماڭغان يولغا بۇرىدىم. چۈنكى ئۇنىڭ-دىن ئەنسىرىگەن ئىدىم. بىراق قارىغايزار-لىقتىكى چىغىر يولدا رازىيە كۆرۈنمەيتتى. ئېتىم بىر پەسكە، بىر ئىگىزگە ماڭغاچقا يول-نى ئاۋۇتالمىدىم. بىر چاغدا چىغىر يولنىڭ تاغ ئۈستىگە قاراپ سوزۇلغانلىقىنى كۆردۈم. مەن پەسكە قارىدىم. بىراق بۇ يەردىن مې-ڭىش خەتەرلىك ئىدى. «رازىيە قانداق ماڭ-غاندۇ؟» دىگەننى خىيالىمدىن كەچۈردۈم. ئاخىرى ئامالسىز كەينىمگە ياندىم. ئىسسىق بولاقتا يەتمەي تۇرۇپلا شىددەتلىك يامغۇردا قالدىم....

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتۈپ ئاقتاش يايـ-لىقىغا كەلدىم. بۇ يەر بىلەن ئارشاڭ جىلـ-غىسىنىڭ ئارىلىقى 10 كىلومېتىرچە كېلەتتى. مەن چۈشلۈك تاماقنى يەپ بولۇپلا خىزمەتكە كىرىشىپ كەتتىم، چۈنكى چۈشتىن كېيىن سىيىت غازىكام بىلەن سارچوقا يايلىقىغا بېرىشنى كېلىشىپ قويغان ئىدىم.

مەن ئىشلىرىمنى تۈگىتىپلا يولغا چىق-تىم ۋە تېزرەك يېتىپ بېرىش مەقسىدىدە سولۇق ساي تەرەپكە قايرىلدىم، بۇ يەر-نىڭ مەنزىرىسى تولىمۇ گۈزەل ئىدى. بۇ-لۇق ئۆسكەن ئوت-چۆپلەر مەيىن شامالدا يەلپۈنۈپ تۇراتتى، رەڭگا-رەڭ تاغ گۈللىرى خۇشپۇراق چاچاتتى. تاغ ئۈستىگە قارىغاندا ئاقتاغنىڭ كۈمۈش چوققىلىرى گويا ئاسماننى تىرەپ تۇرغاندەك شۇ قەدەر ھەيۋەتلىك كۆ-رۈنەتتى. ئۇنىڭ باغرىنى بويلاپ ئېقىۋاتقان كۈمۈش دەريا ھەيۋەتلىك شاقىراپ پۈتكۈل جىلغىنى لەرزىگە سېلىپ تۇراتتى.

مەن تاغدىن پەسكە ئات سالدىم، قو-يۇق قارىغايزارلىق ئىچىدە كېتىۋېتىپ يۇگۇ-رۈشۈپ يۈرۈشكەن ياۋا توشقان، بورسۇق، تۈلكىلەرنى كۆردۈم. بىر قارىغاينىڭ شېخىدا بىر جۈپ تىيىن تۇراتتى. تۇساتتىن ئېتىم

كىشنەپ، تىزگىننى تارتقىنىمغا ئۇنىماي چاپچىدى. ئىككى تىيىن چۆچۈپ دەرھاللا ئۇۋىلىرىغا يۆگۈرۈشتى. مەن ھەيران بولۇپ تۇرغىنىمدا ئالدىمدىكى قاراڭغۇلۇقتىن بىر قارا ئېيىق چىقىپ كەلدى. ئات ئۆزىنى يانغا ئۇردى. مەن ئۆزەڭنى ئوڭشاپ بولغىچە يىقىلىپ چۈشتۇم، ئېيىق ھۆكۈرەپ ئېتىلدى. مەن چاققانلىق بىلەن ئورنىمدىن تۇرۇپ قاچتىم. بىراق كۆپ ئۇزىمايلا بىر ئورەككە گۈپ قىلىپ چۈشتۇم. بىر نەرسىگە قاتتىق ئۇرۇلسام كېرەك، بەدىنىمنىڭ قاتتىق ئاغرىغىنىدىن، مىدىرلىيالماي قالدىم. ئېيىق ئۆرەكنىڭ بېشىدا پەيدا بولدى. ئۇ ماڭا قاراپ ھۆكۈرىدى ۋە ئورەكنىڭ چۆرىسىنى ئايلاندى، لېكىن ئورەك چوڭقۇر ۋە تىكرەك بولغاچقىمىكىن چۈشۈشكە جۈرئەت قىلالماي، ئاخىرى كېتىپ قالدى....

مەن ئورنىمدىن تۇرۇش ئۈچۈن قولۇمغا تاياندىم. بىراق ئوڭ قولۇم سۇنغان بولسا كېرەك، كارغا كەلمىدى. سول قولۇمغا تايىنىپ ئورنىمدىن تۇردۇم، ئورەك تېمىدىكى چوقچىيىپ تۇرغان تاشلارغا قول سوزدۇم. ئەمما بىر قول بىلەن ئورەكتىن زادىلا چىقالمىدىم. ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيمەن، بىر چاغدا، ئاسمان گۈمبىزى قىزاردى. ئىنسان بولمىغان ئورماندا يالغۇز قېلىش ئەلۋەتتە خەۋپلىك ئىدى. مەن كارغا كەلمىگەن قولۇمنىمۇ ئىشقا سېلىشقا مەجبۇر بولدۇم. ئەمما بىر تاشتىن ئىككىنچى بىر تاشقا قول ئۇزاتقىنىمدا يەنە يىقىلىپ چۈشتۇم. بۇ قېتىم ئورنىمدىن قايتا قوپالمىدىم.... كاللامدا ھەر خىل ۋەھىملىك پىكىرلەر ھۆكۈم سۈرۈشكە باشلىدى. يىراق بولسىمۇ ئەسلىدىكى يول بىلەن قايتمىغانلىقىمغا قاتتىق پۇشايمان قىلدىم.

ئەتراپ قاراڭغۇلاشتى. ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلاشقا باشلىدى، شامال قارىغايلارنىڭ شاخلىرىنى ۋەھىملىك شالدىرلىتاتتى. قانداقتۇ بىر خىل قۇشلارنىڭ يېقىمسىز ئاۋازى ئاڭلىناتتى. مەن توڭلاشقا باشلىدىم، شۇڭا ئاستا توگىلىۋالدىم. «ئەمدى مۇشۇ ياتقىنىمچە ئۇ ئالەمگە كېتىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلايتتىم بىر خىل ۋەھىمە ئىچىدە... بىر چاغدا قۇلىقىمغا ئىتنىڭ ھاۋشىغىنى ئاڭلاندى. مەن كۆزۈمنى ئېچىپ ئورەكنىڭ ئۈستىگە قارىدىم. كۆزلىرىمدىن ئۈمىت نۇرى چاقنىدى، ۋۇجۇدۇمدا قانداقتۇ بىر خىل غايىۋى كۈچ پەيدا بولدى.

— يولۋاس! — دەپ توۋلىدىم مەن ئورەكنىڭ ئۈستىدە ئايلىنىپ يۈرگەن ئالا ئىتقا قاراپ.

ھايال ئۆتمەيلا ئاتنىڭ كىشنىشى ئاڭلاندى. ئىتنىڭ يېنىدا رازىيە پەيدا بولدى، ئۇ سىلاشتۇرۇپ يۈرۈپ ئورەكنىڭ ئاغزىغا كەلدى.

— بۇ يەر بەكلا چوڭقۇرمۇ؟ — ئۇ يۈكۈنۈپ، قولى بىلەن ئۆرەكنىڭ گىرۋىكىنى تىرەپ تۇرۇپ سورىدى.

— چوڭقۇر، — دەپ جاۋاپ بەردىم مەن.

— قاياقتا ئورەككە يېقىن قارىغاي بار؟

— سول تەرىپىڭىزدە.

— كۈتۈپ تۇرۇڭ، مەن ھازىرلا چۈشۈمەن.

رازىيە بىر ئاغامچىنى ئېلىپ كېلىپ ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى قارىغايغا باغلىدى، بىر ئۇچىنى ئۆزى تۇتۇپ ئورەككە سىيرىلدى. مەن ئۇنىڭ بىرەر خەتەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ:

— چۈشمەڭ، چۈشمەڭ، — دەپ توۋلىدىم.

ئۇ پەرۋا قىلمىدى. ئورەككە چۈشۈپ مېنى تاپتى، ئاغامچىنى بېلىمدىن مەھكەم قىلىپ باغلىدى. ئاندىن ئاغامچا بىلەن ئۈستىگە يامىشىپ چىقتى. رازىيەنىڭ

ھەركەتلىرى خېلىلا چاققان بولغاچقا، ئۇ گويا ماشا ھەممە نەرسىنى كۆرۈۋاتقاندەكلا تۇيۇلدى.

رازىيە قارىغايغا باغلانغان ئاغامچىنى يېشىپ ئىگەرگە باغلىدى - دە، ئاتقا مىندى.

— دىققەت قىلىڭ، سىزنى تارتىمەن، — رازىيە ئاتنى ئاستا ئىلگىرىلەتتى. مەن كۆپ ئازاپلانمايلا ئورەكتىن چىقتىم....

— سىز قانداق قىلىپ بۇ ئورەككە چۈشۈپ كەتتىڭىز؟ — سورىدى رازىيە مېنى يۆلەپ.

مەن ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردىم.

— سىزنى ئورەك ساقلاپ قاپتۇ.... غازىكام سىزنى كېلىدۇ، دەپ كۆپ ساقلىدى. بىر چاغدا ئاقتاشتىن بىر مالچى كەلدى، غازىكام سىزنى سورىغىدى ئاللىقاچان كەتكەن، دەپ جاۋاپ بەردى. غازىكام سىزدىن بەكمۇ ئەندىشە قىلدى. دادامۇ غازىكام بىلەن بىللە سىزنى ئىزلەپ چىقىپ كەتتى. مەن تىت - تىت بولدۇم. «يولۋاس» بىلەن قورا ئالدىغا چىقىپ سىزنى كۈتتۇم. بىر چاغدا ئىتىڭىز پۇشقۇردى. مەن سىزنىڭ يوقالغىڭىزنى بىلىپ ئاندىن سىزنى ئىزلەشكە قارار قىلدىم - دە، «يولۋاس»نىڭ بوينىنى باغلاپ، يېپىنىڭ بىر ئۇچىنى تۇتۇپ ئىتىڭىزغا مىندىم. مېنىڭ يولۋىسىم يول باشلىدى. بىز ئاخىرى بۇ يەرنى تاپتۇق.

— سىز بۇ قاراڭغۇ كېچىدە كۆپ جاپا چېكىپسىز، رەھمەت سىزگە.

— ھېچقىسى يوق، مەن ئۈچۈن قاراڭغۇمۇ، يورۇقمۇ بەرىبىر ئوخشاش.

ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزى مېنى قاتتىق ئويغا سالدى، توغرا، ئۇنىڭ ئۈچۈن قاراڭغۇ بىلەن يورۇقنىڭ پەرقى يوق. لېكىن ئۇ، بارلىق نەرسىلەرنى قەلبى بىلەن كۆرىدۇ، قاراڭغۇلۇقنى قەلبى بىلەن سېزىدۇ، تەڭرىنىڭ ئادالەتسىزلىكىگە ئەپسۇسلىنىمەن. چۈنكى يورۇقلۇقنى قاغاپ، قاراڭغۇلۇقنى تىلەيدىغانلارنىڭ چولپاندەك كۆزلىرى بار، لېكىن قۇياشنىڭ زەررىچە نۇرىغا تەشنا رازىيەنىڭچۇ؟

ئۇ ماشا بىچارە ئەمەس، بەلكى ئۇلۇغۋار، سۆيۈملۈك بىر كىشى بولۇپ كۆرۈندى....

(بېشى 71 - بەتتە)

سالى ئەپەندى چاپسان ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشىكنى دەرىزىگە يېقىن ئاپاردى - دە، يولۇچىلارغا تونۇشتۇردى:

— ئاۋۇ يالاڭباش ئادەم ئادىلنىڭ ئۆزى شۇ، چىمەن دوپپىلىقى ھەسەن دادۇيجاڭ، ئۇنى ھازىر ھېچكىم «كومسالدى» دېيەلمەيدۇ.

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن تەڭ ئاپتوۋۇزدىكىلەر گۈررىدە دەرىزىگە يېپىشتى. شۇ ئەسنادا، ئاپتوۋۇزنىڭ ئىشىكى ئېچىلدى، لېكىن ھېچكىم ئاپتوۋۇزدىن چۈشمىدى، سالى ئەپەندى ئالدىن ئۆزى چۈشمىسە ئۇلارنىڭ ئۇنىمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، بىردەمدىلا تونۇشۇپ كەتكەن بۇ ئاقكۆڭۈل ئادەملەرگە ئارقا - ئارقىدىن رەھمەت ئېيتتى - دە، ھەببەنى ئەگەشتۈرۈپ ئاپتوۋۇزنىڭ ئىشىكىدىن چىقتى. ئۇنىڭ سەپەرداشلىرى جايىدىن ئەمدىلا قوزغالغاندا، سالى ئەپەندىنىڭ ئۇقۇغۇچىلىرى بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتى.

«خۇش خەۋەر».

(ھېكايە)

مەتقاسىم ئابدۇراخمان

قۇم ئېرىق دادۇيىدە ئەزالار ئەزەلدىن بۈگۈنكىدەك دە تالاش بولغان يىغىننى ئېچىپ باقمىغان. ئىلگىرى يىغىنغا سۆرىگەندەك كېلىپ مۈگدەشكە باشلايدىغان ياكى تەرەتكە ماڭغان بولۇپ غىپپىدە تىكىۋېتىدىغان ئەزالار بۈگۈن دادۇي قوراسىدىكى تال بوستان ئاستىدا ياسىن سېكرېتارنىڭ قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ قىلىۋاتقان سۆزىنى بىردە جىم، بىردە غۇلغۇلا قىلىشىپ قويۇپ ئاڭلاشماقتا ئىدى. ئۇنىڭ پىكرى ياچېيكا ھەيئەتلىرى تەرىپىدىن «يۇقۇرى ئالدىدىلا مەسئۇل بولۇپ، ئەزالارنىڭ ئەھۋالى بىلەن ھىساپلاشماسلىق ياخشى ئەمەس ...» دىيىلىپ رەت قىلىنغان ئىدى، لېكىن ئۇ، گۇڭشې پارتكومىغا خۇشخەۋەر يەتكۈزۈشتەك ئۇنداق مۇھىم ئىشنى ھەرقانداق توسالغۇلارغا قارىماي بىر باشقا ئېلىپ چىقىش نىيىتىگە كېلىپ، ئەزالارغا مۇنداق بۇيرۇق چۈشۈردى:

— كۆزلۈك مايسا پەرۋىشىنى باشقا دۆيلەردىن بۇرۇن ئاخىرلاشتۇرۇپ گۇڭشېغا خۇشخەۋەر يەتكۈزۈش چوڭ شان-شەرەپ! كىمدە-كىم توپ قالدۇرۇپ ئوغۇتلاش، سۇغۇرۇش ئىشىنى كەينىگە سۈرۈپ كاشىلا قىلىدىغان بولسا جېرىمانە ئېلىنىدۇ. جېرىمانىگە پۇلى يوقلارنىڭ مال-مۈلكى، ئۆي-سەرەمجانلىرى باھالاپ تاپشۇرۇۋېلىنىدۇ....

سېكرېتارنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى ئەزالارنىڭ ئاستا-ئاستا كۆچەيگەن غۇلغۇلىسى ئىچىدە ئاڭلانماي قالدى. ھەركىم ئۆزىچە ئاتايىن سېكرېتار ئاڭلىسۇن، دىگەندەك تەنە گەپلەرنى قىلىشاتتى:

— خامانى ئارامخۇدا قوشۇۋالغىلى قويسا بولاتتىغۇ! نەچچە كۈندىن بويان يامغۇردا ھۆل بولغان ئەنجىنى قۇرۇتىمىز دەپ ئاستىن-ئۈستۈن قىلىپ يۈرگىنىمىزنى بىلىدۇ. كۈن ئەمدىلا بىر ھەجىيىپ چىقىۋىدى، ئۆلگۈرتۈپ بۇ ئىشنى تاپقىنىنى!

— شۇنى دەڭا، ھازىر ئەنجىنىڭ ئاستى

قارداشقا باشلاپتۇ. مۇشۇ 1-2 كۈن ئىچىدە قوشۇۋەتمىسەك بۇغدايلار خاماندا ئۈنۈشكە باشلايدۇ. ئەستەغپۇرۇللا، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش دېگەن مۇشۇ-دە!

— تېخى 5 قول ① بولغان قوناقنى تۆپ قالدۇرغاننى نەدە كۆرۈپتىكى؟ بىر غېرىچ بولمىغان قوناقنى تاقلاش — ئۆز ئېشىگە ئۆزەڭ توپا سالغانغا ئوخشاش گەپقۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىردىن تۆپ قالدۇرارمىشمىز، تېخى!...

— يېپ بىلەن كىۋەزنىڭ ئىشى يوق دېگەن شۇدە! سېكرېتار ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ سۆزلەۋېرىدۇ. نىمىشقا دېگەندە، ئۇنىڭ ئوغۇتلىرى تەل، قاچان دىسە، ئېتىزىغا سۇ تەييار، چېكىسى ئاپتاپ كۆرمەي خامانلىرى قوشۇلۇپ بولدى. بىزنىڭ دادىمىزغا يېتەمتى ئۇ؟! ئۇنىڭغا «ياسىن سېكرېتار كۆزلۈك مايسا پەرۋىشىنى شەرەپ بىلەن 5 كۈن بۇرۇن ئاخىرلاشتۇردى ....» دېگەن ماختاش بولسىلا بولدى!...

ئالدىدا ئولتۇرغانلاردىن بىرىنىڭ ئېغىزىدىن چىققان بۇ سۆز سېكرېتارنىڭ سەۋرى قاچىسىنى چېقىۋەتتى. ئۇ، يېنىدىكى بوغالتېرنىڭ ئاغزىدىكى تاماكىنى يۇلۇپ ئالدىدە، قوۋزىنى تۇشتۇزۇپ-تۇشقۇزۇپ شورىغاندىن كېيىن، سىلكىپ تاشلىۋېتىپ:

— ھە، نىمە ۋاراڭ-چۇرۇڭ!؟ چىدىغانغا چىقارغان دېگەن گەپ بار، جېرىمانە تۆلەشكە چىدىمىساڭلار ئورۇنلاشتۇرغان ئىشنى قىلىڭلار، يىغىن تۈگىدى! — دىدى.

لېكىن كىشىلەر تارقاشقا ئالدىرىمىدى. سېكرېتار يىغىن مەيدانىدىن چىقىپ كەتكەنچە بولۇپ مېڭىشقا تەمشىلىۋېدى، تۇپ ئوتتۇرىسىدىن ئاق خەسىدە كۆينەك كىيىپ، كۆك رەختە بېلىنى باغلىۋالغان بىر كىشى:

— مېنىڭ ئازراق پىكرىم بار، — دەپ ئورنىدىن تۇردى.

ئۇ، قۇم ئېرىقنىڭ كونىلىرىدىن بولۇپ، كۈلۈپ تۇرىدىغان، قىسىق كۆزلىرىدىن سەمىمىلىگى بىلىنىپ تۇرىدىغان، ئۆمرىدە تارتقان ھەممە رەنجى-كۈلپەتلىرىنىڭ نىشانى بولغان، ئىنچىكە قورۇقلار قارا ھەم ياداڭغۇ يۈزىدە ئەكس ئېتىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ، سۆزىنى باشلا-باشلىمايتىن ئەتراپتىن:

— بارات ئاخۇن سۆزلىسۇن! ئۇ بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكى گەپلەرنى قىلىدۇ .... دېگەن سادالار ياڭرىدى. بارات ئاخۇن ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە بۇرۇن كۆرمىگەندەك ئوبدانلا بىر قارىۋالغاندىن كېيىن، سۆزىنى باشلىدى:

— سېكرېتار، ئۆزلىرى بىزنىڭ بېشىمىز، سىلى قايان بولسىلا بىز شۇيان. ئەگەر دېگەنلىرىچە ئىشلەپ ھوسۇلىمىز ئاشسا سىلى تارتىۋالمايلا، ئەمما زىيان تارتىپ قالساق سىلىنى «تۆلەپ بەرسىلە» دېگىلى بولمايدۇ. شۇڭا ئەزالارنىڭ گېپىگىمۇ ئاز-تولا قۇلاق سېلىپ باقسىلا.

— قېنى، ئەزىمىڭىزنى ئەزمەي تېز سۆزلەڭ، ئالدىرايمىز! — دىدى سېكرېتار قاپىغىنى ئاچماي.

— ئۆزلىرىگە مەلۇم، ئۇن نەچچە كۈندىن بۇيان يامغۇر يېغىپ، قۇم ئېرىقتىكىلەرنىڭ كۆپى خامىنىنى قوشالمىدى. بۈگۈنكىدەك ئاپتاپتا ئەنجىسىنى يۆمشىتىۋالمىسا يەنە بىر يامغۇر ياغىدىمۇ، بۇغدايلار تۈگىشىدۇ. قوناق مايسىلىرىمۇ تېخى تۆپ قالدۇرغىدەك بولمىدى. مېنىڭچە، گۈڭشېغا خۇش خەۋەرنى كۆزلۈككە — جىڭنىڭ چېكىتىگە قاراپ ئاندىن يەتكۈزسەك ....

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە بىرەيلەن تاقەت قىلالماي:

— شۇ ئەمەسمۇ! ھوسۇلنى كۆرمەي

① 5 قول — 5 - 6 سانتىمېتىرغا تەڭ.

نىمە خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشكەن ئۇ!؟— دەپ توۋلىدى.

ئۆز پىلانىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن ئەنسىرەپ قالغان سېكرېتار ھەممە ئاچچىغىنى بارات ئاخۇندىن ئالماقچى بولۇپ:

— ئىشنى بۇزماقچى بولغانلارنىڭ بېشى سەنكەنسەن - دە! سېنىڭ قۇتراتقۇلۇغۇڭ بىلەن پىلانىمىز بۇزۇلسا، ھەممە ھىساپنى سەن بېرىسەن، پۈتۈن تەئەللۇقاتىڭ جېردمانىگە چىقىشماي قالارمىكىن، بۇنىڭغا تەييارلىق قىلىپ قوي! — دىدى.

— سېكرېتار، نىيىتىمىزنى چۈشەنسىلە، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى بارات ئاخۇن، — بىز ئادەم ئاتامنىڭ ۋاقتىدىن تارتىپ بۇغداي، قوناق تېرىپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئەۋلادى. ئۆزىمىزگە زىيان بولىدىغان ئىشنى ئەسلا قىلمايمىز. ئۆتكەن يىلى، سىلى بىر تويدان ئۆسۈپ قوچقىراق① بولغان قوناقنى بىمەھەل سوغىرىشقا بۇيرۇدىلا. ئەزالارنىڭ نارازىلىغىغا قارىماي سوغىرىلغان يۈز مودىن ئارتۇق يەردىكى قوناق ئازغىنا شامالدا يېتىپ كەتتى، بېشى كۈن نۇرى كۆرمىگەچ ئالاۋاش بولۇپ ئەزاغىمۇ، كوللېكتىپقىمۇ زىيان بولدى. بەزى ئەزالارنىڭ ھۆپۈپ قىچقارغان چاغدا يەيدىغان ئېشى تۈگەپ كېتىپ «ناسۋال قاپاقتا نان بارمۇ؟» دەپ خۇرجۇن كۆتىرىپ چىققىلى تاس قالدى. شۇ ئىشلار ئېسىمىزدە تۇرۇپ يەنە خامانىنى تاشلىۋېتىپ، مايسا پەرۋىشىگە چۈشۈپ كەتسەك زىيان كۆرۈلسە كىم ئىگە؟!

شۇ ئەسنادا، 18 - 19 ياشلاردىكى بىر يىگىت گەپ قىستۇردى:

— سېكرېتار، سىلىنىڭ دىگەنلىرىچە ئىش قىلساق، يەردىن ئەمدىلا بېشىنى چىقارغان مايسىنىڭ ئىككى تۈپىنى بىر يۇلىمىز، قالغىنىنى قۇرۇت كېسىدۇ، ئەنجى بولسا خاماندا ئۈنگەچ تۇرىدۇ. بىز «قۇم ئېرىق دادۈي كۆزلۈك مايسا پەرۋىشىنى شەرەپ بىلەن مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنلىدى» دىگەن ئاتاقتىن ھوزۇرلىنىپ ياتىمىز، شۇنداقمۇ؟ ...

يىگىتنىڭ بۇ تەنىسى ئاچچىقتىن يېرىلاي دەپ تۇرغان سېكرېتارغا خۇددى كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك تەسىر قىلدى. ئۇ، ھەممە ئىشنى قىلغان مۇشۇ باراتقۇ، دەپ بىلىپ بۇ ئادەمنىڭ ئەدىۋىنى كېلىشتۈرۈپ بەرمەكچى بولدى - دە، ئالىقاچان ئورنىدا ئولتۇرۇپ بولغان بارات ئاخۇنغا قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ:

— سەن بارات داجەي! بىزنىڭ ياخشىلىغىمىزدىن ئىككى نانىڭ ئىگىسى بولۇپلا ئۆتكەن كۈنۈڭنى ئۇنتۇپ قالدىڭ. ھەدىسلا گېپىمىزنىڭ بېلىگە تېپىپ، ئەزالار ئىچىدە قۇتراتقۇلۇق قىلىسەن. بىلىپ قويغىنكى، يەر كوللېكتىپنىڭ! ئەگەر يەنە خۇرجۇن يۈدۈپ چىقىپ كېتىشنى خالىمساڭ، ھوشۇڭنى يىغىۋال! ...

بارات ئاخۇننىڭ قان ياش بىلەن يېزىلغان بىرنەچچە يىللىق تارىخىنىڭ شاھىدى بولغان «بارات داجەي» دىگەن سۆزنىڭ يەنە كېلىپ مۇشۇ سېكرېتارنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى ئۇنىڭ تەمكىن، سالماق مىجەزىنى ئاللىقاياقلارغا چۆرىۋەتتى. ئۇ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ تەئەددى بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

— سىلى ئۇنتۇپ قالدىمۇ؟ مېنىڭ خۇرجۇن يۈدۈپ تىلەمچىلىككە مېڭىشىمغا كىم سەۋەپچى؟ شۇ چاغدا سىلى مېنى ئالدىمىغان بولسىلا كالامنى، تۇلۇمدەك سەمىرگەن ساغلىقلىرىمنى ھەرقايسىلىرىنىڭ نەپسىگە بىكارلا يولىلاپ بېرىدىغان سۆپۈرگە زىيانكەشىمىدىم مەن؟! ناھەق ئىشنىڭ ھامان سورىقى بولماي قالمايدۇ. ھازىرچە گەپ سىلىنىڭ بولغاچ تۇرسۇن. كېيىنچە «غانجۇغىدا كۆرۈشۈپ قالارمىز!...»، —

① قوچقىراق — ئەمدى دان تۇتاي دىگەن قوناق.

بارات ئاخۇن غەزەپ بىلەن يىغىن مەيدا-
نىدىن چىقىپ كەتتى.

ئۇ، ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاماقمۇ نەزەر سالماي ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى-دە، گۈللۈك كىگىز ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپ ياتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا ئۆزىنىڭ بايىقى سۆزلىرى بىلەن سېكرېتار-نىڭ قوپال ھاقارەتلىرى غۇژغۇلدايتتى. ئۇي-لىغانسېرى ئۆزىدە بىر خىل مەيۇسلۇك، ئۈمىتسىزلىك ھىس قىلاتتى. ئۇ، قىزى شەر-ۋان ئېلىپ كىرگەن چىنىدىكى سۇنى ئىچە-ۋەتكەندىن كېيىن يەنە خىيالغا پاتتى.

«تۇۋا! تارتمىغان خورلۇقلىرىم قالمى-غان ئادەممەن، شۇمۇ يەتمەپتىكەن-دە، ماڭا. نىمە ئۈچۈن ‹بارات داجەي› دىگەن نامنى ئالدىم، مەن مال چارۋامدىن، بىر ئۇبدان كۆكتات يېرىمدىن زېرىككەنمۇ؟ كىمنىڭمۇ ئۆزىنىڭ ئىسسىق روزىغارىنى تاشلاپ كىشىگە تەلمۈرگىسى كېلىدۇ؟ ئاشۇ سېكرېتار مېنىڭ پارتىيىگە بولغان ئىشەنچەمدىن پايدىلىنىپ مېنى ئالدىمىدىمۇ؟! يەنە كېلىپ ‹داۋاگەر بوش بولسا، قازى مۆتەھەم› دىگەندەك ...»
ئويلىغانسېرى بارات ئاخۇننىڭ قەلبىدىكى كونا يارىلار ئېچىشقاندەك، يۈرىگە نىمدۇر سانچىلغاندەك بولاتتى. ئۇ، ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزىنى خىيالدىن قاچۇرالمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن سەرسان بولۇپ يۈرگەن كۈنلىرى بىر بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى.

×

لەقەم ئادەتتە كىشىلەردىكى خۇلقى-مىجەز، خۇسۇسىيەت ياكى جىسمانى جەھەت-تىكى بىرەر بەلگىگە قاراپ تونۇش-بىلىشلەر تەرىپىدىن قويۇلىدۇ. لېكىن بارات ئاخۇننىڭ «داجەي» دىگەن لەقىمى بىرنەچچە يىللار بۇرۇن ياسىن سېكرېتار تەرىپىدىن يىغىن سەھنىسىدە مەيدىسىگە گۈل تاقاپ تۇرۇپ قويۇلغان شەرەپلىك نام ئىدى. ئەمما بۈگۈنكى كۈندە «بارات داجەي» دىگەن سۆزنى ئاڭلاش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنتايىن ئازاپلىق تۇيۇلاتتى.

1968-يىلى قىشتا قۇم ئېرىق دادۇ-يىدە «داجەيدىن ئۆگىنىپ، خۇسۇسىلىقا قارشى تۇرۇش، شيۇجېڭجۇيىنى پىپەن قىلىش» كۇرسى ئېچىلدى. ھەر خىل ۋاستىلار بىلەن تەشۋىقى-تەربىيە ئىشلىرى كۈچەيتىلگەن بولسىمۇ، ھېچكىم ئۆزلىگىدىن قالدۇرۇق يەر بىلەن چارۋىلارنى تاپشۇرۇشقا ئۇناشمىدى. بېشى قاتقان سېكرېتار ئاخىر بارات ئاخۇنغا ئىشەنچلىك ۋەدىلەر بېرىپ، ئۇنى باشقا ئەزالارغا ئۈلگە بولۇشقا كۆندۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چوڭ يىغىندا بايانات ئېلان قىلىپ:

— مەن قەتئىي ھالدا داجەي يولىدا ماڭىمەن. بىزنىڭ توخۇ، ئۆدەك بېقىشىمىز، كالا، قوي ساقلىشىمىز كاپىتالىزىمنىڭ قۇي-رۇغى، شيۇجېڭجۇيىنى تىرىلدۈرىدىغان بىخ. شۇڭا مەن ئۆيۈمدىكى بىر كالا، ئىككى ساغ-لىق، ئۈچ ئۆشكە ۋە بىر مو بىر فۇڭ يېرىمنى كوللىكتىپقا تاپشۇرىمەن، — دىدى.

بارات ئاخۇننىڭ مەرتلىكى باشقا ئەزالارغا بېسىم بولۇپ، ئاز-تولا نەرسىلىرىنى تاپ-شۇرۇشقان بولسىمۇ، لېكىن بەزىلەرنىڭ ئاغزى نەچچە قېتىم قېتىقتا كۆيگەنلىكتىن، چارۋىلىرىنى ئالدىراپ-تېنەپ سېتىۋېتىشتى ياكى ئىشەنچلىك جايلارغا يوشۇرۇشتى.

دىگەندەك، ئاي ئاتلىماي بارات ئاخۇن-نىڭ تاپشۇرغان ماللىرى كۇرسقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ ئاشخانىسىدا ئىشلىتى-لىپ گۆشى ئۇيان، ئۈستىخىنى بۇيان بولدى. خوتۇنى ۋە 3 بالا بىلەن سويغان پىيازدەك داغدا قالغان بارات ئاخۇننىڭ 1978-يىلى-غىچە بولغان تىرىكچىلىكى ئۆشىنىسىدىكى بوۋد-سىدىن قالغان تىلەمچىلىك خۇرجۇنىغا چۈش-

AltunOg

كەن نىمەتكە باغلىق بولۇپ قالدى.

ھىلىقى مۇكاپات تەرىقىسىدە تەقدىم قىلىنغان قەغەزگۈل ئۇنىڭ تاشلىۋېتىلگەن ئۆيىنىڭ خارابىسىدا ئۆمۈچۈكلەرگە ئۇۋا بولدى. شەرەپ يۈزىسىدىن قويۇلغان «بارات داجەي» دىگەن نام ئەسلى مەناسىنى يوقىتىپ تەنە، زاڭلىق خاراكتېرىنى ئالدى. چۈنكى كېيىنكى چاغلاردا كىشىلەر «بارات داجەي» دىسە باللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ خوشنا يېزىلاردا تېنەپ-تەمتىرەپ يۈرگەن بىر تىلەمچىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى.

1978 - يىلىنىڭ كۈز ئايلىرىدا قۇم ئېرىقتىكى ئەھلى جامائەت ھارۋا جابدۇپ بارات ئاخۇننى تېنەپ يۈرگەن يېرىدىن خۇددى قىز كۆچۈرگەندەك ئەتىۋالاپ قايتۇرۇپ كەلدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئالدىن ياساپ قويۇلغان ئۆيىگە جايلىشىپ ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە كوللېكتىپنىڭ ياردىمى بىلەن ئىگىلىك تىكلەپ، دۆلەتكە تۆھپە ئېشى تاپشۇرغۇدەك ماغدۇرغا كىرىۋالدى. شۇندىن بۇيان ھېچكىم ئۇنىڭ «بارات داجەي» دىگەن لەقىمىنى ئېسىگە سالمىغان ئىدى.

×

بارات ئاخۇن يىغىندىن كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئوخشاش سېكرېتارنىڭ چىشىغا تېگىپ، جېرىمانىغا تەۋەككۈل قىلىدىغانلار چىقمىدى. بەلكى دەرتلىرىنى ئىچىگە يۇتۇشۇپ ئۆيلىرىگە تارقاشتى.

ياسىن سېكرېتار پاكار، غادىيىپ ماڭىدىغان، دائىم چاچ-ساقاللىرىنى پاكىز قىرىدۇرۇپ يەكەن دوپپىسىنى سىڭايان كىيىپ يۈرۈدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ تىرىشچان، مەلۇماتى بار دەپ قارىلىپ سېكرېتار بولغان چاغلاردا ئۇچرىغانلا كىشىلەر بىلەن سالام-سائەت قىلىشىپ ماڭاتتى. ئەمما كېيىنكى يىللاردا خىزمەت ئالدىراش بولۇپ قالغازلىقتىنمۇ ياكى باشقا سەۋەپ بارمۇ ئاسانلا چېچىلىدىغان، ئەزالارنىڭ ھال-ئەھۋالىنى ئاڭلاشقا ۋاقىت چىقىرالمايدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ گۇڭشېنىڭ بىر مۇئاۋىن مۇدىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە دائىم كېلىپ مېھمان بولۇپ تۇرىدىغان بولغاچقا خىزمەتتە ھەرگىز ئالدى-كەينىگە قاراپ تۇرمايتتى. شۇڭا يىغىندىن كېيىن دۈيجاڭلارنى ئېلىپ قېلىپ:

— ئەزالارنىڭ خامان قېتىش ئىشى بولغاچ 3 كۈن مۆھلەت بەردۇق. لېكىن بىز ئەتە ئەتىگەن گۇڭشېغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشكە بېرىشىمىز. ئەگەر بارات داجەيدەك بويۇن تولغايدىغانلار يەنە چىقسا ھازىرچە سانىنى مەلۇم قىلىۋېرىپ، ھېساپ كىتابىنى كېيىن قىلىشساقمۇ بولىدۇ. خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى، — دىدى-دە، باشقىلارنىڭ سۆز قىلىشقا تەمشىلىپ تۇرغىنىنى كۆرمەسكە سېلىپ «خۇش خەۋەرنامە» ۋە لوزۇنكىلارنى يازدۇرۇش ئۈچۈن مەكتەپ تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

×

شۇ يىغىندىن كېيىن قۇم ئېرىقلىقلارنىڭ بېشىدا جېرىمانىنىڭ ۋەھىمىسى ئايلىنىپ يۈرسىمۇ، ئانچە جىددىيلىشىپ كەتمىدى.

ياسىن سېكرېتار ئالدىغا لوزۇنكا ئېسىلغان ھارۋا ئۈستىدە داقا-دۇمباق ياڭرىتىپ گۇڭشېغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا كۆپچىلىك ئەزالار «ئاق قۇچقاچ، قارا قۇچقاچ، چا بۇغدايغا تويدۇڭمۇ...» دىگەن ناخشىلارنى ياڭرىتىپ خامان قوشۇۋاتاتتى.

بارات ئاخۇن ياسىن سېكرېتاردىن رەنجىپ يىغىندىن چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەل بېشىغا كەلگەن غەمگە سۈكۈت قىلىپ تۇرىدىغان كىشى ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ تۇپ

قالدۇرۇشقا كىرىشكەن ئەزالارغا: «بۇ ئىشنى
ھازىر ئىشلەشنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى
ھەممىمىز بىلىمىز، قويۇڭلار، بۇ ئىشنى، ئاۋال
خامىنىمىزنى يۇمشىتىۋالايلى،» دەپ مەسلى-
ھەت بەردى. بىر نەچچەيلەن ئۇنىڭ مەس-
لىھەتىگە كىرىپ، ئېتىزلىقتىن قايتقان بولسىمۇ،
يەنە بىر قىسىم ئەزالار: «ھامىنى سېكرېتار-
نىڭ ئاقىنىدىكى ئادەممىز، سىگەن نېنىمىزنى
يەپ، بۇيرۇغاننى قىلايلى» دىگەن ئوي بىلەن
قوناقلىرىنى بىردىن تۈپ قالدۇرۇپ ئوغۇت-
لىدى. ئاندىن قىر، توسمىلارنى تۈزەپ
ئېچىق بېشىدا سۇغا ساقلاپ ئولتۇرۇشتى.
يوق سۇنى كۈتە-كۈتە 3 كۈن بولغاندا
سۇ ياقلاپ كەتكەنلەر: «سەل كېلىپ چىم
توغاندىن يا كېتىپتۇ، كەم دىگەندە، 10 كۈن
ھاشار سالمىسا ئۆستەڭگە سۇ چىقمايدى-
كەن ....» دىگەن شۇم خەۋەرنى ئېلىپ
كېلىشتى.

چىم توغىنىنىڭ يار ئېلىپ كەتكەنلىكى
توغرىسىدىكى خەۋەر ھەقىقەتەن قۇم ئېرىق-
لىقلارنى خېلىلا ئەنسىزچىلىككە سېلىپ
قويدى. ئۆيدە، يوللاردا، ئېتىزلىقلاردىمۇ شۇ
پاراڭ ئىدى، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا
ئەندىشە بىلەن ئۆز مۆلچەرلىرىنى ئوتتۇرىغا
قويۇشاتتى. مايىسى قۇرۇشقا باشلىغان بىر
پارچە ئېتىزدا بىرنەچچە كىشى قولىرىدىكى
قۇرۇق مايسىلارنى پۇلاڭلىتىشىپ تۇرۇپ:
«گۈڭشېغا بۇ شۇم خەۋەرنىمۇ يەتكۈزۈش
كېرەك»، «ياسىندىن زىياننى چوقۇم تۆلىتى-
ۋالىمىز»، «جېرىمانىنى ئەمدى ئۇنىڭ ئۆزى
تۆلىسۇن» دىيىشىپ غۇلغۇلا قىلىشىۋاتاتتى.
نېرىراقتا — ئېتىزنىڭ قىرىدا تامامەن تۆ-
گەشكەن 6 مو قونىغىغا ھەسرەتلىنىپ قاراپ
ئولتۇرغان 45 ياشلاردىكى كىشى قۇرۇپ
كەتكەن مايسا تۈۋىگە چۆگۈنىدىن سۇ قۇيى-
ۋاتقان ئايالىغا:

— ئۆلۈككە ياسىن سۈيى ئىچۈرگەن-
دەك ئىش قىلىدىكەنسەن. تۆگىشىپ بولغان
نەرسىگە سېنىڭ تۆت تامچە سۈيىڭ دال
بولامتى! — دەپ كايىۋاتاتتى.

ئاردىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەن بول-
سىمۇ ئەزالارنىڭ ياسىن سېكرېتارغا بولغان
غەزىۋى زادىلا بېسىلمىدى. چۈنكى مايىسى
قۇرۇپ كېتىۋاتقان ئېتىزلار ھە-دەپ كۆپە-
يىۋاتاتتى. مۇبادا شۇ كۈنلەردە ئۇنى بىرەر
كىم ئېتىزلىقتا ئۇچرىتىپ قالغۇدەك بولسا
چوقۇم ياقىسىدىن ئالماي قويمايتتى.

×

گۈڭشې پارتكومى قۇم ئېرىقتىكى
قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە جىددى مۇئامىلە قىلىپ،
بۇ مەسىلىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن بىرنەچچە
كادىر ئەۋەتتى. ئۇلار ئاپەت جەريانىدا
كۆرۈلگەن زىيان ۋە ياسىن سېكرېتارنىڭ
خىزمەت ئىستىلى قاتارلىق مەسىلىلەردە
تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، داۋۇي
كادىرلىرى بىلەن ئاكتىپلارنىڭ كېڭەيتىلگەن
يىغىنىنى ئېچىپ ئۇنىڭ مەسىلىسىنى قانداق بىر
تەرەپ قىلىش توغرىسىدا پىكىر ئالدى.

كۆپچىلىك ياسىننى سېكرېتارلىقتىن
قالدۇرۇپ، زىياننى تۆلەتكۈزۈشنى تەلەپ
قىلىشتى. بۇ يىغىنغا بارات ئاخۇنمۇ قاتناشقان
ئىدى. ئۇ، كۆپچىلىك سۆزلەۋاتقاندا بىر ھازا-
غىچە چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ جىم ئولتۇرغان-
دىن كېيىن، بىر يۆتىلىپ قويۇپ سۆز ئالدى:

— سېكرېتار بۇ قېتىم نام-ئابرۇينى
دەپ ئەزالارغىمۇ، ئۆزىگىمۇ چوڭ زىيان
سالدى. ئەزالار مەھسۇلاتتىن زىيان تارتقان
بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ بىرنەچچە جىلىڭ گۆشىنى
يوقاتتى. قاراڭلار، ئۇنىڭ نەچچە كۈندىن
بېرى شۇنچە جۇدەپ كەتكىنىنى! بىز قۇم
ئېرىقلىقلار قوسىغىمىز كەڭ خەق، پايدىسىمۇ
كۆرگەن، زىيان تارتىپمۇ باققان. كونىلاردا

(داۋامى 111 - بەتتە)

پوزىتسىيە

(ھېكايە)

غوپۇر قادىر

— ئۆيدىكى ئىشلارغا قارىشىپ بېرەيمۇ دىمەيسىز. ئۆي باشقۇرىدىغان قىزنىڭ ئەينەك ئېلىشقا خەت قىلىپ بەرگىنىگىمۇ بەش ئاي بولاي دىدى، دەرىزىمىز تېخىچە ئەينەكسىز تۇرىدۇ. تولا سۆزلەپ ئاغزىمنىڭ بىر قات تېرىسىمۇ چۈشۈپ كەتتى....

بۇ خىل تاپا-تەنىنى يەتتىنچى قېتىم ئاڭلاۋاتقان كازىم كوجاك خوتۇنىغا ئالايغىنىچە ئورنىدىن تۇردى-دە، ئاۋال سائەتكە، كېيىن سىرتتا يېغىۋاتقان قارغا قاراپ قويدى. ئاندىن شۇمشىيىپ ئولتۇرغان كەنجى بالىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ، زور بىر ئىشقا تۇتۇنۇۋاتقاندەك مەزمۇت قەدەم بىلەن چىقىپ كەتتى.

سىرتتا قار-شۇۋىرغان ھۆكۈرىمەكتە ئىدى. ئۇ، ئۆي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ماتىرىيال ساقلاش ئورنىغا قاراپ خىيال بىلەن كېتىۋاتاتتى: «دىمىسىمۇ راست، ئالتە كۆز ئەينەكنى ئەنە ئەكىلىمەن، مانا ئەكىلىمەن، دەپ يۈرۈپ يازمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا خەت كەستۈرگەندە، تۇنجى كۈزدە جۇۋاۋا يىگەن ئىدۇق. مانا ئەمدى پۈتۈن جاھاننى قار قاپلىدى. بولمىسا، ئۆيىمىز بىلەن ئەينەك ئالىدىغان يەرنىڭ ئارىلىقى ئىككى بېكەتمۇ چىقمايدۇ. قالغان ئىشقا قار يېغىپتۇ، دىگەن شۇدە!...»

تويۇقسىز قاۋىغان ئىتنىڭ ئاۋازى ئۇنى خىيالدىن چۆچۈتىۋەتتى، ئۇ، ئۆزىنىڭ ماتىرىيال ساقلاش ئورنىغا كېلىپ قالغانلىقىنى سەزدى ھەمدە قولىغا بىر پارچە خىش ئېلىپ، ئېتىلىپ كېلىۋاتقان ئىتقا ئاتماقچى بولدى.

شۇ چاغدا دەرۋازا تۈۋىدىكى خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدىن بىر بوۋاي چىقىپ، ئىتقا شۇنداق ۋاقىرىدىكى، ئۇ ياغاچ قوچاقتەك قېتىپلا قالدى....

— كىمنى ئىزلەيسىز؟

— ئەينەكنى نەدە بېرىدۇ؟

— ئەينەكنىمۇ ئاۋۇ ئۆيدە بېرىدۇ، ئەمما ئۇنى تارقىتىدىغان كىشى مايەردە.

كىردىك، ھاۋا سوغاق....

كازىم كوجاك بوۋاي كۆرسەتكەن ئۆيگە كىردى. بۇ مونچىدەكلا ئىسسىق كەتكەن كىچىككىنە بىر ئۆي بولۇپ، چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن مەشنىڭ يېنىدىكى كارۋاتتا ئۈچ يىگىت ۋە بىر ئايال ھەدەپ قارت ئويناۋاتاتتى.

ئۇ، ئۆز تەجرىبىسىگە ئاساسەن يېشى توختىغان ھىلىقى ئايالنى ماتىرىيال تارقىتىدىغان كىشى دەپ جەزىم قىلدى-دە، ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئەينەك ئالىدىغان قەغەزنى ئۇزاتتى:

— مەن ئەينەك ئالغىلى كېلىۋىدىم....

— ۋاقىت توشسۇن... تۇز... نوچاك بارمۇ؟— ھىلىقى ئايال بېشىنى كۆتۈرۈپمۇ قويماي گەپنىڭ بېلىگە تەپتى.

— ۋاقىت توشقاندۇ، — دېدى كازىم كوجاك ئىلاج بار ئاۋازىنى مۇلايىملاشتۇرۇپ، — مەن ۋاقىت توشقاندا ئۆيدىن چىققانغۇ؟

ئايال يەنە شۇنداق قوپاللىق بىلەن بويىنىنى تولغىدى:

— سىزنىڭ ۋاقتىڭىز توشقان بىلەن مېنىڭ تېخى توشمىدى!...

ئاددى بىر خىزمەتچىنىڭ ئۆزىگە مۇنچىۋالا پەرۋاسىزلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى ئۇنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلدى، ئۇ ھاجەتمەن ئادەمگە قىلىنغان قوپاللىقنىڭ قانداق تەسىر قىلىدىغانلىقىنى مانا شۇ تاپتا تۇنجى قېتىم ھېس قىلدى.... ئەمما ئۆزىنىڭ سالاھىيىتىنى ئېسىگە ئېلىپ: «ۋاقىت توشماپتىمىش، تېخى. بەشتىن ئاشسىمۇ توشمايدىغان نەنىڭ ۋاقتى ئىكەن ئۇ؟ مۇنداقمۇ خىزمەت پوزىتسىيىسى بولامدۇ؟!» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى، بىراق قۇرۇق قول قايتىپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇشقا مەجبۇر بولدى.

ۋاقىت ئۆتىۋاتاتتى، قارت بولسا تېخىمۇ قىزىۋاتاتتى. كازىم كوجاك چۈشتىن كېيىن ئېچىلماقچى بولغان مۇكاپات پۇلى باھالاش يىغىنىنى ئېسىگە ئېلىپ، تېخىمۇ تىت-تىت بولدى. شۇنىڭ بىلەن زورىغا كۈلۈپ يەنە ئېغىز ئاچتى:

— سىز....

— ۋاقىت توشسۇن دېدىمغۇ، نېمانچىۋالا ئالدىرىتىسىز... ئادەمنى دەم ئېلىش ۋاقتىدىمۇ ئارام ئالغۇزمامسىز؟— دېدى ھىلىقى ئايال تەرىنى تۈرگەن ھالدا ئۇنىڭ سۆزىنى چورتلا ئۈزۈپ.

كازىم كوجاكنىڭ غەزىپى ئۆرلىگىلى تۇردى. ئۇ: «خەپ توختاپتۇر، ھەيىنگىمنى ئېلىۋالغىنىمدىن كېيىن ساڭا ئۆزەمنى بىر تونۇتمىسام بولمىدى.... بۈگۈنلا گېزىتكە خەت يازىمەن. «پوزىتسىيىسى قەبىھ» دېگەن سۆزلەر بىلەن رەسۋا قىلىمەن.... ياق، بۇ ئىش مۇنداق ئاسان تۈگىمەيدۇ.... ھە، توغرا، قاسىم دېگەن ھىلىقى ئاداش ساڭا چوجاك بولسا، ماڭا ئاغىنە بولىدۇ. ئەتە بېرىپ: ئادىشوي، قول ئاستىڭدىكىلەرنى مۇنداقمۇ گەدەنكەش ئۆگىتىۋېتەمسەن، بۇ قېتىمقى رەتلەشتە ھىلىقى مۇتھەمنى...دەپ كۆرگۈلۈكىنى كۆرستىمەن» دەپ ئويلىدى.

قارتچىلار يەنە سەككىز-توققۇز قول ئوينىغاندىن كېيىن تارىدى. ھىلىقى ئايال سائىتىگە قاراپ قويۇپ سىرتقا ماڭدى. كازىم كوجاكمۇ ئۇنىڭ كەينىدىنلا چىقتى.

— قانچە پارچە ئەينەكتى؟— دەپ سورىدى ھىلىقى ئايال ماتىرىيال بۆلۈمىگە كىرگەندە.

— ئالتە....

— ئالتە پارچە بولسا ئاسان گەپكەن. بىردەمدىلا توغرىلايمەن، — دېدى ئايال،

ئاندىن سىرلىق تەلەپپۇزدا، — تالۇنىڭىزدا ئالتە پارچە دەپ يېزىلىپتۇ. بىرەرسى تاسادىپىي چىقىلىپ كەتسە قانداق قىلىسىز؟ يەنە كېلەمسىز؟ مۇنداق بولسۇن، سىزگە يەتتە پارچە كېسىپ بېرەي ....— دىگەنلەرنى قوشۇپ قويدى.

— رەھمەت، — دىدى كازىم كوجاك. ئەرزىمەيدۇ. تايىنلىق مىقدىڭىزمۇ يوقتۇ؟

— ھەئە، ھەقىقەتەنمۇ يوقتى ....، — كازىم كوجاكنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرۈشكە باشلىدى.

— ئۇنداق بولسا مەن بېرەي. بازارغا بېرىپ گەج، يىلىم ئىزلەيمەن دەپمۇ يۈرمەڭ، ئۇنى يۇغۇرماقمۇ تەس. مانا ماۋۇ زاماسكىنىمۇ ئېلىڭ.

ماتېرىيالچى ئايالنىڭ سېخىيلىقى كازىم كوجاكنى قاتتىق تەسىرلەندۇردى. ئۇ، ماتېرىيال ساقلاش ئورنىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ قاسىم چۇجاڭغا ئۇچراپ قالدى ۋە ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى:

— ئادىشىي، ماتېرىيال تارقىتىدىغان ئايالنىڭ خىزمەت پوزىتسىيىسى ئەجەپمۇ ياخشىكەنغۇ، ئۇنى ....

(بېشى 108 - بەتتە)

«كۆۋرۈككە بىر قېتىم پۇتى سىيپالغان ئېشەك ئىككىنچى شۇ جايدىن ئۆتمەيدۇ» دىگەن تەمسىلى بار. مېنىڭچە، بۇ قېتىمقى زىياننىڭ تەمىنى ئۇمۇ خېلى تېتىدى. بۇنىدىن كېيىن ئۆزەمچىلىكنى تاشلاپ، ئەزالار بىلەن با مەسلىھەت ئىش قىلسا، يەنىلا سېكرىتار بولۇۋەرسە دىمەكچىمەن.

ياسىن بىلەن زادىلا چىقىشالمايدىغان بىر ئادەمنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇ سەمىمى سۆزلەر يىغىن ئەھلىگە خېلىلا تەسىر قىلدى.

يىغىن ئاخىرلاشقاندا ياسىن سېكرىتار ھەمەمىنى ھەيران قالدۇرۇپ بارات ئاخۇننىڭ ئالدىغا باردى - دە:

— بارات ئاكا، سىزگە، كۆپچىلىككە يۈز كېلەلمەيمەن، — دەپ ئۇنىڭ قولىنى ئۇزاققىچە قىستى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كىرپىگىدە توختاپ قالغان ئىككى تامچە ياش مەڭزىنى بويلاپ چۈشۈپ، چىڭ قىسىلغان قوللارغا تامچىلىدى.

AltunOq

(داستان)

ئەمەت جاپپار

ئىچىلگەندە قوش توي شارابى
ھاياجاندا سوقتى يۈرەكلەر.
يۈز ئاچقاندەك بولدى ئالدىمدا
ئالتۇن رەڭلىك يېڭى چېچەكلەر.
قەترىسىدىن گۈلگۈن شاراپنىڭ
چاقنار نۇرى ئىسسىل خىسلەتنىڭ
سۈزۈكلىگى، بەئەينى ياقۇت،
يۈرىگى يوق ئۇندا ئىللەتنىڭ.
ئاشۇ نۇرلار كىرىپ قەلبىمنى
بىر ئىشتىياق قوزغالدى مەندە.
توي ئەھلىگە يوللاشقا سوغا،
قەلەم ئالدىم قولغا شۇ دەمدە.

×

كىرگەن چېغىم زالنىڭ ئىچىگە
تەئەججۈپتە قالدىم داڭ قېتىپ.
يىغىن دىسەم، توي ئىكەنغۇ بۇ،
داغدۇغىسى شۇنچە ئاجايىپ.
شۇنچە كاتتا بېزەلگەن سەھنە،
چاقنىتىدۇ چىراقلار كۆزنى.
گەر تۇرسىمۇ ئارىلىق يىراق،
كۆردۈم ئېنىق يىگىت ۋە قىزنى.
يىگىت بىلەن قىزنىڭ كۆكسىگە
تاقىلىپتۇ قىزىل گۈل ئەنە.
بىر بىرىگە قارار مەنالىق،
كۈلەر خۇش خۇي تەبەسسۇم بىلە.
بىلىنىدۇ قاراشلىرىدىن
يىگىت-قىزنىڭ ئۆز ئارا مېھرى.
رەڭمۇ-رەڭلىك چىراق نۇرىدا
گويا ئاتەش ئۇلارنىڭ چېھرى.
ئۇرۇلىدۇ چاۋاكلار قىزغىن،
زال ئىچىدە چاقماق چاقناندەك.
سەھنە تامان تىكىلەر كۆزلەر،
نۇر ئېقىمى ئۇندا ئاققاندەك.
ھەيران بولۇپ دىدىم ئىچىمدە:
«تويىنى يىغىن ئېچىپ قىلامدۇ؟
مالال قىلىپ تاماشا ئۈچۈن،
مۇخبىرنىمۇ چىللاپ كېلەمدۇ؟
ئۇقۇشماسلىق بولدىمۇ بۈگۈن،»
دىگەن ئويلار چىرمىدى مېنى.
«توختا، تەنقىت سوغىسى يوللاي،

ئۇلار يېسۇن ئۆز ئەدىۋىنى.»
شۇ ئۆي بىلەن ماڭسام تالاغا،
تۆتىۋالدى يەلكەمنى بىرى.
باقسام ئاڭا كومىسسار ئىكەن،
دىدى: — مۇخبىر مېڭىپسىز نېرى؟
چىرايىمنى تۆرۈپ مەن دىدىم:
— ھە، ئاچتىڭلار قانداق يىغىننى؟
شەخسى تۈيىنى قىلامدۇ شۇنداق
يىغىۋېلىپ پۈتۈن قىسمىنى؟
كۈلۈپ كېتىپ كومىسسار شۇ چاغ،
دىدى ماڭا: — بۈگۈن قوش تۈي بۇ.
ئىككى ياشنىڭ شەرىپى ئۈچۈن،
ئوقۇلغان بىر جاراڭلىق كۈي بۇ...»
بۇنى ئاڭلاپ قىزاردى يۈزۈم،
سەھنە تامان تاشلىدىم قەدەم.
ئوقۇلاتتى ئۇندا بىر داستان،
قەھرىمانلىق ھەققىدە شۇدەم.
ھېسسىياتىم ياسىدى ئۆركەش،
جۇشقۇنلىدى قەلبىمدە ئىلھام.
ئۇنى ئەلگە قىلمىسام بايان
تاپماس بەلكىم يۈرىگىم ئارام.

×

قاچان ئۆتكەن ئادەم ئىشقىسىز،
يىگىت ۋە قىز ئۆتەر جۈپلىشىپ.
غەزەپ ياكى خۇشلۇق ئادەمگە
بىر سەۋەپتىن كېلەر توپلىشىپ.
بارغان ئىدى بۈگۈن گۈلباھار،
كۆرۈش ئۈچۈن مانېۋېرنى — جەڭنى.
كەڭ مەيداندا قاينار جەڭچىلەر
جاسارەتتە شىمايلاپ يەڭنى.
نىشان يىراق،
ئارىلىق نامەلۇم،
توغرىلاندى توپلار قارىغا.
پەرۋانە بوپ ياش بەنجاڭ يۇسۇپ
چىقسام دەيتتى ئوزۇپ ئالدىغا.
ھىساپلىدى تەخمىنەن يۇسۇپ،
يىراقتىكى نىشان — تۈچكىنى.
باغلاپ زەرەت، قويۇپ پىرىسلىنى،
قارىغا ئېيپ باستى تەپكىنى.
گويا قاڭقىپ كەتتى كەپتەردەك،
ئوقلار چەتنەپ چۈشتى نېرىغا.
گاھى چۈشسە نىشاندىن يىراق،
گاھ چۈشەتتى يېقىن ئارىغا.
ئۆلچىيەلمەي ئارىلىقنى ئېنىق
يۇسۇپ تىت - تىت بولدى ئالدىراپ.
بۇ ئەھۋالدىن ئۇيغا چۆمۈلدى،
تەتقىقاتچى دولقۇنجان شۇ تاپ....

شۇندىن بېرى، چىرمىدى ئۇنىڭ
ياش دىلىنى ئۇلۇغۋار ئىستەك.
ئويلىغانچە بىر كەشپىياتتىن
ئېچىلاتتى كۆڭلىدە چېچەك.
ئويلايتتى ئۇ: «يىراق نىشاننى
ئاپتۇماتىك ئۆلچىسەك ئەگەر؛
تېخنىكىدىن ھەركەت جانلىنىپ،
چېلىشلاردا قۇچمامدۇق زەپەر؟
ئىلىم - پەننىڭ ئاچقۇچى بىلەن
يېشىلمەكتە تىلسىملار سىرى،
تېخنىكىدىن ئاچماقتا قۇچاق
مۆجىزىلەر كۆپلەپ كۈنسېرى.
ئىنسانلارنىڭ زېھنى - ئەمرىگە
بويسۇنماقتا كائىنات - دۇنيا.
بىزمۇ يېڭى كەشپىياتلارنى
قىلالمايمىز نېمىشقا بۇندا؟
قىلىپ جۈرئەت كەشپىيات ئۈچۈن،
ياندۇرساق بىز ئەقىل شامىنى،
تېپىلماسمۇ بۇنىڭغا چارە،
قازساق ئەگەر بىلىم كانىنى؟

مانېۋېر كۈنى،
يەنە شۇ مەيدان،
ئادەمگە لىق كۆرۈش مۇنبىرى.
ئولتۇرىدۇ بىر قىزچاق ئەنە

بىر چېتىدە تۇتۇپ دۇربۇننى.
دولقۇن بىلەن تۇرۇپ يانمۇ-يان
كۆزىتەتتى جەڭ مەيداننى.
بولاتتى ئۇ شۇنچە بىئارام
باسالماستىن ھاياجاننى.
توپ ئوقلىرى چەتنىسە بۇندا،
تۇرۇلەتتى ئۇنىڭ يۈزلىرى.
تەگسە ئەگەر نىشانغا ئوقلار
چاقناپ كېتەر ئىدى كۆزلىرى.
قىز كۆڭلىگە قىلغاندا تەسىر
يۈسۈپجاننىڭ تىت-تىت بولۇشى،
كۆكتە ئۇچقان بىر جۈپ كەپتەردەك
قانات قاقتى بىر ئىستەك قۇشى....

ئىسمى ئىدى قىزنىڭ گۈلباھار،
تەتقىقاتچى بولغان يېڭىدىن.
ئۆز كەسپىنى شۇنچىلىك قىزغىن
سۆيەتتى ئۇ يۈرەك — دىلىدىن.
دولقۇن بىلەن بىر ئىشخانىدا
ئىشلەيتتى ئۇ بولۇپ ياردەمچى.
مەيداندىكى ئەھۋالنى كۆرۈپ،
تىت-تىت بولدى ئۇنىڭمۇ ئىچى.
ئويلىدى ئۇ: «پەن قۇدرىتىدىن
مارسنىمۇ كەزگىلى بولار.
نەچچە قەۋەت يەر ئاستىدىكى
بايلىقنىمۇ سەزگىلى بولار.
ئاپتوماتىك ئارىلىق ئۆلچەش
سايمىنىنى ياساپ چىقىشقا،
بولماس نىچۈن ئەقىل-ئىدرەكنى
ۋە جۈرئەتنى سالغاندا ئىشقا!
سەۋەپ قىلساڭ، دەيدۇ ئاتىلار
سۇ تۈختىتىش مۈمكىن سىڭەتتە.
ئەستايىدىل تەتقىقات قىلساق،
ئىشقا ئاشار بۇ ئىش ئەلۋەتتە.
ئارمىيىمىز زامانىۋىلاشسا
ئاشماس نىچۈن جەڭ ئىقتىدارى؟
كاپالەتكە ئىگە بولمامدۇ،
تېچلىق ھايات، ۋەتەن گۈلزارى؟»
ئۇچار كۆكتە ئوقلار بىلەن تەڭ
ئىككى ياشنىڭ خىيال كەپتىرى.
تولار ئىدى ئۇلارنىڭ قىزغىن
ھىسلار بىلەن كۆڭۈل دەپتىرى.

بىر يەكشەنبە كۈنى گۈلباھار
بېرىپ قالدى كۈتۈپخانىغا.
ئىلىم-پەننىڭ شەربەتلىرىنى
تولدۇرۇشقا قەلب جامىغا.
چۈشۈپ قالدى كۆزى تۇيۇقسىز
ئېڭگىلىزچە بىر چوڭ كىتاپقا.
بىلگەچكە ئۇ ئېڭگىلىزچىنى
كۆز يۈگۈرتتى قۇرلارغا، باپقا.
«نىمە دىگەن ئىسىل كىتاپ بۇ!»
دىدى-دە، ئۇ ئالدى ئارىيەت.
بىر نەچچە كۈن كىرپىك قاقماستىن
ئوقۇپ چىقتى ئۇنى نەچچە رەت.
يېزىلىپتۇ دەل بۇ كىتاپقا
ئېھپىراھەم لازىر نۇرلىرى.
بولىدىكەن نۇردا يىراقنى
ئاپتوماتىك ئۆلچەپ كۆرگىلى.
خوشاللىقتىن يايراپ گۈلباھار
يەتكەندەكلا بولدى ئارمانغا؛
بىر ھىسسىيات ئۇنىڭ قەلبىدە،
ئۆركەشلىدى زور ھاياجاندا.
تەرجىمىگە كىرىشتى قىزچاق
بۇ كىتاپنى بىلىپ بىر گۆھەر.
بولدى گويا سۈزۈك بۇلاقتىن
تەشنا يۈرەك ئىچكەندەك كەۋسەر.
«ئېلېكترونلۇق ئۇسۇل بىلەن
ئۆلچەش كېرەك يىراق نىشاننى.»
نۇر چاقنىدى ئۇنىڭ قەلبىدە
تۈزگەن چاغدا شۇنداق پىلاننى.
ياساش كېرەك سايماننى ئەمدى،

لېكىن باھار قىلار يالغۇزلۇق.
قىزغىنلىقى شۇنچىلىك ئۈستۈن
بولغان بىلەن تەجرىبىسى يوق.
«تېخى چېرتيوژ سىزىپ باقمىدىم،
لايىھەلەشمۇ كەلمەس قولۇمدىن.
بولارمىكىن بىرەر نەتىجە
مېنىڭ مۇنداق ئويلىغىنىمدىن؟»
خىيالىنى بۆلدى قىزچاقنىڭ
تاكىلدىتىپ چېكىلگەن ئىشىك.
— كىرىڭ!
كىردى ئەدەپلىك يىگىت،
ئېچىپ شۇندا ئىشىكنى يېنىك.
بۇ كىرگىنى دولقۇنجان ئىدى،
قەلبى ئوتلۇق ئەزىمەت يىگىت،
ئۈچ يىل بۇرۇن داشۆ پۈتتۈرۈپ،
كەلگەن ئىدى قىسىمغا جىمجىت.
كەسپى ئىدى ئۇنىڭ تەتقىقات،
ئۆزى ئىشچان، شۇنچە ئەدەپلىك.
زېھنى ئۆتكۈر، چەچەن، ئەقىللىق،
قولى چېۋەر، ھەممىگە ئەپلىك.
نىمشقەدۇر يېڭى كەلگەن قىز
تارتار ئىدى ئۇنىڭ زوقىنى.
شۇڭا ئىزلەپ كەلگەنتى بۈگۈن
ئۇ قىز بىلەن پاراڭلاشقىلى.
— كېلىپ قاپسىز، — دېدى قىز كۈلۈپ،
— ھەئە، سىزنى كۆرگىلى كەلدىم.
بولسا ئەگەر ياخشىراق كىتاب
ئارىيەتكە ئالغىلى كەلدىم.
كۆرسەتكەندە قىز بىر كىتاپنى،
ئۇ ۋاراقلاپ چايقىدى باشنى.
— ئېنگىلىزچە بىلمەيمەن، — دېدى
ۋە قىزىرىپ تاتلىدى باشنى.
كۆرسەتكەندە گۈلباھار شۇ چاغ،
بۇ كىتاپنىڭ تەرجىمىسىنى.
ئىنكى قوللاپ ئالدى دولقۇنجان،
گۈلباھاردىن ئۈزمەي كۆزىنى.

دولقۇنجاننىڭ پىكرى-خىيالى،
تەرجىمىگە يۆتكەلدى بىردىن.
ئىشتىياقتا كۆردى بىرمۇ-بىر،
كۆز يۈگۈرتۈپ قۇرلارغا تېزدىن.
ئوقۇغانچە دولقۇن بەك خوشال
ئۆز ئىشىغا ئامال تاپقاندەك.
قەلبى يايراپ، بولدى گوياكى
كۆز ئالدىدا نۇر چاقنىغاندەك.
گۈلباھارغا قىلدى ئىلتىجا:
— بۇنى ماڭا بېرىپ تۇرسىڭىز.
ياسىماقچى ئىدىم بىر سايمان،

پايدىلانسام ئوقۇپ قالسىڭىز...
بايان قىلدى گۈلباھار خوشال
كۆڭلىدىكى ئارزۇ-ئارمانىنى.
ئىككى ياشنىڭ ئىستەك-ئۈمىدى،
ئوخشاش بولۇپ چىقتى پىلانى.
— تاپشۇرغانتى ماڭا كومىسسار، —
دېدى دولقۇن بىر مۇھىم ئىشنى.
نىشانلارنى ئۆلچەش-ھېساپلاش،
سايمىنىنى ياساپ چىقىشنى.
— مەنمۇ شۇنى ئويلىغان ئىدىم،
نىشانىمىز چىقتى بىر يەردىن.
ئاشۇرايلى غايىنى ئىشقا
بىز يارىشىپ تۆھپە زەپەردىن.
شۇ چاغ ئىككى ياشنىڭ يۈرىكى
بىر رىتىمدا تەپتى دۈپۈلدەپ.
يۈرىكىدە ئوتلۇق بىر سېزىم،
لېكىن سۆزسىز، ساقلىشار ئەدەپ.

×

يېرىم كېچە،
ھەممە ياق تىمتاس،
بارچە كەتكەن جىمجىت ئۇيقۇغا.
لېكىن دولقۇن تېخىچە ئويغاق،
چۆمگەن ئىدى شىرىن تۇيغۇغا.
بەسلەشكەندەك كۆكتە تولۇن ئاي،
دەرىزىدىن كۈمۈش نۇر سېپەر.
يۈرەكلىرى شۇ تاپ دولقۇننىڭ
ئۇلۇغ ئارزۇ ئىشقىدا تېپەر.
نەچچە ئاخشام ئۆتتى ئاشۇنداق،
تەتقىق قىلىپ يېڭى پىلاننى.
ئۆيدە قويۇق موخۇركا ئىسى
ئەسلىتىدۇ گويا تۇماننى.
ئۈستەل ئۈستى تولغان قەغەزگە،
ھەر تەرەپتە چېچىلغان ۋاراق.
دولقۇن كەتكەن چوڭقۇر خىيالغا،
بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئۇزاق.

چىۋەر قولدا تەۋرىنىدۇ يېنىك،
ھەركەتلىنىپ سېرىكول ۋە سىزغۇچ.
قېرىنداشنى ئۇندەيدۇ جەڭگە،
پات - پات قىرىپ ئۆتكۈر ئۇچلۇغۇچ.
گاھ تاتىدۇ ئىنچىكە سىزىق،
گاھ قويۇدۇ بىر نەچچە چېكىت.
بەزەن تىرەپ زاڭاقتا قولنى
خىيال سۈرۈپ قالىدۇ يىگىت.

شۇ كېچىسى چىرتيوژ نۇسخىسى
پۈتۈپ چىقتى، قەغەزگە تولدى.
گويا قانات كەرگەن تور كەبى
ھەرخىل سىزىق ھەر رەڭدە بولدى.
كىردى شۇ چاغ سادىق ئىشىكتىن
مەس ھالەتتە دەلدەڭشىپ، غىڭشىپ.
سالدى نەزەر چىمچىقلىتىپ كۆز
چىرتيوژغا ئۇ ئاستا ئېڭىشىپ.
سادىق ئىدى مۇئاۋىن سوجاڭ،
تەتقىقاتنىڭ مەسئۇل خادىمى.
ئۆتەر ئىدى كەيپى - ساپادا،
ئويناپ كۈلۈپ ئۇنىڭ ھەر دېمى.
يوق ئەمەستى تۆھپىسى ئۇنىڭ،
باشتا خېلى ئىشلارنى قىلغان.
ئالقىشلىنىپ بىرنەچچە قېتىم
تەقدىرلىنىپ تىلغا ئېلىنغان.
بىر چاغلاردا ئۇمۇ تىرىشىپ
كەشپىياتقا بېرىلگەن ئىدى.
لېكىن مەغلۇپ بولۇپ سىناقتا
ئۈمىت يىپى ئۈزۈلگەن ئىدى.
ئۇلپەت ئىدى ھازىر ئۇنىڭغا،
ئەيشى - ئىشرەت، ھاراق ۋە شاراپ.
بەزى ئۆتسە خۇش كەيىپ سۈرۈپ،
بەزەن چېكەر ئىدى ئىزتىراپ.
كۆرۈپ بۈگۈن دولقۇننى ئىشتا
يۈرەكلىرى مۇجۇلدى ئۇنىڭ.
ئۆرلەپ دىلدا قايغۇ - ھەسرىتى،
قوشۇمىسى تۈرۈلدى ئۇنىڭ.
«كىم قويۇپتۇ بۇنداق گادۇكتا
چوڭ ئىشلارغا قەدەم قويۇشنى.
سادىقجاننى يەرگە قارىتىپ،
بىر ئىجاتكار ئالىم بولۇشنى؟
بۇ ئىشىدا قىلسا غەلىبە
يۈزۈم تۆۋەن بولمامدۇ مېنىڭ.
ئېشىپ چۈشسە مېنىڭدىن دولقۇن،
مەنسەپ قولدا تۇرامدۇ مېنىڭ؟»
شۇ ئىشلارنى ئويلىدى سادىق،
بىلدۈرمىدى ئەپتىدىن لېكىن.
يالغان كۈلكە قاپلاپ يۈزىنى،
سۆز باشلىدى مۇلايىم تەمكىن:
—دولقۇن ئۇكا، ئەخمەقسەن تازا،
تۈن يېرىمىدا نىمە ئىشىڭ بۇ؟
جېنىڭ كۆندە چىچەكلىمەيدۇ،
بىر ئېقىمدا تۇرماس يېشىڭمۇ.

ئاسرىمساڭ نېرۋاڭنى ئۆزەڭ،
چۆكمىلەيدۇ بىر كۈن بېشىڭمۇ.
كۆكۈل ئاچقىن.
تاماشا ئۈچۈن
يوقمۇ ياكى بىر سىردىشىڭمۇ؟
ئاخشاملىرى ئايرىلغاچ سەپتىن،
سورۇنلاردا ئورۇن يوق ساڭا.
دولقۇن ساراڭ بولاي دەپ قاپتۇ،
دېيىشىدۇ بەزىلەر ماڭا.
ياش چېغىڭدا ئويىنا قانغىچە،
ھەي، يوق سەندە ئۈنچىلىكمۇ ئەپ.
چىقالمايسىز سەن، بىز ئەرشكە،
كۈندە ئامان ئۆتتۈشمۇ چوڭ گەپ...
بۇرۇن مەنمۇ ساڭا ئوخشاشلا
زور ھەۋەستە ئۆگەنگەن ئىدىم.
كەشپ قىلىش ئۈچۈن بىر سايمان
كېچە - كۈندۈز يۈگۈرگەن ئىدىم.
لېكىن باشقا چىقمىدى ئىشىم،
قالدىم تېخى تاپا - تەنىگە.
شۇ ساۋاقنى چىڭ تۇتۇپ ئەستە،
كىرمەس بولدۇم ھەۋەس كەينىگە...
— رەھمەت سوجاڭ، ئاق كۆڭلىڭىزگە،
مىڭەم ئېنىق، جايىدا ئىشىم.
گەپلىرىڭىز بەكمۇ يېقىملىق،
ھاياجاندا پىقىردى بېشىم.
مەن بىلمەن ئويناپ كۈلۈشنى،
لېكىن ھازىر دەل ۋاقتى ئەمەس.
يېرىل قويمايدۇ بۇ ئىشقا زادى
يۈرەكتىكى بىر ئارزۇ - ھەۋەس.
سۆزلىرىنى ئاڭلاپ دولقۇننىڭ
مەسخىرىلىك كۈلدى سادىقجان.
نەپرەت بىلەن تىكىلىپ ئۇزاق،
ئۆز يولىغا بولدى ئۇ راۋان.
دولقۇن شۇندا دېدى ئۆزىگە:
«ئۇنداق ئۆمۈر ئوخشار كۆپۈككە.
يەپ - ئويناشتىن باشقىنى بىلمەي
ئۆتكەن ئۆمۈر ئوخشار شۆپۈككە.
ئىستىگىمدۇر بىلسەڭ مېنىڭكى
ئىلىم - پەندە چوققىغا ئۆرلەش.
ئەجرىم بىلەن مۆجىز يارىتىپ،
ۋەتەن ئۈچۈن شان - شەرەپ ئىزلەش!»
دولقۇن بۆلمەي باشقىغا كۆڭۈل،
ئۆز ئىشىنى داۋاملاشتۇردى.
ئىشلەپ يەنە بىرنەچچە كېچە،
پىلانىنى ئىشقا ئاشۇردى.

×

ئىزلەپ بېرىپ بىر كۈنى دولقۇن
گۈلباھارنى ياتاقتىن تاپتى.
بىردىن ئۈننىڭ قىزاردى يۈزى،
ئۇرغان كەبى تونۇرنىڭ تەپتى.
كۆرگەن چاغدا چىرتيۈژنى قىزچاق،
تەبرىكلىدى دولقۇننى ئۇزاق.
بولدى گويا قىزنىڭ قەلبىدە
بىر نازۇك ھىس ئاچقاندەك قۇچاق.
— كۆرستەيلى باش ئىنجېنېرغا،
يۈرۈڭ، دېدى گۈلباھار خوشال.
قوش مېغىزدەك بولۇپ يانمۇ - يان،
مېڭىپ كەتتى ئىككى ياش دەرھال.
باش ئىنجېنېر كۆرۈپ چىرتيۈژنى،
لايىق تاپتى ياساشنى بىردەك.
ھاياجاندا دېدى شاتلىنىپ:
— كىرىشىڭلار ئىشلەشكە تېزرەك.
ئۇلۇغ ئىستەك بولدى چاتقاندەك
دولقۇن بىلەن باھار قەلبىنى.
كەشپىياتنىڭ مۇقەددىمىسى
تۇتاشتۇردى ئۇلار رىشتىنى.

×

شۇنچە ھەيۋەت زاۋۇتنىڭ ئىچى،
ئىستانوكلار تىزىلغان قاتار.
ئىشچىلارنىڭ چىۋەر قولىدا
پولات - تۆمۈر ئۇسۇللار ئويىنار.
كەلدى مانا دولقۇن - گۈلباھار،

چىرتىيۈزنى كۆتىرىپ سىخقا.
قارشى ئالدى خوشال ئىشچىلار،
مەدەت بىرىپ ئۇلار ئىشىغا.
باشلىۋەتتى مودىل ياساشنى،
ئىستانۇكنى سايرىتىپ دولقۇن.
ۋىنتىلارغا چىقاردى بۇرما،
شاتلىغىدىن قەلبىدە ياققۇن.
سىلىغدىسا دولقۇن پولاتنى،
گۈلباھار قىز تۆشۈك ئاچاتتى.
چىۋەر قوللار بەسلىشىپ گويا
زاپچاسلارنى بىرگە چاتاتتى.
ئايلانغاندا ئىستانۇك ھەر چاغ،
ئىككى يۈرەك ئاڭا جۆر ئىدى.
بازغانلاردىن چاچرىغان ئوتتەك
ئۇلار قەلبى قىزىل نۇر ئىدى.
قىزنىڭ شۇ چاغ چىۋەر ھەركىتى
مەپتۇن قىلىپ يىگىت قەلبىنى،
ماگنىتتەك تارتىپ ئۆزىگە،
ئاشۇراتتى غەيرەت - پەمنى.
چەبدەسلىگى دولقۇنجاننىڭمۇ،
ياقار ئىدى قىزنىڭ كۆڭلىگە.
قۇيۇلاتتى ئىللىق بىر سىزىم
شۇ تاپ قىزنىڭ يۈرەك — قەلبىگە.
ئۇچراشقاندا كۆزلەر ئۆزئارا،
يۈلتۇز بولۇپ چاقنايتتى گويا.
ئۆتۈشكەندەك توكنىڭ ئېقىمى،
يۈرەكلەردە ئاقاتتى گويا.
ھارغىنلىقنى ئۇنتۇشۇپ ئۇلار،
شۇنچە جىددى ئىشلەۋاتاتتى.
ئۆلچەپ باھار ھەر بىر ۋىنتنى،
تەرتىۋچە رەتلەۋاتاتتى.
تۇيۇقسىزلا قاڭقىپ بىر تۆمۈر،
گۈلباھارغا قاراپ چاچرىدى .
ھەركەتلىنىپ چاقماقتەك دولقۇن،
توسىۋالدى، قىزنى ئاسرىدى.
لېكىن تىلىپ كەتتى شۇ تۆمۈر
دولقۇنجاننىڭ بىلەك گۆشىنى.
قورققىنىدىن گۈلباھار قىزچاق
يوقاتقاندەك بولدى ھۇشىنى.
دەرھال ئېلىپ بىشىدىن قىزچاق
ئاق ھىلىلە ياغلىقنى شۇدەم،
ئىزھار قىلىپ مېھرى - شەپقەتنى،
تاڭدى ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم.
دوستلار ئارا بۇ كۆيۈمچانلىق
ئەقىل - ئىدرەك بەردى يۈرەككە.
قوش كۆزلەردىن چاقنىغان مېھىر
بەردى چەكسىز قۇۋۋەت بىلەككە.
ئىشنى يەنە باشلاپ قايتىدىن،
ئۇلاپ چىقتى سىملارنى تولۇق.
شۇنچە نازۇك، شۇنچە يىغىنچاق
توك يوللىرى چاچ كەبى قويۇق.
«لازىر نۇرلۇق قارىغا ئېلىش
ئاپاراتى» كەلدى بارلىققا.
ئۆز كەشپىدىن يىگىت ۋە قىزنىڭ
يۈرەكلىرى تولدى شاتلىققا.

×

دەل سىناقنىڭ ھارپا ئاخشىمى،
دولقۇن بىلەن باھار بولدى جەم.
كۆڭۈل قويۇپ تەكشۈرۈپ چىقتى
ئاپاراتنى ئىككىسى ھەمدەم.
كەشپىياتنىڭ پۈتۈشى بىلەن
مۇھەببەتمۇ يەتتى ۋايىغا.
باشلىماقتا ئۇلارنى مانا
ساپ مۇھەببەت ئۇلۇغ غايىغا.
دولقۇنجاننىڭ يۈرەك ساداسى
تۇنجى قېتىم چىقتى - دە، پارتلاپ:
— تويىنى قاچان قىلىمىز؟ — دىدى،
گۈلباھارغا تەلمۈرۈپ قاراپ.
ئالدى جاۋاپ «سىناقتىن كېيىن»
بىر رىتىمدا سوقتى قوش يۈرەك.
ھارپىسىدا شۇ كۈن سىناقنىڭ
ئېچىلغاندەك بولدى جۈپ چېچەك.

×

پۈتۈن قىسمى يىغىلغان بۈگۈن
ئاپاراتنى كۆرمەكچى بولۇپ.
دولقۇن شۇ چاغ باشلىدى ئىشنى
بۇيرۇق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ.
خېلى يىراق نامەلۇم جايغا،
غۇۋاغىنە نەرسە قويۇلدى.
ئاپاراتنى توغرىلاپ دولقۇن،
كونۇپكىنى دەرھال بۇردى.
گەر ئاچسىمۇ كەيگۈەننى ئېنىق،
كارغا كەلمەي قالدى ئاپارات.
قىمىر قىلماي ئىستىر ىلكىلار،
جىمجىتلىققا چۆمۈلدى پارات.
ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى گۈلباھار
ۋە دولقۇننىڭ قىزاردى يۈزى.
تۇرۇپ قالدى قاتقاندەك ئۇلار،
ئاپاراتتىن ئۈزۈلمەي كۆزى.
«ئاخشام تېخى ساپ - ساق ئاپارات
بۈگۈن ئاڭا نىمە بولغاندۇ؟
ئۆتكەن ئىدى كىچىك سىناقتىن،
كىمدۇ ئۇنى بۇزۇپ قويغاندۇ؟»
ھەيران بولدى باشلىق، جەڭچىلەر،
ھېچ يېتەلمەي ئىشنىڭ تېگىگە.
ئىشەنمەيتتى ئۇلار دولقۇننىڭ
بۇنداق ئىشتا سەۋەنلىكىگە.
مەغرۇر تۇتۇپ ئۆزىنى سادىق
تۇرار ئىدى بىر چەتتە قاراپ.
ئارزۇسىغا كەلگەچ بۇ ئىش باپ،
يۈرەكلىرى سالاتتى ئويناپ.
«ئاڭلىماستىن گېپىمنى دولقۇن،
دەسسىگەنتىڭ ئۆزەڭ بىلگەنگە؛
كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا بۈگۈن
قالدىڭ مانا مازاق، ئەلەمگە.
خىيالىڭدا بولۇپ «ئىجاتكار»،
شۆھرەت، ئاتاق ئالماقچى ئىدىڭ.
گۈلباھارنى تارتىپ ئۆزەڭگە
قەلبىگە ئوت سالماقچى ئىدىڭ.
مانا ئەمدى گۈلباھار قىزمۇ
يۈز ئۆرۈمەي قالامدۇ سەندىن؟

ئىشەنمەيدۇ تەشكىلمۇ ساڭا،
ئاشالمايسەن ھەرگىزمۇ مەندىن!»
ھا...ھا....ھا...ھا...كۈلدى سادىقجان،
شاتلىقىدىن ئۆزىنى تۇتالماي.
دولقۇنجاننىڭ يۈزى قىزىرىپ،
غەزىۋىنى قالدى باسالماي.

×

ئۆز ئىشىڭغا بولغاندا ئىشەنچ،
قەلبىڭ سېنىڭ تىنجىماس زادى.
يېرىم يولدا توختىماس جەڭچى،
ھاسىل بولماي مەقسەت - مۇرادى.
شۇ سىناقتىن كېيىن دولقۇننىڭ
گېلىدىن ھېچ ئۆتمىدى تاماق.
چىرمىۋالدى كۆڭلىنى خىيال،
كۆزلىرىمۇ ئۇيقىدىن يىراق.
ئويلايتتى ئۇ: «بۇ قانداق ئەھۋال؟
زادى قايسى ئورۇندا چاتاق؟
ئەجرىم مېنىڭ كېتەرمۇ بوشقا،
مۇنداق بولۇش ناتايىن، يىراق....»
ئويلىغانچە ئۇنىڭ قەلبىنى
ئازاپلايتتى بىر ئۆتكۈر پىچاق.
ئىستەكلىرى قىستايتتى ئۇنى
غەلبىگە يېتىشكە تېزراق.
گەرچە ئاشسىمۇ يېرىم كېچىدىن
كىرپىك قاقماي ئويلاندى ئۇزاق.
بىردىن ئۇنىڭ قەلب تۆرىدە
بولدى يانغان كەبى نۇر چىراق.
يايدى قايتا ئۈستەل ئۈستىگە،
چېرتيوژنى ئاستا ئاۋايلاپ.
تاپالمىغاچ نۇقسانىنى يەنە
تۇرۇپ قالدى بېشىنى چايقاپ.
كىرىپ كەلدى شۇ چاغ ئىشىكتىن
باش ئىنژېنېر خۇش چىراي كۈلۈپ.
گۈلباھارمۇ كەلگەنتى بىللە،
قانداقتۇ بىر سايمان كۆتىرىپ.
—قانداق دولقۇن، — دىدى ئىنژېنېر،—
چىققىنىڭىزمۇ چاتاقنى تېپىپ؟—
باش چايقىدى دولقۇن جاۋابەن،
ئىنژېنېرغا ئۈمىتلىك بېقىپ.

— مەيۈسلەنمەڭ، — دېدى ئىنجېنېر،
دولقۇنجانغا بېرىپ تەسەللى، —
بىز تاپىمىز چاتاقنى چوقۇم،
كىرىشەيلى ئىشقا ... ھە - بەللى.
بىر قېتىملىق سىناقتا مەغلۇپ
بولۇش ئانچە چوڭ ئىشمۇ ئەمەس.
ئىلىم - پەن ۋە كەشپىيات يولى
ھەم مۇقەددەس،
ھەم جاپالىق - تەس.
قېنى بېرىڭ، ماڭا ئەسۋاپنى،
بىز بىرلىكتە تەكشۈرەيلىچۇ! —
دېدى نەزەر تاشلاپ باھارغا،
دولقۇنجاننى تارتىپ يانغا ئۇ.
باش ئىنجېنېر بولۇپ يېتەكچى،
ئاپاراتنى تەكشۈردى بىر - بىر.
گىرادۇسلۇق ئەينەكتە شۇ چاغ
مەلۇم بولدى ئاپاراتنىڭ سىرى.
ئاپتۇماتنىڭ ئۆلچەش ۋېنتىسى
چىڭىتىلماي قالغانكەن تازا.
قىلدەك بىر سىم تۇتاشماي قېلىپ،
ئۆتتۈشمەپتۇ توكلار ئۆز ئارا.
ئاپاراتنى قۇراشتۇرغاندا،
بۇ ئاخىرقى مەشغۇلات ئىدى.
مەس قىلغانكەن ئۇلارنى ئەسلى
ھاياجاننىڭ شارابى - ھىدى.
— قېنى ئەمدى، ئوڭشاڭ ئۆزىڭىز، —
دەپ ئىنجېنېر بەردى كۆلۈچنى.
غاڭزىسىغا تۇتاشتۇرۇپ ئوت،
چەتتە تۇرۇپ كۈزەتتى ئىشنى.
چاتاقلارنى ئوڭشىدى دولقۇن،
قايتا - قايتا تەكشۈرۈپ ئۆتتى.
تەسۋى سېرىپ ئۆتكەندەك گويا
ۋېنتىلارنى بىر - بىر چىڭىتتى ....

×

بۈگۈن يەنە سىناق مەيدانى
جەڭچىلەرگە تولغان ئىدى لىق.
بېزەلگەنتى كۆردەك سەھنىسى
شۇنچە ھەيۋەت، شۇنچە چىرايلىق.
دولقۇن دەرھال باشلىدى ئىشنى،
ماھارەتنى قىلىپ نامايىش.
غەلىبىگە ياڭرىدى دۇمباق.
كۆتىرىلدى ئەتراپتا ئالقىش.
كۆزگە غۇۋا كۆرۈنەر پەقەت
يىراق يەرگە قويۇلغان قارا.
كونۇپكىنى ئاچتى دولقۇنجان
ئاپاراتنى توغرىلاپ ئاڭا.
ئىستىرېلكىلار كېلىپ ھەركەتكە،
لىغىرلىشىپ ئايلاندى بىردەم.
تېخى مىنۇت بولماي تۇرۇپلا،
«3000» سانىنى كۆرسەتتى شۇدەم،
«ئۈچ مىڭ مېتىر قارا ئارىلىغى»
دېدى دولقۇن جاراڭلىق بىردىن.
ئارىلىقتا توغرىلاپ توپنى،
جەڭچى باستى تەپكىنى تېزدىن.
«گۇمباڭ!» بىلەن تۇزىدى كۆككە
يىراقتىكى قارا شۇ ھامان.
شۇندا كادىر، جەڭچىنى ئالدى
ئۆز ئىلكىگە خوشلۇق - ھاياجان ....
كىرپىگىدە گۈلباھار قىزنىڭ
يالتىرىدى مارجاندەك يېشى.
ئۆز ئىشىدا قىلغاچ غەلىبە،
كۆككە يەتتى دولقۇننىڭ بېشى.
قول قىسىشتى ئىككى ئامراق دوست،
يۈرىگىدە قايناپ ھاياجان.
تۇرار ئىدى سادىق تەلمۈرۈپ،
رەڭگى ئۇنىڭ گوياكى سامان.

×

ئالتۇن مېدال، گۈللەر تاقالدى
دولقۇن بىلەن باھار كۆكسىگە.
قارىشاتتى كىشىلەر تويماي
ئىككى ياشنىڭ گۈلدەك ھۆسنىگە.
شان - زەپەرگە قىلىپ تەنتەنە،
يىغىن بىردىن قىلغاندا جاكا:
«بۈگۈن بولدى توي ئۈستىگە توي!»
ياڭراپ كەتتى شوخ نەغمە - ناۋا.
كۈلدى ھايات، ئويىنىدى يۈرەك،
ئېچىلغاندەك گويا قوش يۈرەك.
لەززىتىنى سۆرەر ۋىسالنىڭ
ئۇسۇل ئويناپ بىر جۈپ كېپىنەك.

«سىناق مەيدانىدىكى لەتىپە» نىڭ لەززىتى

قادىر سىدىق

كىتاپخانلار ياخشى يېزىلغان بىرەر پارچە ھېكايىنى ئوقۇغاندا، ئۇنىڭدىن چوقۇم بەلگىلىك ئىستېتىك زوق ئالىدۇ، بۇ خىل زوقنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولۇشى ھېكايىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ توغرىلىقىغا، چوڭقۇرلىقىغا ۋە بەدىئىي تەسىرچانلىقىغا باغلىق بولىدۇ.

«تارىم» ژورنىلىنىڭ 1983 - يىللىق 6 - سانىدا ئېلان قىلىنغان يازغۇچى ئەخەت تۇردىنىڭ «سىناق مەيدانىدىكى لەتىپە» ناملىق ھېكايىسى كەڭ كىتاپخانلارغا كۈچلۈك بەدىئىي زوق بەخش ئەتكەن، ئىجتىمائىي ئۈنۈمى بىرقەدەر زور بولغان ياخشى ھېكايە.

ئاپتور گەرچە بۇ ھېكايىسىدا، تارىختىن بۇيان نۇرغۇن ئەدىپلەر ئورتاق ئىپادىلەپ كېلىۋاتقان ئىلىم - مەرىپەتنى ئۇلۇغلاشنى ئاساسىي تېما قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپ بىلەن ئىپادىلەپ بەرگەچكە، بىزدە يېڭىچە بەدىئىي زوق پەيدا قىلالىدى. ئاپتور بۇ ھېكايىسىدا ئىلىم - مەرىپەتنىڭ مۆلچەرلىگۈسىز ھاياتىي كۈچىنى دەۋر رېياللىقى ۋە خەلقنىڭ تەلەپ - تەشنالىقى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈپ، كىچىككىنە بىر سىناق مەيدانىدا يۈز بەرگەن ئاددىي ۋەقەلىك ئارقىلىق روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ؛ پارتىيىمىزنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان ئوتتۇرىغا قويغان بىر قاتار دانا فاڭجېن - سىياسەتلىرىنىڭ شانلىق غەلىبىلىرىگە قىزغىن مەدھىيە ئوقۇيدۇ. ئاپتور خەلقنىڭ ھەقىقىي ۋەكىلى سۈپىتىدە چوڭ يۈرەكلىك بىلەن مەيدانغا چىقىپ، كىشىلەر سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالمايۋاتقان ناھايىتى مۇھىم بىر تېپىك مەسىلىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، 1980 - يىللاردىكى يېڭى تارىخىي شارائىتتىمۇ ئىلىم - مەرىپەتنى كۆزگە ئىلماي، مەيلىنى مەيگە بېرىپ، ھەيۋە كۆرسىتىپ، نوقۇل شەخسىي تەجرىبىسىگە تايىنىپلا قارىغۇلارچە ئىشلەۋاتقان، شۇنداقلا بىلىملىك، قابىل، ياش كادىرلارنى ئۆچ كۆرۈپ، مەنسىتمەي، خەلق ئاممىسىنى ھەيۋەتلىك سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا دادىل يېتەكلىيەلمەي، ئىقتىدارسىزلىق قىلىۋاتقان رەھبىرىي كادىر — نۇردۇننىڭ روشەن ئىندىۋىدۇئاللىقا ئىگە تېپىك ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ياراتقان. ئاپتور

AltunOq

ئۆزىگە خاس ئۇسلۇپ بىلەن نۇردۇننىڭ قىياپەت تەسۋىرىنى بەرمەي، ئۇنى كىتاپخانىلارغا تاپشۇرۇۋەتكەن ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ نۇردۇننى ئۇزۇل - كېسىل نابۇت قىلىۋېتىش نىيىتىدە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەس - ھۇشىنى يىغىپ، خاتالىقىنى تېزدىن تۈزىتىپ، يېڭىۋاشتىن ياخشى ئادەم بولۇشىنى كۈتۈشتەك ياخشى ئارزۇسىنى، شۇنداقلا، ھەم تەنقىتلەش، ھەم ئاياش ئىدىيىسىنى ئىپادىلىگەن. نۇردۇننىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشتە رېيال تۇرمۇش ئاساسى بولمىغان ئاجايىپ - غارايىپ قۇرۇق تەپسىلات - تەسۋىرلەرگە بېرىلىپ كەتمەي، باي تەسەۋۋۇرنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ، ھىكايە سيۇژىتىنى ئۇستىلىق بىلەن قۇراشتۇرۇپ، ھىكايىنى قىسقا، تەسىرلىك يېزىپ چىققان. قابىلىيەتلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ بەدىئىي تىپى — ياش ھاكىم مەخسۇت بىلەن نۇردۇننى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى يورۇتۇپ بەرگەن.

ھىكايىنىڭ بېشىدىلا نۇردۇننىڭ شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى پۈتۈن ناھىيىنى قاتتىق ساراسىمىگە سېلىۋەتكەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىمتىھانىدىن بىخەۋەر يۈرگەنلىكىنى ئوقۇغىنىمىزدا، بىزدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن دەسلەپكى قەدەمدە نارازىلىق ھېسسىياتى قوزغىلىشقا باشلايدۇ.

20 - ئۆكتەبىر يېتىپ كېلىپ، پۈتۈن ئىشچى - خىزمەتچىلەر سىناق مەيدانىغا كىرىپ بولغان، مەيدان شۇنچە سۈرلۈك تۈس ئالغان پەيتتىمۇ نۇردۇن ھاكىم سىناق مەيدانىغا يېتىپ كەلمەيدۇ. پەقەت 2 - قېتىملىق تەييارلىق قوڭغۇرىقى چېلىنغاندىن كېيىنلا، جىپ ماشىنىسى بىلەن زالنىڭ ئىشىكىگە يېتىپ كېلىدۇ، ئۇنى ئاز دىگەندەك داشۆ ئوقۇغۇچىسى ئابلا كاتىپنى ئىمتىھانغا بىللە ئېلىپ كىرمەكچى بولۇپ باشلاپ كېلىدۇ.

«— گۇۋاھنامىڭىزنى كۆرۈپ باقاي.

نۇردۇن ھاكىم گۇۋاھنامىسىنى كۆرسەتتى.

— نومۇرىڭىز 47 ئىكەن، ئورنىڭىز ئاۋۇ يەردە، — نازارەتچى گۇۋاھنامىنى نۇردۇن ھاكىمغا بېرىۋېتىپ ياش يىگىتتىن سورىدى، — سىزنىڭچۇ؟

— مەن ... مېنىڭ ...، — يىگىت دۇدۇقلىغىنىچە نۇردۇن ھاكىمغا قارىدى. نۇردۇن ھاكىم دەرھال نازارەتچىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ چۈشەندۈردى:

— بۇ كىشى ئىشخانىنىڭ كاتىۋى بولىدۇ، ئىسمى ئابلا، ئىككىمىز بىرلىكتە تەييارلىق قىلغان، ئىمتىھاننى بىللە بەرمەكچىمىز ...،

— ھە ؟!

نازارەتچى سوغاققىنە كۈلدى:

— تەييارلىقنى بىللە قىلىشقا بولىدۇ، لېكىن ئىمتىھاننى قانداقمۇ بىللە بەرگىلى بولسۇن؟! بۇ ھەر كىمنىڭ ئىقتىدارىنى سىنايدىغان ئىش - تە!» .

مانا بۇ دىئالوگلاردىن بىز نۇردۇننىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرى بىلەن يەنىمۇ بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا تونۇشىمىز.

ھىكايىدىكى نازارەتچى — خەلق ئاممىسىنىڭ ۋەكىلى، ئۇنىڭ بۇيرۇقى — خەلقنىڭ ئورتاق ساداسىدۇر. يازغۇچى بۇ يەردە ماھىرلىق بىلەن نۇردۇنغا ئوخشاش قابىلىيەتسىز كادىرلارغا ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا يان باسىدىغان ئابلا كاتىپتەك شەخسلەرنى يەڭگىل قامچىلاپ ئۆتۈپ كەتكەن.

ئەمدى سىناق مەيدانىدىكى ئەھۋالغا كېلەيلى:

نازارەتچى ئابلانى قايتۇرىۋەتكەندىن كېيىن، نۇردۇننىڭ كاللىسى كاتتىپ بىلەن بىللە كېتىپتۇ. شۇندىمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىغا تەن بەرمەي: «نەچچە يىلدىن بېرى ئۇلارنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئادەمنىڭ ئالاقزادە بولۇشى ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ئىمتىھان دېگەن نىمىتتى؟!» دەپ مەمەدانىلىق قىلدۇ. لېكىن، ئەمەلىيەتتە بولسا، سىناق سوئالىغا جاۋاپ تاپالماي، ئاخىرى: «نىمانچە باش قاتۇرغۇلۇق!؟ تۆت ئەمەلنى بىلمىگەن ئادەم ناھىيىنى باشقۇرالامدىكەن!؟» دەپ ماتېماتىكا ئىمتىھانىدىن ئۆزىنى - ئۆزى ئازات قىلىۋېتىدۇ. سىياسەت ئىمتىھانىدا تېخىمۇ كۈلكىلىك ئىش باشلىنىدۇ. ئۇ، پارتىيە 7 - قۇرۇلتىيىنى «بېيجىڭدا خەلق قۇرۇلتىيى زالىدا غەلبىلىك ئېچىلدى» دەپ يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش نۇقتىسى ھىساپلانغان 7 - قۇرۇلتاينىڭ يەنئەندە ئېچىلغانلىقىدىن ئىبارەت مۇشۇ ئاددى سىياسى ساۋاتنىمۇ بىلمەيدىغانلىقىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ. بۇ قۇرلارنى ئوقۇغىنىمىزدا، نۇردۇننىڭ بىلىمسىزلىكىگە ھەم ئېچىنىمىز، ھەم كۈلگىمىز كېلىدۇ. ئاپتور بۇ يەرگە كەلگەندە كىتاپخانلاردا غەيرى بىر تونۇشنىڭ پەيدا بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، سېلىشتۇرما سۈپىتىدە مەخسۇتنى تەسۋىرلەيدۇ. كىتاپ - ژورنال ئوقۇشقا ھېرىسمەن مەخسۇت نۇردۇننىڭ تامامەن ئەكسىچە سىناق سوئالىغا بىرمۇ - بىر توغرا جاۋاپ بېرىدۇ. مەخسۇتنىڭ باش كۆتەرمەي يېزىۋاتقانلىقىدىن ئوڭايسىزلانغان نۇردۇن ئەمدى نەزىرىنى تارىخ سوئالىغا ئاغدۇرىدۇ. «دۆلىتىمىزدە بارلىققا كەلگەن تۆت چوڭ كەشپىيات قايسىلار؟» نۇردۇن ھاكىم ئېڭىكىنى يۆلەپ، چوڭقۇر ئويلىنىپ «1980 - يىللاردىكى فېڭ جىيامۇنىڭ باغراش كۆلىنى تەكشۈرگەنلىكىنى، قاغىلىق كۆكيار نېفىتلىكىنىڭ تېپىلغانلىقىنى 2 چوڭ كەشپىيات» دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ، دەل شۇ ۋاقىتتا تەلىيىگە دەرىزە يېنىغا كېلىپ قالغان ئون ياشلىق ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ شارايىتى بىلەن «مەتبە»، «قەغەز» دېگەنلەرنى بىلىۋالدۇ. ئەپسۇسكى، نازارەتچى ئۇلارنى ھەيدىۋېتىدۇ، بولمىسا، ئۇ قالغىنىنىمۇ بىلىۋالغان بولار ئىدى. شۇڭا ئۇ ئاخىرىغا «قەلەم» بىلەن «سىيا» نى قوشۇپ، 4 چوڭ كەشپىياتنى «كەم - كۈتىسىز تېپىۋالغان» لىقىدىن مەمنۇن بولىدۇ ۋە كۆكسىنى كېرىپ ئەتراپقا نەزەر سېلىپ قارايدۇ، دەل شۇ چاغدا مەخسۇت سىناق مەيدانىدىن چىقىپ كېتىدۇ، نۇردۇن بىر ئاز جىددىيلىشىپ قالىدۇ. مەخسۇتنىڭ ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشى ئۇنىڭغا بىر ئاز ھار كەلدى بولغاي، ئۆزىنىڭ مەخسۇتنى ئۈستۈرگەنلىكىنى ئويلاپ كېتىدۇ. نۇردۇن ھەسەتخورلۇق بىلەن «تۆردە ئولتۇرغان ھىساپ ئەمەس، زەللە ئالغان ھىساپ» دەپ ئۆزىگە ھاي بېرىدۇ، ئۇنى شېرىن خىياللار چۇلغىۋالىدۇ. ئۇ، ئۆزىنىڭ تەجرىبىلىك ئىكەنلىكىدىن، ھىماتىنىڭ چوڭلۇقىدىن، ھاراق بىلەن تاماقتىن تاپقان يۈز - ئابرويىدىن كېرىلىدۇ، بىر ھازادىن كېيىن، ھاراق خۇمارىنى زورغا بېسىپ، چېچىلىپ كەتكەن خىيالنى يىغىۋالدۇ. ئاندىن ئۆزى بىلىدىغانلىرىنى يېزىشقا باشلايدۇ. ئەمما ئومۇمى ساۋاتتىن بېرىلگەن «شامال نىمە ئۈچۈن چىقىدۇ؟» دېگەن سوئالغىمۇ جاۋاپ بېرەلمەي تۇرۇپ، ئۆزىنى - ئۆزى ئالداپ: «شامال نىمە ئۈچۈن چىقىدىغانلىقىنى بىلمەيمۇ بىر ناھىيىنى ئوبدان سوراپ كېلىۋاتىمەنغۇ؟ بۇندىن كېيىن بىلمىسەممۇ نىمە بوپتۇ؟! بىر ۋىلايەتنى سوراشقا پۈتلكاشاڭ بولامدىكەن!...» دەپ ئويلايدۇ. بۇلارنى ئوقۇغىنىمىزدا، نۇردۇننىڭ

ئىلىم ـ مەرىپەتنى كۆزگە ئىلمايدىغان، ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتىنى دۆلەت ۋە خەلقنىڭ مەنپەئەتىدىن ئەلا كۆرىدىغان خاراكتېر ئالاھىدىلىكى تېخىمۇ روشەنلىشىشكە باشلايدۇ. «كۆن تۇتۇلۇش» توغرىسىدىكى سوئالغا نۇردۇن «مەن قاتناشقان يىغىنلاردا كۆن تۇتۇلۇش توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلماپتىكەنمىز، شۇڭا، مەنمۇ بىر نەرسە دېيەلمىدىم» دەپ يازماقچى بولىدۇ ـ يۇ، لېكىن كۈلكىگە قېلىشنى ئويلاپ (ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنى ئۇزىتىش مەزگىلىدىكى سەتچىلىكتىن ئىبرەت ئالغان بولسا كېرەك)، توختاپ قالىدۇ، مەسخىرىلىك كۈلكە ئۇنىڭ باغرىنى ئېچىشتۇرۇپ، ئەقلىنى ئېلىپ قاچىدۇ، ئاخىرىچە سىناق ۋاقتى توشۇپ قالىدۇ، مەيداندا پەقەت بەشلا كىشى قالىدۇ. بۇ هال ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويغاچقا، هېچ ـ نەرسىنى يازالماي، «لاياقەت گۇۋانامىسى» ئېلىش خام ـ خىيالىدا ئىمتىهان قەغىزىنى تاپشۇرۇپ، مەيداندىن چىقىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ ئىمتىهان نەتىجىسى «13.7»، مەخسۇتىنىڭ بولسا «92.4» بولىدۇ. بۇنى كۆرگەن پۈتۈن ناھىيە خەلقى مەخسۇتىنى ئالقىشلايدۇ، نۇردۇندىن ئۈمىتسىزلىنىدۇ، كۈلىدۇ. هېكايىدا يارىتىلغان بۇ خىل بەدىئىي چىنلىق بىزنىڭ تەپەككۇر كەپتىرىمىزنى رېئال هايات ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلدۇرىدۇ. چۈنكى، نۇردۇندەك كاتىپلاردىن پايدىلىنىپ، ئاممىنى قۇرۇق هەيۋە بىلەن باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئابرويپەرەس، بىلىمسىز، هوقۇق مەستانىلىرى بىزنىڭ رېئال تۇرمۇشىمىزدا هېلىمۇ مەۋجۇت. نۇردۇن ئوبرازىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بەدىئىي چىنلىق چوڭقۇر رېئال ئاساسقا ئىگە. بىز بۇنىڭدىن پارتىيىمىزنىڭ هازىر يولغا قويۇۋاتقان ئورگان ئىسلاھاتى سىياسىتىنىڭ نەقەدەر دانالىقىنى تولۇق تونۇپ يېتىمىز. ئاپتور ئۆزىنىڭ بۇ هېكايىسى ئارقىلىق زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش ـــ بارلىق كىشىلەرنىڭ مەجبۇرىيىتى ئىكەنلىكىنى، پەقەت پۇخرا ـ لارغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئىشخانىدا ئولتۇرۇۋالغان بىلەن ئىش پۈتمەيدىغانلىقىنى، زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئاساسى بولغان ـــ ئىلىم ـ مەرىپەت ۋە پەن ـ تېخنىكىنى ئۆگەنمىسە زادى بولمايدىغانلىقىنى جاكالايدۇ. ئاپتورنىڭ قەلىمى ئاستىدا تەسۋىرلىنىۋاتقان سىناق مەيدانى ـــ ئادەتتىكى بىر كىچىك ئىمتىهان مەيدانى بولماستىن، بەلكى يېڭى ئۇزۇن سەپەر جەريانىدا يۈز مىليونلىغان خەلقنىڭ باھالىشىدىن ئۆتىدىغان زامانىـ ۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ سىناق مەيدانىدۇر. يازغۇچى كادىرلارنى مانا مۇشۇ چوڭ سىناقتىن «لاياقەت گۇۋانامىسى» ئېلىشقا ئىلهاملاندۇرىدۇ، بۇنداق «گۇۋانامە» ئالالمىغان كادىرلارنىڭ دەۋر ئالدىدا ئەيىپكار بولىدىغانلىقىنىمۇ ئۇلارنىڭ سەمىگە سالىدۇ. مەلۇمكى، پارتىيىمىز هازىر هەممە كىشىگە ئۆز ماهارىتىنى كۆرسىتىدىغان كەڭ زېمىن هازىرلاپ بەردى، شۇڭا هەممە ئادەم ئەقلىنى ئىشقا سېلىشى لازىم. بۇ ـــ دەۋرنىڭ تەلىۋى، خەلقنىڭ ئۈمىدى. چوڭ سىناقتىن ئەلا نەتىجە بىلەن ئۆتۈش ـــ رەهبىرىي كادىرلارنىڭ قىلچە باش تارتقىلى بولمايدىغان شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى. ئاپتور ئۆز هېكايىسىدا بۇ پىكىرنى تولىمۇ جايىدا ئىپادىلەپ بەرگەن هەممىدە رەهبىرىي كادىرلارغا بولغان خەلقنىڭ ياخشى نىيىتىنىمۇ ئورۇنلۇق ئوتتۇرىغا قويغان، نۇردۇنغا ئوخشاش ئىقتىدارسىز كىشىلەرنىڭ پارازىتلارچە ياشاپ، چوڭ هوقۇقنى چاڭگاللىۋېلىپ، يا ئىشلىيەلمەي، يا ئورۇن بوشىتىپ بەرمەي، خەلققە زىيان سېلىۋېرىشىگە بولمايدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. دەۋر، شارائىت ئۆزگىرىدىكەن، كىشى ئىدىيىسىمۇ ئۆزگىرىشى كېرەك، ئۆزگەرمەي تۈگۈلۈشۈۋېلىش تارىخىي تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە

خىلاپ. ئاپتور نۇردۇندىكى ناچار ئادەتلەرنىڭ پەيدا بولۇش ۋە تەرەققىي قىلىش سەۋەبلىرىنىمۇ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئاپتور: «ئويۇن - تاماشا، بەزمە - باراۋەت نۇردۇن هاكىمنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ئىدى...» دەپ يېزىپ، كىشىلەرنىڭ سىياسى - ئىدىيە جەھەتتىكى زەئىپلىشىشىنىڭ ئەڭ ئاۋال ئىقتىسادىي جەھەتتىن باشلىنىدىغانلىقىنى، بولۇپمۇ چېكىدىن ئاشقان ئەيشى - ئىشرەتلىك تۇرمۇشنىڭ چىرىتىش رولىنى ئوينايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تۇرمۇش قانۇنىيىتىگە تامامەن ئۇيغۇن، ھەقىقەتەن پارتىيە ئىستىلىگە خىلاپلىق قىلىپ، پارىخورلۇققا بېرىلىدىكەن، خەلقنىڭ ئىشەنچىسىدىن چۈشۈپلا قالماي، بەلكى مۇقەررەر ھالدا ئۇلارنىڭ غەزەپ - نەپرىتىگىمۇ ئۇچرايدۇ. يازغۇچى بۇ نۇقتىنى ئېنىق يورۇتۇپ بېرەلىگەن. ئاپتور ھېكايىنىڭ خاتىمىسىدە كادىرلاردىكى بۇ خىل بىلىمسىزلىكنى تېزدىن تۈگىتىپ كەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنى شۇئارۋازلىق بىلەن يوقىتىشقا بولمايدىغانلىقىنى توغرا خۇلاسىلايدۇ، ئۇ: «نۇردۇن ھاكىمدەك كىشىلەر تۈنۈگۈن بولغان، بۈگۈنمۇ بار، ئەمدى، ئەتىچۇ؟!...» دەپ يېزىپ، ئۆتكەندىكى، بۈگۈنكى ئىشلارغا ۋە كەلگۈسىگە نەزەر تاشلاپ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزلەشتىن ئىبارەت ماركسىزملىق ئۇسۇل بويىچە ئىشلەشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. دۇرۇس، بۇ خىل بىلىمسىزلىكنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇشنى ئورۇنلاش بىرەر كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ، بەلكى پۈتكۈل جەمئىيەت ۋە خەلق تەڭ ھەرىكەتلىنىش كېرەك. ھەرگىزمۇ بىرەر قېتىملىق مەمۇرى بۇيرۇققا يۆلەنگەندىلا ئىش پۈتمەيدۇ. ئۇزۇن مۇددەت تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك. يازغۇچى ھېكايىسىدا بۇ خىل بىلىمسىزلىكنىڭ سەۋەبىنى بىرەر شەخسكە ياكى دەۋرگە دۆڭگەپ قويمىغان، بەلكى تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بىلەن توغرا خۇلاسىلىغان، ئاپتور ھەرگىزمۇ كەڭ كادىرلار قوشۇنىنى قارىلاش نىيىتىدە بولمىغان، تۇرمۇشنى بۇرمىلىمىغان. يىغىپ ئېيتقاندا، بۇ ھېكايە ئىدىيىسىنىڭ ئاكتىپئاللىقى، بەدىئىلىكىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن يازغۇچىنىڭ مۇنەۋۋەر ھېكايىلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا مۇناسىپ، ھەرقانداق يازغۇچى، شائىر ئۆز ئەسىرىنى كىتابخانلار قىزىقىپ ئوقۇسۇن، دەپ ئىجات قىلىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ مانا مۇشۇنداق ياخشى ئەسەرلەرنى يازغىنى تۈزۈك. ئوقۇسا يادىدا قالغۇدەك، قىزىقارلىق بولۇشى، ئۇزۇن، تېتىقسىز بولماسلىقى، قۇرۇق شۇئارۋازلىق قىلماسلىقى لازىم.

مەن ئەخەت تۇردىنىڭ تېخىمۇ تىرىشىپ، مۇشۇنداق ياخشى ھېكايىلارنى كۆپلەپ يېزىپ، ئىجادىيەتتىكى بەزىبىر قاتماللىقلارنى بۇزۇپ تاشلاشتا كۈچ چىقىرىشىنى ئۈمىت قىلىمەن.

دۇبرولىيۇبوۋنىڭ ئۆتكۈرلىگى

روسىيىنىڭ ئەدىبىي تەنقىتچىسى دۇبرولىيۇبوۋ (1836 - 1861 - يىللار) — ئۆتكۈر نەزەرلىك كىشى ئىدى.

تۇرگېنېۋ «هارپا» ناملىق پوۋېستىنى يېزىپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئارگىنالىنى پېتەربورگقا ئېلىپ بېرىپ، دوست - ئاغىنىلىرى ئوتتۇرىسىدا بىرنەچچە ئاخشام ئۈنلۈك ئوقۇپ بەرگەن ئىدى.

بۇ ئەسەر ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، كەسكىن مۇنازىرە قوزغالدى. بىرنەچچەيلەن بۇ ئەسەرنىڭ ئىدىيىسى بەك رادىكال ئىكەن، روسىيىنىڭ ئەينى زاماندىكى ئىجتىمائىي تۈزۈمىنى بەك سۆكۈۋېتىپتۇ دەپ قاراپ، ئۇ پوۋېستنى ياقتۇرمىدى. دۇبرولىيۇبوۋ بولسا، بۇ ئەسەرنىڭ ياخشىلىغى — ئۇنىڭ ئىدىيىسىنىڭ ئىلغار بولغانلىغىدا، ئۇنىڭ تىغ ئۇچى ئۆتكۈر، ئوبرازلىرى روشەن بولۇپتۇ، دەپ قارىدى. بەس - مۇنازىرە ئىنتايىن كەسكىنلىشىپ كەتتى، ھەتتا تۇرگېنېۋنىڭ ئۆزىمۇ دۇبرولىيۇبوۋنىڭ «هارپا» غا يۈرگۈزگەن تەھلىلى ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، دەپ قارىدى.

«زامانداشلار» ژورنىلىنىڭ تەھرىر ۋە ئاپتورلىرىدىن نىكراسوۋ، چېرنىشېۋسكى قاتارلىقلار دۇبرولىيۇبوۋنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنى قەتئىي قوللاپ، بۇ 20 نەچچە ياشلىق تەنقىتچىنىڭ نەزىرى ئۆتكۈر ئىكەن، تەھلىلى جايىدا بولدى، دەپ قارىدى. ئۇلار دۇبرولىيۇبوۋ بىلەن بىرلىكتە «هارپا»نى جۈملىمۇ - جۈملە تەتقىق قىلىپ، ئاخىرى «زامانداشلار» ژورنىلىدا ئېلان قىلدى.

ئەسەر ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، تەرەققىپەرۋەر ياشلارنىڭ قىزغىن ماختىشىغا سازاۋەر بولدى. بىر كۈنى دۇبرولىيۇبوۋ بىر قىز ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆيىگە دەرس ئۆتكىلى بارغان ئىدى، ئۇ ئوقۇغۇچىنىڭ دادىسى دۇبرولىيۇبوۋتىن:

— سىز «هارپا» نى ياخشى كۆرەمسىز؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇ ئالتىس ياخشى ئەسەر! — دەپ جاۋاپ بەردى دۇبرولىيوبوۋ خوشاللىق بىلەن.

— ياخشىلىغىغۇ ياخشى ئىكەن، — دېدى قىزنىڭ دادىسى، — بىراق، ئۇ ئەسەردىكى باش قەھرىمان رىيال تۇرمۇشتا كۆپ ئۇچرىمايدۇ.

— يوغسۇ! — دېدى دۇبرولىيۇبوۋ، — بۇ دەل ھاياتىي كۈچكە ئىگە بىر خىل يېڭى ئىدىيىنىڭ دۇنياغا كېلىۋاتقانلىغىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ! بۇ ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى يىلنىڭ دەل مۇشۇنداق يېڭى ئىدىيىنىڭ ۋەكىلى!

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، دۇبرولىيۇبوۋ «هارپا» ھەققىدە ئوبزور يازدى.

بۇ ئوبزورنىڭ دەسلەپكى ئارگىنالى پۈتكەندە، تۇرگېنېۋ ئۇنى ئوقۇپ، دوبرولىيوبوۋنىڭ كۆزقاراشلىرىغا قوشۇلمىدى، نەتىجىدە ئىككىسى كەسكىن مۇنازىرىلىشىپ قالدى:

— مېنىڭچە، — دېدى دوبرولىيوبوۋ، — «ھارپا» نىڭ قىممىتى شۇ يەردىكى، سىز ئۇنىڭدا روسىيىنىڭ رىيال تۇرمۇشىنى، روسىيىنىڭ ئىنقىلاپ ھارپىسىدا تۇرىۋاتقانلىقىنى يازدىڭىز!

— ياق! مەن ئۇنداق قارىمايمەن! — دېدى تۇرگېنېۋ.

— ئىنقىلابنىڭ ھارپىسىنى يازدىڭىزلا ئەمەس، بەلكى ئەسىرىڭىز ئىنقىلابقا خىتاپ قىلىش رولىنى ئوينىدى!

— ياق، مەن قەتئىي قوشۇلمايمەن، مەن ئىنقىلابقا خىتاپ قىلمىدىم! مەن دېموكراتىيىنى ئۈمىت قىلىمەن، لېكىن ئىنقىلابنى ئۈمىت قىلمايمەن!

— سىزنىڭ ئېتىراپ قىلىش - قىلماسلىقىڭىزدىن قەتئىي نەزەر، سىزنىڭ ئەسىرىڭىز روسىيىنىڭ رىيال تۇرمۇشىنى ھەققىي، جانلىق ئەكس ئەتتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ئەنە شۇنداق رول ئوينىدى! — دېدى دوبرولىيوبوۋ كېسىپلا.

تۇرگېنېۋ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئارقا - ئارقىدىن باش چايقىدى ھەمدە «زامانداشلار» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى نېكراسوۋتىن دوبرولىيوبوۋنىڭ بۇ ئوبزورىنى ئېلان قىلماسلىقنى تەلەپ قىلدى.

نېكراسوۋ دوبرولىيوبوۋنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنى توغرا دەپ قارايتتى، شۇڭا ئۇ تۇرگېنېۋنى سۆز بىلەن قايىل قىلىش ئۈچۈن كۈچەپ باققان بولسىمۇ، تۇرگېنېۋ قايىل بولماي، ئۆز پىكرىدە جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرىۋالدى:

— كىمنى تاللىسىڭىز ئىختىيارىڭىز، يا ماڭا تۇرۇڭ، يا دوبرولىيوبوۋقا! — دېدى تۇرگېنېۋ ئەڭ ئاخىرى. نېكراسوۋ تەڭلىكتە قالدى. ئۇ دوبرولىيوبوۋتىن ئۆز نۇقتىئىنەزىرىنى ئۆزگەرتىشنى خالايدىغان - خالىمايدىغانلىقىنى سوراپ كۆردى. دوبرولىيوبوۋ ھەر قانداق ماقالىنى يېزىشتا ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇش كېرەك، دەپ قاراپ، «ھارپا»نى قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقىپ، بارغانسېرى ئۆزىنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ، «تۇرگېنېۋ ‹ھارپا›نى يېزىپ چىققاندىن كېيىن، ئەدەبىيات جەھەتتە دەۋرنىڭ تەرەققىياتىغا يېتىشەلمەي قالدى» دەپ ھېساپلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يېڭىۋاشتىن قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئۆزىنىڭ نۇقتىئىنەزىرىنى يەنىمۇ تولۇقلىدى، پوۋېستنىڭ چىنلىقىنى يۈكسەك دەرىجىدە مۇئەييەنلەشتۈردى، باش قەھرىمان ئىنساروۋ بىلەن يېلېنانىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ھەم رىيال ئەھمىيىتىنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ، روسىيە جەمئىيىتى روسىيىنىڭ «ئىچكى دۈشمىنى»نى يوقىتىدىغان ئىنساروۋتەك قورقماس جەڭچىلەرگە ئىنتايىن مۇھتاج، دەپ كۆرسەتتى. ئۇ، ئىنقىلاۋىي دېموكراتلار مەيدانىدا تۇرۇپ: «ئىنقىلاپ پات - ئارىدا يېتىپ كېلىدۇ، ئۇنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئانچە ئۇزاق قالمىدى....شۇ كۈن ئاخىرى يېتىپ كېلىدۇ!» دەپ خىتاپ قىلدى.

«زامانداشلار» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى نېكراسوۋ دوبرولىيوبوۋنىڭ ھەقىقەتتە چىڭ تۇرغانلىقىغا قايىل بولدى - دە: «دوبرولىيوبوۋ يېزىپ چىققان ھەقىقەت تۇرگېنېۋنىڭ دوستلۇقىدىنمۇ قىممەتلىك!» دەپ، دوبرولىيوبوۋنىڭ «ھەقىقىي كۈن قاچان كېلىدۇ؟» سەرلەۋھىلىك ئوبزورىنى ئېلان قىلدى.

تۇرگېنېۋ ئوبزورىنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، دوبرولىيۇبوۋ، نىكراسوۋ ۋە «زامانداشلار» ژورنىلىدىن ئالاقىسىنى قەتئىي ئۈزدى. نەتىجىدە، ئۇ، ئىنقىلاۋىي دېموكراتىزىمچى سەپداشلىرىدىن يىراقلىشىپ، لىبېرالىزىم يولىغا ماڭدى. دوبرولىيۇبوۋ بولسا، تەۋرەنمەس ئىنقىلاۋىي دېموكرات سۈپىتى بىلەن روسىيە ئەدەبىيات مۇنبىرىدە مەغرۇر قەد كۆتەردى.

بېلىنسكىنىڭ مۇھەببەت ۋە نەپرىتى

روسىيىنىڭ ئاتاغلىق ئەدەبىي تەنقىتچىسى بېلىنسكىي (1811-، 1848 - يىللار)نىڭ مۇھەببەت - نەپرىتى ناھايىتى ئېنىق ئىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ داڭلىق ئوبزورلىرى بىلەن ئەينى زاماندىكى روسىيە ئەدەبىيات مۇنبىرىدە غايەت زور يېتەكچىلىك رول ئوينىغان ئىدى.

بۇ يەردە بىز ئۇنىڭ گوگولغا تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ كومېدىيىلىك ئۆزگىرىشىنى ھېكايە قىلىپ بېرىمىز.

دەسلەپتە ئۇ، گوگولنى پۇشكىندىن كېيىنكى «ھەقىقىي خەلق يازغۇچىسى»، «رۇس ئەدەبىياتىنىڭ سەركەردىسى» دېگەن ئىدى. بىراق، كېيىنچە ئۇ كەسكىن ھالدا گوگول «روسىيىنىڭ تەرەققىپەرۋەر ئەدەبىياتىغا داغ چۈشەردى» دەپ كۆرسەتتى.

بۇ نېمە ئۈچۈن؟

ئەسلىدە، گوگولنىڭ «ئۆلۈك جانلار» دېگەن رومانىنىڭ بىرىنچى قىسمى دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، ئەڭ ئاۋال بېلىنسكىي بۇ ئەسەرنىڭ رېئال ئەھمىيىتىنى ۋە يۈكسەك قىممىتىنى كۆرسىتىپ، ئۇ ئەسەرنى دەرھال كەڭ كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە ھاۋالە قىلدى. شۇنىڭ بىلەن، بۇ ئەسەر دەرھال ئەينى زاماندىكى روسىيە تەرەققىيپەرۋەر زاتلىرىنىڭ ۋە ياش ئەۋلاتلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. شۇنداقلا، ئاقسۆڭەك بيۇروكراتلارمۇ بۇ كىتابتىكى پېرسوناژلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆزلىرىنىڭ يىرگىنچلىك سايىسىنى كۆرۈپ، گوگولغا ئىنتايىن غەزەپلىنىشتى، يەنە «ئۆلۈك جانلار» ھەققىدە توغرا ھەم چوڭقۇر ئوبزور يازغان بېلىنسكىغا تېخىمۇ قاتتىق غەزەپلىنىشتى. ئۇلار: «گوگول، بېلىنسكىلار رۇسلارنىڭ نامىنى بۇلغىدى، ئۇلارنىڭ پۇت - قولىغا كويزا - كىشەن سېلىپ، سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلىش كېرەك» دېيىشتى. قەيسەر بېلىنسكىي چار پادىشا ھۆكۈمىتىنىڭ تەھدىتىگە قىلچە پىسەنت قىلمىدى.

گوگول چار پادىشا ھۆكۈمىتىنىڭ مالامىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، چەتئەلگە چىقىپ كەتتى.

گوگول چەتئەلگە چىققاندىن كېيىن، چەتئەلدە تۇرۇۋاتقان بىر توپ روسىيە ئەكسىيەتچى ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى گوگولنىڭ «يېقىن دوستى» قىلىپ كۆرسىتىپ، گوگولغا ھەدەپ نەسىھەت قىلىپ، ئۇنى ئېتىقادىنى ئۆزگەرتىشكە، ئاقسۆڭەكلەر، لاگېرىغا يېنىپ كېلىشكە دەۋەت قىلدى. ئۇلار گوگولغا بولغان ساختا «ھۆرمەت» ۋە «كۆيۈنۈش»لىرىنى ئۇستىلىق بىلەن ئىپادىلەپ، ئۇنى ئۆزلىرىگە مايىل قىلىۋالدى. گوگول ئۇلارنىڭ نەسىھەتلىرىنى ۋە تەسىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ خەلق يازغۇچىسىغا خاس شەرەپلىك بۇرچىنى ئۇنتۇپ، كرېپوستنويلۇق تۈزۈمىنىڭ قوغدىغۇچىسى ۋە دىنىي ئەقىدىلەرنىڭ تەرغىباتچىسىغا ئايلىنىپ كەتتى ھەم «دوستلار ئارا خەتلەر» دېگەن توپلامنى يېزىپ چىقتى.

بېلىنسكى روسىيەدە نەشر قىلىنغان بۇ كىتاپنى كۆرۈپ هاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. چۈنكى، گوگول بۇ كىتاپتا ئۆزىنىڭ ئىلگىرى يازغان ھەممە نىمىسىنى «قىلچە پايدىسىز» نەرسىلەر دەپ ھىساپلىغان ھەم خىرىستىيان دىنىنىڭ «ئىتائەتمەن ۋە تەقۋادار بولۇش» دىگەن ئەقىدىسىنى جېنىنىڭ بېرىچە تەرغىپ قىلىپ، كرىپوستنويلۇق تۈزۈمدىكى ھاكىمىيەتنى ھىمايە قىلىپ، چار پادىشاسىنىڭ مۇستەبىت تۈزۈمىنى مەدھىيىلىگەن ئىدى.

بېلىنسكى بۇ كىتاپنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولدى. ئۇ دەرغەزەپ بولۇپ، كېچىلەپ ماقالا يېزىپ: گوگول «روسىيىنىڭ تەرەققىپەرۋەر ئەدىبىياتىغا داغ چۈشۈردى» دەپ كۆرسەتتى ۋە «دوستلار ئارا خەتلەر»نىڭ زىھىرىسىنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى تەھلىل قىلدى. ئۇنىڭ ماقالىسى تېزلا «زامانداشلار» ژورنىلىدا ئېلان قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، بېلىنسكى قاتتىق ئاغرىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى.

گوگول بېلىنسكىنىڭ ماقالىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، دەرھال ئۇنىڭغا خەت يېزىپ. ئۇنى «خاتا تەنقىت قىلىپسەن» دەپ ئەيىپلىدى.

ئېغىر كېسەل بىلەن يېتىپ قالغان بېلىنسكى گوگولنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئاران تەسلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ، گوگولغا جاۋاپ خەت يېزىشقا كىرىشتى. بۇ چاغدا، ئۇ، ئۇستەل ئالدىدا ئۇزاقراق ئولتۇرۇپ بىر نەرسە يېزىشقا بەرداشلىق بېرەلمەيتتى. يېزىپ كېتىۋېتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەتتى-دە، يانتۇ يۈزلۈك يېزىق ئۇستىلىگە يۆلەنگىنىچە ئۆرە تۇرۇپ يېزىپ كېتەتتى. بۇ ئۇزۇن بىر پارچە خەت ئىدى، شۇنداقلا بىر پارچە مەشھۇر ماقالە ئىدى، بېلىنسكى ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بولۇپ، قان قەي قىلاتتى، مۇشۇ خەتنى يېزىۋاتقاندىمۇ نەچچە قېتىم قان قۇستى، لېكىن ئۇ بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، يەنە شارتلادىتىپ يېزىپ كېتەتتى. بۇ ئۇزۇن خەت ئاخىرى پۈتتى، بۇ بېلىنسكى ئىسسىق قېنى بىلەن يېزىپ چىققان مەشھۇر ماقالا «گوگولغا خەت» ئىدى. بېلىنسكى خەتتە گوگولنى خەلق مەنپەئەتىدىن يۈز ئۆرىدىڭىز، روسىيىنىڭ تۇرمۇشىدىن چەتلىدىڭىز، دەپ غەزەپ بىلەن ئەيىپلىدى ھەم ئەھلى جامائەتكە ۋاكالىتەن مۇنداق جاكالىدى: «كىتاپخانىلارنىڭ نەزىرىدە، سىز ئاشۇ كىتاۋىڭىز تۈپەيلىدىن، يازغۇچىلىق سۈپىتىڭىزدىن، بولۇپمۇ ئادەملىك سۈپىتىڭىزدىن چۈشۈپ كەتتىڭىز....»

چار پادىشاسى نىكولاي I بېلىنسكىنىڭ گوگولغا يازغان خېتىدىن تېزلا خەۋەر تاپتى. ئۇ دەرھال ژاندارمىغا: «بېلىنسكى كوممۇنىزىملىق ھالاكەت ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى، ئۇنى قاتتىق تەقىپ ئاستىغا ئېلىڭلار!» دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى.

تۇتقۇن قىلىنىش، سۈرگۈن قىلىنىش خەۋپى بېلىنسكىغا ۋەھىمە سېلىۋاتاتتى. پېتىربۇرگ ژاندارمىسىنىڭ قوماندانى بېلىنسكىغا يۈزتۇرانە تەھدىت سېلىپ:

— سەن بۇ يەرگە قاچان كېلىسەن؟ بىز تەييارلاپ قويغان ئىللىق كامىر سېنى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ! — دىگەن ئىدى.

بېلىنسكى ھاياتىنىڭ خېيىم-خەتىرىنى ئاللىقاچان خىيالىدىن چىقىرىۋەتكەن بولغاچقا، بۇ خىل تەھلىكە ۋە قورقىتىشنى قىلچە مەنسىتمەي، سىيغىدا كۈلۈپ قويغان ئىدى.

فۇرمانوۋنىڭ «تىمىل»دىن ئەقىل تېپىشى

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى فۇرمانوۋ (1891 — 1926-يىللار)نىڭ

«چاپايېۋ» ۋە «ئىسيان» ناملىق رومانلىرى نەشردىن چىققاندىن كېيىن، ئاپتور تۇشمۇ-تۇشتىن يېغىۋاتقان ئالقىش سادالىرى ئىچىدە تولىمۇ بىئارامىلىق ھېس قىلغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ چاغدىكى بىئاراملىغىنى كۈندىلىك خاتىرىسىگە يېزىپ، ئۆزىگە ئوچۇق كۆڭۈل-لۈك ۋە سەمىمىلىك بىلەن بېرىلىدىغان تەنقىتلەرگە نەقەدەر تەشنا ئىكەنلىكىنى، ئۇنداق تەنقىت ھەر قانچە قاتتىق بولسىمۇ قارشى ئالىدىغانلىغىنى بىلدۈرگەن ئىدى.

مەلۇم بىر كۈنى، ئۇ يەنە تاپشۇرۇۋالغان بىرمۇنچە خەتلەرنىڭ كونۋېرتىنى يىرتتى، ئۇ خەتلەرمۇ ئوخشاشلا ماختاشلار بىلەن تولغان ئىدى، ئۇ يەلكىسىنى قىسىپ قويۇپ، ئۇنداق خەتلەرنى بىر چەتكە تاشلاپ قويدى. تۇساتتىن، ئۇ بىر تۇتام خەتلەرنىڭ ئاستىدا گوركى دەپ ئىمزا قويۇلغان بىر پارچە خەتنىڭ تۇرغانلىغىنى كۆردى-دە، خۇددى كىچىك باللار-دەك خۇشال بولۇپ سەكرەپ كەتتى، ئاندىن ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ ئوقۇشقا كىرىشتى ۋە ئۆيدىكىلەرگە 10 مىنۇتقىچە قېشىمغا ھېچكىم كىرمىسۇن، دەپ تاپىلاپ قويدى.

دەسلەپتە ئۇ، گوركىمۇ چوقۇم ماختىغاندۇ دەپ ئويلىغان ئىدى. بىراق، بۇ خەتتە گوركى كىتاپنىڭ قىممىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان بىر-ئىككى ئېغىز گەپنىلا يېزىپ، ئاساسەن ئۇنى قاتتىق تەنقىت قىلغان ئىدى. گوركى ئۇنى: «سىز سەنئەتكارلىق سۈپىتىڭىز بىلەن تەسۋىرلىمەي، بەلكى گۇۋاچىلىق سۈپىتىڭىز بىلەن بايان قىلىپسىز، ئىككىلا كىتاپنى مېغىزلىق يازماپسىز، قۇرۇق گەپلەرنى كۆپ يېزىۋېتىپسىز، كىتاۋىڭىزدا تەكرار بايانلار ۋە چۈشەنىدۇ-رۇشلەر بەك كۆپ ئىكەن» دەپ تەنقىت قىلغان ئىدى.

گوركى ئاخىرىدا ئۇنىڭغا: «بۇندىن كېيىن رومان يازسىڭىز، يېزىپ چىققان ئارگىنال-لىرىڭىزنى كۆپرەك يىرتىپ تاشلاپ ۋە كۆيدۈرۋېتىپ، يەنە يېڭىۋاشتىن يېزىڭ، ئەگەر بۇنداق قىلالمىسىڭىز، ئەڭ ياخشىسى، ئەسەر ئېلان قىلمەن دەپ يۈرمەڭ» دەپ مەسلىھەت بەرگەن ئىدى.

فورمانوۋ گوركىنىڭ خېتىنى ئوقۇپ چىقىپ، گوركىنىڭ ئۆزىنى «تىللاپ»لا قالماستىن، بەلكى كېلىشتۈرۈپ ئىككى تەستەك ئۇرغانلىغىنى ھېس قىلدى. ئۇ بۇنىڭدىن خاپا بولمايلا قالماستىن، ئەكسىچە ناھايىتى خۇشال بولۇپ، خۇشاللىغىدىن ئۈستەلگە بىر نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى.

شۇ خۇشاللىقتا ئۇنىڭ كىچىچە ئۇيقىسى كەلمىدى، قەلبىدە گوركىغا بولغان تەشەككۈرى ئۇرغۇپ كەتتى. ئەتىسى دەرھال گوركىغا جاۋاپ خەت يازدى. خېتىدە: «سىز مېنى تازا كېلىشتۈرۈپ ئىككى شاپىلاق ئۇردىڭىز، بەلكى ئۇرغاندىمۇ تازا جايىغا تەككۈزدىڭىز، مەن سىزنىڭ ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن بەرگەن تەنقىدىڭىزنى پۈتۈنلەي قوبۇل قىلىمەن، بۇندىن كېيىن ئەسەرنى قايتا-قايتا، يېڭىۋاشتىن يېزىپ، دىگەن پىكرىڭىزگە تېخىمۇ قوشۇلىمەن، بۇندىن كېيىن، ئادەتتىكى، بىر پارچە ئوچېرىك يازسامۇ، ئۇنى كەم دىگەندە، 7 - 8 قېتىم يازىمەن» دىدى.

فورمانوۋ گوركىغا يازغان جاۋاپ خېتىنى سېلىۋەتكەندىن كېيىن، دەرھال «چاپايېۋ» بىلەن «ئىسيان»نى تۈزىتىشكە كىرىشتى.

ستېندالنىڭ تەنقىتكە تۇتقان پوزىتسىيىسى

فرانسىيە يازغۇچىسى ستېندال (1783-، 1842-يىللار) — ئەدەبىيات مۇنبىرىدە خېلى چوڭ شان-شۆھرەت قازانغان چېغىدىمۇ، ئىنتايىن كىچىك پېئىللىق بىلەن باشقىلارنىڭ پىك-

رىنى ئاڭلايتتى، ئۇ، ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىنى دوستلىرىغا ئەۋەتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ قاتتىق تەنقىت بېرىشىنى تەلەپ قىلاتتى.

ئۇ، بىر نەچچە قېتىم ۋىكتور ياكىمىن كۆرۈپ چىققان ئەسەرلىرىنى يازغۇچى مېرىمىنىڭ كۆرۈپ چىقىشىغا ئەۋەتىپ بەرگەن ئىدى. ۋىكتور ياكىمىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىگە «ئەجەبمۇ بىزار بولدۇم»، «بۇ پۈتۈنلەي بىلجىراش» دېگەندەك تەستىقلارنى يېزىپ قويغان ئىدى.

مېرىمى ستېندالنىڭ بۇنداق تۈز كۆڭۈل، سەممىي-ساداقەتلىكىگە قايىل بولۇپ مۇنداق دېگەن ئىدى: «مەن تەنقىت قىلىشتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتەر ئوچۇق كۆڭۈل، دوستلارنىڭ تەنقىدىنى قوبۇل قىلىشتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتەر مەرت ئادەمنى كۆرمىدىم. باشقىلارنىڭ گېپى ھەرقانچە قاتتىق، نامۇۋاپىق بولسىمۇ، ئۇ زادى رەنجىمەيدۇ. ئۇ مۇنداق بىر سۆزنى ئۆزىگە دەستۇر قىلغان: كىمكى، ئاق قەغەزگە قارا سىيادا خەت يازىدىغان مۇشۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن، خەق ئۇنى كالۋا دېسىمۇ، ھەيران قالماسلىقى ياكى خاپا بولماسلىقى كېرەك.» ئۇ مۇشۇ دەستۇرگە ھەقىقىي تۈردە ئەمەل قىلدى، باشقىلارنىڭ تەنقىدىگە بىپەرۋالىق قىلمىدى، بەلكى ئۆزىگە بېرىلگەن تەنقىتلەرنى ھەمىشە ئېسىدە ساقلىدى، تەنقىت ئاڭلىسا قىلچە ئاچچىغلانمىدى، بەلكى ئاشۇ تەنقىتلەرنى گوياكى بىر نەچچە ئەسىردىن بۇرۇنقى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلغاندەك قىزغىن تەتقىق قىلدى.

مۇپاسساننىڭ كەمتەرلىكى

— ھەي ئىست، ئۆتكەن ئۆمرۈمگە ئىست! — دېدى مۇپاسسان بىر كۈنى ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئۇياق-بۇياققا مېڭىپ.

— نىمە بولدى سىزگە؟ — دەپ سورىدى دوستى چۆچۈپ.

— ل. تولستوينىڭ «ئىۋان ئىلئىچنىڭ ئۆلۈمى» دېگەن پوۋېستىنى بايا ئوقۇپ تۈگەتتىم، — دېدى مۇپاسسان ئۈستەل ئۈستىدىكى كىتاپنى كۆرسىتىپ.

— ئەلۋەتتە، گىراپ (تولستوينى دېمەكچى) نىڭ بۇ پوۋېستى ياخشى يېزىلغان، لېكىن سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزمۇ ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايدىغۇ، — دېدى دوستى مۇپاسسانغا.

دەرۋەقە، مۇپاسسانمۇ بىر مۇنچە رومانلارنى يازغان، بولۇپمۇ يازغان ھىكايىسىنىڭ كۆپلىكى ۋە ئېسىللىكى بىلەن دۇنيادىكى «ھىكايىچىلارنىڭ پادىشاسى» دەپ نام ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، دوستىنىڭ گېپىگە باش چايقاپ:

— بولدى، دېمەيلا قويغىن، مەن بەك ئارقىدا قاپتىمەن، — دېدى، ئاندىن ئۈستەلدىكى تولستوينىڭ ئەسىرىنى كۆرسىتىپ ھاياجان بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۈگۈن ئۇنى يەنە بىر نۆۋەت ئوقاي، مەن ئۆزەمنىڭ ھەممە پائالىيەتلىرىمنىڭ قىلچە ئەھمىيەتسىز بولغانلىقىنى سەزدىم، مېنىڭ ئاۋۇ 10 توم كىتاۋىم پۈتۈنلەي ئەرزىمەس بىر نىمىلەر ئىكەن.

مۇپاسساننىڭ دوستى ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى، ئۇ، مۇپاسساننىڭ ئۆزىگە بەرگەن باھاسىنىڭ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى ھىس قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن دەتالاش قىلىپ ئولتۇرمىدى. چۈنكى ئۇ، مۇپاسساننىڭ شۇ قەدەر غايەت زور مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىنىڭ سىرى دەل ئۇنىڭ مۇشۇنداق كەمتەرلىكىدە ئىكەن، دېگەن تونۇشقا كەلگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ مۇپاسسانغا بولغان ھۆرمەت-ئىززىتى تېخىمۇ ئاشتى.

تەييارلىغۇچى: **ئىخلاس**

AltunOq

ئىلى پەرزەنتلىرى

مۇھەممەتجان سادىق

شائىر مۇھەممەتجان سادىقنىڭ «ئىلى پەرزەنتلىرى» ناملىق شېئىرىي رومانى يېقىندا مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشىردىن چىقىدۇ. شائىرنىڭ بۇ شېئىرىي رومانى 15 باپ بولۇپ، ژورنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا 5 - بابىنى قىسقارتىپ باستۇق.

تەھرىردىن.

بەشىنچى باپ

كېچىدىكى كۆلكىنىڭ سىرى

ئاسمانغا بىر - بىرلەپ يېقىلماقتىدى
جىمىرلاپ كۆز قىسقان تۈن چىراقلىرى.
قارامتۇل بىر پەردە يايىماقتىدى تۈن،
قارىيىپ بارماقتا چۆل شىۋاقلىرى.
غۇقىراپ ئۇچماقتا غولىنىڭ شامىلى،
گوياكى يىڭنىدەك سانجىلار سوغاق.
شۇنچە سۈس ھالبۇياق بېرىلگەن غەربىي
ئۇپۇقتا تۇرىدۇ يېڭى ئاي - ئوغاق.
جىن چىراق يورۇتقان ئۆيلەر يېنىدىن
دانىيار كەلمەكتە جىمجىت،
ئىز بېسىپ.
بىر ئېغىر جىملىقنىڭ ئامبۇرى گويا
ئالغاندى مەلىنى شۇنچىلىك قىسىپ.
ئاڭلانماس ئىتلارنىڭ ھاۋشۇغانلىرى،
ھەممىسى قىرىلىپ تۈگىگەندەكلا.
ئاڭلانماس نە ئادەم، نە مال ساداسى،
تۇرىدۇ ھەممە ياق ئۆگدىگەندەكلا.
نېمە گەپ؟
نېمىدۇ جىملىقنىڭ سىرى؟
كۆرۈنمەس كوچىدا مىدىرلىغان جان.
ۋە ياكى يېزىغا چۈشۈرگەنمىدۇ
يەنە بىر پەرمانىنى زالىم ھەيدەرخان؟

ياندىكى ھويلىدىن چىقتى بىر ئادەم،
كۆزىدىن غەزەپىنىڭ ئۇچقىنى ئۇچار.
ئورتا بوي،
دوغىلاڭ،
كەڭ غوللۇق گەۋدە،
بولغاندەك قانداقتۇ بىر دەرتكە دۇچار.
«نۇرمۇسەن؟» سورىدى يېقىنلاپ كەلگەن
دانىيار ئورنىدا توختاپ، كۆز تىكىپ.
«دانىيار!» دېدى - دە، يۈگۈرۈپ كېلىپ
كۆرۈشتى نۇر شۇ چاغ شاتلىقتا پىتىپ،
ئامانلىق سوراشتى ئىككىسى بىر پەس
بىر-بىرى بىرى چىڭ قۇچاغلاپ ئېلىپ.
قەدىناس تەڭگە تۇش ئىككى ئاغىنە

يانمۇ-يان ئۇلتۇردى بىر چەتكە كېلىپ.

— چېكىدىن ئاشماقتا زۇلمى غوجىنىڭ،
دانىيار، سەۋرىمىز تاشتى قاچىدىن.
بىلەمسەن، ئاغىنە، بولدۇق شۇ كۈندە،
بەتتەررەك بىر نەرسە تىلسىز-گاچىدىن.
مەلىگە كىرگەندە سەزگەنسەن بەلكى،
ئاڭلانماس ھېچبىردىن تىرىقلىغان ئۈن.
ئاشتى بىر ھەپتىدىن، مانا شۇ ھالدا
ئۆتمەكتە ئالمىشىپ كۈندۈز بىلە تۈن...
— يېزىغا كىرىپلا سەزدىم ۋە لېكىن،
بۇ جىملىق سىرىغا يېتەلمىدىم ھېچ، —
دوستىنىڭ سۆزىنى بۆلگەن دانىيار
شۇ سۆزنى دېدى-دە، بولدى يەنە تىنچ....
— بىلسەن، كەنجىسى — ئىنجىمارۇغى
قاپتۇدەك قان قۇسۇپ،
ئورنىدا يېتىپ.
قاتتىغراق ئاۋازدىن چۆچۈگەندەكمىش
كۆزلىرى ئالىيىپ، ھۇشىدىن كېتىپ.
ئەنە شۇ بالىسى ئۈچۈن ھەيدەرخان
ئالايتەن يېزىغا چۈشۈردى پەرمان:
«يېزا جىملىغىنى بۇزسا كىمدە-كىم
كۆتمىسۇن مېنىڭدىن رەھىم ھەر قاچان....»
نۇر ئەلەم-غەزەپتە توختاپ سۆزىدىن،
شۇنداق بىر خورسىندى ئىچىگە تارتىپ.
— ئۆتەمدۇق ئالەمدىن زادى مۇشۇنداق،
رودۇپاي غوجىنى يەلكىگە ئارتىپ؟!...
دانىيار قەلبىدىن كەچتى شۇ زامان
بىر خىيال چاقماقتەك يالت قىلىپ يېنىپ:
«تۈن قانچە قاراڭغۇ بولسا يۇلتۇزلار
يانىدۇ شۇنچىلىك پارلاق نۇر سېپىپ!...»
— ناۋادا، بولمىسا ئىش-كوشۇك، دوستۇم،
بارايلى شۇ تاپتا بىزنىڭكىگە، تۇر!
مېنىڭمۇ كاللامدا نۇرغۇن خىياللار،
بىز ئوكچە ئولتۇرۇپ مۇڭدىشايلى، نۇر!

بەھساپ يۇلتۇزلار چىملىدىتىپ كۆز
بولۇتسىز ئاسماندىن قارايتتى شۇ دەم.
ئىككى دوست ئۈن-تىنسىز ئېرىق ياقلاپ
كېلەتتى يانمۇ-يان تېز تاشلاپ قەدەم.
كۆرۈندى دەھشەتلىك غوجا ھويلىسى،
قاپ-قارا دەرۋازا تۇراتتى يېپىق.
ئىچىدىن ئاڭلاندى شۇ چاغ بىر سادا،
ئۇنىڭدا غەزەپنىڭ مەشئىلى يېنىق....
قاردى ئىككى دوست بىرى بىرىگە،
تىترقاش ئىلكىدە چىقارماستىن ئۈن.
يەنە بىر ئاڭلاندى غەزەپلىك ئاۋاز،
ھەيۋەتلىك جاراڭلاپ كەتتى جىمجىت تۈن....
قۇمغا سۇ سىڭگەندەك سىڭدى بۇ سادا،
بىر ئۇلۇك سۈكۈنات باستى ھويلىنى.
زور غەزەپ كەلكۈنى ئالغان ئىلكىگە
يېزىنىڭ بۇ ئىككى باتۇر ئوغلىنى.
— ئازاپلاپ ھالىدىن كەتكۈزدى ئاخىر....، —
دېدى نۇر، چىشلىرى كەتتى غۇچۇرلاپ.
— كىمدۇ بۇ؟
نىمدۇ ئۇنىڭ گۇنايى؟ —
سۆز قاتتى دانىيار ئارقىدىن ئۇلاپ....

بۇ ۋەھشى ھويلىغا لەنەت تېشىنى
ياغدۇردى ئىككىسى بىر پەس جىم قاراپ.
ئىككى مەرت قەلبىدە ئىچىنىش-ھۆرمەت
ئاقاتتى نامەلۇم قەيسەرگە قايناپ.
ئەمدىلا مېڭىشقا تەمشەلگىنىدە،
باياتىن جىمغىنا تۇرغان ئورنىدىن؛
شاراقلاپ ئېچىلىپ ئەجدىھا ئاغزى،
بىر ئادەم تاشلاندى يولغا
قوينىدىن.
يېپىلدى دەرۋازا،
ئۈن-تىنسىز بىھۇش
ياتاتتى بىر ئادەم يولنىڭ ئۈستىدە.
قىپ-قىزىل قېنىغا مىلەنگەن ئاپپاق

ساقلى يېيىلىپ تۇرار كۆكسىدە.
ئىككىسى ئېتىلىپ كەلدى يېنىغا،
بىر قاراپ تونۇدى:
بىچارە ئەگگە.
كۆزلىرى ئوت بولۇپ كەتـكەن ئىككى مەرت
قاردى تاياقتا تىلىنغان تەنگە.
دانىيار بوۋاينىڭ بېشىنى يـۆلەپ،
ئاۋايلاپ تىزىغا ئالـدى شۇ زامان.
مويسىپىت كۆزلىرى ئېچىلىپ،
ياندى
يورۇغى كۈچەيگەن چىراقتەك شۇئان.
سوردى مويسىپىت: ـــ دانىيارمۇ سەن!؟ـــ
ئۆزىگە تىكىلگەن «ئاۋرال»غا قاراپ.
ـــ سەنچۇ كىم، نۇرمۇسەن؟!ـــ دىدى-دە، بوۋاي،
سۆزىنى باشلىدى كۆزلىرى چاقناپ:
ـــ ئاڭلاڭلار، ئاخىرقى گېپىمنى مېنىڭ!
(ئامال نە، كېچىكىپ سۆزلىدىم بىراق!)
نىمشقا بۇرۇنراق يانمىغاندۇ-ھە،
كۆكسۈمدە شۇ تاپتا يانغان نۇر-چىراق؟!...
مويسىپىت يۆتەلدى، چۈشتى كۆكسىگە
ئاغزىدىن ئېتىلىپ چىققان لەختە قان.
ئوخشايتتى لەختە قان قىپ-قىزىل گۈلگە،
بوۋاينىڭ كۆكسىدە كۈلۈپ ئېچىلغان....
ئۇ ئاستا تولغاندى، لېكىن چىرايى
شۇنچىلىك مەردانە، نۇر يېغىپ تۇرار.
جۇشقۇناۋق بىر تۇيغۇ، غەيۇرانە روھ
تىتىلغان بويىدا قايناپ جۇش ئۇرار.
يەنە ئۇ سۆزىنى قىلدۇردى داۋام:
ـــ ھاياتىم يەكۈنى چىقار دىلىمدىن:
مىڭ ئەلا غوجىغا ئىشلىغان پەيتىم،
تىز چۆكۈپ ياشىغان يەتمىش يىلىمدىن! ـــ
قاراڭغۇ كېچىدە يانغان چىراقتەك
نۇر چېچىپ چاقنايتتى مويسىپىت كۆزى.
قاينىغان تومۇزنىڭ تەپ-يالقۇنىدەك
لاۋۇلدار ۋۇجۇدى،
قان يۇقى يۈزى.
يەتمىش يىل باش ئېگىپ ياشىغان قۇلغا
ئوخشىماس مويسىپىت زادىلا شۇ دەم.
جۇش ئۇرار تېنىدە غالىبلىق روھى،
مەردانە تۇيغۇلار يۈرىگىدە ھەم.
بىلەمسەن، چوققىلار گۈزەل ۋە نۇرلۇق،
ھاڭلارنىڭ ئىچىدىن كەتمەيدۇ سايە.
مۆمىننىڭ ھاياتى كۆيۈپ ئۆچكەن كۈل،
باتۇرنىڭ ھاياتى ئەۋلاتقا غايە!...

كاللامدىن كەتمەيتتى بىر چېگىش خىيال،
ئويلايتتىم، ئويلايتتىم ھەر كۈن تولغىنىپ.
ماغدۇرسىز گەۋدەمنى تۇرغۇزدى ئۆرە،
بىر پىكىر قەلبىمدە ئاخىر ئويغىنىپ....
دەرت تولغان كۆڭلۈمدە چېقىلدى چاقماق.
غەزىۋىم كۈچ بولدى، تۇردۇم ئاياققا.
بايا شام مەزگىلى كەلدىم بۇ يەرگە
تايىنىپ بويۇمدىن ئۇزۇن تاياققا!...
ئىتتىردىپ غوجىنىڭ دەرۋازىسىنى،
پاتقىدەك بىر يوچۇق ئاچالمىدىم ھىچ.
ئۆمرۈمدە نەچچە رەت ئىشلىغان سۆگەت
تېگىدە ئولتۇردۇم ھەر يان قاراپ تېچ....
بىر كەمدە جاراڭلاپ كەلدى بىر خادىك،
قارىسام، ئۈستىدە ناتونۇش بىرى.
يېنىدا گىدەيگەن ھېكىمخان غوجا،
كۆزىدە يالتىرار شۇماۋقنىڭ سىرى....
دەرۋازا ئېچىلدى، خادىك ئىچىگە
شۇنچىلىك ئالدىراپ كىرىپ كەتتى تېز.
مەن كەلدىم دەرۋازا يېنىغا دەرھال،
قەلبىمـدە ئوت يانار،
كىرىپىگىم بىـگىز.
ئېھتىمال، ئالدىرىشىپ ئۇنتۇغانىمىكىن،
قارىسام، سېلىنماي قاپتۇ زەنجىرى.
ئىتتىرىپ قاپقىنى ئېچىپ، ئىچـكىرى
كىردىم مەن كىرگەندەك غەزەپ خەنجىرى....
بوۋاينى ئاغرىقنىڭ دەھشەت ئازاۋى
قىينايتتى،

ۋە لېكىن روھى شوخ كۆيدەك.
دەھشەتلىك دوزاقنىڭ يالقۇنلۇق ئوتى
بىلىنمەس شۇ تاپتا ئاڭا ئۇچقۇندەك.
تەندىن جان خوشلىشىپ چىقىۋاتسىمۇ،
كۆلمەكتە بەختتىن ئەڭگە يۈرىكى.
يۈزىدە ئۇيغان قىپ ـ قىزىل قانلار
بىلەمسەن،
شاتلىقنىڭ گۈزەل پورىكى!
بىلەمسەن، نىمىشقا قار لەيلىسى ئۈز،
ئېچىلار ئاپپاق قارقەھرىتانىدىلا!
جۈرئەت ۋە ئىرادە،
مەرتلىك ـ جاسارەت
بولىدۇ تاغ يۈرەك قەھرىمانىدىلا!
ئاھ، بوۋاي قانچىلاپ تۈنلەرنى ئۇزاق
ئوي سۈرۈپ ئۆتكەزگەن
يۇلتۇزغا قاراپ.
«راستىنلا كۆيەرمۇ دوزاق ئوتىدا،
غوجىنى ئۇرغانلار؟...»
يوق ئىدى جاۋاپ.
خىيالىنىڭ ئەڭ ئاچچىق تولغاقلىرىدىن
تۇغۇلدى ئىرادە ئوغلانى بىر كۈن.
دوزاق ۋەھىمىسى يوقالدى باشتىن،
قىساسنىڭ پالۋانى جاراڭلاتتى ئۈن.
بوۋاينى مەرتلىككە دەسسەتكەن قۇدرەت
دىلدىكى تۈگۈننىڭ يېشىلگەنلىكى!
قىساسنىڭ يېپىدا مەرتلىك بەلۋىغى
ئاخىرى چىداملىق ئىشلەنگەنلىكى!...
يۈرەكنىڭ ھەركىتى تېزلەشمەكتىدى،
ئۈزۈلۈپ ـ ئۈزۈلۈپ چىقار سۆزلىرى.
تۆكمەكتە ئاخىرقى جىمى نۇرىنى
پىلادىرلاپ چاقنىغان ئوتلۇق كۆزلىرى.
مويسىپىت سۆزىنى باشلىدى يەنە:
ـــ ئەمدى مەن دوزاقتا كۆيسەممۇ مەيلى!
قىساسىم تايىغى كېلىپ ھەركەتكە،
كۆلدى بىر ئېچىلىپ پەقىرنىڭ قەلبى!
غوجىدىن ئىنتىقام ئالماستىن ئۆلۈپ،
جەننەتكە كىرسەممۇ يۈرەلمەيتتىم شات!
ھوي، ئۇنداق جەننەتنىڭ كېرىگى نىمە،
بۈگۈن مەن خوشالمەن شۇنچىلىك ھەيھات!...
دىلىمنىڭ ھازىرقى راھەت ـ پەيزىنى
كۆرۈشۈم ناتايىن مىڭ جەننەتتىمۇ!
ئۆزەمنى راھەتتە سېزىمەن ئەمدى
ئورتەنسەم دەھشەتلىك جەھەننەمدىمۇ!ـــ
مويسىپىت سۆزلەيتتى شۇنچە جانلىنىپ،
يالقۇنلۇق ھىسسىياتى قانچىلىك گۈزەل !؟
ھەر بىر سۆز گوياكى بولار بىر داستان،
ھەر بىر سۆز گوياكى جۇشقۇنلۇق غەزەل!
مويسىپىت غوجىنىڭ دەرۋازىسىدىن
ھويلىغا كىرگەنتى خۇددى خەنجەردەك!
كۆيلەيلى مەرتلىكنى داۋاملاشتۇرۇپ،
ياڭرىسۇن ھەر بىر سۆز شان ۋە زەپەردەك.
ھويلىدا كۆرۈنمەس ئادەم قارىسى،
غوجىنىڭ سارىيى تۇراتتى يورۇق.
پېشايۋان ئۈستىگە چىقتى مويسىپىت،
مېڭىش ـ تۇرۇشىدا قىلچە ۋايىم يوق.
قاپ ـ قارا بۇلۇتنى قىلامدۇ پىسەنت
ۋاللىداپ چاقنىغان يالقۇنلۇق چاقماق؟!
ھالىتى ئوخشايتتى ئوت قىلىچىغا،
ئەمەستى ئەمدى ئۇ، بىچارە ـ ئەخمەق....
ئۆمرىدە بىر قېتىم كىرەلىگەنمۇ
ھەيدەرخان غوجىنىڭ ھويلا ـ ئۆيىگە؟!
شۇ تاپتا ھېچنىمە كېلەلمەيتتى تەڭ
ئەڭگەنىڭ مەردانە كۆكۈل كۆيىگە!
ياسىداق سارايىنىڭ دەل ئوتتۇرىدا
ياتاتتى غوجىنىڭ كېسەل بالىسى.
بېشىدا ئولتۇرار مولۇندەك غوجا
يوقسۇل ھاياتىنىڭ سۈلۈك ـ كانىسى.
بايۋەچچە تىك تۇرار ئاياق تەرەپتە،
ساپ ـ سېرىق ئەپتىدىن تاماتتى زەھەر.
بوغۇزلاش قەستىدە ئىنىسىنى ئۇ،
تۇراتتى تۇرغاندەك بىلەپ تىغ ـ خەنجەر.
خان بىلەن بايۋەچچە ئارىلىغىدا

خام سېمىز ئۇلتۇرار ئۈگدەۋاتقاندەك.
تۇتاتتى بالىنىڭ تومۇرىنى جىم،
يۈزلىرى دوۋساقنى پۈدەۋاتقاندەك.
ئۆمرىدە ئۆزىمۇ بىلمىگەن مەرتلىك،
غەيرەتتە كەلدى ئۇ، ئىشىك يېنىغا!
تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگۈسىز بىر كۈچ
يار ئىدى شۇ چاغدا بوۋاي تېنىغا!...
ئۇ. بۆسۈپ كىرگەندە مېھمانخانىغا،
ھەممىسى قورقۇشتى چاقماق چۈشكەندەك.
كۆزلىرى چەكچىيىپ تىترەشتى غال-غال،
ئەقىل چىراقلىرى گويا ئۆچكەندەك.
مەن دېگەن غوجىنىڭ يۈرىكى گويا
چىققاندەك قېپىدىن،
تۇرار داڭقېتىپ.
ھېكىمخان كەينىگە داجىدى ئىتتىك،
چىرايى ئاپپاق تام،
قالدى ھاڭۋېقىپ.
تېۋىپمۇ لاسسىدە قالدى ئولتۇرۇپ،
مەزگەكتەك تىترەيتتى،
كۆزلىرى چۆچەك.
جەسۇرلۇق ئالدىدا ھەرقانداق جاللات،
كۆردۈڭمۇ، غىڭشىغان چىۋىندەك پۈچەك....
تىك تۇتۇپ قەددىنى مەردانە بوۋاي،
سۆزلىدى غوجىغا تەگلەپ تاياقنى.
ھۇشىغا كېلەلمەي تۇراتتى زالىم،
كۆزلىسۇن قېچىشقا ئەمدى قاياقنى؟
— ئاللانىڭ ئىلكىدە تۇرغان بوز يەرنى
ئاچسام سەن بېشىمغا سالدىڭ نىمە كۈن!؟
ئايالىم كۆز يۇمدى سېنىڭ زۇلمىڭدىن،
جان-جىگەر بالامنى سەن قىلدىڭ تۇتقۇن.
بارمۇ-يوق كۆز نۇرۇم، بىلمەيمەن بۈگۈن،
ئويلىسام، يىغانىم چىقار پەلەككە!
خۇددى بىر ئەرۋادەك مېنىڭ ئەھۋالىم،
بوزەكمۇ بىر سەندەك بىكار تەلەيكە!؟
مانا مەن، ھەيدەرخان بۈگۈن ئالدىڭغا
مانا شۇ ھېساپنى ئالغىلى كەلدىم!

ئويىنىتىپ تېنىڭدە مۇنۇ تاياقنى،
بېشىڭغا غۇلغۇلا سالغىلى كەلدىم! —
سۆزلىدى شۇنچىلىك غەيرەتكە كېلىپ،
ئۈندىن چوڭ ساراي كەتتى گۈلدۈرلەپ.
شۇ تاپتا بۇرۇنقى ئەگگە ئەمەستى
غوجىنىڭ ئالدىدا تۇرغان مۆلدۈرلەپ.
تايىغى ھەركەتكە كەلدى شۇ زامان،
قاچاتتى دات سېلىپ، چىقىراپ بەدبەخ!
تۆت پۇتلۇق ھايۋاندەك ئۆمىلەپ، قاخشاپ
قاچاتتى كۆلكىلىك بىر ھالدا ئەبلەخ!...
زارلىنىپ، تىپىرلاپ ھېكىمخېنىمۇ
قاچاتتى ھەر يانغا ئۆزىنى ئۇرۇپ.
مويسىپىت ئۇراتتى،
كۆلەتتى قاھ-قاھ،
ئۇلارنىڭ بىچارە ھالىنى كۆرۈپ.
— قورقۇنچلار!
قېچىڭلار، ئۆلۈمتۈك نەسلەر!»
ۋاقىراپ كۆلەتتى بوۋاي شاتلىنىپ.
سۈرەتتى مەرتلىكنىڭ راھەت-پەيزىنى
مويسىپىت يەنىمۇ جاسارەتلىنىپ!...
گويا ئۆي ئىچىدە كۆلەتتى كاككۇك،
كۆلەتتى يەتمىش يىل تارتقان قايغۇ-دەرت!
كۆلەتتى يۈرەكتە ساقلانغان قىساس،
كۆلەتتى ئويىنىتىپ تايىغىنى مەرت!
شۇنچىلىك جانلىنىپ كەتتىكى بوۋاي،
جۇش ئۇرار كەيپىدە جەسۇر ئىرادە،
كۆزلىرى شۇنچىلىك چاقناپ كەتتىكى،
يۇلتۇزلار نۇرىدىن نۇرى زىيادە....
دانىيار بىلەن نۇر تۇراتتى ئاتا
ھاياجان ئىچىدە كۆزىنى تىكىپ،
تۇراتتى ئۇنتۇشۇپ نەپەسلىنىشنى،
بېشىنى مۇھەببەت-ھۆرمەتتە ئېگىپ:
— پەرۋانە، — دەيتتىمەن چۈشىنەلمەستىن،
نىمىشقا ئۇرۇدۇ ئوتقا ئۆزىنى؟
بىلدىم مەن، ئوتتىكەن ئۇنىڭ راھىتى،
بىلدىم مەن سۆيۈشكەن بەخت يۈزىنى!

مەرتلەرچە قىلىنغان ئوتلۇق كۆرەشتە،
بىلسەڭلار، جىمىكى ھوزۇر - ھالاۋەت!
ئەرنى يەر قىلدۇ ياۋۇرۇش دائىم،
ئەرنى ئەر قىلدۇ غەيرەت - جاسارەت!
قۇل بولۇپ ياشىغان يەتمىش يىلىمدىن
بۇگۈنكى بىر كۈنۈم ئەلا ھەرقاچان!
ناۋادا ئۆلمىگەن بولسا تاھىرىم،
يەتكۈزۈپ قويۇڭلار سۆزۈمنى ئامان!
ھا!... ھا!... ھا!...،—
مويسىپىت كۈلدى شاتلىنىپ.
كېچىنى ياڭرىتىپ كۈلمەكتە كاككۇك،
ئۇچماقتا قەيسەر روھ شات قاناتلىنىپ.
ياڭرىغان بۇ كۈلكە چىقار يۈرەكتىن،
تاش يېرىپ چىققان شوخ بۇلاق سۈيىدەك.
قانچىلىك جۇشقۇن - ھە، بوۋاي كۈلكىسى،
مۇقەددەس تۇيغۇنىڭ ناخشا - كۈيىدەك.
ئاخىرقى ئۆمرىدە بىر قېتىم كۈلگەن
مويسىپىت كۈلگەنچە ئۈزدى مانا، جان....
جان ئۈزدى... ۋە لېكىن نۇرلۇق چىرايى
يەنىلا كۈلگەندەك تۇراتتى شۇئان....

مويسىپىت جەسدى ياتىدۇ يەردە،
ئىككى دوست يېنىدا چۆككەن ماتەمگە.
يۇلتۇزلار بوۋاينىڭ سىرداش دوستلىرى
ياناماقتا چىدىماي قايغۇ - ئەلەمگە.
غەزەپتە تىكىلدى قانخور ھويلىغا
ئىككى مەرت ئوغلاننىڭ ئوتلۇق كۆزلىرى.
ئەگ ئىبغىر جىملىققا چۆككەن كېچىدە،
ياڭرىدى «ئاۋرال»نىڭ يۈرەك سۆزلىرى:
— ئەلۋىدا! مەڭگۈلۈك ئايرىلدىڭ، بىراق
مۇقەددەس چىرىغىڭ قالدى بىز بىلەن!
مەرتلىكىڭ ئويغاتتى دىللاردا ئىسيان:
ماڭىمىز قانلىرىڭ ئاققان ئىز بىلەن! —
دانىيار سۆزلىرى خۇددى ناخشىدەك
تارالدى قاراڭغۇ زۇلمەت كېچىگە.
تارالدى بورانىنى ئويغىتار كۈچتەك
بۇ ئىبغىر جىملىقنىڭ ئىچى - ئىچىگە.

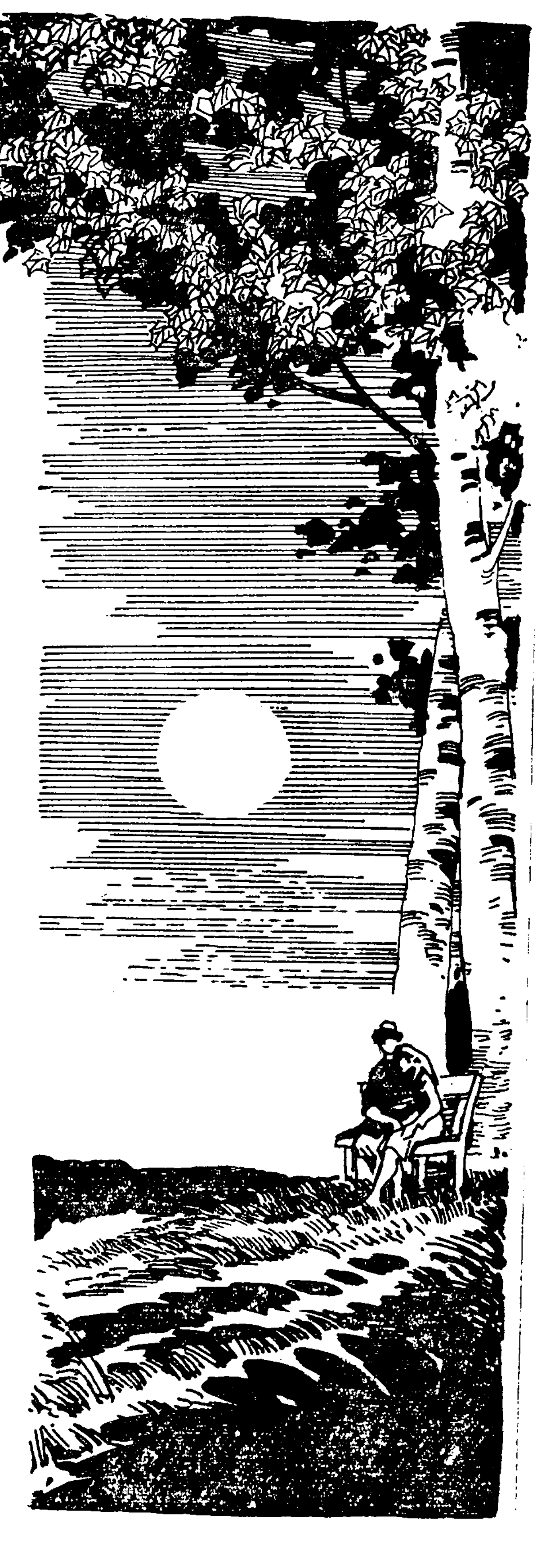

بۇلاق كۆيلىرى

(ھېكايە)

توپان مىنەل (سوۋېت ئىتتىپاقى)

يازنىڭ جىمجىت سالقىن بىر كېچىسى. قاسەن قالىنىڭ ئۆيىنىڭ دەرىزىسى ئالدىدىكى ئىككى تۈپ ئاق قېيىن دەرەخنىڭ شاخلىرى ئېغاڭلاپ، شىلدىرلىغان ئاۋاز چىقىپ تۇراتتى. سەلكىن شامال بەزىدە ئاق قېيىن دەرەخنىڭ ئۆزىگە خاس ھىدىنى ئېلىپ كېلەتتى.

بۇ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان نىمانچىۋالا چىرايلىق كېچە ـ ھە! ئەمما ئۆينىڭ ئىچى ھەقىقەتەنمۇ كىشىنىڭ دىمى سىقىلىپ نەپەس ئالغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە تىمتىجىق، ئىسسىق ئىدى.

سىم كارۋاتتا ياتقان قاسەن قالى ئۇياققا ئېغىناپ ـ بۇياققا ئېغىناپ پەقەت ئۇخلىيالمىدى. ئۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئاستاغىنا دەرىزە تۈۋىگە كېلىپ، دەرىزىنىڭ قاناتلىرىنى ئېچىۋەتتى. سالقىن شامال كىشىلەر قەلبىگە ھوزۇر بېغىشلىغۇچى خۇش پۇراقلارنى لەرزانغىنا ئېلىپ كىردى.

قاسەن قالى خېلى ھوزۇرلانغانلىغىنى ھىس قىلدى، ئۇ ئەمدىلا كارۋاتنىڭ يېنىغا كېلىپ ياتاي دەپ تۇرۇشىغا، تۇيۇقسىز سىرتتىن خىرە ـ شىرە سۆزلەشكەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

قاسەن قالى ئىتتىك دەرىزىگە بېرىپ

بېشىنى چىقاردى، سىرت ناھايىتى قاراڭغۇ بولۇپ، ھېچنېمىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇ كۆڭلى غەش بولغان ھالدا بېشىنى تارتىپ، ئارقىسىغا يېنىشىغا يەنە كۇسۇلداشقان بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى.

— ئانىنە، ئاڭلىغىنا بۇلاق سۇيى ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىغىنى بىلەمسەن؟ ئۇ، بۇ دۇنيادا بىردىن بەختلىك ئادەم يوق دەۋاتىدۇ.

ئۇلار كىمدۇ؟

قاسەن قالى پۈتىنىڭ ئۇچىدا ئاستا دەسسەپ گۈلجاھانىڭ كارۋىتى يېنىغا كەلدى. ئۇ تاتلىق ئۇيقۇدا ئىدى.

— ئۇيقۇڭنى ئاچساڭچۇ، خوتۇن!

گۈلجاھان چۆچۈپ ئويغاندى ۋە ئۇيقۇلۇقتا كۆزىنى ئۇۋۇلاپ ئېسەنكىرىگەن ھالدا تۆت تەرەپكە قاراپ ئىزىلەڭگۈلۈك بىلەن كارۋاتتىن چۈشتى.

— ھوي، نېمە ئىش بولدى؟

— ھەي، ما خوتۇننى، ئۆلۈكنەك ئۇخلايدىكىنا، بۇياققا كېلىپ ئاڭلىماسەن!

— سىرتتا نېمە ئىش بوپتۇ؟

گۈلجاھان دەلدەڭلەپ دەرىزە تۈۋىگە كېلىپ ئۇن چىقارماي قۇلىغىنى تۇتۇپ تىڭشىدى.

— ھېچ نېمە يوقتۇ، ساڭا جىن كۆرۈنگەن ئوخشىمامدۇ؟

— تىچ، ئاۋازىڭنى چىقارما، ئاڭلىغىنا مانا بۇ... گۈلجاھان ئەمدى ھىلىقى ئىككى توپ قېيىن دەرىخى تەرىپىدىن كەلگەن پەس ئاۋازنى ئاڭلىدى. ئۇ، ئېرىنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلاپ:

— ئۇلار نېمە ئادەملەر؟ — دەپ سورىدى.

— بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقلار.

— ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپ نېمە قىلىدۇ؟

— ھەي، ئىش ئۇقمايدىغان خوتۇن، سېنىڭ كىچىك بالىدەك ئەخمەقلىغىڭنى قارا، ئۇلارنىڭ... گېپى ئاز بولامتى؟

— تازا بىر نېمىكەنسەن، ئوغرىلىقچە ئاڭلاپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئۇلارنىڭ ئاستا سۆزلىشىشى بىلەن نېمە چاتىڭ؟ قىلغىلى ئىش يوقتەك ياشلارنى كوالدۇرلىتاي دەمسەن؟ تولا جاۋۇلدىماي ئۇخلىساڭچۇ!

قاسەن قالى خاپا ھالدا سافادا ئۇڭدىسىغا ياتتى. گۈلجاھان سىلاپ - سىپاپ كارۋات بېشىدىكى سەرەڭگىنى تاپتى ھەم ئۇنى ياندۇرۇپ تام سائىتىگە قارىدى. سائەت 12 دىن ئاشقان ئىدى.

— ئۆلمىگۈر قېرى، نېمىشقا ئۇخلىمايدىغاندۇ؟ — دەپ غۇڭشۇپ ئورنىغا ياتتى ئۇ، ئەمما ئۇياققا ئۆرۈلۈپ - بۇياققا ئۆرۈلۈپ ئۇيقۇسى كەلمىدى. قاسەن قالمۇ ئۇياققا ئۆرۈلۈپ - بۇياققا ئۆرۈلۈپ ھامان كۆڭلىدە بىر نېمە كەمدەك خاتىرجەمسىزلىنىپ، ئاخىرى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. گۈلجاھان يوتقاندىن بېشىنى چىقىرىپ ھەمرىيىنىڭ خۇددى ئالۋاستىغا ئوخشاش مىدىر - سىدىر قىلماي سىرتقا قاراپ تۇرغانلىغىنى كۆردى.

گۈلجاھانىڭ كۆڭلى بىسەرەمجان بولۇپ: «خۇدايىم، ئۆزەڭ ساقلىغايسەن، ئۇ نېرۋا كېسەل بولۇپ قالمىغاندۇ يەنە» دەپ پىچىرلىدى.

— ھوي دادىسى، يېرىم كېچە بولۇپ قالدى، سەن...، — ئۇنىڭ ئاۋازى پەسەيمەي تۇرۇپ، قېيىن دەرىخى تۈۋىدىكى بۇلاق تەرەپتىن ئېغىز گارمۇنىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. گۈلجاھان قۇلاققا يېقىملىق بۇ زىل ئاۋازنى ئاڭلاپ، دەرھال كارۋاتتىن چۈشۈپ ئېرىنىڭ يېنىغا كەلدى. ئەمما گارمۇنىڭ ئاۋازى تۇيۇقسىز توختاپ قالدى، لېكىن يىگىت بىلەن قىزنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازلىرى بۇلاق سۇيىنىڭ شىلدىرلىشىغا ئەگىشىپ بارغانسېرى ئوچۇق ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

— كېچە نېمە دىگەن گۈزەل - ھە!

شۇنداقمۇ مۇرات؟

— شۇنداق.

— ئېيتقىنا، كېچە نېمىشقا گۈزەل بولىدۇ؟

— چۈنكى سەن گۈزەل بولغاچقا ـ دە، ئانىمە.

— قارا، مۇرات، ساغايلارمۇ قايتىپتۇ، بىزمۇ ئۆيگە قايتايلى.

— ئەتە كېلەمسەن؟

— ھەئە.

سۆزلىشىۋاتقان ئاۋاز بايىقى ئېغىز گارمۇنىنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاش تۇيۇقسىز يوقاپ كەتتى.

قاسەن قالى بىرەر نېمىسىنى يوقىتىپ قويغاندەك كۆڭلى غەش بولۇپ چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ قويدى. گۈلجاھانمۇ بىرەرنېمىنى ئېسىگە كەلتۈرگەندەك ئېرىگە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. ياشانغان بۇ بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن بىر ـ بىرىگە مۇڭدەشكىنىچە دەرىزە تەكچىسىگە يۆلىنىشىپ پايانسىز كېچە ئاسمىنىغا ئۇزاققىچە قاراپ تۇرۇشتى. تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى، تۈن پەردىسى ئېچىلىپ كۆك ئاسمان كۆرۈنۈشكە باشلىدى، تولۇن ئايمۇ يوشۇرۇندى، تاڭ يۇلتۇزىمۇ ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ئاجىز نۇرلىرىنى سېپىپ غايىپ بولدى. ئۇپۇقتىكى تۇنجى تاڭ نۇرى يەڭگىلگىنە چېچىلىپ قاراڭغۇلۇقتىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇلاق سۈيىنى سۆيگەندەك قىلاتتى. ئاسمان تېخىمۇ سۈزۈلۈپ كەتتى. ئىللىق سەھەر شامىلى كېلىشى بىلەن گۈل ـ گىياھلارنىڭ يېقىملىق پۇرىقى تېخىمۇ كۈچەيگەندەك بولدى.

ئۇلار ئەمدى ئۆزلىرىنى تارتىپ دەرىزىنى ياپتى. قاسەن قالى بىر كېرىلىۋېتىپ، خېلى ئۇزۇن ئەسنەپ، ساپ ھاۋادىن تويىماي سۈمۈرۈپ تۇرۇپ:

— خوتۇن، بىزمۇ دەم ئالايلى، — دېدى.

قاسەن قالى ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ قوپۇپ، سايمان ساندۇقىدىن پالتا، بولقا، ھەرىلەرنى ئېلىپ، ئىككى تۈپ قېيىن دەرىخى تۈۋىدىكى تۈنۈگۈن كەچ قىز بىلەن يىگىت سۆزلەشكەن جايغا كەلدى. ئۇ، بۇ يەرنى قەدەملەپ، ئۆلچەپ چىقىپ، ئەسلىدە ئىشكاپ ياساشقا تەييارلاپ قويغان تاختايني ئېلىپ چىققىلى ئۆيگە ماڭدى. ئۇ خوتۇنىنىڭ سۆزىگە پەرۋا قىلماستىن غىڭشىپ قويۇپ، قولدىكى ئىشنى قىلىۋەردى.

— ھەي، نېمىگە ئالدىراۋاتىسەن؟ ئىشكاپ ياسىماقچىمۇ؟ ئاڭلىدىڭمۇ دەۋاتىمەن!؟

— ھە، ھە! ياق ....

— زادى نېمە ياسىماقچى؟

— يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق ياسىماقچى.

— ئورۇندۇق؟

— شۇنداق! بۇ ئىككى تۈپ ئاق قېيىن دەرىخى تۈۋىگە ھېلىقى بىر جۈپ ياش ئۈچۈن ئورۇندۇق ياسىماقچى.

— ساراڭ بولدۇڭمۇ ـ نېمە؟

قاسەن قالى تاختايني تامغا يۆلەپ قويۇپ، مىق ئېلىپ چىققىلى ئۆيگە ماڭدى. گۈلجاھانمۇ ئۇنىڭ سايىسىدىن ئايرىلماي كەينىگە كىرىپلىۋالدى.

— ھوي مۇشۇ، بىرلا تاختاي قالغان ئىدىغۇ، ئۇنىڭدا ئىشكاپ ياسىماقچى بولغانغۇ، يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق ياسىغانىنىڭ نېمىگە پايدىسى بار؟

— ھەي، خوتۇن سەنمۇ تۈنۈگۈن كەچ يىگىتنىڭ قىزچاقنى بۇ يەرگە باشلاپ كەلگەنلىكىنى كۆردىڭغۇ، ئۇلارنىڭ بۇ يەرنى ياقتۇرۇپ قالغانلىقىنى چۈشەنگەنسەن. ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق ـ تە، قېيىن دەرىخى شىۋىرلاپ تۇرغان، بۇلاق سۈيى شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان مۇشۇنداق ياخشى يەردە پەقەت يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقلا كەم ـ دە!

ئېرىنىڭ بۇ سۆزلىرى ئۇنىڭغا تەسىر قىلدى.

ياش ۋاقتىدا ھەممىگە پەرۋاسىز قارايدىغان ئېرىنىڭ ئەمدىلىكتە ھەممە ئىشنى ئەت-

راپلىق ئۆيلىغىنىغا قاراپ چىرايىدا تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى. قاسەن قالى ئاق قېيىن تۈۋىدە خېلى ئۇزۇن ھەپىلەشتى. گۈلجاھان چاي قايىنىتىپ ئېرىنى چايغا چاقىردى. بوۋاي قولىدىكى ئىش بىلەن بولۇپ كەتكەچكە سەۋرسىزلىك بىلەن:

— چاي ئىچىپ كەتمەيدۇ، ئۆزەڭ ئىچىۋەرگىن، — دەپ تۈۋلىدى.

بۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق پۈتتى، قاسەن قالىنىڭ خۇشاللىقى ئىچىگە سىغمىغان ھالدا ئۆزى ياسىغان ئورۇندۇققا سەپسالاتتى.

— ھوي خوتۇن، بۇ ياققا كېلىپ قارىغىنا، قانداقراق ياسالدىكىن، كەل، ئىككىمىز ئالدى بىلەن ئولتۇرۇپ سىناپ باقايلى.

— چاقچاق قىلمىساڭچۇ.

گۈلجاھان ئېرىنىڭ قولىنى ئاستا ئىتتىرىپ قويدى. ئېرى ئۇنى يېنىغا تارتىپ ئورۇندۇققا ئولتاردى.

ئۇ مۇرىسىنى ئېرىنىڭ گەۋدىسىگە يۆلەپ، ئاق ياغلىق بىلەن يۈزىنىڭ يېرىمىنى ئېتىۋېلىپ، كۆچىنىڭ بېرىچە ئۇنىڭ يوتىسىنى چىمداشقا باشلىدى. ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشۈپ كەتتى، چاي پورۇقلاپ قايناۋاتاتتى.

چاي ئىچىشىۋاتقان ۋاقىتتا سۆزنىڭ تېمىسى ئورۇندۇق بىلەن ھەلقى بىر جۈپ ياش ئۈستىدىلا بولدى، خوتۇنى:

— ئۇلار يەنە كېلەرمۇ؟ — دەپ سورىدى. ئېرىمۇ سۆزنىڭ ئايىغىغا ئۇلاپلا:

— ئورۇندۇقنى كۆرسە قانداق قىلىشاركىن، — دىدى.

كېچە، ئاسمان گۈمبىزىنىڭ ھەممە يېرىدە يۇلتۇزلار چاقناپ تۇراتتى، يېڭى تۇققان ئايمۇ كۈلۈمسىرەيتتى. سۈتتەك ئاپپاق ئاي شولىسى بۇ ئىككى تۈپ ئاق قېيىن دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن ۋە ئوچۇق تۇرغان دەرىزىدىن ئۆتۈپ، خۇددى بالدۇرلا دەرىزە سىرتىدا قاراپ تۇرغاندەك تۈيدۇرماستىن شولىسىنى ئۆيگە سېپەتتى.

— دەرىزە ئوچۇق تۇرسا ئۇلار كەلمەيدۇ، يېپىۋېتەيلى.

— ئالدىرىما خوتۇن، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن ياپايلى.

— ئۇنداقتا ئۇلار كەلمەيدۇ.

بىر ئازدىن كېيىن بوش ئاياق تىۋىشى ئاڭلاندى، ياشلار كەلگەن ئىدى.

بوۋاي دەرىزىنىڭ تۈۋىدە قىمىر قىلماي تىك تۇراتتى.

— دەرىزىنى يېپىۋەت.

— ياق، ئازراق ئوچۇق تۇرسۇن.

يىگىت بىلەن قىز ئورۇندۇقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

— مۇرات، قارىغىنا، بۇ ئورۇندۇق تۈنۈگۈن يوق ئىدىغۇ؟

— ھوي، نەدىن پەيدا بولۇپ قالدىكىنە!؟

— بىز كېتەيلى.

— نەگە؟

— ئىگىسى كەلسە بىزنى ھەيدىۋېتىدۇ.

قاسەن قالىنىڭ ئىچى تىت - تىت بولغىنىدىن: قۇشلۇرۇم، بۇنى سىلەر ئۈچۈن مەخسۇس ياسىغان، ئولتۇرۇۋېرىڭلار، ئولتۇرۇۋېرىڭلار، دەپ ۋاقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدى. مۇبادا ۋاقىراپ چۆچۈتۈپ قويۇدىغان بولسا، ياخشى نىيەتلىك بوۋاي بىھۇدە ئاۋارە بولغان بولاتتى.

مۇرات ئالدى بىلەن ئورۇندۇقتا ئولتاردى.

— بۇ بىزنىڭ، چۈنكى بىز ئالدىدا كەلگەن - دە.

قاسەن قالى خۇشاللىقىدىن ھەتتا خوتۇنىغا ئۇسسۇۋالغىنىنىمۇ سەزمىدى.

ئۇ، دەرىزىنىڭ يوچۇغىدىن بۇ بىر جۈپ ياشنىڭ ئورۇندۇقتا راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ، تۈگىمەس مۇھەببەت پاراڭلىرىغا چۆشۈپ، كۈلۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆردى.

— كۆردۈڭمۇ، ھەقىقەتەن خۇددا قوشقان بىر جۈپلەر ئىكەن - دە.

گۈلجاھانمۇ قىستىلىپ كېلىپ يوچۇقتىن قارىدى، بۇ ئىككىسىنىڭ

بېشى بىر - بىرىگە چاپلىشىپ كەتكەندەك بولدى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا يىگىت قىزنى باغرىغا باستى، بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن قاسەن قالى ئىختىيارسىز ھالدا قاداق بېسىپ كەتكەن يوغان قولى بىلەن خوتۇنىنىڭ قولىنى تۇتۇپ قىستى. بىر خىل كۈچلۈك ئىسسىق ئېقىم ئۇلارنىڭ تېنىدىن ئۆتۈشۈپ، خۇددى ئۇلارمۇ ئۆزلىرىنى بىر - بىرىنىڭ باغرىغا ئاتقاندەك بولۇشتى.

ئۆيدىكى تام سائىتىنىڭ چىك - چىك ئاۋازىمۇ ئۇلارنىڭ جىددى ئۇرۇلۇۋاتقان تومۇر ئۇرۇشى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار دەرىزىنى يېپىپ، دەرىزىنىڭ ئىككى تەرىپىدە جىمغىنا تۇرۇشتى. گۈلجاھانىڭ قورۇق بېسىپ كەتكەن چىرايىنى قىزىللىق قاپلاپ، بوۋاينىڭ كۆزىگە ئۇنىڭ قىز ۋاقتىدىكى يېقىملىق گۈزەللىكى قايتا ئەسلىگە كېلىپ قالغاندەك كۆرۈندى.

شۇنداق، ئۇلار توي قىلغاندىن كېيىن، قانچىلىغان كۈللەرنىڭ سولىرى قۇرۇپ، قانچە قېتىملاپ قارا بورانلار چىقىپ بېسىلغاندۇر؟ ئۇلار ئۆي تۇتقان يىلى تىككەن بۇ ئىككى تۈپ ئاچ يېشىل قېيىن كۆچىتى ھازىر يوغان ھەم چوڭ بولۇپ ئۆستى، ئۇنىڭ ھەر بىر يوپۇرمىقى گۈلجاھان موماينىڭ چېچىغا ئوخشاش سېرىق رەڭگە ئۆزگەرگەن ئىدى.

ئاشۇ گۈزەل ياشلىق باھار، بەختلىك كۈنلەر ۋە تۈنلەر ئەمدى قايتىپ كەلمەسكە كەتتى، ئەمما بۇ بۇلاق سۈيى يەنىلا سۈپ - سۈزۈك بولۇپ، يەنىلا شۇنداق توختىماي ئېقىۋاتىدۇ.

ئۇ چاغلاردا قاسەن قالى مۇشۇ بۇلاق بويىدا گۈزەل قىز گۈلجاھانغا ئۆزىنىڭ ساپ مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان ئىدى. ئۇلار ھەر كۈنى كەچتە مۇشۇ يەردە ئۇچرىشاتتى ھەمدە ئۇ، توختىماي گۈلجاھانغا مۇھەببەت سۆزلىرىنى ئىزھار قىلاتتى.

قاسەن قالى بۇلارنى بۇرۇنلا ئۇنتۇغان بولۇپ، پەقەت گۈلجاھانىڭ دادىسىنىڭ يالتىيىۋېلىپ، قاسەن قالىنىڭ دادىسى بىلەن تۈزۈشكەن نىكا توختىمىنى يىرتىپ تاشلىغىنى تېخىچە ئېسىدە ئىدى. لېكىن قاسەن قالى يېرىم كېچىدە قىزنى ئېلىپ قېچىپ، ئاخىرى، ئۆزىنىڭ سۆيگەن قىزىغا ئۆيلەندى. شۇنىڭدىن كېيىن قاسەن قالى سۆيگۈنى بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقان بۇ خالى جايغا ئازادە يېڭى ئۆي سالدى. ئەر - خوتۇنلار بىر - بىرىنى داۋاملىق ياخشى كۆرۈشۈپ ئۆتتى، پەرزەنت كۆردى، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە باللار بىر - بىرلەپ چوڭ بولۇپ ھەممىسى ئۆي - ئوچاقلىق بولدى.

ھازىر پەقەت ئەر - خوتۇن ئىككىسىلا ئۆينى ساقلاپ قالدى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۆڭۈللۈك، كۆڭلى ئازادە ئىدى. بوۋاي باغدىكى ئىشلار بىلەن بەنت بولاتتى، موماي ئۆي ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولاتتى، ياشلىق مەزگىلىدىكى ئاشۇ خىل قىزغىنلىقلار ئاللىقاچان ئۇنتۇلغان، ئۆينىڭ ئىچى جىمجىت بولۇپ قالغاندەك بىلىنەتتى.

شۇنداق، مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرى ئىدى.

قىز بىلەن يىگىت بىر - بىرىگە يېپىشىپ تۇراتتى. قېيىن دەرىخىنىڭ شىۋىرلىغان ئاۋازى، بۇلاق سۈيىنىڭ شىلدىرلاپ ئېقىشى بىلەن بىرلىشىپ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگىدەك مۇزىكا ساداسىنى ھاسىل قىلاتتى. بۇ مۇزىكا ساداسى كىشىلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ، ئاينىڭ شولىسىغا چۆمۈلگەن كىشىلەر پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇنىڭغا بېرىلەتتى.

ياق، ئۇ ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئىستىداتقا تولۇۋاتقان ياشلارنىڭ ۋە چېچى ئاپپاق ئاقارغان قېرىلارنىڭ قەلب تارىسىنى چېكەتتى.

(«سوۋېت ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ 1983 - يىللىق 5 - سانىدىن.)

ئەركىن ئەرشىدىن تەرجىمىسى

يۇمۇرلار

هاڭۋاقتى پرۇفېسسور

مەن ناھايتى بىلىملىك بىر پرۇفېسسورنى تونۇيمەن، بۇ كىشى ئۆزىنىڭ كەسپىدىن باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ھاڭۋاقتىلىق قىلىدۇ، بىر كۈنى ئۇ ئەينەككە قاراپ ئۆز ئەكسىنى كۆرۈپتۇ ۋە ئۆزىنى نەدە كۆرگەنلىكىنى ئويلاپ 2 سائەت تۇرۇپتۇ. يەنە بىر كۈنى ئۇ، يا كىرىشنى، يا چىقىشنى، ئۇقماي بىر ئايلانما ئىشىكنى 6 سائەت ئايلىنىپتۇ. تۆۋەندە بۇ كىشىنىڭ يەنە بىر نەچچە ھېكايىلىرىنى ئاڭلاڭ:

△ ئاشپەز: پرۇفېسسور، بىر نەرسىنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزغۇ؟

پرۇفېسسور: نىمىنى ئۇنتۇپتىمەن؟ تاماقنىڭ پۇلىنى بەردىمغۇ!

ئاشپەز: شۇنداق، لېكىن تاماقنى يېيىشنى ئۇنتۇپ قالدىڭىز.

△ بالىسى: دادا، ئۆي ئىجارىسى ئالىدىغان ئادەم كېلىپتىكەن، دادام ئۆيدە يوق دېسەم ئىشەنمەيۋاتىدۇ.

پرۇفېسسور: ئىشەنمەيۋاتامدۇ؟! ئۇنداق بولسا ئۆيدە يوقلۇغىمنى ئۆزەم دەپ قوياي.

△ — ماشىنا قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ پرۇفېسسور ئۆيىگە كەلگەندە ئايالى.

— مەن ماشىنىنى ھەيدەپ چىقىپ كەتكەنمىدىم؟

— ھەئە، سىز ئەتىگەندە ماشىنا بىلەن مەكتەپكە كەتكەنىغۇ؟

— توغرا، توغرا، قەدىرلىكىم، ئەمدى ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ، مەن ماشىنىدىن چۈشۈپ، يولدا ماشىنىغا چىقىۋالغان ھېلىقى ئادەمگە رەھمەت ئېيتىپ قايتىپ كېلىپتىمەن، لېكىن ئۇ ئادەمنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

△ پرۇفېسسور: ۋاي خۇدايىم، پورتمالىمنى بىرسى ئوغۇرلاپ كېتىپتۇ.

ئايالى: يانچۇغىڭىزنى بىرەرسى ئاختۇرغاندەك قىلمىغانمۇ؟

پرۇفېسسور: ئاختۇرغاندەك قىلغان، مەن تېخى ئۆزەم ئوخشايمەن دەپتىمەن.

△ — مېنىڭ ئايغىم قېنىدۇ؟ — دەپتۇ پرۇفېسسور ئۆز-ئۆزىگە.

— پۇتىڭىزدا تۇرىدۇ، — دەپتۇ بىر ئوقۇغۇچى.

— ھە، راست، — دەپتۇ پرۇفېسسور، — ھەر نىمە بولسا سىز كۆرۈپسىز، بولمىسا ئۆيگە يالاڭ ئاياق كېتەركەنمەن.

× ×

∆ پېتى: مەرىي ماڭا قەلىمىڭىزنى بېرىپ تۇرۇڭا؟
مەرىي: ئىمىشقا ئۆزىڭىزنىڭكىنى ئىشلەتمەيسىز؟
پېتى: مېنىڭ قەلىمىم بەك تولا خاتا يېزىپ قويۇدىكەن.
∆ قايسى ئايدا كىشىلەر ئەڭ ئاز گەپ قىلىدۇ؟
— فېۋرالدا.
— نىمە ئۈچۈن؟
— چۈنكى فېۋرال ئەڭ قىسقا ئاي - دە!
∆ ئوقۇتقۇچى: تومى، جاۋاپ بەرگىنە، ئامېرىكا نەدە؟
تومى: جۇغراپىيە كىتاپىنىڭ 10 - بېتىدە.

ئېنگىلىزچىدىن: گۈلباھار ھۇشۇر تەرجىمىسى.

2 - سانغا تۈزىتىش

بەت	كالونكا	قۇر يۇقۇرىدىن	قۇر تۆۋەندىن	بېسىلغىنى	توغرىسى
- 29	- 1	—	- 3	بەيلەدىن	بەيلەردىن
- 31	- 1	- 5	—	سەپەر	سەھەر
- 31	- 1	—	- 2	اھەقباغ	راھەتباغ
- 3[illegible]	- 1	- 5	—	ئامارنىنىڭ	ئارمانىنىڭ
34	- 2	—	- 5	ئارچىتىن	ئارچىدىن
- 42	- 2	—	- 2	ئىكەنلىگىمنى	ئىكەنلىگىنى
- 61	- 1	7 - 20	—	ھاپىز نازىرغا	ھاپىز نازىر
- 105	—	- 17	—	‹دوھى›	‹روھى›

باھار ئەتىگىنى

سۈرەتنى ئابلىز ئابدۇللا تارتقان.

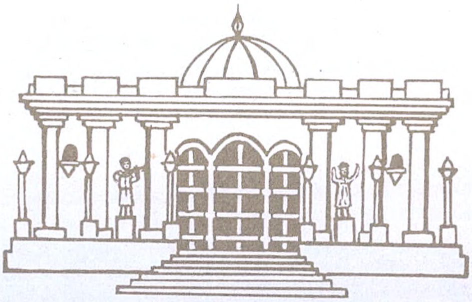

تارىم

塔里木（维吾尔文，文学月刊）

1984 - يىل 3 - سان (277 - سان)، 27 - يىل نەشرى

تۈزگۈچى: «تارىم» ژورنىلى تەھرىر بۆلۈمى

ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32 - قورا، تېلېفون نومۇرى: 24784

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا 1 - باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ. مەملىكەت بويىچە

ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ.

باسما تاۋاق: 9، ژورنال نومۇرى: 66 - 58، باھاسى: 0.40 يۈەن.

قەرەللىك ژورنال نومۇرى: 024

定价：0.40元

AltunOq